

પ્રાસ્તાવિક

લોકસાહિત્યમાં તે તે પ્રજાની આત્મકથાનો મહત્વનો ભાગ રજૂ થતો હોય છે. પ્રજાની રહેણી, રીતરસમો, માન્યતાઓ, વિધિઓ : એ બધું લોકસાહિત્યમાં પ્રતિબિંબિત થતું હોય છે, તે સાથે સાથે પ્રજા-હૃદયની ઊંડી આશાઆકાંક્ષાઓ અને એવશ્યોના, એના આદર્શો અને સ્વપ્નોના પડખા પણ એમાં સંભળાતા હોય છે. પોતાની જીવન-યાત્રામાં પ્રજાએ જે કંઈ સંસ્કારમૂઠી સંચિત કરી હોય છે તેની લોકસાહિત્ય એ મહામૂઠી ગઠડી છે.

✓ લોકસાહિત્ય એટલે લોકજીવે રમતું, લોકકંઠે જીવતું સાહિત્ય. કેટલું જાણે તે તે કૃતિ ક્યારે રચાઈ હશે, પણ જમાને જમાને બદલાતી ભાષામાં લોકજીવે એતું સ્પર્શતર થતું આવતું હોઈ અત્યંત બોલાતી ભાષામાં એ સંભળવા મળે છે. અત્યંત, લોકસાહિત્ય એ લોકકંઠની હલક દ્વારા — અને નહિ કે પોથીઓમાં — જીવતું હોઈ, સ્થળ સ્થળની જુદી જુદી બોલીઓમાં એ મળવાનું.

✓ લોકસાહિત્ય એ નિરક્ષર, આદિમ, પછાત લોકોનું જ સાહિત્ય છે એવું નથી, બલ્કે — કે સમ્યક લેખાતા — વર્ગના સંસ્કારજીવનમાં પણ લોકસાહિત્ય સારો એવો ભાગ બજવતું હોય છે અને ગીતો, કથાઓ, કહેવતો, હાલકાં, ઉખાણાં, આદિ રૂપે જીવતું પણ હોય છે. લોકસાહિત્ય એ આખી પ્રજાની ચેતનાને તળિયે થી પડેલું છે તેનો કાંઈક તાગ આપતું હોય છે. યુગ જોને ‘સામૂહિક અચેતના’ (કલેક્ટીવ અન-કોન્સસ) કહે છે તે લોકસાહિત્યમાં પ્રગટ થતી હોય છે.

લોકસાહિત્યના રચનારાઓ અનામી છે, કેટલીક જાતિઓનું લોક-સાહિત્ય લિપિબદ્ધ થયું હોતું નથી એટલું જ નહિ, પણ કાંઈ કાંઈ જાતિને કાંઈ જાતની લિપિનો પરિચય સુધ્ધાહિતો નથી. બલ્કે લોકોમાં સાહિત્યકૃતિઓ રચાઈ-સચવાઈ તેના રચનારાઓનાં નામ પણ સચવાયાં છે એટલો જ એ સાહિત્ય અને લોકસાહિત્ય વચ્ચે તફાવત નથી. એ

સાહિત્ય સમાનપણે કથાપ્રવૃત્તિ અથવા તો યાનપ્રવૃત્તિ તરીકે ખેંચાયું હોય છે અને એમની જૂજ ભાગ જ લોકસાહિત્ય જોડેલો. બહુજન-ભોજ્ય હોય છે એમની દૈવલોક ભાગ લોકસાહિત્યમાંથી સામગ્રી કે પ્રેરણા લઈને રચાયેલો પણ હોય. આરભમાં જ લોકસાહિત્ય, સાહિત્ય એ પછીની સંજ્ઞા છે.

લોકોના કડમાં જીવતા લોકસાહિત્યને-જનશ્રુતિને લિપિયુક્ત કરવાના પ્રયત્નો જૂના કાળના આપણા પુરાણો, યદુતથા (અને પશ્ચિમના સાગાઓ) આદિમાં મોટા પાયા ઉપર થયા છે. માણસની પુરાણકલ્પન- (મિથ-મેદિમ)શક્તિ જીવન-દૃશ્યને પામવાની એક અનોખી શક્તિ છે દરેક પ્રજાના સાહિત્યમાં, ખાસ કરીને લોકસાહિત્યમાં, પુરાણકલ્પનો સચવાયા હોય છે પુરાણોને પાંચમા વેદ તરીકે ઓળખાવવામાં આવી છે ખરેખર, એ લોક-વેદ છે

મુદ્રણયંત્રનો પ્રચાર વધ્યા પછી લોકોમાં પ્રિય થયેલા ગીતો, ગીતકથાઓ, આદિને અથરથ કરવાની પ્રવૃત્તિ વધારે સગળ બની. ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિ પછી ગામડાં તૂટ્યાં, શહેરી જીવન એક દાઆતું બનતું ચાલ્યું, તે પછી ગ્રામજીવનના અવતરણ ઝંઝી પ્રમટ કરતું લોકસાહિત્ય વધુ અલ્પક પણ બહુમુલ્ય હોય. એ સદંતર લોપ પામે એ પહેલાં એને સંગૃહીત કરી લેવા પણ કાર્ષ પ્રેરણા દેાય. આમ તો લોકવાદીનાં ગીતો વગેરેને અથરથ કરવાનું અવારનવાર આરંભ કરવું હશે, પણ ગઈ સદીના મધ્યકાળમાં લોકસાહિત્યસચયની પ્રવૃત્તિને ઔદ્યોગિક ક્રાન્તિએ જન્મઆવેશ જીવનપરિવર્તને વેગ .

ઘડ્યાનમાં તો, લોકો જે સાહિત્યનો આસ્વાદ લે છે તે પણ સાહિત્યશુદ્ધિએ જેવું કલાત્મક, જેવું માતૃગર છે, જરી નજર તો કરો, કાન તો મારો, એવા અહોભાવ કે ઉત્સાહી મુગ્ધભાવથી લોક-સાહિત્યના સંચયો ચલા મારો એ દેખીતું છે. (આપણે એ તનમો વટાવી ગયા હોએ એમ હજી દિમતમેર ભાગ્યે જ ઠીકી શકાય.) પણ પશ્ચિમમાં નગરજીવનની દાંયાળુ ધીનું આક્રમણ સમગ્ર માગપ્રદેશ ઉપર જેમ જેમ વધતું ચાલ્યું અને વિલય પામતા વિવિધરંગી ગ્રામજીવનનાં લોકસાહિત્યમાં પડેલાં પ્રતિનિધોને સાચવી લેવાના પ્રયત્નો ચલા માંડ્યા, તેમ તેમ લોકસાહિત્યસંચય પાછળ કેવળ સાહિત્યારવાદનો રસ પ્રધાન ન રહ્યો, લોકસાહિત્યને સમગ્ર લોકજીવન સમજવા માટેનો સામગ્રીરૂપ લેખવાનું વલણ વધતું ગયું. પશ્ચિમની પ્રજાઓ વેપાર અને સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર કરતાં દુનિયાની અન્ય અનેક જાનિઓના સપર્શમાં મુકાઈ, તેમને સમજવામાં એમણે તે તે જાનિના લોકસાહિત્યના અભ્યાસને અગત્યનું સ્થાન આપ્યું. તે ઉપરાંત, આ વિષયમાં વૈજ્ઞાનિક રસ વધતાં વિકાસ સંશોધકોએ જુદા જુદા પ્રદેશના લોકસાહિત્યનો તુલનાત્મક અભ્યાસ પણ આદર્યો. લોકસાહિત્યમાં ગાનવજનના બાહ્યકાળની પ્રચીનતમ સ્મૃતિઓ સચવાઈ હોઈ, માનવનું સાચું સ્વરૂપ સમજવામાં પણ લોકસાહિત્યના અભ્યાસને સ્થાન મળ્યું. આપણે માત્ર સાહિત્યરસિક જ લોકસાહિત્યનો પરિચય સાધવા પ્રેરાતા નથી, સમાજશાસ્ત્રીઓ એમાં પોતાના રસનો અડળક સામગ્રી જુએ છે, બાળાનિતાનીઓ માટે તો એ એક કૃતિતી ખાણ છે, ઇતિહાસકારો લોકસાહિત્યમાં પ્રજાના ઇતિહાસના અંકોડા પડેલા જુએ છે, નૃ-તત્ત્વવિદોને માટે લોકસાહિત્ય સાંગૃતિક નૃ-તત્ત્વવિદા (કલ્યાણ એન્ડોપોલોજી)ના અભ્યાસ માટે અનિવાર્ય બની ચૂક્યું છે, મનોવિજ્ઞાન અને ધર્મવિજ્ઞાન લોકસાહિત્યમાં ઉપસન્ન થઈ પુરાણકલ્પનાઓ (મિથસ)માંથી મહત્ત્વનાં અર્થદર્શનો ઘટાવે છે.

'લોકસાહિત્ય' શબ્દ આપણે ત્યાં પહેલો ક્યારે યોગ્ય થયો ? કાલ કાલેલકગના ૧૯૨૨માં જાણેલા સ્વ. રણજિતરામદેવ 'લોક-

of Folk-lore, Mythology and Legend (૧૯૫૦)ના બે
અથોમાં ચર્ચેલા ચારેક હજાર વિષયો ઉપર નબર ફેન્વર્થી સમજાશે.

અવગત, લોક-વિજ્ઞાનવિદ્યાને હારે આ કાર્ય થાય ત્યાં સુધીમાં
લોકસાહિત્યના સંગ્રહો જેટલા પ્રસિદ્ધ થાય તેટલા અવકાશપાત્ર છે, ખાસ
કરીને હવે જ્યારે આપણા પ્રદેશોમાં ઝડપી પરિવર્તનો થઈ રહ્યાં છે ત્યારે,
'નવસારી-વજસારીમાં કારખાનાં નીકળ્યાં એનાં લોકગીતો પણ રચાઈ ચૂક્યાં:
" પારતેરા પારડીનું ગામ, ત્યાં ચાલ્યું સાંચાનું કામ. " સામગ્રીકાંતી
વસ્તીના કંઠમાં હજી એણે પેઢીઓ સુધી ગાળેલા સમુદ્રજીવનના લક્ષણો
જામે છે, એટલે સામલોકગીતનો લેહમાં સાચાકામ વિગે પણ કહીક
એ લક્ષકારી બેસે છે પણ ધીમે ધીમે સમુદ્રનું એને સમજી જ રહી જાય,
આજીવિકાના નવા રંગોએ એને સમુદ્રગીતોથી પણ વિહંગાવી દે.
અમદાવાદનાં કારખાનાંઓમાં ફરિર, કુંગરપુરના બીજ, ઠાકરડા, વજુનરા
પણ આગવાપણું ખીટીએ મૂકીને ઠાંચાળધી જીવનનો અંગીકાર
કરી રહ્યાં છે. લોકજીવનના કેટલાક રંગ એમ જલદી છૂટતા
નથી (જેમ કે રજારીની વેશજૂતા), તેમ છતાં હવેનાં વેગીલાં પરિવર્તનો
એનાં લોકસાહિત્યનો સંગ્રહ (અથાકારે તેમ જ ખનિપટ્ટિકાઓમાં)

ગુજરાતના તે તે વિભાગમાં વસતા લોકસાહિત્યરસિયા બાઈબલનોની મદદથી અભ્યાસીઓ એ બધી લોકસાહિત્યસમૃદ્ધિ એકત્રિત કરવામાં નગદીકના લરિખ્યમાં સફળતા પામે એવી આશા રાખીએ.

૧ આ સંગ્રહમાં સૌરાષ્ટ્રનાં લોકગીતો ઝાઝા નદિ જેવા મળે, સૌરાષ્ટ્રનાં લોકગીતો પ્રમાણમાં સુપરિચિત પણ છે. પરંતુ સુરતનો સાગરકોટો, રાજપીપળા, પંચમદાલ, મેવાસ, ચરોતર, નળકોટો, ઉત્તર ગુજરાત — એ વિભાગોનાં લોકગીતોમાંથી કેટલીક વાનગીઓ એક પુસ્તકમાં રજૂ કરી છે, એથી ગુજરાતના લોકસાહિત્યની વિવિધતાનો કાંઈક ખ્યાલ આવશે. ગુજરાતનો આવડો મોટો દરિયાકિનારો છે તેની પ્રતીતિ કરાવતી સુરતકાંઠાની ‘અખાવણી’ અને સૌરાષ્ટ્રની ‘ભામણી’ ગુજરાતી લોકસાહિત્યને કેવો અનોખો રંગ અપે છે, — એ જાતની લાક્ષણિકતાઓ તરફ પણ ખ્યાલ ખેંચાશે. પહેર-વાર-નિથિ-મહિનાનું આપણી ભાષામાં વિપુલ સાહિત્ય છે, તેમાંથી કેટલુંક રજૂ કર્યું છે. ભાડીલાકપો, દુહા કહો — એના નમૂના પણ આપ્યા છે. ઐનિહાસિક રાસડા માત્ર બે આપ્યા છે. ‘જસમાનો રાસડો’ થોડેવતે અંશે પરિચિત છે, પણ સમગ્રરૂપે કદાચ પહેલી વાર અહીં અંથરથ થાય છે. સં. ૧૮૭૪ના ‘ઉદાઠિયાનો રાસડો’ ઈ. સ. ૧૯૧૮ના ઇન્ડિયન-ઝાના ઉપદ્રવનો પણ ખ્યાલ આપે એવો છે. લોકકથા અને વનકથાઓ સ્થળસંકાયને કારણે નમૂનારૂપ જ આપી શકાઈ છે. એવું જ ભવાઈના ‘વેશ’નું છે. માત્ર એક, ‘જસમા એણનો વેશ’ અહીં પ્રગટ કર્યો છે.

૨ અંથરથ થયેલી સાગરી સંગ્રહમાં ન લેવા સામાન્ય રીતે ખ્યાલ રાખ્યો છે. તેમ છતાં તિથિ-મહિના જેવા વિભાગોમાં કંઈક અપવાદ હોય પણ. જે કૃતિને અંતે કવિનું નામ હોય તે ન આપવી એવું સામાન્યપણે વલણ હોવા છતાં કાંઈ કવિની કૃતિ, જેની છેલ્લી કદીમાંથી કવિનામ દૂર થયું હોય એવી, સમાવેશ પામી નહિ હોય એમ આ જાનના સાહિત્યમાં કેહેવું મુશ્કેલ છે. અંક ૨૯૩ ‘ગોવાળીલાલ’

ખારસું લોકગીત લાગે છે, છતાં અંતની પંક્તિ—‘ગોવાળીલાલ ! હેમાના
 સ્વામીની મહેર થઈ’—માં લેખક હેમાનો ખોખારો સંબંધાય છે, એવા
 કેટલાક દાખવા પણ આવા સંગ્રહોમાં રહી જવા સંભવ. કેટલાક
 ગીતો ખેવડાતાં પણ જોવા મળશે, પણ લોકગીત જરીક બે ડગલાં
 પ્રવાસ કરે છે ને કેવું જરીક લહેકાઈ-ખલ્લાઈ જાય છે તે એવા
 દાખલાઓમાં જોવા મળે છે. અંક ૯૩ અને ૩૫૭ સરખાવો, બંને
 રૂપો સાચવવાં મળશે. એક જ વિભાગમાં એક ગીત કેવા જુદા જુદા
 આકાર ધારણ કરે છે તે અંક ૨૭૦, ૨૭૬ અને ૨૮૩ માં વર્ણવેલા
 પ્રસંગની રેખાઓ સમજાવવાથી સમજાશે. સુરતકાંઠાની અખાવણી-
 (અંક ૧ થી ૪૪) માં જ એક વસ્તુનાં બે વાણીરૂપો મળે છે (સમજાવો
 ખાસ તો અંક ૧૯ અને ૩૨) એ અખાવણીઓ અને સૌરાષ્ટ્ર-
 કાંઠાની ‘ભામણીઓ’ (અંક ૩૨૭ થી ૩૩૬) માં પણ કેટલાક દુકા
 સરખા તરત તરી આવે છે. સાગરગીતો તો ખલાસીઓની સાથે દૂર દૂર
 ખીજી ભાષાઓના પ્રદેશો સુધી પણ સફર કરે, તેમાં સુરતકાંઠાના
 કેટલાક ગીતખંડો સૌરાષ્ટ્રકાંઠે પણ શુંજે એમાં આશ્ચર્ય શું ? ખાસ તો
 અંક ૬ અને ૩૨૮ માં ‘પાણી બરે પાણિયારી’ તે ચિત્ર સરખાવો.

જેવા કૃતિના આરભમાં ઋષિ-અપ્સરાઓવાળા પ્રસંગમાં અને
અતના ફફીરવાળા પ્રસંગમાં પ્રયત્ન થયો છે સામાજિક-ઐતિહાસિક
દૃષ્ટિએ નોંધપાત્ર તો એ છે કે 'જસમાનો રાસડો'માં લોકકવિએ
સિદ્ધગજ જેવા સિદ્ધરાજ પાસે 'જસમાજી, તારે દરગાર હું કેમ ન
સરજ્યો ખોન્કો?' આવા ફકા જસમા તારા હાથ, કાને સાંઢી ખીલે
બાધતે' — એ ઉદ્ગારો કદાવીને દામુકતાની દાસ્તારપદતાને ઉઘાડી કરી
દીધી છે, જ્યારે 'જસમા ઝોડણનો વેશ'નો નાટ્યકવિ નારીની
વિમાનનાના ફળરૂપે પાઠણમાં 'મહેલના ઠેકાણે મસીદ'ની આગાહી
બાખે છે ઉત્તર ગુજરાતમાં, અને તે ઉપરાંત પણ ભવાઈ જ્યાં
લોકપ્રિય છે તે દક્ષિણ રાજપૂતાનામાં, દરવામ પ્રત્યે જોવાની એક વિશિષ્ટ
લોકદૃષ્ટિ આ જાતની કૃતિઓમાં વસતાય છે એ દૃષ્ટિ સ્વ-પર-પક્ષવાદમાં
બધાનારી નહિ, પણ નાજુક નિર્ભયતાથી જીવનસત્યને સારવવા
મથનારી છે એ જોઈ શકાય છે

આ સમૂહમાં કૃતિઓના સળગ અઠ આખ્યા છે, જેથી કૃતિના
નિર્દેશની સળગતા ગેરેશી પુસ્તકને બે કૃતિઓની પ્રથમ પક્તિ કે
પક્તિખંડની સૂચિ પણ આપી છે

ઉમાશંકર જોશી

નિવેદન

લોકસાહિત્યના સમૃદ્ધ અને પ્રકાશન માટે મુશ્કેલી સરકારે તેના (તે વખતના) ત્રણ પ્રાદેશિક વિભાગો — ગુજરાત, મહાગણ્ટ્ર અને કર્ણાટક — માટે ત્રણ પ્રાદેશિક લોકસાહિત્ય સંમિતિઓ કેળવણીખાતાના હેરાલ નં. બીએપી - ૧૦૫૫-એચ તા ૨૪-૨-૧૯૫૬ થી નિયુક્ત કરી છે. ગુજરાતી સમિતિમાં નીચેના સભ્યો છે.

શ્રી ઉમાશંકર જોશી (અધ્યક્ષ)

પ્રો. પુષ્કર ચંદ્રવાદર

ડૉ. મુષા દેસાઈ

ડૉ. મણુલાલ ર મજમૂદાર

શ્રી લાલચંદ ધૂળાભાઈ નીનામા

શ્રી મધુભાઈ પટેલ

સમિતિના મત્રી તરીકે અમદાવાદ જિલ્લાના શિક્ષણાધિકારીને નીમવામાં આવ્યા છે

—કે સમિતિએ લોકસાહિત્યનો સંગ્રહ કરવાનું અને તેને પ્રકાશકારે પ્રસિદ્ધ કરવાનું કામ હાથ ધર્યું છે તેના પશ્ચિમમરૂપ ‘ગુજરાતી લોકસાહિત્ય માળા’ નો આ પ્રથમ મથુકો છે

‘ગુજરાતી લોકસાહિત્યમાળા’ના આ પ્રથમ પ્રકાશનમાં લોકસાહિત્યમાં રસ લેનાર અનેક બાઈનહેનોની મદદ સમિતિને મળી છે. વર્તમાનપત્રોમાં સમિતિની નિમણૂક અને એના કાર્ય વિશે જાહેરાત થતાં અને લોકસાહિત્યની સામગ્રી મોકલી આપવા સમિતિ તરફથી જાહેર વિનંતિ થતાં ગુજરાતના જુદા જુદા ભાગોમાંથી લોકસાહિત્ય-રસિકોએ લોકમીતો, લોકકથાઓ, ઉખાણાં, કહેવતો, આદિ સમિતિને

મોકલ્યા હતાં. એ માટે સમિતિ તે સૌની ખૂબ ઝડણી છે. મહારાષ્ટ્ર પ્રદેશ લોકસાહિત્યસમિતિના એક સભ્ય શ્રી દા. ગો. બોરસેને મરાઠી લોકસાહિત્યના પુસ્તક માટે મરાઠી લોકગીતો એકઠા કરતાં દક્ષિણમાં વસતા ગુજરાતી સમાજમાં ગવાતાં ગુજગતી લોકગીતો કુ. સુમન મૂળશંકર મહેતા તરફથી પ્રાપ્ત થતાં તેમણે તે આ સમિતિને મોકલી આપ્યાં એ બદલ સમિતિ તેમની અત્યંત ઝડણી છે.

આ પુસ્તકના મુદ્રણકાર્યમાં અમદાવાદ જિલ્લા શિક્ષણાધિકારી કચેરીના હેડક્લાર્ક શ્રી દુર્ગાશંકર બટ્ટે મૂકે તપાસવા વગેરેની અવૈતનિક સેવાઓ આપી છે. પૂઠા ઉપરનું ચિત્ર કળાકાર શ્રી સાત્રા પાસે તૈયાર કરાવ્યું છે. પીઠ ઉપરનું ચિત્ર સમિતિના સભ્ય શ્રી મધુભાઈ પટેલ પાસેથી મેળવેલું છે. આ પ્રકાશનમાં સહાયરૂપ થનાર શૌ કાઈનો અત્રે આભાર માનીએ છીએ.

અમદાવાદ . ૧૯૫૭

ઉમાશંકર જોશી

અધ્યક્ષ, ગુજગતી લોકસાહિત્ય સમિતિ

અનુક્રમણિકા

અનુ. નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ	અનુ. નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
મુશતવિલાગનાં લોકગીતો			૧૬. બૂમઝાં છૂટાં પાડતાં		૨૨
(૧) (અ) અખાવણી-૧			૧૭. ખૂંટા મારતાં		૨૨
૧. લંગર ખેંચતાં-૧	૪		૧૮. હલેસાં મારતાં		૨૫
૨. લંગર ખેંચતાં-૨	૬		૧૯. મળદ નાખતાં		૨૭
૩. લંગર ખેંચતાં-૩	૭		૨૦. શદ વીંટતાં-૧		૨૮
૪. દોરડાં જીભાં ખેંચતાં-૧			૨૧. શદ વીંટતાં-૨		૨૯
	૯		૨૨. અંગરેજી થાણાં		૩૨
૫. દોરડાં જીભાં ખેંચતાં-૨			૨૩. ખાલી તુંબડી		૩૩
	૧૧		૨૪. નાનીઓ-મોટીઓ		૩૪
૬. દોરડાં જીભાં ખેંચતાં-૩			૨૫. નિશાળિયાની		
	૧૨		અખાવણી		૩૫
૭. શદ ધોતાં-૧	૧૪		૨૬. પારનેરા-સંયાનું કામ		૩૬
૮. શદ ધોતાં-૨	૧૪				
૯. શદ ધોતાં-૩	૧૫		૨૭. મામોની અખાવણી		૩૭
૧૦. શદ ધોતાં-૪	૧૫		૨૮. પ્રભાતિયું		૩૭
૧૧. બળ વીંટતાં	૧૮		(ક) અખાવણી-૨		
૧૨. માલ ઉઠાવતાં સમા-			૨૯. ખલાસીભાઈ		૪૦
ચારની આપ-લે	૧૯		૩૦. કલિંગર માલી		૪૦
૧૩. કાઠી મારતાં-૧	૨૦		૩૧. દરજડા		૪૧
૧૪. કાઠી મારતાં-૨	૨૦		૩૨. લાકુ દાઈ		૪૧
૧૫. ડોર ઊડતાં	૨૧		૩૩. સાલનો		૪૨

૨૪ સાલવા	૪૪	૬૦. તાડીનું ગીત	૬૪
૩૫. ઝૂબેઝ	૪૪	૬૧. પાણી ન નાહ	૬૫
૩૬. જોખન કાઢું	૪૬	૬૨. કન્યા વિદાય-૧	૬૬
૩૭. મલ્લાના ઝૂબેસે	૪૯	૬૩. કન્યા વિદાય-૨	૬૭
૩૮. મલ્લાઈ	૪૯	૬૪. કન્યા વિદાય-૩	૬૭
૩૯. જુવાનની ટોળા	૫૧	૬૫. લાડો આલ વેલેરો	૬૮
૪૦. ખગલા ખેરી	૫૧		
૪૧. હુલ્લેસા	૫૨	(૧) ખાવણાં	
૪૨. ધનખાઈ	૫૨	૬૬. પાન ખાધાં	૬૯
૪૩ માછીજાની જળ	૫૩	૬૭. સોનાનો પલ્લગ	૬૯
૪૪. ઝાંઝર	૫૩	૬૮. જરી સભામાં	૬૯
		૬૯. મારી આંતગડો	૬૯

(૨) માછીમારનાં લગ્નગીતો

૪૫. મડપ	૫૪	૭૦. મેયગમાં હોય	૬૯
૪૬. તોરણ	૫૫	૭૧. અમ્મર પે'ડું	૭૦
૪૭. કન્યાની પસંદગી	૫૬	૭૨. માડી રે માડી	૭૦
૪૮. વરજન	૫૬	૭૩. રામ રૂએ ને	૭૦
૪૯. વરધોડો	૫૭	૭૪. સાંકડી શેરીમાં	૭૦
૫૦. કટાક્ષમિત્ર	૫૮	૭૫. મા'દેવને તો	૭૦
૫૧. ફટાણું	૫૮	૭૬. મારા તે ધરમાં	૭૦
૫૨. છોળાની બાજક	૫૯	૭૭. મારા તે બાપની	૭૧
૫૩. છોળો ખેડો	૫૯	૭૮. સાસરે જતાં	૭૧
૫૪. છોળો માંડવે	૬૦	૭૯. આજ સખી મારી	૭૧
૫૫. જમણવાર	૬૧	૮૦. તળાવની પાલે	૭૧
૫૬. જગરી માછલી	૬૨	૮૧. વીરાની ઘોડીને	૭૧
૫૭. સોનારૂપાની માછલી	૬૨	૮૨. છોડો પોપટજી	૭૨
૫૮. નાવલ સાજનિયું	૬૩	૮૩. ખાંડણિયાં ખાંડતાં	૭૨
૫૯. સોનાની જાડી	૬૩	૮૪. ગોળ વિનાનો	૭૨
		૮૫. વરસાદ વરસે ને	૭૨

૮૬. અડેરી મડેરી	૭૦	૧૧૧. ખોજ રૂની ઠુ	૭૮
૮૭ બાપાજી હોઠરી	૭૨	૧૧૨. ઠગિયાં ધગાઉ તો	૭૮
૮૮ સુરજ કીચો	૭૩	૧૧૩. પાતરી પોરી તો	૭૮
૮૯. રેટિયો બાંચીને	૭૩	૧૧૪. આંધી રેમળને આઝરી	૭૮
૯૦ આ રે જમતમા	૭૩	૧૧૫. ઘેર ઘેત્તી ગાવવડી	૭૮
૯૧ ભગિયા ધરમા	૭૩	૧૧૬. પાણી તો પાઉં	૭૯
૯૨ મારે તે બાપે	૭૩	૧૧૭ વાંદરૂં ફૂંદા વાડીમા	૭૯
૯૩ તળાવની પાલે	૭૩	૧૧૮ આટલા વેઈયા	૭૯
૯૪ પાંજરાનો પોપટ	૭૪	૧૧૯. કુંમર ઉપર દલ બળે	૭૯
૯૫ સ્વાસરે બહુ તો	૭૪	૧૨૦. કાચા ઘોડે તો કાચિયો	૭૯
૯૬. મારે તે બાપે	૭૪	૧૨૧. આંચણે તો વલુ ઝેનચી	૮૦
૯૭ માતાના દેરામા	૭૪	૧૨૨. કાચા બાવળનો આટલો	૮૦
૯૮. બાપુજી કાકુજી	૭૪	૧૨૩ ખાટાં મીઠાં મદુમડાં	૮૦
૯૯ આભે તે હીવા	૭૫	રાજપીપળા પ્રદેશનાં હોદ્દાગીતો	
૧૦૦. મારે તે બાગળે	૭૫	(૧) હેસિયા આતો	
૧૦૧. બાઈ તો ભોળા	૭૫	૧૨૪. હેસિયા	૮૨
૧૦૨ મારે તે આંચણે	૭૫	૧૨૫. નીઝામો જુલે વાટ	૮૪
૧૦૩ માગ તો ભાઈનો	૭૫	૧૨૬. થઈણો તો નાદિલિયો	૮૫
૧૦૪. બાઈ તો જમને	૭૬	૧૨૭. પરેલ મિયો છે મજમે	૮૭
૧૦૫. કાચની બરફમા	૭૬	૧૨૮. કુંમર ઉપર મત્તી	૮૭
૧૦૬. કાચની કાનડીમા	૭૬		

(૧) સુરત વિભાગનાં ઢાળી
નૃત્ય ગીતો

૧૩૫. રહેરી બેર રે	૯૧
૧૩૬. ખધાળિયા ખાધમાં	૯૧
૧૩૭. વાંકા ખજૂરીની તાડી	૯૨
૧૩૮. પેરી તું રાંદથી વ્યાવી	૯૨
૧૩૯. પેરી તું કાં ગેઈલી	૯૩
૧૪૦. ઉમરાની બોરે રમવા ગેઈલી	૯૪
૧૪૧. સુરત રોરની સાડી	૯૪
૧૪૨. માડી હુ તો	૯૪
૧૪૩. હુ તો વેગયુ વણુવા	૯૫
૧૪૪. બરર રે મા વોણુડો	૯૫
૧૪૫. પછો બોરો	૯૬
૧૪૬. ઝાઝેરી બાવરીમાં	૯૭
૧૪૭. સરકારી બાવરી	૯૭
૧૪૮. કાંના રે મારી	૯૮
૧૪૯. બો મારા રગીલા લાલા	૯૮
૧૫૦. ધાસિયુ કાટવા ગેઈલી	૯૯
૧૫૧. તળાવની ખાલે	૧૦૦
૧૫૨. રાતું ગુલાબનું ફૂલ રે	૧૦૧
૧૫૩. વાધવુબાઈ ધાકા	૧૦૨
ધંચમહાસના લીલોનાં લેકગીતો	
૧૫૪. ગુજરી	૧૦૪

૧૫૫. તારી દુદાણ દામોણ ૧૧૧
૧૫૬. દુકાળના સમયનાં

ગીત ૧૧૩

૧૫૭. લીલા લીમડ લુકયા ૧૧૪

૧૫૮. તારી કુંગોમાં ૧૧૫

૧૫૯. તારી ઝંઝરવામાં ૧૧૬

૧૬૦. મેગિયા ખરી પુનીમીયો ૧૧૭

૧૬૧. વાઢવાડાની હેરીયે ૧૧૯

૧૬૨. વાઢવાડા રંગ મેલામાં ૧૨૦

૧૬૩. કાળો કથાર કાળાં

ગળાં ૧૨૧

૧૬૪. ગેધરાવાળી સડકે ૧૨૧

૧૬૫. મુરીલાને માથે ૧૨૨

૧૬૬. મોરીલે કુંગોર મો

કેદારો ૧૨૨

૧૬૭. બળ બળુડાના ડાળા

હેટે ૧૨૨

૧૬૮. બમરો એકે વધાવો ૧૨૩

૧૬૯. ધોળા તક્ષીના વેલ રે ૧૨૩

૧૭૦. પાણુ ભરીયો રે ૧૨૪

૧૭૧. પેરીયુ વ્યાયુ ને ૧૨૪

૧૭૨. હળદી મેદી ને રમતાળી ૧૨૫

૧૭૩. જાથો જો તો ૧૨૫

૧૭૪. વડલાની વધાઈ રે ૧૨૬

૧૭૫. તારી કુમળીમાં ઢઈ ૧૨૬

૧૭૬. મનાયા ગામનો કુશુસે ૧૨૬

૧૭૭. ધર્મા ધર્મા સાલો ૧૨૭

૧૭૮. પીયુ પીયુ ભોલે ૧૨૭
 ૧૭૯. આપો મારો ૧૨૭
 ૧૮૦. હજી તે માળવડે ૧૨૮
 ૧૮૧. સીંડીયે બેઠા ૧૨૯
 ૧૮૨. હૂંનેનો હરીયો ૧૨૯
 ૧૮૩. નવો કૂવો રે ૧૩૦
 ૧૮૪. હું તો હુંગોડે તળાવ ૧૩૧
 ૧૮૫. ઈની વાડિયાંમાં ૧૩૨
 ૧૮૬. હુઠીયુ મેલનું રેવામી ૧૩૩
 ૧૮૭. ઊગતે દાડેનાં ૧૩૩
 ૧૮૮. નોતપાં ને નોતપાં ૧૩૪
 ૧૮૯. ઉંસી મેડી નીસી મેડી ૧૩૪
 ૧૯૦. આખા મવડાને ઝાળે ૧૩૫
 ૧૯૧. પાવડે ૧૩૫ દઈ સડો ૧૩૫
 ૧૯૨. માંટ ઉપર બેસું ૧૩૬
 ૧૯૩. આવ્યા રે મુવાડિયા
 ભોલે ૧૩૬
 ૧૯૪. પરપયા એક મુણ ૧૩૭
 ૧૯૫. ત્રાતમાઈની એક બહેન ૧૩૭
 ૧૯૬. કુકડો કૈના બાઈનો ૧૩૯
 ૧૯૭. મારો સાગળપોરના
 કુકડો ૧૩૯
 ૧૯૮. ભરી ભરી રેખમરમાં ૧૩૯
 ૧૯૯. દૈયણી દળિયાની વેળા ૧૪૦
 ૨૦૦. જીજી સાદેણી હે રાત રે ૧૪૦
 ૨૦૧. માડલી સડી રે
 સાદેણી રાત ૧૪૧
 ૨૦૨. નાને કૂવે નાનાં
 મરેંગાં ૧૪૧
 ૨૦૩. પગની આંગળાનો
 વીંછિયો ૧૪૨
 ૨૦૪. ઘોડી મારી ૧૪૨
 ૨૦૫. મઢી પૂતમનો મેઘો ૧૪૩
 ૨૦૬. રાત્રી ટાંઢીનો વોજણો રે
 ૧૪૩
 ૨૦૭. ધમકે વાકુ લીમડો ૧૪૩
 ૨૦૮. હકન ધાંધ તો ૧૪૪

૨૨૪. સાસન્ધિયું અને મૈયન્ધિયું-૨	૧૬૧	૨૫૦. વિસત્રવેવ	૧૮૮
૨૨૫. સાસન્ધિયું	૧૬૨	૨૫૧. નવરાત્રીનો મરખો	૧૮૯
૨૨૬. વિરહગીત	૧૬૩	૨૫૨. મરખાનાં આમંત્રણ	૧૯૧
૨૨૭. વસોણું	૧૬૩	૨૫૩. મરખાનાં રમનારાં	૧૯૧
૨૨૮. અમોસા	૧૬૪	૨૫૪. તુંગડી રે તુંગડી	૧૯૨
૨૨૯. અફોણિયો	૧૬૫	૨૫૫. પાણી પી ને નીત	
૨૩૦. હમોહું	૧૬૬	પૂજવી	૧૯૩
૨૩૧. પરાણે પરાણે મારે	૧૬૭	૨૫૬. સંતાકૂકડી	૧૯૪
૨૩૨. શ્રમગીત	૧૬૭	૨૫૭. રાધાને મેઘ્યાં ખૂસતાં	૧૯૫
૨૩૩. મેહુલાગીત	૧૬૮	૨૫૮. વેઠનો વારો	૧૯૬
૨૩૪. અખખણ હખખણ રે	૧૬૯	૨૫૯. લોકરામાણ	૧૯૭
૨૩૫. આણાં-૧	૧૭૦	૨૬૦. રૂસણું	૨૦૨
૨૩૬. આણાં-૨	૧૭૧	૨૬૧. કુંઠી ને તોહું	૨૦૪
૨૩૭. આણાં-૩	૧૭૧	૨૬૨. મરઝરી	૨૦૪
૨૩૮. પર્વગીત	૧૭૩	૨૬૩. રણછેડ રંગીલા	૨૦૫
૨૩૯. ગામના પટલિઆ	૧૭૩	અરેલરનાં લોકગીતો	
૨૪૦. રોનો ને રસ	૧૭૪	૨૬૪. સવામણ ધડે	૨૦૭
૨૪૧. વિવાસાનું ગીત	૧૭૪	૨૬૫. વાણિયાવાડ મઈ'તી	૨૦૮
૨૪૨. તમે મા'ધેવજી	૧૭૫	૨૬૬. બેનપાડોસણ પાતળી	૨૦૮
૨૪૩. બાબીને વીજણો	૧૭૬	૨૬૭. કૂવામાં દારેન્ડી	૨૦૯
૨૪૪. દિવન્ધિયુ	૧૭૬	૨૬૮. અમે પૂનમ નાંવા	
૨૪૫. મોરુસિયો	૧૭૭	ન્યાંતા	૨૧૦
૨૪૬. ગુન્ડરી	૧૮૦	૨૬૯. મારા વાડામાં વેંજનો	
૨૪૭. વાવની સોદાયા	૧૮૧	હોડ	૨૧૧
૨૪૮. વખડાં	૧૮૪	૨૭૦. સોના તે કુંડું	૨૧૧
૨૪૯. લીમડો	૧૮૫	૨૭૧. મારો સસરો બાપ	
		ન્યાના	૨૧૨

૨૭૨. વનવગડામાં ધમકે	
ધુપરમાળ	૨૧૩
૨૭૩. પહેલા પ્રભુજી પોદિયા	૨૧૪
૨૭૪. પિત્તળ ભોટા	૨૧૪
૨૭૫. ચારપાંચ વરસનાં	૨૧૫
૨૭૬. રાજ ના પહોંચે	૨૧૬
૨૭૭. જીડી મદ શેરી	૨૧૬
૨૭૮. ખોળખે વગગત રે	૨૧૭
૨૭૯. નણદી આખ્યાં	
પરોણાગતે	૨૧૭
૨૮૦. રૂપા કેરા થજા રે	૨૧૮
૨૮૧. સેમાડે ગઈ તારે	૨૧૯
૨૮૨. સાગસીસમની	૨૧૯
૨૮૩. ગરુ વના અમ	
રહીએ ?	૨૨૦
૨૮૪. જુઆરાં વહેચીયે રે	
ભોજ	૨૨૧
૨૮૫. પિયર અને સાસરું	૨૨૩
૨૮૬. ચાકરી	૨૨૪
૨૮૭. વખડાં	૨૨૫
૨૮૮. માતાના માઠમાં	૨૨૬
૨૮૯. દાલરુ	૨૨૭
૨૯૦. શોકય	૨૨૭
૨૯૧. ખીજવર	૨૨૮
૨૯૨. ચાકરી	૨૨૯
૨૯૩. ગોવાળીલાલ	૨૩૦

નળકાંઠાના પદારોનાં લોકગીતો

૨૯૪. શામળા વેલણિયા	૨૩૧
૨૯૫. જીડી હાલી પરદેશ	૨૩૨
૨૯૬. મેં તો નળમાં વાળ્યો	૨૩૩
૨૯૭. અમે સરોવર પાણી	૨૩૪
૨૯૮. વચલી કાઠીનાં ધઉં	૨૩૫
૨૯૯. હળ જોડી	૨૩૬
૩૦૦. સવણડા વાણિયા	૨૩૮
૩૦૧. હોલા રાણા	૨૪૦
૩૦૨. જુમકીઓ છેલ્લેલી	૨૪૧
૩૦૩. કાંકરિયાળા કૂવે રે	૨૪૨
૩૦૪. સરવણ	૨૪૩
૩૦૫. ઝોખાળાના પાદર	૨૪૭
૩૦૬. હોશા મારો	૨૪૮
૩૦૭. મારી પનિહારીએ	૨૪૮

ઉત્તર ગુજરાતનાં લોકગીતો

૩૦૮. સાત સોપારી	૨૪૯
૩૦૯. પડવે શું	૨૫૧
૩૧૦. આઈ રે ! મારા	૨૫૩
૩૧૧. ઓતર જળે	૨૫૪
૩૧૨. પાંચ પડા	૨૫૬
૩૧૩. સામી દરિયાની તેડે	૨૫૮
૩૧૪. માડીને ચાંદિયો	૨૬૦
૩૧૫. બારે મામેરાં	૨૬૨
૩૧૬. આયો આયો	૨૬૩
૩૧૭. મે તો દાતણ ડા'ળાને	૨૬૫

૩૧૮. બાજરિયે રહો ૨૬૬

૩૧૯. ફૂલ લો ૨૬૮

૩૨૦. તેજમલ વરણાગિયો ૨૭૦

હિત્તર ગુજરાતના ઠાકોરોનાં
ફટાણાં

૩૨૧. રાતી રાતી રે ૨૭૩

૩૨૨. મારી માતા ૨૭૩

૩૨૩. મ્યાં મ્યાંની જાનો ૨૭૪

૩૨૪. વેવાઈ તારી પછેડી રે ૨૭૪

૩૨૫. કઠકઠો કોદરા ૨૭૫

૩૨૬. મેં તો આકાના
એધણે ૨૭૫

સૌરાષ્ટ્રનાં લોકગીતો

૩૨૭. એ સમાલી ધામલા ૨૭૭

૩૨૮. લા ધામલા ૨૭૮

૩૨૯. હયાળા જી બે ૨૭૯

૩૩૦. એ બનીના બારા ૨૮૦

૩૩૧. એ લે ધાસીને ૨૮૨

૩૩૨. એલે પાલવડો મેલો ૨૮૨

૩૩૩. એલે રામલખમણ ૨૮૪

૩૩૪. હેલે જાલ્લા ૨૮૫

૩૩૫. દેવાર હેલે ૨૮૬

૩૩૬. શામિયા માલમ ૨૮૮

દેદાનાં ગીતો

૩૩૭. હાય હાય રે. ૨૯૧

૩૩૮. લીંજડે જાગી લીંબોળી ૨૯૧

૩૩૯. વાવડી ગામને ચોક ૨૯૨

૩૪૦. આકાની માડી ૨૯૨

૩૪૧. જીતોલી રે જીતોલી ૨૯૨

૩૪૨. આમલી હેઠે તળાવ ૨૯૩

૩૪૩. દેલ, પડવે તે ૨૯૩

૩૪૪. મકવાણાના વાદમાં ૨૯૫

૩૪૫. પાળ પામે આવળી, ૨૯૫

૩૪૬. ગમગમની તલાવડીમાં

૨૯૫

કચ્છી લોકગીત

૩૪૭ પનિહારીનું ગીત ૨૯૬

મહારાષ્ટ્રમાં ગુજરાતી
સમાજમાં ગવાતાં લોકગીતો

૩૪૮. સાતસોપારીને ખૂમખો

૨૯૭

૩૪૯. લામગશાળી બાલ્ય ૨૯૭

૩૫૦. લવંચી બાળકિયો ૨૯૮

૩૫૧. મારા વીરો સાફો છે ૨૯૯

૩૫૨. હાથમાં નાળિયેર રે ૨૯૯

૩૫૩. દિલ્લી ચહેરને દેવાળે ૩૦૦

૩૫૪. ગેરી શેરી ઘૂમરડો ૩૦૧

ખાંડણિયાં

૩૫૫. મારો તે ભાઈ ૩૦૨

૩૫૬. મારો ભાઈ ૩૦૨

૩૫૭. સરોવની પાળે ૩૦૨

૩૫૮. આવોને પંડ્યા ૩૦૩

(૧) રાગના દુહા
મામેરીના દુહા

૪૫૨ સામેરી સજન	૩૬૯
૪૫૩ સામેરી સામગ	૩૬૯
૪૫૪ સેજ સુના	૩૭૦
૪૫૫ સુહિ ત્યારે	૩૭૦
૪૫૬ સપનામાં પિયુ	૩૭૦
૪૫૭ સામેરી તું	૩૭૦
૪૫૮ ચાપી બની	૩૭૦

ઠેકારાની સાખીઓ

૪૫૯ ઠેકારો જન્મ કીજિયે	૩૭૦
૪૬૦ ઠેકારો કુમકુમ	૩૭૦
૪૬૧ ઠેકારો ખમ ઘેર	૩૭૧

સોરઠ રાગની સાખીઓ

૪૬૨ સોરઠ સુડો	૩૭૧
૪૬૩ સોગડી જીલી	૩૭૧

મારુ રાગની સાખીઓ

૪૬૪ મારુ ! જાગે	૩૭૧
૪૬૫ મારુ દાદા	૩૭૧
૪૬૬ મારુ મરતક	૩૭૧
૪૬૭ મારુ નાલી	૩૭૧

૧૪યાણુ રાગની સાખીઓ

૪૬૮ ગોડી વખત	૩૭૨
૪૬૯ કથાણુ ગગ	૩૭૨

કક્કા ગીત

૪૭૦ કકારે	૩૭૪
૪૭૧ કક્કા રે	૩૭૬

૪૭૨ પાટલા નિકાળનો	
કક્કો	૩૭૭

૪૭૩ શ્રીનાથજીની ઘોડી	૩૭૮
----------------------	-----

૪૭૪થી	બીનોમા પ્રચલિત ૩૮૦-
૬૪૯	છિખાણા ૩૮૬
૬૫૦થી	ભીસોમા પ્રચલિત ૩૮૭-
૬૦૭	કહેવતો ૪૧૦

લોકકથા

૬૦૮ કચ્છની સાતવીસ સતીઓ	
	૪૧૩

૬૦૯ માલો વેડરો	૪૨૪
----------------	-----

ભવાઈનો વેશ

૬૧૦ જસમા ગોણૂનો વેશ	
	૪૩૬

પ્રાદેશિક ગીતા

સૌ. શાન્તિ પૂજાસાલજરફવાયા, અન્ધરો

સુરતવિભાગનાં લોકગીતો

અખાવણી-૧

સચ્ચાહક : ઉમાશંકર જોશી

કાંઠાવાળાઓને અમગીતાનું વ્યસન લાગેલું છે એમ કહી શકાય. દરિયો, ખેડનારાઓ પોતાની બનેકવિધ નાનીમેટી પ્રવૃત્તિ ગાતા ગાતા જ કરે છે. અમચું દોરડું વીંટળીને મૂકવું હોય તોપણ માથુસ ગાયા વગર એટલું કામ કરી શકશે નહિ. સ્વાભાવિક છે. દરિયો ગાયા કરે અને માણસ મૂંગોમૂંગો શી રીતે કામ કરી શકે? વહોણ સાથે અથડાતાં મોઝાનું મજન એ એનો સાગર. એની સાથે સાથે માથુસ પણ પોતાની વાત ગાયા કરે. આ સાગરગીતોને અખાવણી (અમામણી, અખવણી) કહે છે. કાંઠાના એક બાઈએ એની આમ + વણી એવી બુલપત્તિ આપી. એ અખાવણીઓનો પાર નથી. એક જુવાને કહ્યું : એ અખાવણી ખૂટે નહીં. નાપદાદાથી મળેલી આ ગીતસમૃદ્ધિ દીકરો દરિયો ખેડતો યાવ ત્યાં કાઠગત કરતો આવે એને કામ કરતી વખતે હજી સુધી કહી અખાવણી ખૂટી નથી. કાંઠાની વસ્તીના કેટલાક ભાગનું જીવન દરિયા પર નિર્ભર ન રહ્યું. મુઠ્ઠા વચેરનાં કંટાકેટનાં કામે મંડળીઓ જવા લાગી. ત્યાં પણ અખાવણીની ટેવ ચાલુ રહી. કાઈ ને કાઈ અમગીત તો જરૂરી હતું જ. કાંઠાવાળાઓએ પોતાને પરિચિત અખાવણીનો જ લાભ લીધો. જોગ પ્રમાણે નવી નવી અખાવણીઓ નિર્માઈ અથવા જૂનીમાં વંધારા થયા.

અખાવણીનો સાચો પરિચય તો એને ગવાતી સાંભળવા મળે ત્યારે જ થાય. અને તે પણ કામ ચાલતું હોય ને ગવાતી હોય ત્યારે. કાંઠાના બાઈએને અખાવણી સંકળાવવા કડીએ તો એ માન રાખે, પણ બેા બેા અખાવણી ગવાય જ નહીં. વાંસી-ઓરસી ગામમાં

ભાઈઓએ ઝાડના થડ સાથે બાંધેલી ગરમડીમાંથી દોડ્યા ખેંચતાં
ખેંચતાં જ અમાવણી સંભળાવી.

✓અમાવણીમાં ન સમજાય એવું થતું છે. ક્યાંક એનો અર્થ પૂછો
તો કહેશે કે એ તો એવી અમાવણી છે. ક્યાંક શબ્દ અરખી અને
બીજી ભાષાના છે—અને એવા શબ્દો ગવાતાં ગવાતાં બદલાઈ ગયા છે.
અશ્લીલ લીટીઓ પણ આવે (જેમ કેટલાય લોકગીત પ્રકારોમાં આવે
છે) અને એથી પણ એ ગીતો સંભળાવનારાઓને સહજ સંકેત રહે
છે. અમાવણીની બધી પંક્તિઓનો અર્થ કરવો મુશ્કેલ છે, એ
માનારાઓમાંથી જ કોઈક ભાષાગણિક ભાગે અથવા કાંકિના કોઈ
ભાષાવિદને અમાવણીનો—અને તેમાનાર સમાજનો ધનિક પરિચય
થાય તો જરૂર વધુ પ્રકાશ પડે.

૧. લંગર ખેંચતાં-૧

શાસ્ત્રોમાં ઓ-મ આવે છે એમ આરંભને ઉદ્ધાર છે :

હલોમ હે !

સાંભળતાં જ સૌ તૈયાર થઈ જાય. ત્યાં અવાજ આવે :

હે રે લાગ જુવાન !

સૌ એકસાથે ગાય 'હેઈસો !' અને લંગર ખેંચે. પછી તે
ગીત ગવાતું જાય ને લંગર ખેંચાતું જાય :

હે રે જુવાન રે જોરે હેઈસો !

નીચેની રીતે પણ સર થાય અને આરંભ થાય :

હેઈસો !

હે વાણાભાલી હેઈસો

લાગો જુવાન ભાઈ હેઈસો

જુવાન રે ભાઈ રે હેઈસો

ખાંધેલી ખાડી હેઈસો
 ખાડી કલાઈની હેઈસો
 પાણી દેહું ઊણું હેઈસો
 ઊણામાં દરિયો હેઈસો
 જાવાનો ખાલી હેઈસો
 આવસું ભરીને હેઈસો
 હેલામાં ચાલી હેઈસો
 ચાલીમાં વહલા હેઈસો
 નિસાણુમાં અહ્વા હેઈસો
 નામ તો નખીનાં હેઈસો
 ખીજ ખોદાનાં હેઈસો
 ખોદામાં તાલા હેઈસો
 જાતો ખંગાલા હેઈસો
 અગલામાં રાણી હેઈસો
 ચાલવા લાગેલી હેઈસો
 ઊણું પડ્યાં પાણી હેઈસો
 પાણીને ધારિયે હેઈસો
 નારી ચતુરના હેઈસો
 માટીડા બોધા હેઈસો
 ભરીઓ ઘોઘારી હેઈસો
 બહાણુનો વેપારી હેઈસો
 વેપાર માંઈડા હેઈઓ
 સરોવરની ખાજે હેઈસો

પાણી આર્જા છે, રમતમાં સફર થયે, અહ્વાતાવાની અને નખી
 સાહેબની કુચ્છા છે, ચતુર નારીના માટીડા બોધા છે, વગેરે અનેક વાતો

લગર ખેચાર્તા ખેચાર્તા અમાવણીમાં મૂચાતી—મૂચાતી આવે છે. સરોવરની પાળે વળી ગ્રામ પ્રસન્ન હશે ? માણસ દરિયા પર, ઉપર આકાશ ને નીચે પાણી એ રીતે, સમગ્ર વિસ્તારવેલો હોય ત્યારે આ અમાવણીઓ દ્વારા એ જગતનાં કેટકેટલાં દૃશ્યો સાથે સંજ્ઞાયેતો રહે છે !

*

૨ લગર ખેચાર્તા-૨

લગર કે દોરડું ખેચવાની બીજી એક અમાવણીનો ઢાળ—ખાસ કરીને ત્રણ ટુકડે ખાસ ખાર્તા ખાર્તા સમૂહો મોલવાના શબ્દો 'હોમેલ માલ હોમેલા' નો લય—ધ્યાન ખેચે એવો છે અમાવણીને 'હોમેલા' પછી કહે છે

દાયમ મોલાના હેલ્લે સે
મોલા હલાલી હોમેલાં, હોમેલ માલ હોમેલાં.
સાકર બગાલી હેલ્લે સે
બગા તારા લિયા હોમેલાં, હોમેલ
બહાલે સાકી કિરમી હેલ્લે સે,
ચાલ્યા માહિમ બાઉ હોમેલાં, હોમેલ
માહિમ તો મોટુ થાણુ હેલ્લે સે,
પોરણ થાણાની હોમેલાં, હોમેલ
હુબતી' તો વાળી હેલ્લે સે
હુબત લાલી કીના હોમેલાં, હોમેલ
આંજલ લે સલમીના હેલ્લે સે
સલમી તો વાળી ચલ્લા હોમેલા, હોમેલ
જાયા તો ના રે અલ્લા રેલ્લે સે
અલ્લા તે વાળે નામે હોમેલાં, હોમેલ

વાળી હુંગણાં ચાલે હેલે સે
 હુંગર લે દરિયાના હોળેલાં, હોળેલ
 કાલુ તો લે છળિયાના હેલે સે
 હોળેલાં, હોળેલ માલ હોળેલાં.

*

૩. લંગર ખેંચતાં-૩

ચીખલ(કાલ)માંથી રાખલ(લંગર) ઉપાડતી વખતે માછીઓ
 ‘જેઈસો’ ને બદલે ‘હેલાલ’ સમૂહસ્વરે ગાય છે અને ‘હલોમ હે!’
 ને બદલે ‘એ હેલામો!’ થી શરૂ કરે છે હોડી ખસે છે, ચાલવા
 લાગે છે, તારમાં તરવા મડિ છે, વગેરે ક્રિયાઓ અગાવણીમાં ગૂંથાઈ છે :

એ હેલામો હેલાંચ
 આખરમાં વારી રે હેલાંચ
 બેરીઆનો લારી રે હેલાંચ
 બેડીમાં રાણી રે હેલાંચ
 ચાલવા લાગી રે હેલાંચ
 જિડાનાં પાણી રે હેલાંચ
 જિડામાં દરિયા રે હેલાંચ
 બવાના ખાલી રે હેલાંચ
 આવસુ ભરીને રે હેલાંચ
 પાલવ ભરિયો રે હેલાંચ
 ભરિયા ઘોઘારી રે હેલાંચ
 વહાણનો વેપારી રે હેલાંચ
 વેપાર માંડ્યો રે હેલાંચ
 માંડ્યો પૂરો રે હેલાંચ

માંસ ખાવાના રે હેલાંય
 ખોઈદો કૂવો રે હેલાંય
 કૂવાને કાઠે રે હેલાંય
 ઢોલને બજાવું રે હેલાંય
 ઢીલામાં ઢોલ રે હેલાંય
 ઘેરી સંડાઈ રે હેલાંય
 ચાલવા લાગી રે હેલાંય
 ખારવા બિડાં પાણી હેલાંય
 પાણી ને દઈને રે હેલાંય
 વહાણને ગોરાબે રે હેલાંય
 ગોરાબ ગલિયાના રે હેલાંય
 ભલી આવી તાર ભાઈ હેલાંય
 દેવતાં રમવાની રે હેલાંય
 સરોવરની પાળ ભાઈ હેલાંય
 સરોવર સાથી રે હેલાંય
 વેચેલા ઘોડા રે હેલાંય
 લીધેલા હાથી રે હેલાંય
 તેની બદલમાં હેલાંય
 હાથીના હાલમા રે હેલાંય
 નાગરકૂટા ભાલમા રે હેલાંય
 નાગલીમાં રાણી રે હેલાંય
 ચાલવા લાગી રે હેલાંય

૪. દારડાં હિલાં ખેંચતાં-૧

દારડાં ખેંચતી વખતની અળાવણીમાં ‘હેઈસો’ જેટલા ઉદ્ગારથી પતે એમ નથી. એ ખેંચવાની ગતિને અનુકૂળ ‘ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા ઝુમાલ સે’ એવો સમઢે ગાવાનો ઉદ્ગાર છે :

ઝુમાલ સે, હેલ્લે ઝુમાલ સે.
લાગી લેચ્છો રે ઝુમાલ સે.

આખો સમઢ જોર કરે અને ગાય :

‘ઝાલ્લા ઝુમાલ સે.’

ગવડાવનાર ખોલે :

‘પાનનો કીળા રે ઝુમાલ સે’

સામેથી સૌ ગાય :

‘ઝાલ્લા ઝુમાલ સે’

‘ઝુનારા જોઈને ઝુમાલ સે,’ ‘ઝાલ્લા૦’

‘મેટયાં બાર કે ઝુમાલ સે,’ ‘ઝાલ્લા૦’

પારકે બેઠે ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા૦

આવી જાગે રે ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા૦

તલમાં ખેડાં રે ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા૦

તરતાં તાર રે ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા૦

જવાની બેડલે ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા૦

લચકરવારું રે ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા૦

લાંબાં લચકર રે ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા૦

બંદર ખેલાતની ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા૦

લાંબી ખાડી રે ઝુમાલ સે, ઝાલ્લા૦

વાટ	જેવાની	જુમાલ	સે,	આલ્લા	૦
ખંભાતની	મે'તી	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
એના	મહિયરમા	જુમાલ	સે,	આલ્લા	૦
આઆ	વીરા	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
આણુલે	અણુગમતુ	જુમાલ	સે,	આલ્લા	૦
પિયર	પનોતી	જુમાલ	સે,	આલ્લા	૦
મૂઓ	એનો બાણ	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
ફટવા	લાગેલી	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
કુવારી	ફટે	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
પરણેલી	લૂટે	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
તાપીમા	ભર્યા પાણી	જુમાલ	સે,	આલ્લા	૦
માણેક	મોતી	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
તારા	મોતીને	જુમાલ	સે,	આલ્લા	૦
હુંડે	જેતી	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
હુંડાની	હેલી	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
ગિયા	કાફલાની	જુમાલ	સે,	આલ્લા	૦
મોસમ	ગેયલી	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
મોસમડી	માપે	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
ભિંઈગા	ફાગણમા	જુમાલ	સે,	આલ્લા	૦
લોયારી ^૧	કાપે	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
લખાઈમા	લાણુ	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
પાણી	જાડા	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા
મીઠાઈનો	મેવો	રે	જુમાલ	સે,	આલ્લા

સાયળી સુરતમાં ઝુમાલ સે, અલ્લા
 બેઈ ને લેવાનાં ઝુમાલ સે, અલ્લા
 પાણીલાં મીઠાં રે ઝુમાલ સે, અલ્લા
 જાવાના મઝા રે ઝુમાલ સે, અલ્લા
 ઘોડા - બારીનું ઝુમાલ સે, અલ્લા
 પાણી મીઠું રે ઝુમાલ સે, અલ્લા

*

૫. દારઘાં ઊલાં ખેંચતાં-૨

ઘોઘામાં આછર મોરાલી અલ્લા ઝુમાલ સે,
 થોધુ તોડું ને મોડુ અલ્લા
 વચમાં સામળ કઠોડુ અલ્લા
 સામી અલ્લા સારદીના અલ્લા
 ખેલવી કલમ માર દીના અલ્લા
 ખાતર લિખાના ઝીણી અલ્લા
 ઝીણી જાય કલ્લા ભરૂની અલ્લા
 ઘોસી બહાણુ દામણુ દામા અલ્લા
 દામણુ સવાયાની હાલી અલ્લા
 માછીને માછલી બહાલી અલ્લા
 સાધુને તીરથ બહાલી અલ્લા
 માછી ગયો મદરાસી અલ્લા
 દરિયો જિઝ અગાસી અલ્લા
 દરિયો રેહજો કિનારા અલ્લા
 મેસ્કતી કાંઠે કિનારા અલ્લા

કાંઠે કિનારાની લાસી ઝાલ્યા
લાલ્લી ચઢે ધૂમ ગાસી ઝાલ્યા

દુર્ના ને નજીકનાં બંદરોની અને સસારની આવી અનેક
ખાટીમીઠી વાતો સાગરના ખેડનારને દુનિવાથી બાધી રાખે છે.
ઉપરની જ અમાવણી ‘હે રે ધમધોર સે’ ના સમૂદ્રોદ્ધમાથી પણ
ગવાય છે :

હેલ્લે ધમધોર સે,
‘પાનનો કીખો રે ધમધોર સે,’ ‘હે રે ધમધોર સે’
‘સુનારા જોઈને રે ધમધોર સે,’ ‘હે રે ધમધોર સે’

*

૬. દોરડાં લેખાં ખેંચતાં-૩

જુદાં જુદાં બંદરો ને બંદરો પગનાં માતાનાં યાનક, દૂર દરિયામાંથી
સુરત બંદરના દેખાતા મિનારા, તાપીનાં બર્ખાં બર્ખાં પાણી, એ દોરડાં
ખેંચવા વખતની ખીછ એક અમાવણીમાં ગવાયાં છે :

તારો બળિયા સાજ લીના ઝાલાના ઝાલે
પરબુ તેરા નામ લીના ઝાલાના ઝાલે
પરબુ પરથમ પોતે રાજા ઝાલાના ઝાલે
આપ્યા ઝોદારીમાં આંત^૧ ઝાલાના ઝાલે
ઝોદારી સારો સલામત ઝાલાના ઝાલે
બેલી તું રહેજે સલામત ઝાલાના ઝાલે

૧. આંત એટલે દાંત, જાત ચડાવવા-ઉતારવા માટે ખેંચવાનાં દોરડાં.
‘દાંત ગતરી ગયા’ એ પ્રથમ આપણે કહીએ છીએ તે દરિયાનો છે. યદ
ઉતારવા માટે દોરડું લીકું મૂકે, દાંતને ગતરવા દે, એટલે વાવડો અનુકૂળ
દોષ ને યદ વદાણની ગડપ વધારી આવે ને સ્થિતિ તો ન જ રહી. આથી
નિશાના સૂચવવા માટે ‘દાંત ગતરી ગયા’ એ પ્રથમ થાય છે.

અગાસી ગોવાનું બંદર આલાના આવે
 બંદરે બાંધ્યાં ઘોઘાનાં આલાના આવે
 વચમાં પીરમ-જંજીરા આલાના આવે
 જંજીરા જાના કપીરા આલાના આવે
 કપીરે માતા સિંગોતેર આલાના આવે
 સિંગોતેરે સરોવરિયા આલાના આવે
 આમલી ખાટી સમુદરિયા આલાના આવે
 દરિયાથી હીકા મુનારા આલાના આવે
 સહેલાઈમાં મુરત બંદર આલાના આવે
 તાપીમાં બર્યાં ને પાણી આલાના આવે
 પાણી બરે પનિહારી આલાના આવે
 નાકમાં સોનાની વાલી આલાના આવે
 સોનું ચેરી છલકાતી આલાના આવે
 રૂપું ચેરી મલકાતી આલાના આવે
 એનાં તો રૂપિયામાં હ મર આલાના આવે
 સોના અવલ કાન ફૂટા આલાના આવે
 કાન ફૂટા નાક તૂટા આલાના આવે

દરિયા ન લાગે મારે ખાટી આમલી લેવાની સૂચના આપે છે.
 પીરમ ટાપુ વચમાં આવે છે તેને 'તરતો કુગર' પણ કહે છે.
 નજીકમાં પાણીનાં મોઝાની કિયાથી એક પર્યટક મહામ્ વાગ્યા કરે
 છે એમ કહેવાય છે. સુરત જવું સહેલું છે બરિચનું એવું નથી. બરિચ જવું
 હોય તો એક પાણીએ પહોંચી જવું મોઝાં એ. ભરતી ભીતરી મઝાં તો
 મુશ્કેલી વચ્ચે ખડકોમાં લગર નંખાય નહિ, દોરકું કપાઈ જાય. ત્યાં
 દાંડાની ખમર પડે એવું નથી. બરિચ પાસે તાણ પણ એટલી છે કે
 દોરકું ઝાડ્યું રહે નહિ. અંગણી કપાઈ જાય.

૭. શક ધોતાં-૨

શક ધોવાની અગાવણીઓના દાળ ઘણુંખરું વિદ્યંબિત છે. ઉપરના સાગરનાં અમીતોમાં કટાવના દુઃખઓનો ઉપયોગ છે. શક ધોવા વખતની અગાવણીના દાળ રીતસર એક કાઓના છે. એમાં ખલાસીઓની રસિકતા પણ ડોકિયા કરે છે :

આવતી જા, જતી જા,
તારા માલમને મલતી જા.
હાંસી રે વલ્લામલીલી,
તારા માલમને મલતી જા.
નળી રે સલવાર ને જોડુ તારાં
માલમ મમ્મદજી ઠરાણી, તારાં
ઝાઝાં જહર પારસીનાં, તારાં
પારસી રે હાંડે બંધાવ્યાં, તારાં
ઠલીઆં રે હાંધાં મરાવ્યાં, તારાં
સહિયર રે આવતી ને જતી, તારાં
એલચી સાથે પાન ખાતી, તારાં

*

૮. શક ધોતાં-૨

સેલડિયો રે સેલડિયો
ઘોઘાનો માલમ સેલડિયો.
હાંસી રે વલ્લામલીલી, ઘોઘાનો
સાહેબકા બંગલા છાયા હે,
કલપાર્ધકા ચૂના લગાયા હે,
ઘોઘાનો માલમ સેલડિયો.

*

૯. ૨૧૬ ધોતાં-૩

તંબાકુ રે તંબાકુ,
લાલ સુરેળી તંબાકુ
તાપીમાં ભઈરાં પાણી, લાલ
પાણી ભરે પનિહારી, લાલ
નાઠમાં સુનેરી વાળી, લાલ

‘લાલ સુરેળી’ પણ બોધાય છે અને આખી અભાવણી
આગળ આવી મધેથી અભાવણી (૬. દોરડાં ગીતાં ખેંચતાં-૩)ની
પંક્તિઓથી પૂરી થાય છે.

*

૧૦. ૨૧૬ ધોતાં-૪

આંચા રહેરી ભાઈ વંટીલા,
લાલ રંગીલા વંટીલા.
રહેરી તારું આપે વંટીલા, લાલ રંગીલા
નેબન લાવે રે વંટીલા, લાલ રંગીલા
ભાઈ નેબન કાંઠા રે વંટીલા, લાલ રંગીલા
છાંદી નાઠો રે વંટીલા
છાંડો છેવડો રે વંટીલા
ફૂલની વાડી રે વંટીલા
સોંધો છેવડો રે વંટીલા
સોંધી શેરડી રે વંટીલા
પાન મોંઘાં રે વંટીલા
પાન નિછાવીને વંટીલા
પાછાં વાળ્યાં રે વંટીલા
પાછલી બાણી રે વંટીલા

પાછળ વાળી બાઉ વંટીલાં
 વેળ પાછલીના વંટીલાં
 ભાંગી જેલાં પાણી રે વંટીલાં
 પાણી વારે દધને વંટીલાં
 ગોરાળ ગલિયાના ભાઈ વંટીલાં
 કાલુ છબિયાના વંટીલાં
 છબિયા તે વાળી સાળી વંટીલાં
 લાલી ચડે ઘોડે વંટીલાં
 દાવલે મચ્છી મારી વંટીલાં
 મચ્છી પડી લૂટી વંટીલાં
 લાલી પર છે બલા વંટીલાં
 બલિયા તે વાળો સલામ વંટીલાં
 લાલી ચોર ભંડારી વંટીલાં
 નકવા હીરનો માલમ વંટીલાં
 માલમ વાળા ધૂસા વંટીલાં
 ઝુંબે ભાળેલા હું વંટીલાં
 લાલી મંગિયા ડોસા વંટીલાં
 ડોસા રામનો દાણી વંટીલાં
 નાગર બચ ઉજમણી વંટીલાં
 ઉજમણે જેલાં નગરી વંટીલાં
 ગામના ગાંડા લોક વંટીલાં
 ગાંડી તે વાળે ઘેર વંટીલાં
 કાચે બાંધી દોરડી વંટીલાં
 લાલીના ખાલ કાથલમાં વંટીલાં

વીરાના વહાણે જઈ વટીલાં
 મડદાં તાણી ઘાલુ વટીલાં
 લાલીના આપણુ તાણુ વટીલાં
 સાયબા લોકે બણુ વટીલાં
 સાયબા ધણીના વટીલાં
 વહાણુમાં રૂઠાં રાજ વટીલાં
 તેના તો મારી રાજે વટીલાં
 બદર ચાલ્યા જઈ વટીલાં
 ચાલતાં કેને વારે વટીલાં
 લાલી લૂકમા સીરા વટીલાં
 મારી દેસે ગાંધીઓ વટીલાં
 ગાંધીઓ તો ધરદો ઘાડો વટીલાં
 ઘાલીને તેલમા ચોળો વટીલાં
 તેલ તો લે ભીંગાણી વટીલાં
 ધાચણુ ત્યા વાળી ધાણી વટીલાં
 અડધા દીવેલ પાણી વટીલાં
 પાણી તે વાળે દર્ધને વટીલાં
 વીરાને બહાણુ ઘોડા બે વટીલાં
 ગોરાબ ઘોસીના વટીલાં
 વહાણુ તો પુરાબ્યા વટીલાં
 મલબાર કેચીનનાં વટીલાં
 કેચીન કાનાનૂરી વટીલાં
 રાઉસ મલબારી વટીલાં
 મલબાર ચોહાના વટીલાં
 રોજ તો ચયાના વટીલાં

દરિયે તોફાન થયું હોય તો તેની વાત પણ કામ કરતાં કરતાં જ
આ રીતે કરી લે. વખત તો જગડવા જ ન દે. ભંડારી(વહાણમાં
રસોડું સંભાળનાર)ને સચના પણ કામ કરતાં કરતાં જ આપવાની :

‘ભંડારી બાઈ હેઈસો
આ મૂકવા જા તો હેઈસો’

*

૧૩. કાઠી ભારતી-૨

કાઠી ભારતી—વાસની મદદથી હોડી ખસેડતા—માવાની
અમાવણીમાં દૂરના શહેરના જ સમી પત્નીની વાતનો ઇશારો છે :

મલબારી મુશલ કમાના મહાની બોટ પર લાલ વાવટો	
મુસલમાની દો ઇમાની	”
મક્કાથી ચઢવા મુસાફર	”
મક્કા તું જાના મહીના	”
છોકરાં બીજા ધણીનાં	”
નબી સલ્લેવાને જૂડું	”
જૂડું તો મક્કાનું નૂડું	”

*

૧૪. કાઠી ભારતી-૨

કાઠી ભારતી, વાસ વડે હોડીને ટેલતા, માવાની બીજા અમાવણી
એ શ્રમને અનુકૂળ દેશતા વિલંબિત લયની છે :

હેલ્લે આવ્યાં શહેરી રે ગાલ્લા શહેરીનું આવે.
એ લાવે જોજનમાં રે જોજનમાં કાંડું
માલ હરામી રે ખારવા છાંડી નાહું
હે છાંડત પડ્યો કેવડો હે વાડી ફૂલકાંની

સોંધો તે લાવી ઢેવડો અલ્લા પાન ને મોંધેરાં
 પાન ગિછાવીને રે અલ્લા પાછેલાં વાળ
 વેળ પાછલીના રે અલ્લા ભાંગેલાં પાણી
 પાણી વાળે દઈને અલ્લા વાણુ ને ગોરાળે
 ગોરાળ ગલિયાંના અલ્લા કાલુ છબિયાના
 છબિયાં તારી સાળી હેલ્લે ચઢ્યો ઘોડો
 દાલવે મચ્છી મારી હેલ્લે મારી મચ્છી લૂંટી
 લાલી મારી પરસે બલા અલ્લા બલિયાંના સલામ
 ચોર ભંડારી રે અલ્લા હિન્નાળો માલમ
 નાવડું નહિ ચાલે ભાઈ અલ્લા ચલાબું ચાલે
 હિંમત રાખી મારું અલ્લા હિંમતનાં કામ છે
 હિંમતી હૂતો રે અલ્લા રીસ લાગી ને
 ખડખે સૂતો રે ભાઈ અલ્લા ખડખું ખાલી
 સોદાગરની રે ભાઈ અલ્લા ગામતરી ખાલી
 ખાધી દલાલી રે અલ્લા રૂઠયા મહુમ્મદ
 વાતો વઢતાંની રે અલ્લા ડિંગલ હાલી

ડિંગલ એટલે કાઠી. ખડખું એટલે માલખી, મુકાન ઉપર બાંધેલી
 પ્રપરી, ઈમિન.

*

૧૫. 'ડોર' છોડતાં

દોર છોડવાની વખતે ઝડપેરે ગાવાની અખાવણીની ગતિ જુઓ :

સાલવા

જસલવાઈઆ સાલવા

હણિયાના ઘેરી સાલવા

સાથી મારો બાર દરિયે સાલવા
આવ્યાં શહેરી રે સાલવા
શહેરી તારું આવે સાલવા
લાવે જોખન રે સાલવા
જોખન કાંઠું રે સાલવા—

પછી ઉપરની ‘જળ વીંટતાં’ વખતની(૧૧) અખાવણીની સામગ્રી આ લયમાં આલે

*

૧૬. જૂમલાં છૂટાં પાડતાં

પૂર્ણાના સુખ આગળ દરિયામાં ‘જૂમલાં’ નામની ઉમદા માછલી મોટા જગ્યામાં મળે છે. જૂમલાં છૂટાં કરતી વખતની અખાવણીમાં સમુદ્રસ્વર જુદો છે, બાકી શબ્દો ઉપરની અખાવણીના જ છે :

શહેરીનું આવે હે ઝાલા હે
જોખન લાવે રે હે ઝાલા હે
જોખનમાં કાંઠું રે હે ઝાલા હે

એ જ અખાવણી ‘ઝલા ઝલા’ ના સમુદ્રસ્વરે પણ ગવાય છે :

જોખનમાં કાંઠું ઝલા ઝલા
છાંદી નાકું ઝલા ઝલા

*

પ્રસન્ને આવવાનો સભવ છે. દરિયાનાં છીછરાં પાણીમાં જળ નાખવા માટે એને જોની સાથે બાંધવી હોય તે ખૂટા જમીનમાં રી રીતે મારવા ! પાણી હોય એટલે કાચથી ખોદવાનો સર્વાંશ જ ન રહ્યો. માછીઓએ સુંદર રસ્તો ગાળ્યો છે. પોત્તી જમીનમાં ખૂટા થોડાક ઉતારી જોગો કરે અને એની સાથે એક આડી બાંધી એની ઉપર મારપાંચ જણા એકમેકના ખભા ઉપર હાથ ટેકવી જોવા રહી અખાવણી ગાતા ગાતા ફરે. અખાવણીના તાલે તાલે સૌનું વજન આડી દ્વારા ખૂટા પર નાંચ અને એને જમીનમાં કીડા ઉતારે.

‘ઝલા’ શબ્દ આવર્તા સૌ એકસાથે ફૂટતા હોય તે બેચાર વખત એ રીતે ફૂદીને, ‘ઝલા ઝલી રો’ વાળી પદ્ધતિ આવર્તા દરેક ‘ઝોલ’ આગળ બધા જ એકસાથે ઝોલ બોલતા બોલતા ફરે. ખૂટાને જમીનમાં ગાયે જ છૂટકો.

હે રે માલી ઝલા

સવા તારી હાલી ઝલા

સૂતેલો સરગ^૧ ઝલા

બગેલો માલમ ઝલા

અલા ઝલી રે ઝોલ ઝોલ ઝોલ ઝોલ

માલમ^૨ના ઘોસા^૩ ઝલા

ભારેમાં લાખુ ઝલા

મંજિયા દોસા ઝલા

મંજિયા દાણી ઝલા

બાય ઉજમણી ઝલા

ભાઈ રે જુવાન ઝલા

૧. ખલસીઓનો કપરી. ૨. ટડેલ નીચેનો માલસ.

૩. વલક વરફડ દેરકુ.

પાઘડીમાં પાન ઝલા
 હાથમાં રૂમાલ ઝલા
 રૂમાલ નિછાવીને ઝલા
 પાછેલાં બહાણુ ઝલા
 વેળ પાછલીના ઝલા
 ભાગેલા પાણી ઝલા
 પાણી વાળા દર્ધ ને ઝલા
 બહાણુને ગોરાબે ઝલા
 ગોરાબ ગલિયાના ઝલા
 અલા હાવલ પીર ઝલા
 અલા ઠોસમા ગીર ઝલા
 અલા દોહલી વેળા ઝલા
 અલા મદદ કરસે પીર ઝલા
 અલા પીર તારે નામે ઝલા
 અલા વીરા ખીરીઓ પામે ઝલા
 અલા ભેરીમા રાણી ઝલા
 અલા ચાલવા લાગેલી ઝલા
 અલા જી હાના પાણી ઝલા
 અલા જી હા રતનાગરના ઝલા
 અલા જી હા અલિંગ દરિયા ઝલા
 અલા અલી રે ઝોલ ઝોલ ઝોલ ઝોલ

૧૮. હલેસાં ખાસતાં

હલેસાં મારતાં મારતાં ગાવાની અગાધશ્વીના સમૂદ્રબોલ ઉ
‘સામિયાં માલેક !’—

લાયાં મોતી રે લોભાની સામિયા માલેક

‘લેાડીને ચરખે પિલાણી’

ਭੋਂਡੀਨੇ ਆਸੀ ਤੇ ਦਰਿਆ

ત્યાસી ખખર ખેરિયાણી

વાત માડુ બોમિયાની

શમે માડુ શમ ચિરા

છાતી ઉપર હાથ મેરા

છાતીને મેલો તથાસી

પી ગડીનાં પીંગ બારાં

नाथसा घोडी क्षमारा ॥

આરવા કદે નિચારા

આરવા માળે ખેરસહસા ૩૩

આપણી આપણના જાણ ૩૧

આપણા ચક્ર દ્વારા મહા

શ્રીય ભુલાભાઈ ની સલાહ

સુ મારુ સલમા વદના
આસા ભોળા તરુઅંબના

અહીં ગાંધી નરસે ઇના
અંબિકા અરવ પારમીના

પાંચમી ઘડે હો ઘયરા

ગુણીઆં વિંધા મરાઝ્યાં

પરજની બાળાને કહીએ

દત્તરૂં જે ચીને લઈએ સામિયાં માલેક
 તાણે મછા સાજ લીના ॥
 સાહેબ કેરા નામ લીના ॥
 બઈં મળીલાના બંદર ॥
 સવાની સપરીમાં ટંડેલ ॥
 ટંડેલી દાઉદ મૂસા ॥
 મૂસાએ ખાધી દલાલી ॥
 એક વાર રૂઠ્યા મહંમદ ॥
 અલાએ બહાણામાં સખી ॥
 બિંચડી ગામતમાં નાખી ૦ ॥
 ગામત બગાલાના સફર ॥
 સફરી આવલ વહીના ॥
 નામણાં લેએ હરિનાં ॥
 હરિ પોતે રામ રાજ ॥
 આપડી ઓદારીમાં હાંબ ॥
 ઓદારી સારી સલામત ॥
 મલખારી મુમલ કમાના ॥
 ખેડલી, જા રે સલામત ॥
 ખેડી હલકી ને ફલકી ॥
 જાતે બગાડીને લડકી ॥
 લડકીના ગુઆ દલાસા ॥
 જલમે લાંબા ને મૂસા ॥

૧૯. મળદ નાખતાં

મળદ નાખતાં—એટલે કે છેડે સીમું બાધેલું હોય એવી દોરી પાણી કેટલું ઊંડું છે તેનું માપ કાઢવા માટે દગિયામાં નાખતાં—ગવાતું ગીત નીચે ઉતાયું છે એના લયનો પચાસ રી રીતે આપવો? એ ધીરુ ધીરુ બોલાય ત્યારે દગિયાનું વાતાવણ્ય સહેજમાં રચાર્ધ જતું અનુભવાય છે દોરીને આંતરે લાફો (ગાંઠ) હોય છે. દોરી પાણીમાંથી બહાર કાઢતા અધારમાં પણ આંગળાં વડે ગાંઠની ગણતરી કરી શકાય. નાહો લાફો (નાની ગાંઠ) બે વામને આંતરે, મોટા લાફો ચાર વામને આંતરે હોય છે. ખારવો દોરી એવે ને ગીત ગણતરો, માપ દર્શાવતો આંકડો આવે ત્યારે એ શબ્દ મોટા અવાજે બોલે, જેથી ‘તુખાણી’—(સુધાની)ના સાંકળવામાં આવે અને અર્ધાં લંગર નાખી મુકામ કરવો કે કેમ તેનો એ નિર્ણય કરી શકે :

લાફો રે નાહો તો જરોબર પાણી બે વામ છે રે
 લાફોર્ધ હાંઆંઆં
 લાફો રે મોટા તો જરાબર પાણી ચાર વામ છે જો
 લાફોર્ધ હાંઆંઆં
 લાફો રે મોટા તો વામ માઠીસ^૧ પાણી
 ત્રણ વામ છે જોઓઓ
 લાફોર્ધ હાંઆંઆં
 બેઈયે હેઓએ બેવાળી જરોબર પાણી
 છ વામ છે જોઓઓ
 જમીન ખરેની છે જોઓઓ
 ચાર રે હેઓએ ચાર વાળી વાગે
 માઠેરી^૧ પાણી સાત વામ રેઓએ હેઓએ હાં

ચાર રે હેએએ ચાર વાળી વામે

બરોબર પાણી આઠ વામ રેએએ

ભોંય કાઢવની છે જે હેએએ હાંઆંઆં

ચારે હેએએ ચાર વાળી વામે

ઝાઝેરી પાણી નવ વામ હેએએ હાંઆંઆં

છધ્યાં રે હેએએ છ વાળી વામે

ઝાઝેરી પાણી અગિયાર વામ રેએએ હાંઆંઆં

વચ્ચે ખીખ થોડા સખ્દો સામગિયા (હીચકા) પર સૂતા
ટડેલને અને માવખી(કેમિત)માં સૂનારા ડોડિયા(ટડેલની નીચેના
માણસ)ને ઉદ્દેશીને કહે, એના અવાજથી પેલા બીચે-કાન થયા હોય
અને ઉવટનું માપ ઉચ્ચારાય તે શૂકી ન જાય :

દહેણના ફરનારા, ને માલખમીના સૂનારા,

સામગિયાના સૂનારા ટડેલ,

માલખીના સૂનારા ડોડિયા,

ખારવા જગાડી બહાણ ચલાવજે,

મોટા તો વામે ઝાઝેરાં પાણી

પાંચ વામ ભેએએએ હેએએ હાંઆંઆં

*

૨૦. શક વીરતાં-૧

— જહાજ ઉપર શક વીરતા માના મહાલક્ષ્મીની અને પીરની
આશિષ માગે છે :

માતા તો માલખમી રે

મેરખાની કર ગાડી હેલાંચ

પીર મૂઝો ખાલી રે
 ઉઠાવી તો લે ભાઈ રે હેલાંય
 બાવાનો તો ખાલી રે હેલાંય
 આવમું તો ભરિયો રે હેલાંય-

*

૨૧. શઠ વીંટતાં-૨

શઠ વીંટતાં અથવા ધીમે ધીમે કંઈક ખેંચતાં ગવાતી અખાવણીનો સમૂહબોધ 'હેલાંય' છે.

વહાણનું નામ રૂપારેલ છે. વહાણોનાં રૂપારેલ, લક્ષ્મીપ્રસાદ, ધનપ્રસાદ, જાવરી, રતનાગિરિ, મોતીપ્રસાદ, દરિયાદોલત એવાં નામ હોય છે. મહવાઓનાં પણ પૂજ્યપ્રસાદ (પૂજ્યપ્રસાદ, પૂજ્યાં નદી સાથે પણ નામનો સંબંધ હોય), ધનપ્રસાદ, માણેકપ્રસાદ, નાગજીસવાઈ એવાં નામ હોય છે.

સોના એ કાંળી ને હેલાંય
 સોનીની સેલ ભાઈ હેલાંય
 વહાણનું નામ રે હેલાંય
 રૂપા તો રેલ ને હેલાંય
 રૂપિયામાં નાણાં ને હેલાંય
 ઘેઠા મુંબઈમાં રે હેલાંય
 અંગરેજી યાણાં ને હેલાંય
 ભર થાણાંની ને હેલાંય
 નોખત વાળી ને હેલાંય
 લાંબો કિનારો ને હેલાંય

આંબા ઢલમી^૧ના હેલાંય
 અલ્લાને નામે રે હેલાંય
 ચાલિયા બશુ ને હેલાંય
 ચાલી વઘાને હેલાંય
 નામ મુક્કર હાલી રે હેલાંય
 મુક્કર બંગાલા રે હેલાંય
 કૂલે ગિયા ને હેલાંય
 કૂલે હોડી ને હેલાંય
 નાચે ગોરી ને હેલાંય
 ગોરી કા ગુના ને હેલાંય
 બરકત ફનાં રે હેલાંય
 બરકત હારી ને હેલાંય
 કામ સરકારી ને હેલાંય
 ઠેકાદારી ને હેલાંય
 માસામારી ને હેલાંય
 લીધે ભાગ ને હેલાંય
 એ પંગરીનો રે હેલાંય
 લાગે ને લગાસી રે હેલાંય
 ગોવાની પામે રે હેલાંય
 બદર અમાસી રે હેલાંય

૧. વઘાણને ધણખડુ બર્ધુ મળીને પાચ સદ હોય છે: ૧ મોટો સદ તે મુખ્ય, ૨. ઢલમી - તેની પાછળનો, ૩. ગોશી - ક્ષમીની પાછળ (વઘાણને 'ગોદ'માં લઈ જવું હોય ત્યારે છેડવાનો), ૪. કૂલસદ - તદ્દન આગળ અણીદાર ભાગ ઉપરનો નાનો સદ, અને ૫. બાળિયુ - ઉપરના ભાગમાં મોટા લાકડા પર નાના લાકડા વડે બાંધેલો સદ.

અગાસી આંખો રે હેલાંય
 ચીખલે જાળો રે હેલાંય
 ચીખલે સૂતેલી રે હેલાંય
 ચાડિયાની કુંવર રે હેલાંય
 એકલી સૂતેલી ને હેલાંય
 ચાર તો પેસેલા ને હેલાંય
 મૂસલે કૂટી ને હેલાંય
 મૂસલાનો માર રે હેલાંય
 આખરી સમાલી ને હેલાંય
 આખરની વાડી રે હેલાંય
 ઘેડીઓ ભાળી રે હેલાંય
 મેલની રાણી રે હેલાંય
 ચાલવા લાગી ને હેલાંય
 જિંડા દરિયા રે હેલાંય
 જાવાનો ખાસી રે હેલાંય
 આસોપાલવ ભરિયો રે હેલાંય
 વહાણનો વેપારી રે હેલાંય
 વેપાર તો માંડ્યો રે હેલાંય
 હરામજદીનો રે હેલાંય
 લખખણનો પૂરો રે હેલાંય
 ભૂંડી રાંડનો મરસે રે હેલાંય
 ગામ બધીની રે હેલાંય
 બલા બસે રે હેલાંય
 બાલિયાની સાલમ ને હેલાંય

ઊઠ અલી તું બેઠી થા .
 એમાંનું એક ઝીંશું તું હેકી ખા-આહાં
 જેમ ઝીંશું રાતું થાય,
 તેમ બાઈનો સોજો જાય-આહાં
 ઊઠ અરે તું બિલી થા
 તરવાડામાં વેચવા જા-આહાં
 તરવાડા તો મારા બાઈ
 પેટ ભરીને તાડી પાય-આહાં
 તરવાડાને તાડી વહાલી
 તુંબડી દેખાડી ખાલી-આહાં

*

૨૪. નાનીઓ-મોટીઓ

હેલેલે નાનીઓ મોટીઓ બધેઓ બાઈ	આહાં ઝુમાલ સે
વાડીએ સૂવાને જાય	"
સૂતાં સૂતાં કંદે વાલ	"
વાડીનાં સૂકાયાં ભાલ	"
સૂકાયાં સૂકાવા દો	"
સૂપડાં બંધાવા દો ^૧	"
સૂપડાં બાંધ્યાં સેરમાં	"
પાણી ચાઈલાં કેળમાં	"
કેળની કકડાવી ઝૂમ	"
રખેવાળે પાડી ઝૂમ	"

લાંચો શેરડીનો સાંઠો	ઝાણા ઝુમાલ સે
ત્યાં રખેવાળ નાઠો	"
ધૂમ પાડી જેમતેમ	"
રખેવાળો નાહો કેમ	"
નાનીઓ માટીઓ બંધેઓ ભાઈ	"
કૂવામાં ખલેડી ^૧ હાઈ	"
નાનીઓ કે' કે હેડી ખાઈ	"
માટીઓ કે' કે ભૂંછ ખાઈ	"
હરિયામાં તો લહેર લહેર	"
પેટી આવે મ્હેર મ્હેર	"
પેટીને કાંઠે કઢાઓ	"
ગામના સિપાઈ ગાલાવો	"
પેટીનાં તાળાં તોડાવો	"
પેટીમાં તો કાઈ નહિ	"
સિપાઈની તો પાઈ નહિ	"

ઉપરની અખાવણી બીજા દાળમાં પણ સુદર રીતે ગવાય છે. જે કીટી બોવાઈ રહે પછી સમૂહ આવે 'હા રે હા ભાઈ।' બોલે :

"નાનીઓ માટીઓ બંધેઓ ભાઈ,
વાડીએ સૂવાને જાય," "હાં રે હાં ભાઈ!"

*

૨૫ નિશાળિયાની અખાવણી

હેલ્લે વીરા બિઠમણ રે બિઠમણ

સવારના પોરમાં બિઠમણ; હે ઝાણા ઝુમેસે

હેલે વીરા દાતણપાણી કરોણ
 તમે ગમનુ નામ લેઓણ હે આણાં
 કટકો કરો ખાઓણ
 નિમાણે લણવા બાઓણ હે આણાં
 પહેલી સવામ માતાણ મહી,
 બીજી સવામ મહેતાણ સહી હે આણાં
 કોઈ જિઠ કરે તો જિઠમણ
 કોઈ બેસ કરે તો બેસમણ હે આણાં હુમેસે

જિઠમણ—બેસમણ એ બેસ કરેલા નવનર સજ્જતો અને
 પિતાજીને વડેના મૂળી માતાજી—મહેતાજીને જ પૂજ્ય ગણવાની કાંઈક
 અનુપસંધીની આશ્ચર્ય છે

*

૨૬ પારનેરા-સચાનું કામ

આ બધી અમાવશીઓ કટ્ટાકટનાં (પુલ વગેરેનાં) કામ કરતી
 વખતે ગવાય છે પાગડી અને વવસાડ વચ્ચે પારનેરા કુમ ની છાયામર્મ
 મોઢું કારખાનુ ન ખામ છે, તો એની અખાવણી પણ શ્રમગીતોના
 કોઈ અસાત પ્રવિષ્ટે રચી—પ્રચારી દીધી છે

સાઈરે પારનેરા પારડીનું ગામ આણાં હુમાલસે

ત્યા ચાંદયુ સચાનું કામ	”
સચે મચે વાવી ડાગી	”
ભાઠવિયાને કાઠયા ટાગી	”
ભાઠવિયા તો ભૂતની વાડી	”
વાદર ચાલે વાડી ડાગી	”
વાદર ચાલે લિશમૂશ	”
બળી રે રાવણની મૂછ	”

*

૨૭ ગામોની અગ્રાવણી

પોતાનાં પતનનાં ગામોની લાક્ષણિકતાઓને પણ કોઈ લોકલવિષે અગ્રાવણીમાં ઉઘાડી પાડી છે એમાં જો ગામ પોતાને ન મનસુ હોય તેનું નામ ખરાબ દેખાય એ રીતે મૂળને લીધેનાં જોનાય નીચેની સ્ત્રીઓમાં ગામોનાં નામ છે તે, તે તે ગામની ટીના દશા જ આશય વગર, જેમ અગ્રાવણીમાં મળેના તેમ રજૂ કર્યા છે

હુલ્લે માર ઝુબેસે

હુલ્લે આજલ ગામના આવા કોળી

મારી બદ્ધક પાડે તોડી, ઝાણા ઝુબેસે

મટવાડ ગામના આવા આડા

ધેર ગોધા ને જોડે પાડા, ઝાણા ઝુબેસે

સામ્યોરના ઝુવાળા

મોટા મોટા કુવારા, ઝાણા ઝુબેસે

વાળા, મારા સાગા

હંગમખોર, કનોટામાં દાદ ચૌર

વાગી ગામના આવા લોક

રૂબે હોડી કાઢે દોટ, ઝાણા ઝુબેસે

ઉભી લીગ નીચેની રીતે પણ મોલાય છે

... ગામના એવા લોક, તેવા લોક

આપે જઈને મૂકે પોક ઝાણા ઝુબેસે

*

૨૮ પ્રણતિયુ

આ 'ઝાણા ઝુબન ને અને માળીઓમાં પ્રચલિત છે તે પ્રમાણે 'ઝાણા ઝુબે મે'—એ મહદ્દમોલનો કોઈ અર્થ હોય કે કેમ એનો વિચાર કરતાં 'વા અગ્રાહ, જમાલ છે' જેવો તર્કિક આ ન આગ્રાઓની અસદૃશી આવેતો ઉદ્ગાર અપ્રત્યક્ષપે નો નહિ તોય

એવો પ્રથમ દિવસ. અરુનીના એક વિદ્વાનને પૂછતાં 'જલ્લા જલ્લાલ
હુ' (એ મોટો છે) એવા અરુની વિદ્વાનનો પત્તો મળ્યો. જો આરમ
ખલાસીઓ સામરથમના ગીતોમાં દરેક પંક્તિને અંતે 'જલ્લા જલ્લાલ હુ'
ગાતા હોય, તો તેનું અપભ્રંશ 'જાલ્લા જમાન મે' ('જલ્લા જમાલ
મે') - અને તેને મળવું 'જાલ્લા જુએસે' પણ - યાવ એ સંભવિત છે
પણ પરંપરા દરિયા ખેડનારા આ-ત્રો કેવાં થમગીતો ગાય છે અને
એમાં 'જલ્લા જલ્લાલ હુ' આવે છે કે કેમ-એની ખાતરી હું હરી શક્યો
નથી. આરમોને લીધે અને હિંદના મુસવમાન ખતાસીઓની સંમતને
લીધે અનાવણીઓને ઇસ્લામનો ઘેરો પાસ લાગેલો છે એ ઉપરના
નમૂનાઓ પરથી સ્પષ્ટ થયું હતું. સદગ્ગ સરળ ભક્તિની, લાડલરી
અનાવણી પણ હોય છે એક નમૂનો જોઈએ

હેલ્થે રે પ્રજાતના પોરમાં હે ગાલ્લા જુભેસે

ਪੀਰਾ, ਦੀਠਾ ਦੇ ਡਾਕੋਰਮਾ

ગોમતીના ઘાટમાં

परन्तु ते भट्ट्या वाट्भा

હરિ તો એવા રસિયા

આવીને ડાકેદરમાં વસિયા

સુનુમાન એવા તો બળિયા

કદીને લક્ષમાં રાખીને

શિવજી એવા તે એવા ૧૧

સાથમાં બસમ તપા ગેરમ

હાવનાં વસનાં તણા ગાળા
જગલમાં તે જગલમાં

જગલમાં ત જટાધારી
કની તફી મરે આગલાની

કચ્છ નદી પર અસવારો
શિવજી એકાદે આગળ

શિવજી એવા ત ખાખી

જાડામાં ગાગાને નાખી ૧૧

•

✱

21

અખાવણી-૨

સંગ્રહક : મધુભાઈ પટેલ

અખાવણી એટલે આખ (પાણીની ?) વણી. દરિયાની છાતી પર ખૂલનાર ખલાસી અથવા ખારવાનાં ગીતો અખાવણીને નામે ઓળખાય છે. એને હોખેલાં કે હોખેલી પણ કહે છે.

અખાવણી એટલે શુદ્ધ ગ્રમગીત. હેઠકરીનું હંસો ગીત. ‘હેસો’ એટલે વજન જીંચકર્તા નીકળતો સ્વાભાવિક ઉદ્ગાર. એ ઉદ્ગાર સમૂહને જોમ ધેર છે, અને એ જોમને લવણદ કરી સ્નાન ટકાવી રાખવા અખાવણી ગવાય છે. વઢાણુમાં ને ગાડીના ડખખામાં બારેખમ લાકડાં ને બીજો માલ ચઢાવતાં ઉતારતાં, હોડીને કાઢી મારતાં, ચણાતી ઇમારતનાં બારેટિયાં ભૂમિ પરથી જીંચકી મોખે મોઢલતાં, કૂવામાં બોરિંગ મૂકતાં, પાણીનો ચંપારો જેવતાં ને વઢાણુનાં ચઢ પીતાં કે સામૂહિક શક્તિ વાપરી એકાદું કાર્ય કરવાના પ્રસંગે કવિયો અખાવણી ગાય છે. દોરડાને છેડે દશપંદર માણસનું જૂમણું વળાણું હોય, કવિયો અખાવણી લલકારે અને એક જ હલકારા સાથે દોરડું જેવતાં “હેસો” કે “હે સમાસ હોખેલાં” માં બીજા જવાજ આપે છે. વજન જીંચકાતું જાય તેમ કવિયો (કવનાર) તેજ લયમાં ઝમકદાર, જોરશીલા ને ધેરક-સખ્દોનાં જોડકણાંના દડકા નાખતો જાય. ઝડપી કાચ સાથે જલદ લયવાળી અખાવણી ગવાય છે.

સુરત જિલ્લાના સાગરકોંડાનાં વઢાણુના ખારવાને જોમ ચાસેલ્લનાસ તેમ આ અખાવણી, નાનું કાર્ય પણ અખાવણી ગાયા સિવાય તેઓ કરશે નહિ. દરિયાનાં પાણીનું માપ કાઢતી વખતે એ જો દોરડું અંદર મૂકશે તે પણ અખાવણી સાથે જ. કહે છે કે “લાટડાળો ગાય ટોએ બાવન ડાળે પૂળા ની કાચ ને એને માકું ની ને મૂછળું ની?”

૧. રાતદહડિ ગાય તેયે બાવન દહડિ પૂરી ન થાય ને એને (અખાવણીને) માણ નહિ ને મૂછડું નહિ, અર્થાત્ નહિ એને ચાખાવ કે નહિ અંત.

જે આ અખાવણી વાંચતાં આપણને સહેજે થગે કે અખાવણીની ગીત-
રચનામાં અર્થ કરતાં સ્પષ્ટોની જ ઝમક દોષ છે. શ્રમ કરતાં સહેજે
હિચ્ચારાય એવી સમૂહને બોલવાની એની ધ્રુવ પંક્તિ ધ્યાન ખેંચે એવી
છે. દા ત, ‘હે’, ‘હંસો’, ‘દેલે’, ‘લાકુદાર્ધ’, ‘જલ્દાર્ધ’,
‘જલ્દાના કુમેસે’.

૨૯ ખલાસીભાઈ

લાગ લાગ રે ખલાસીભાઈ	હોબેલાં-હૈ સમાલ હોબેલાં
લાગ લાગ રે જુવાનિયા	હોબેલાં-હૈ સમાલ હોબેલાં
જોરનાં કામ ભાઈ	હોબેલાં-હૈ સમાલ હોબેલાં
જોર નહિ કરે	હોબેલાં-હૈ સમાલ હોબેલાં
જોરે જવાબ	હોબેલાં-હૈ સમાલ હોબેલાં
જોરે જોરે	હોબેલાં-હૈ સમાલ હોબેલાં
કુંગર કોરે	હોબેલાં-હૈ સમાલ હોબેલાં

*

૩૦ કલિંગર માલી

આલા આલા રે કલિંગર માલી હે હે રે કલિંગર માલી
 મારા મલખારી કલિંગર માલી હે હે રે
 હે આવે કલિંગર માલી હે હે રે
 તારી સફર કલિંગર માલી હે હે રે
 છત્રી લાઈયા કલિંગર માલી હે હે રે
 વા'ણુ તો બાઈયા કલિંગર માલી હે હે રે
 છાપાનાં ઠેકા કલિંગર માલી હે હે રે
 શાની સફર કલિંગર માલી હે હે રે
 બાલા બાલા કલિંગર માલી હે હે રે
 મામીના બ્રાથ કલિંગર માલી હે હે રે

આખર વાત કલિગર માલી હે હે રે
 સાધુની વાલી કલિગર માલી હે હે રે
 ભંગલા લીધા કલિગર માલી હે હે રે
 નેખન લાવે કલિગર માલી હે હે રે

*

૩૧. દરજીડા

આઈવા તે શેરી કે'વાય હો મારા દરજીડા
 નેખન તો' કાંઠું કે'વાય-હો મારા દરજીડા
 શેરી આઈવા કે'વાય-હો મારા દરજીડા
 નવા નેખન કે'વાય-હો મારા દરજીડા
 કેવા છુદર કે'વાય-હો મારા દરજીડા

*

૩૨ લાકું હાંઈ^૧

નેડલા ખરાખર પાણી જે વામ છે-લાકું હાંઈ
 મોટા ખરાખર પાણી જે વામ છે-લાકું હાંઈ
 નેડલા ઝાઝેશં પાણી હવા જે વામ છે-લાકું હાંઈ
 નેડલા ઝાઝેશં પાણી અહી વામ છે-લાકું હાંઈ
 નેડલા ઝાઝેશં પાણી પોણા તણ વામ છે-લાકું હાંઈ
 નેડલા ભીડેશં પાણી તણ વામ છે-લાકું હાંઈ

૧. દરિયાના પાળીનું પીડાતું માપવા ગવાય છે સરખાવો નં. ૧૮.
 જે સમાહકોએ જુદા જુદા સ્થળેથી જુદા જુદા માપુરો પાસેથી અનાવણી
 કરાવેલી દોઈ એક જ વસ્તુ માટે વિવિધતા પણ કેવા જુદા રૂપે મળે છે
 તેના અનેક દશાત વાદો વગર થયા છે.

મોટા માટીડે પાણી હવા તણુ વામ છે-લાકું હાંધું
 મોટા માટીડે પાણી હાડી તણુ વામ છે-લાકું હાંધું
 મોટા માટીડે પાણી પોણી ચાર વામ છે-લાકું હાંધું
 મોટા ખરાખર પાણી ચાર વામ છે-લાકું હાંધું
 મેડલા બે વારી ખરાખર છ વામ છે-લાકું હાંધું
 બે બે વારી ઝાઝેરાં પાણી સાત વામ છે-લાકું હાંધું
 મોટા માટીડે પાણી સવા સાત વામ છે-લાકું હાંધું
 ચાર ચાર વારી માટીડે પાણી હાડી આઠ વામ છે-લાકું હાંધું

*

૩૩. સાલવો

સાલવો — — સાલવો
 હે વણાં માલી
 જાય આલી
 આલી વલ્લા
 નીસરલ્લા
 નીસર કવિ
 ભરકત નખી
 નખી નામે
 ખીલિયા ખામી
 બેલી લાણી
 ચાલવા લાગી
 બિંડાં પાણી

પાણી વારે પાઈને
 વહાણને ગુલાબે
 ગુલાબ કલ્યાણ
 કિલ્લો સળીયાના
 સળિયાની મારી
 ચડાઈવે થોડે
 દાવલે મચ્છી મારી
 મચ્છી રોટી
 વરસે બલ્લા
 બલિયાના સલામ
 ચોર જડારી
 હીરનો માલમ
 માલમ શુરુદા
 લાઈવો ભારો
 મળિયા ઠોઠા
 ઠોઠા ખણી
 જાય ઉજમણી
 ઉજમણી નગરી
 ગાંધી લેકે
 ગાંધીને ધરે
 ઘેર ઝંકવિયા
 વલણ કાયવિયા
 લાલી વાણી જઈને
 તાણી પાઈલા

આપણાં થાણાં
આપણે ઝાઘલાં
ધણી સાયબાનાં
વા'ણુમાં રૂડાં રાજ
તેને ભારી રાજે
ખંઠર ચાઈલા બાગુ^૧

*

૩૪. સાલવા

ગેલા પિતરભાઈ સાલવા
આલી ગામના ખેળાં લાઈ સાલવા
આખર બેલાંવાલી સાલવા
સાધુ બિરિયા ભારી લાઈ માલવા
બેડી પૂછે લાણી લાઈ સાલવા
ચાલવા લાગી ભાઈ સાલવા
ભાંડા મહીના પાણી ભાઈ સાલવા

*

૩૫. ઝૂંબેળ

હેલે માલે ઝૂંબેળ
લાગ બે લાયાની હાલી-હેલે માલે ઝૂંબેળ.
હેલે નાંધું કે લિયા મગીરા—હેલે.
હેલે તીને પલગ માલ હીરા—હેલે.
હેલે માલકી બની દેવાની—હેલે.
હેલે બયો બની દેવાની ફૂવા—હેલે.

હેલે માછીને લાગી તલુવા—હેલેં
 હેલે ભયો માછી ગેલો મદરાસી—હેલેં
 હેલે ભયો દળિયો દાવે લગાસી—હેલેં
 હેલે ભયો દળિયો લેલો કિનારા—હેલેં
 હેલે ભયો ગોરીને માલુમ તુબરા—હેલેં
 હેલે ભયો તુબરવંતી ખેરખટલા—હેલેં
 હેલે ભયો આપણી આપદા ને બલા—હેલેં
 હેલે ભયો આપદા સખી ધાય મલ્લા—હેલેં
 હેલે ભયો ધાય ભૂલો મોય મલ્લા—હેલેં
 હેલે તેને તો માલુ સહમા વાડીનો—હેલેં
 હેલે તેને લાયા ગોવાના રાસીના—હેલેં
 હેલે તેને મળઈ હે ગેલો પારસીના—હેલેં
 હેલે તેને પારસી દા'ડી બંધાવ—હેલેં
 હેલે તેને ગાળિયા દો ચાર લગાવ—હેલેં
 હેલે ત્રણ વાડી વાળાને કહીએ—હેલેં
 હેલે દસ્તુળી વાણીને લઈએ—હેલેં
 હેલે વાણે મે કસા જલીના—હેલેં
 હેલે સાયબા વાડીના મલીના—હેલેં
 હેલે બાલું સે સળિલાને બદર—હેલેં
 હેલે સખાની ખારીમાં ટંકલ—હેલેં
 હેલે ટંકલી દાઉદને મુસા—હેલેં
 હેલે માર મુસલમાને સિંધી—હેલેં
 હેલે ભયો સિંધી વના જાન વિધી—હેલેં
 હેલે વાણિયા આવી ગરીબી—હેલેં

હેલે તેના ઘર લીધું ખલાસી—હેલે
 હેલે દુરતી વાણિયો લાખ અગાસી—હેલે
 હેલે સવાયો સુરત ખંદર—હેલે
 હેલે તાપીમાં ભરવાનાં પાણી—હેલે
 હેલે પાણી ગેલી પનિહારી—હેલે
 હેલે નાખે દે સોનાની વારી—હેલે
 હેલે સોનેમાં રૂપે જલાલી—હેલે
 હેલે ભઈરા નાગર કોટવાળી—હેલે
 હેલે કોટવાળી ધનરાજ—હેલે
 હેલે આઈવા હો ઘાળીમાં હાંબ—હેલે
 હેલે હોધાળે સાળી સલામ—હેલે
 હેલે મલબારી મુસલકામાન—હેલે

૩૬. જોખન* કાઠું

હેરે આલળેલ ઉઠાવ
 હેરે ઉઠાવતે ખાલાં
 ખાલરે પીર
 ધરજે ધીર
 ધીર ધીર
 મારે રે જોર
 જોરે જોરે
 ડુંગર તોડે
 ભરવલ ખાની
 આઈલા સાથી

ચાઈસાં તેને
 લાઈ ડાયરે
 સરામટી ડાયરે
 હુંગર દરિયા
 - ડાયરે

સુતેરે સારંગ
 - ડાયરે

હેરે આઈલા સેરી
 સેરી વારુ આવે
 આવે જોખન
 જોખન ઠાહું
 સાંઈ નાહું
 સાંઈ સપર
 વાહ વા'ણમાં
 માહી ખેપરી
 હેરે જીવન રાગે
 હેર જોર ઠેલું માગે
 જોરના પજુ ખીસ
 રાંડ ગધીના
 જીવાન છોકરા
 છોકર માછલિયું
 ઠાસા માટીજું
 હોધારી ફરિદુ
 હોધારીમાંવી
 આ દરિયે નાહું

ચાન મા રાત
 પોકારે વાસ
 વાસિયાનું બારણું
 કાઢની ખોરે
 ખોરે દરવાજા
 વાણીઆની લોડી
 પીતરડી જાળે
 ભીંતે ભંગાળિયુ
 આખલિયાણ
 ટીલી ચોડી
 મથરે ચાલી
 તેના મથરે
 જાઝા વીરા
 હેરે વીરાને
 ઉતારી રેવું
 ઉતારી ટોપી
 બાઈરા સરામા
 સરામા રામા
 ભાઈનો ભામે
 ભામે હોય તે
 સાટી મળડીપે
 ભેર જી ભેયલો
 ભેરના કામ
 અવલ સલામા

૩૭. અલ્લાના ઝુંબેસે

હેલ્લે ઝુંબેસે

અલ્લાના ઝુંબેસે—

એ નાખમાં સોનાની વારી

સોનેમાં રૂપે જડાવી—અલ્લાના ઝુંબેસેં

ભાઈરા નાગર કોટવાળી—અલ્લાના ઝુંબેસેં

કોટવાળીના ધનરાજ—અલ્લાના ઝુંબેસેં

હવાઈ સુરતીનું ઘંદર—અલ્લાના ઝુંબેસેં

તાપીના મીઠાના પાણી—અલ્લાના ઝુંબેસેં

સુરતના તો એવાં લોક—અલ્લાના ઝુંબેસેં

તાપી ભરે મારે ફેક—અલ્લાના ઝુંબેસેં

ઠેઠમાંની તો સાંકળી—અલ્લાના ઝુંબેસેં

રૂપે ઘડી પાંકડી—અલ્લાના ઝુંબેસેં

ઠેઠમાં તૂણીક વારી ભાઈ—અલ્લાના ઝુંબેસેં

માઠજી પાહી માણે ભાઈ—અલ્લાના ઝુંબેસેં

*

૩૮. અલ્લાઈ

આખર તો વાડી છે—અલ્લાઈં

વીલિયાની વાડી છે—અલ્લાઈં

વેલીમાં લાણી રે—અલ્લાઈં

ચાલવા લાગી રે—અલ્લાઈં

ભિડનાં પાણી રે—અલ્લાઈં

ભિડમાં ફરિયા રે—અલ્લાઈં

જાવાના	ખાલી	રે—ઝલ્લાઈં
પાલવ	પડીઆ	રે—ઝલ્લાઈં
પોંચી	પાલવડી	રે—ઝલ્લાઈં
ખંભાતની	ખેતી	રે—ઝલ્લાઈં
ખંદર	ખંભાતમાં	રે—ઝલ્લાઈં
લાંચે	લાંખી ખાડી	રે—ઝલ્લાઈં
લાંખાઈનું	લાંખુ	રે—ઝલ્લાઈં
વારી	મખીયા નાંખું	રે—ઝલ્લાઈં
મખ્યા	મદીના	રે—ઝલ્લાઈં
ભાંડરા	ખજૂર	રે—ઝલ્લાઈં
ખજૂરનું	ખોહું	રે—ઝલ્લાઈં
ખેલડિયે	ભૂઠે	રે—ઝલ્લાઈં
લાલીનાએ	નેખન નેયું	રે—ઝલ્લાઈં
નેખન	કરાડી નેયું	રે—ઝલ્લાઈં
મ્હાંડરા	મલબારી	રે—ઝલ્લાઈં
મલબાર	મોયાંના	રે—ઝલ્લાઈં
લોજ	થયાના	રે—ઝલ્લાઈં
લોજ	ખીખીના	રે—ઝલ્લાઈં
કણાર	સીંધીના	રે—ઝલ્લાઈં
સીંધી	હલાલી	રે—ઝલ્લાઈં
સાંખર	ખંગાલી	રે—ઝલ્લાઈં
ખંગા	તે મારા લિયા	ઝલ્લાઈં
વાણેમે	કીલમી	સાંહી—ઝલ્લાઈં
વીરાના	પરથાણની	સાંહી—ઝલ્લાઈં

૩૯ જુવાનની ટોળી

લાગો લાગો રે સાર્ધ
 લાગો રે જુવાનની ટોડી
 બહર તો લાખે ને તોડી
 હૈસો જુમાલ છે !

એ જુમાલ છે રૂમાલ છે
 રેશમી રૂમાલ છે
 ગજવે ઘડિયાલ છે
 હૈસો જુમાલ છે !

ભેર ભેર બેળનિયાં
 જે જુવાનિયે બેળે ની કરે
 તેની બેરી બીજો કરે
 હૈસો જુમાલ છે !

*

૪૦. બંગલા બેરી

હે બંગલા બેરી—હૈયો
 આપવા શેરી—હૈસો
 શેરી લોઠા—હૈસો
 ખાધ ખજૂર—હૈયો
 મારે ઠરિયો—હૈસો
 ઠરિયો ગણો—હૈયો
 આંખે ઠાણો—હૈસો

ઠરિયા રાણી—હૈસોઠ
બરે રે પાણી—હૈસોઠ

*

૪૧. હુલ્લેસાં

મલખારી વા'ણ હોબેલાં
—હુલ્લેસાં માર હોબેલાં.

મલખારી વા'ણમાં જીડા કૂવા
—હુલ્લેસાં માર હોબેલાં.

ખારવા તેટલા બધા મુવા
—હુલ્લેસાં માર હોબેલાં.

તણ મુવા તણ માદા પઈડા,
—હુલ્લેસાં માર હોબેલાં.

*

૪૨. ધનખાઈ

સાગ સીસમની પેટી
હેલે ભારીના ભાસ બધાય
કટેરીના લેખાં થાય
તે લઈને બબરે જાય.
તે સાગ ને સીસમ વેરાઈ
તેની તે પેટી ઘડાઈ
પેટી દળિયે ઝોકાવા જાય
સુરતનો સુધાળી જોલાવો

પેટીનાં તાળાં તોડાવો
 પેટીમાંથી ધનબાઈ નીકળી
 ધનબાઈ ધનબાઈ સીખજો
 રાજના દરબાર જો
 રાજની તો કેલી ગાય
 બોલજિયામાં ચરવા જાય
 બોલજિયેનું બીજનું દૂધ
 જાય પધડું કણુળીને દેશ
 કણુળી કણુળી રામરામ.

*

૪૩. માછીજાની જાળ

હે હાટ પાટીની હાળોહાળ
 તં માછીજો માગે જાળ
 હે માછીજાના ઓકળા
 માગે લુપિયા લોકળા
 હે લીણુ શાણીની ઓકળી
 પાંહે ના પાઈ લોકળી

*

૪૪. ઝાંઝર

ઝાંઝર ઝમઝે વેલું વાગે
 કા'ને આવી મારો છેડો સા'ઈ

મેલ મેલ કાનો ફાટેલ ચીર
 હું તારી જેનડી, તું મારો વીર
 કઈ કઈ જેની કયા કયા વીર
 જસોમતી નિર્મળ નીર.

卐

(૨) માછીમારનાં લગ્નગીતો

સગાહા મધુભાઈ પટેલ

૪૫ મ ૩૫

માળે મગજભાઈએ માડવે રાઈયે ઝોઈ બાપા ઝોઈ જે !
 એ લેવટાને ઠલે જોઈયે ઝોઈ બાપા ઝોઈ જે !
 એ છુમલેની ટોરણ બાઢી ઝોઈ બાપા ઝોઈ જે !
 એ કચલાની ચોળી ઠાપી ઝોઈ બાપા ઝોઈ જે !
 એ હોણિયાના હાઠિયા પૂછળા ઝોઈ બાપા ઝોઈ જે !

[મારા મગજભાઈએ દીકરીના લગ્નપ્રસંગે મ ૩૫ રચા-ઓ, જેમાં લેવટાના યાંત્રિયા, છુમલાની ટોરણ, કચલાની ચોળી અને હોણિયાના સાથિયા પૂર્વા છે. માછીમારને જાતજાતની માછલી મળે છે તે દરેકના ગુણદોષ અને સ્વભાવ પ્રમાણે દરેકનો ઉપયોગ કરે છે. માછલીને માડવે કેવો અને ઝોઈ બાપા ઝોઈ રે !]

૪૬. તોરણ

દાળે ટે ખૂમલેની ટોળણુ બઢાવો જે માળે મંગળિયે !
 ઢૂંકે ટે ખૂમલે લાવળે જે માળે મંગળિયે !
 ઢૂળેટના બામણુ બોલાવળે જે માળે મંગળિયે !
 બેનીના લગન લઢાવળે જે માળે મંગળિયે !
 બામણુને ખૂમલો ખવાડળે જે માળે મંગળિયે !
 ઢપાળે ચાંડલો કળજો જે માળે મંગળિયે !
 ચાંડલે ચોખા ચોળજે જે માળે મંગળિયે !
 પયા આલી વઢા કળજે જે માળે મંગળિયે !

સુગત ત્રિહાસા દરિયાકિનારે વસતી આછી ડામની કાપી બાવના
 આ હમગીતોમાં એમના વ્યવસાયની વાણી સ્વરૂપ છે જાત જાતની
 માછનીઓનો ઉલ્લેખ, એમનો દામ્યરસ, કટાક્ષ, ખાવાપીવાનો આનંદ
 અને એમનાં બોળાં જીવનની ઝાંખી યાત્રા છે

૪૭. કન્યાની પસંદગી

સફળી વા'ણુમાં ઠેાણુ ભાઈ વેપાળી વીળા જે મોળા.
 સફળી જે વા'ણુમાં.....ભાઈ વેપાળી વીળા જે મોળા.
 સફળી વા'ણુ ટો કચે જે બંદળ નય વીળા જે મોળા.
 સફળી વા'ણુ ટો લંકા બંદળ નય વીળા જે મોળા.
 લંકા જે જાલે ને સોના જે લાવલે વીળા જે મોળા.
 નેહલી ચેને કંઠીની ઝોંશ જે વીળા જે મોળા.
 કંઠી લાઈવા ટેટો ભાંગી ટોડી લાખી વીળા જે મોળા.
 કાંકળેની છોડી બે લાંઠ જે વીળા જે મોળા.
 કાંકળેની છોડીને છોડલે જે વીળા જે મોળા.
 ઉંલળેઠની છોડીને લાવલે જે વીળા જે મોળા.
 ઉંલળેઠની છોડી ગળીળ જે વીળા જે મોળા.

[સફરી વહાણુના..... ભાઈ વેપારી વીરા રે મોરા. એ વેપારી
 લંકાથી સોતું લાવ્યા. નાની વફને કંઠીની હોય, કંઠી લાવ્યા તે તોડી
 નાખી એવી એ કાંકરા ગામની છોડી લાંઠ—હરામી હોય છે. તેવી નહિ
 લાવલે પણ ઉંલળેઠ ગામની છોડી ગરીબ હોય છે તેવીને પસંદ કરતો.]

*

૪૮. વરજાન

બત્રાડીના બલિયા કળી લાઈવા કે લાજ કેળે લીમડે.
 કાંકાંની ગાડલી કળી લાઈવા કે લાજ કેળે લીમડે.
 કાઠોનાં પૈડાં કળી લાઈવા કે લાજ કેળે લીમડે.
 કૂવળિયાનાં ઢાળિયાં કળી લાઈવા કે લાજ કેળે લીમડે.
 કાંચળીનાં જોટળ કળી લાઈવા કે લાજ કેળે લીમડે.
 ઘાઘળાનાં ઝોઢા કળી લાઈવા કે લાજ કેળે લીમડે.
 વાંદળભાઈ ટો જાન એવી લાઈવા કે લાજ કેળે લીમડે.

[બિલાડીના બળદિયા કરી લાવ્યા કે રાજ કેરે લીમડે. કાંઠાની માલ્લી, કાદવનાં પૈડાં, થૂંદેરિયાનાં ધોરિયાં, કાંચળીનાં જોતર, ધાધરાનાં ચોટાં એવી એ વાંદરલાઈની (વેવાઈની) જન તો જુઓ !]

*

૪૯ વરઘોડો

ભાઈ જે સુઠાળીને જોડે કે કઈયાં કળો અમ્માળાં રે.
ભાઈને જે લગને બાજેઠ લઈ આવો—

કે લાડા-લાડકડીને કાળે જે.

લાડા લાડકડીને કાળે જે.

આઈવે જે વાસુડેવ કેળે નંડ

પૂનેમ કેળે ચંડ

ડીવા કેળી જોટ,

ઝોટી કેળી ઝૂલે—

ભલે ભલે અજવાળાં જે,

ભલે ભલે અજવાળાં જે.

ભાઈ જે માળીડને જોડે કે કઈયાં કળો અમ્માળાં જે.

ભાઈને જે લગને ગજળે લઈ આવો—

કે લાડા-લાડકડીને કાળે જે,

લાડા-લાડકડીને કાળે જે.

આઈવે જે વાસુડેવ કેળે નંડ

પૂનેમ કેળે ચંડ

ડીવા કેળી જોટ

ઝોટી કેળી ઝૂલે—

ભલે ભલે અજવાળાં જે,

ભલે ભલે અજવાળાં જે.

[બાઈ રે સુધાગીના ને માળીડાના બેટા કલાં કરો અમારાં રે ।
બાઈના લગ્નમાં બાબદ અને ગજરો લઈ આવે.

આવ્યા રે વાસુદેવ કરા નંદ
પૂનેમ કરા ચંદ
દીવા કરી જ્યોત
મોતી કરી મૂલ-વજેરે.]

*

૫૦. કંટાક્ષચિત્ર

લોળાં ગોળાં^૧ લાડી બેન લાલ સીંધવરણી.
એવા કાળાએ મન મોયાં લાલ સીંધવરણી.
એનું ગોળી જેવડું માકું^૨ લાલ સીંધવરણી.
એના હૂપડાં^૩ જેવડા કાન લાલ સીંધવરણી.
એનું નળિયાં જેવડું નાક લાલ સીંધવરણી.
એનું ગાગળ^૪ જેવડું પેટ લાલ સીંધવરણી.

*

*

*

૫૧. કંટાક્ષાં

છોળાનાં જાંઘટિયાં ઘડાવો છોળો જિંઘે છે.
છોળાની માડીને બોલાવો છોળો જિંઘે છે.
માડી ઢવળાવી જગાડો છોળો જિંઘે છે.

[છોરાની જિંઘ હિંગડા આ ગીત ગવાય છે. નાની ઉંમરનો
વરરાજ દોષ તો સ્વાભાવિક છે કે માલગમી જિંધી જમ. એટલે
'૩ છે કે : છોરાની અને બોલાવો અને વગગળને ધવળાવી જમાડો.]

*

૧. ગોરાં. ૨. માકુ. ૩. ચૂપડાં, ૪. ગાગર. જમાકનું—વરરાજનું અથવા
કંટાક્ષ બાદમાં માટે પણ કેટલેક સ્થળે વપરાય છે.

૫૨.

છોળાની બાજઠં ટળે બલાડો,
 ટે ટે ઇયાઉં-મિયાઉં બોલે;
 લોહો લાખે ટે ખાઈને જાઉં,
 ની ટે વળકાડો ઈને જેવું.

છોળાની બાજઠં ટળે બલાડી,
 ટે ટે ઇયાઉં-મિયાઉં બોલે;
 લોહો લાખે ટે ખાઈને જાઉં,
 ની ટે વળમાડી ઈને જેવું.

[છોળાની બાજઠં તળે બિલાડો બેઠો બેઠો ઇયાઉં-મિયાઉં
 બોલે છે. શું કહે છે ? લોહો-લખો નાખે ટે ખાઈને ચાલી જાઉં,
 નહિ તો વરદાદો થઈને રહેવું એ જ રીતે બિલાડી વરમાડી થઈને
 રહેવા કહે છે]

*

૫૩.

છોળો બેઠો જે બટ્ટી બાજણમાં,
 બણે માછણ ટાળો બેટો જે !
 માછણ માડીએ ઢવાઈ ટાળે,
 માછી કાડે લમાઈ ટાળે.

લાડીબાઈ બેઠાં જે બણે મા'જનમાં,
 બણે ડેહાણ ટાળી બેટી જે !
 ડેહાણ માડીએ ઢવાઈ જે,
 ડેહાઈ કાડે લમાડી જે.

[પેલો વરગજ તો જુઓ ! જગી ખાજીયાં બેઠો છે, જલે માછીનો બેઠો, માછી માડીએ ધવરાબો ને માછી દાદે રમાડ્યો. ત્યારે આપણા લાડીયાઈ તો જરી મહાજનમાં બેઠો છે, ને દેસાણ માડીએ એને ધવરાવી છે ને દેસાઈ દાદે એને રમાડી છે ।]

*

૫૪

છાળો માંડવે માંડવે ફળી વધળો,
નઈ જે છાળાનો બાપ-હજિલસ નાંગળવેલ !
એટલે વડ પળથી વાંડળો બોલી પઈડો :
ઉ જે જમાઈનો બાપ-હજિલસ નાંગળવેલ !
છાળો માંડવે માંડવે ફળી વધળો,
નઈ જે છાળાની માડી-હજિલસ નાંગળવેલ !
એટલે વડ પળથી વાંડળી બોલી પઈડી :
ઉ જે જમાઈની માડી-હજિલસ નાંગળવેલ !
છાળો આવડે આવડે ફળી વધળો,
નઈ જે છાળાની બેની-હજિલસ નાંગળવેલ !
એટલે માળ પળથી બલાડી બોલી પઈડી,
ઉ જે જમાઈની બેની-હજિલસ નાંગળવેલ !

[હારો માંડવે માંડવે ફરી વળ્યો, નહિ રે છારાનો બાપ, હરિસ નાંગળવેલ ! કઈક વિધિમાં જરૂર પડી અને વરતો પિતા દેખાયો નહિ એવે દુઃખે ગવાયું ત્યાં તો વડ પરથી વાંદરો બોલી પડ્યો કે : ‘હું રે જમાઈનો બાપ !’ એ રીતે મા પળ વડ પરથી વાંદરી થઈને બોલે છે એનીને શોધવા તે એરડે એરડે ધૂમે છે, નથી મળતી તો માળ પરથી બિલાડી બોલે છે કે હું છું જમાઈની બેની ।]

આવાં વેવાઈ, વેવાણુ વર અને ધહુને સંબોધતાં અનેક વિનોદ-ગીતો— ફટાણાં લમપ્રસંગે સામસામાં ગવાય છે, આખોય પ્રસંગ હળવે અને રમૂજી બને છે, ગંભીરતા દૂર થાય છે, કેઈ કેઈને માહું લાગતું નથી એવી ખેલદિલીથી તે બધાં ગવાય છે અને જિવાય છે.

*

*

*

૫૫. જમણુચાર

બુઢાનાં ટેઈડાં અમે આઈવાં જે—

માળા લાળા ઢોલા !

બુઢાને ઘાઈલો વચલે ઘોલે જે—

માળા લાળા ઢોલા !

હાણુ હુતણુ ટે બુઢો ખાય જે—

માળા લાળા ઢોલા !

અમાળો હું પછડો વાંક જે—

માળા લાળા ઢોલા !

માળો ગોઠો ને કાઠો ખા'ળ જે—

માળા લાળા ઢોલા !

[બુઢાનાં તેડ્યાં અમે આવ્યાં રે, મારા રાગ ઢોલા. બુઢામાઈ દીકરી પરણાવવા નીકળ્યા છે. અમને બોલાવ્યાં તો અમે આવ્યાં, પછી આવો બેઠલાવ રાને કે બુઢામાઈને ઘોલામાં—ખૂણામાં બેસાડી એકલાને જમાડે છે. સાહેસુતરું તે બધું બુઢો ખાય અને અમારો શો વાંક કે અમને ગમે તેવું ખવડાવે. માટે એ સ્વાર્થાં માણસને ગોરો મારી બહાર કાઢે.]

*

૫૬. બજારી માછલી

હૂળેટ બજાળની માછલી જે,
આવી બજાળણ, લાવી બજાળી માછલી જે !
પેણાંમાં વધાળી બજાળી માછલી જે !
કેને ટે લાણે પીજસી બજાળી માછલી જે !
વેવાઈને લાણે પીજસી બજાળી માછલી જે !
વેવાઈને ભાંઈગેા કાંટેા બજાળી માછલી જે !
ટાણી ભાંઈઢા પાટેા બજાળી માછલી જે !
બુવે સાળી લાટ બજાળી માછલી જે !
નહી માઈને બાપ બજાળી માછલી જે !
કેણુ ટે છાનેા લાણે બજાળી માછલી જે !

[સ્મૃત બજાળની માછલી ઘઈ બારી પેલી બજારણ અને પેણાંમાં વધારી વેવાઈને લાણે પીરસી જમતાં માછલીનેા કટિા લાગ્યેા, તેા પાટેા તાણી બાંધ્યેા તેમ છતાં સારી રાત તે રૂએ છે. એના માબાપ નથી તેા કેણુ છાનેા રાખે ?]

*

૫૭. સોનારૂપાની માછલી

સોનારૂપાની માળી માછલી જે,
માછલી ટે કેને લાણે રૂપાની માછલી જે,
માછલી ટે જમાઈને લાણે રૂપાની માછલી જે.

માછલીએ માળી લાટ,
લાઈગેા ચટ્ટો-પાટ,
હાઈયે મેઈલેા હાટ,
બુવે સાળી લાટ,
સાંભળે મા ને બાપ-

રૂપાની માછલી જે !

[બોજન કરતાં જમાઈની ઠેકડી કરતું આ ફટાણું જનરડીએ ગાય છે. સોનારૂપાની માછલી તો જમાઈને લાણે શામે. જમાઈ માછલી ખાવા જાય છે ત્યાં તો એ રૂપાની (રૂપેરી) માછલીએ તેને પૂંછડીથી લાત મારી ચત્તોપાટ નાખી દીધા. હાથ હીંચે ચૂકી તે સારી રાત રૂએ છે અને માથાપને યાદ કરે છે.]

*

૫૮. નાવલ સાજનિયું

કુંગરિયા રૂપાની માછલી નાવલ સાજનિયું !
બળંડી ડાળુ મંગાઈવો છેલ નાવલ સાજનિયું !
એક ચલાણું મેં પીતું છેલ નાવલ સાજનિયું !

[નવલા સાજનને કુંગરિયા દરા-ખાડાની માછલી જમાઈએ એવી ખાસ માછલી જોડે તો પાનડી દસ જોઈએ, તો તે મંગાવ્યો અને તેમાંથી એક ખાલી મેં ગટગટાવી.]

*

૫૯. સોનાની ભઠ્ઠી

સોનાની ભઠ્ઠીએ સાયબાઈ ડાળુ ગળાય જે,
ટે ટો લુપીએ હેળ વેચાય જે,
પીએ ઠાડ ને સાયબાઈ ઢાળે ધણે જે—
એના મોલ પણ જિંડે જે ગોલાલ !

ઝીલી ટે પીછોડી માળે પાંચે જે ભાઈની
ટે ટો જોડી કેમ જણાય જે,
જોડે ઠાડી ને સાયબાઈ ટોટે વણી જે—
એના મોલ પણ જિંડે જે ગોલાલ !

[સોનાની બકીએ સાલ્યા દારૂ ગળાય રે,
તે તો રૂપીએ શેર વેચાય રે,
પીએ થોડો ને સાંવળા ઢોળે ધણો રે
એના મોંલ પર જોડે રે ગુલાલ ।

ઝીણી તે પીઝાડી માગ પાંચા રે બાઈની,
તે તો ઝોડી કેમ જણાય રે,
ઝોડે થોડી ને સાંવળા તોડે ઘણી રે
એના મોંલ પર જોડે રે ગુલાલ ।]

*

૬૦ તાડીનું ગીત

નવે ભૂંઠની ટાડી જે માળે થેલે કા'ન !
કે થોડવાડેનું ઘડિયું જે માળે થેલે કા'ન !
કે જલાલપુળનું ભણુ જે માળે થેલે કા'ન !
કે પીપલડળેનું પાટણુ જે માળે થેલે કા'ન !
કે વેવાણુનેલેઈલેઈનામળે જે માળે થેલે કા'ન !
કે કાળીને મેલળે ટાળી જે માળે થેલે કા'ન !
કે કાલીને લેઈલેઈનામળે જે માળે થેલે કા'ન !
કે ઠીંગણીને લાખળે ઠણુકે જે માળે થેલે કા'ન !
કે લાળીને લેઈલેઈનામળે જે માળે થેલે કા'ન !
કે લાળી લપેટે માળશે જે માળે થેલે કા'ન !

[નવો જરો=પહેલા બેઠની અજૂરી. પહેરી વાર હેતાની દોષ એવી
અજૂરીની તાડી કદાચ વધુ ફરવાળી હશે નહિ તો માન થેતો કેમ

થઈ જાય ! એવી તાડી માટે ધડિયું-માટીનું વાસણુ તો ઘોડવાડા ગામથી મંગાવ્યું, તાડી માળવા જળુ (મજૂરીના છટિયાંની ગળણી) જલાલ-પુરનું ને નામીને—રેડીને પીવા માટે પાતરું પાંદડું પીપલપરા ગામનું મંગાવ્યું. વેવાણને જોઈ જોઈ નામજો—રેડજો—પાજો ! કાળીને ટાળી મૂકજો, ઠીંગણી સ્ત્રીને કણકી જગ્ગે પજુ લાંબીને જોઈ જોઈ પાજો કેમ કે લાંબી પીને લપેડા મારશે ત્યારે જોવાની મમ્મત પડશે !]

*

૬૧. પાણી જ નહિ

નવલે વેવાઈએ વેળી જોડાવી
વેળીમાં ટો પાણી જ નઈ જો
પાણી જ નઈ જો
ડોળિયામાં તો રજુકેલો વાઈગો !
નવલે વેવાઈએ જમવા નોટઈજાં,
વાલ લઈડીને સડળુ જ જાંઈદુ,
ઢોડળા લઈડીને ઢોડળી જ જાંડી
સડળક સાણનો જઈજો હવાડ !

[જમતાં પાણી મંગાવ્યું પણ જરૂરી આવ્યું નહિ. એટલે જનરડીઓ ચિડાણી. નવલા વેવાઈએ વીરડી જોડાવી. વીરડીમાં પાણી નહિ મળે તો પછી દોરિયો-ધડમાં કયાંથી હોય ! ઘડો ખાલીખમ છે. સ્વેડો વાગે છે. 'ડોળિયામાં તો રજુકેલો વાઈગો.']

નવલા વેવાઈએ વેરી જોડાવી
વેરીમાં તો પાણી જ નહિ રે,
પાણી જ નહિ રે
ડોળિયામાં તો રજુકેલો વાઈગો !

નવવા વેવાઈએ જમવા નોતઈરા,
વાલ જરડીને સદર જ રાઈધું,
કોદગ જરડીને કોદરી જ રાધી,
જાદક જાજનો જાજ્યો સવાદ !]

*

૬૨. કન્યાવિદાય-૧

સુખીમેન લમટાં જે લલ્લા મોગળિયા હેઠ,
લમટાં ને લમટાં જે સુખીમેન ખંઠ પઈડાં.
મેં ની જઈલું જે માળા વીળા સમજક,
ખંઠને પઈડાં જે વીળા છોડવે !
વીજે આલી જે જાલી ગવળીની જોડ,
જાલીએ આલી જે ડોવા ટાંબડી !

[લમ એટલે બંધન. આજ સુધી એ જાઈને ત્યાં રમતી હતી,
ખેલતીકૂદતી ને ગીત ગાતી. જાજે એ રમત પૂરી થાય છે અને
સદાને માટે બંધનમાં પડે છે એણે જાણ્યું કે એનો સમર્થ વરિ
બંધનમાંથી છોડાવશે, પણ એણે તો ગવળીની જોડ આપી અને જાલીએ
ટોળવા તાંબડી આપી વિદાય દઈ દીધી.

૩

સુખીમેન રમતાં રે લલ્લા મોગળિયા હેઠ,
રમતાં ને લમટાં રે સુખીમેન બધ પડ્યાં !
મેં નહિ જાણ્યું રે મારા વીળા સમરથ
બધને પડ્યાં રે વીળા છોડવે !
વીરે આલી રે જાલી ગવળીની જોડ,
જાલીએ આલી રે ડોવા તાંબડી !]

*

૬૩. કન્યાવિદાય-૨

લાડીબેન લમટાં જે આની ફૂંધને જોળલે,
 લમટાં ને લમટાં જે લાડીબેન જાંઠ પધડાં.
 ફૂંધએ આલી જે સલ્લી ગાડલીની ભેડ,
 ફૂંધએ આઈલા જે ભેડવા ધેરીડા.
 ટે પથ્થુ બેઠટા^૧ જે લલ્લા છેકળા ને છેકળી,
 લમટાં ને લમટાં જે લાડીબેન જાંઠ પધડાં!

*

૬૪. કન્યાવિદાય-૩

ઉટાવળ કળો જે નેમાભાઈ વીળ,
 આપળે જાવું વીળા વેગળી ભોંય.
 છેળીને લે ભથ્થું વીળા આપળે ડેશ.
 છેળીની નગળીમાં ઢાળિયા લોક,
 ઢાળિયા પે'જે વીળા ઝીઝાના લંગોટ.
 આપળી જે નગળીમાં દેહાઈ લોક,
 દેહાઈ પે'જે વીળા ડખણી ચીળ.
 છેળીની નગળીમાં ખાળવા લોક,
 ખાળવા પે'જે વીળા ચામડાના ચીળ.
 આપળી જે નગળીમાં વાણિયાં લોક,
 વાણિયાં પે'જે વીળા ડખણી ચીળ.

[વરરાજને સંબોધીને ગાય છે કે તમે ઉટાવળ કરો, આપણે
 વેગળી ભોંય જાવું છે. સાથે છેારીને (વહુને) આપણે દેશ લઈ લેશું.

છારીની નગરીમાં દોઢિયા (બીણની એક જાત) લોક વસે છે જે
જીંજાના—કાખરાના લગોટ પહેરે છે અને ખારવા લોક ચામડાનાં નંદિ
પહેરે છે. ત્યારે આપણી નગરીમાં તો દેસાઈને વાજિયા લોક વસે છે
અને દખણી ચીર પહેરે છે.]

૧૫. લાડી ચાલ વે'લેરી .

પાણી ભર્યાં જે ભજપૂજ લાડી ચાલ વે'લેની !
ટાળાં ટીંગલાં લખમટ લે જે લાડી ચાલ વે'લેની !
ટાળો ડાટો ટંજિયો લે જે લાડી ચાલ વે'લેની !
ટાળો ભાઈ ભવાયો લે જે લાડી ચાલ વે'લેની !
ટાળી માડી લાંઠણુ લે જે લાડી ચાલ વે'લેની !
ટાળી ખેન જુવાઈડી લે જે લાડી ચાલ વે'લેની !
ટાળી ભાળી ખાંડણુ લે જે લાડી ચાલ વે'લેની !
ટાળી સમયજ ડળવા લે જે લાડી ચાલ વે'લેની !

[ખારી ખાજલમાં જુવાળ કરાયા છે—બરતી આવી છે એટલે
વહુને ઉનાળો કરી વહેલી ચાલવા કહે છે. પાણી વધી જશે તો ખજી
ઉતારશે નહિ. નહિ ઉતરાય તો એના દાદાને સાથે લઈ લેવો પડશે
તે સારો તરીઓ (તારો) છે. નાની વયની વહુને પોતાનાં ટીંગલાં રમવા
લઈ લેવા કહે છે. સાથે ડોણુ ડોણુ લેવા કહે છે ? —ભાઈ ભવાયો,
માડી રંધણુ, ખેન જુવાઈડી—સાવરણી, ભાળી ખાંડણુ ને સંપરને દળવા
નહિ લેવા કહે છે. આ બધાં લઈને લાડી ચાલ વે'લેરી !]

(૩) ખાચણાં

સગ્રાહક : મધુભાઈ પટેલ

૫૬. ખાન ખાધાં હોઠ ના રંગાયા,
જશ ના લેવાયા
કે કપરે સાસરે !

*

૬૭. સોનાનો પલંગ ઉપર હીરતું છતર,
કયા ભાઈ કલેક્ટરને
બેગવા બેઠાં એ ?

*

૬૮. ભરી સલામાં મૂક્યું ફૂલ અગ્રેણ,
કયા ભાઈ કેાગ્રેસીને
સૂઘવા બેઠાં એ ?

*

૬૯. મારી આંતરડી નહિ થાય ટાઢી,
નથી જનેતાની માડી
કે કહીએ વાટડી !

*

૭૦. મૈયરમાં હોય મહેલ ઝરૂખા જાળી,
આપણી તો રૂપાળી
સામસની ઝૂંપડી !

૭૧. અમ્મર પે'રુને અમ્મર અમ્મર ચાલું,
જેની તો કે'વડાલું
કે મારા વીરની !

*

૭૨. માડી રે માડી ના જોઈએ તારી સાડી,
જનમની જોશિયાળી
કે દીપા દૂધની !

*

૭૩. રામ રૂએ ને લખમણ આંધુ લૂછે,
ભરત આવી પૂછે,
સીતા જાણી કયાં ગયાં ?

*

૭૪. સાંકડી શેરીમાં સરપોલિયાં ચંપાયાં,
મોસાળાં પંકાયાં
કે સરાવ ગામનાં !

*

૭૫. મા'દેવને તો વા'લાં ધીનાં કોડિયાં,
મુજને વા'લાં ઘોડિયાં
કે કિયોરજાઈનાં !

*

૭૬. મારા તે ઘરમાં કાષાચૂનાની ડબ્બી,
બલ્લુજાઈની છબી
કે વહુની ટોકમાં !

*

૭૭. મારા તે જાપની દીકરી હું ડાહી,
પાછળ જન્મ્યા લાઈ,
કે પગલાં પૂજશે !

*

૭૮. સાસરે જતાં સાસુલ સાપણ,
નણદી તો વીંછણ,
હેરાણી ડાકણ,
જેઠાણી જમરાજે
લીધે મારે જીવડો !

*

૭૯. આજ સખી મારી આંખલડીને હીરો,
આવે માડી જાયો વીરો,
તો માંડું જોઠડી !

*

૮૦. તળાવની પાળે સામુવહુ મળ્યાં,
ખળખળીને લડ્યાં,
કે કુંગર ડાલિયા !

*

૮૧. વીરાની ઘોડીને ખાવો તે કંસાર,
માંડયો તે સંસાર,
કે મારે વેઠવો !

*

૮૨. જીઠો પોપટજી ચાચ ભરાયા પાણી,
કયા લાઈના રાણી,
કે દાતણ ડાળતી !

*

૮૩. ખાડણિયા ખાડના ખખડે હાથની ચૂડી,
મૈયરિયેથી મૂડી,
વીરાજી મોકલે !

*

૮૪. ગોળ વિનાનો મોળો છે કસાર,
મા વિનાનો મસાર,
કે મૂનો લાગશે !

*

૮૫ વરસાદ વરસેને લાદરવાની હેલી,
માડી કહે મારી ઘેલી,
મૈયર ક્યારે આવશે ?

*

૮૬. અડેરી ગડેરી ધરમપુરની ધળ,
દીકરી પરણાવ્યાની મળ,
કે મુરત શે'રમા.

*

૮૭. બાપાજી દીકરી પરદેશમા ના દેશે,
મૂઆ પછી ના રોશે
કે મોલેણ દીકરી !

~

૮૮. સૂરજ ભગ્યે આશાપુરીને ચોટલે,
મણીબેનને ચોટલે,
કે સૂરજ અળહળે !

*

૮૯. રે ટિથે ભાંગીને હું તો ગઈ'તી કાશી,
રે ટિથે સં-ધાસી,
કે આગળ ફરી વળ્યો !

*

૯૦. આ રે જગતમાં નારીનો નહિ ભાર,
હલકે તે અવતાર,
કે અળખા જાતનો !

*

૯૧. ભાગેલા ઘરમાં ભાગ તણો ભંગાર,
હુયાનો અગારે,
કે કઈ બેન હોલવે !

*

૯૨. મારે તે બાપે પરદેશ દીકરી દીધી,
ફરી ખખર ના લીધી,
મૂર્ખ કે ભરતી !

*

૯૩. તગાવની ખાળે મા ને દીકરી મળ્યાં,
ખૂસકે ખૂસકે રહ્યાં,
કે સરવર ભરાયા !

*

૬૪. પાંજરાનો પોપટ પાંખે લાવે પાણી,
મોઢાં ધૂવે રાણી,
કે મગનસાધની !

*

૬૫. સાસરે જાઉં તો સાસુજી સતાવે,
નણુહી તો કંતાવે,
કે રતન રેટિયો !

*

૬૬. મારે તે બાપે રતન કરી રમાડી,
જતન કરી જિવાડી,
કે પરવેર સોંપવા !

*

૬૭. માતાના કે'શમાં પેસંતી પાપે લાગું,
નિસરંતી હું માગું,
અખંડ, ચાંદલો ને ચોટલો !

*

૬૮. બાપુજી કાકુજી થર નેઈ આંખા રોપાવો,
વર નેઈ દીકરી પરણાવો,
કે ચિંતા લિગરે !

*

૯૯. આલે તે દીધાં ને ધરતી માએ ઝીટ્યાં,
 માતાએ ઉછેર્યા,
 પિતાએ પરણાવ્યાં;
 વીરાએ વળાવ્યાં,
 કે જાવ બેની સાસરે !

*

૧૦૦. મારે તે બારણે ખજૂરીનાં છટિયાં,
 લલિતા વહુનાં પટિયાં,
 કે બાઈને નહિ ગમે !

*

૧૦૧. ભાઈ તો લોળા ને ભાભી છે પુતારી,
 હૈયેથી ઉતારી,
 કે વીરાએ બેનને !

*

૧૦૨. મારે તે આંગણે બટમાગરાનો છોડ,
 ભાભી મારી અબેડ,
 અબેડે ફૂલ ધરે !

*

૧૦૩. મારા તે ભાઈને પંચકદયાણી ઘોડે,
 વાંકે છે અબેડો,
 કે ભાઈની નારનો !

*

૧૦૪. લાઈ તો જમે ને લાણી તો ડાકાવે,
રખે રે નણદી આવે,
કે મારે બારણે !

*

૧૦૫. કાયની બરણીમાં લવગિયાં અથાણાં,
પૂછડિયાં બક્ષાણાં,
કે કઈ બેનને માસરે !

*

૧૦૬. કાયની દાબડીમાં મોતીનો છે દાણો,
નણદોઈ મારો કાણો,
કે નણદી કેમ વેઠશે !

卐

(૪) ભરવાડની લાવણી

સમાદા મનુભાઈ પટેલ

જેમ સૌરાષ્ટ્રમાં દુદા તેમ મુરત જિલ્લાના ભરવાડ કોમની લાવણી લાવણી એટલે ગગ, તાન ને છદ મહારાષ્ટ્રમાં લાવણી ખૂબ જ પ્રચલિત છે ત્યાં એ લાવણીમાં લોખંડયા કે બીજા પ્રમંગે વર્ણવાય છે.

ભરવાડને લાવણી પ્રિય એ હળ્નાકરતા, સીમ છેડે બમરા ચારતા, દોઈ જોડે તકરાર થતા સામસામી લાવણી માઈને જ અતરનો ઊભરો વ્યમ્ત કરે છે લાવણી એના જીવન જોડે વણાઈ ગઈ હોય છે ખાસ કરીને લમ-પ્રસંગે લાયમાં ડગોનો પકડી, અધમજિવા જોડા પહેરી,

જમીનથી અદર ત્રણચાર ફૂટ જાંચા જીજળા ફૂટે છે, નાચે છે, ત્યારે
આ લાવણી ગવાય છે. લાવણી પૂરી થાય કે નાચે; નાચતાં યાદે કે
તરત ખીજી લાવણી ઉપાડે. ઢોલીના તાલ દેવામાં જરા જિજ્ઞાસ લાગી,
કે તેને સંખોધીને લાવણી લવકારગે :

૧૦૭. ઠેકા ઢેજે ઠેકાણે જેમ પિપૂડીના જોલ,
વગાડતો હોય વગાડ દીકરા, ભાંગશે તારાં ઢાલ !

પ્રત્યેક લાવણીમાં ઉપમાભર્યો કે અર્થસૂચક, સીધા કે માર્મિક વિચાર
તે રજૂ કરે છે. એની વાણી વાંકી હોય છે. સુકલકડી માણસને
પહેલવાન કહી સંખોધે એવો એ કટાક્ષગ્રિય હોય છે. એ સ્વભાવે
હડો, ધીરો, રમીસો, મોજિલો, ને રમૂજ હોય છે. એના ચહેરા પર
કદી ચિતાની રેખા જોવા નહિ મળે ! એના દુઃખને એ દસી કાટે છે.
એવો એ ફિલસૂફ પણ ખરો :

૧૦૮. કમરે બાઇધું ગાડરું ને ફેરમાં ચરવા જાય,
ચાર ઘેટાં ચોરાઈ જાય તેની ફરિયાદી કાણ જાય !

*

૧૦૯. દૂધે ભરી તલાવડી ને માળણે બાંધી પાર,
ધોળી ધૂવે ધોતિયાં ને ગાંઝરિયો જમકાર !

*

૧૧૦. દિયર જોઠો જોઠો દર્દણુ^૧ દરે ને પદણુ^૨ લાવે પાણી,
રેટિયો મારો અજળ રગીલો હું રેંટિયાની રાણી !

*

૧૧૧. પીંછુ રૂની કડું પૂણી એની પૂણી લાલ ગુલાલ,
કાંતનેવારી ગોરી પતરી હો વીજરી, લરીલરી લાખે તરાક !*

*

૧૧૨. કડિયાં ઘડાઈ તો કન્યા રહે ને માળે વીટલા ને વીટી,
હુઃખ તો હુનિયાને ધારી કે નવલે ચિયર વોરાવી !

*

૧૧૩ પાતરી^૧ પોરી તો પતિયાં પાઠે ને અબોડામાં આંટી,
ચાંદાસૂરજ સામે ઊભી રાખે તિમાં કિયો શોલે તારો માંટી^૨ !

*

૧૧૪. ખાધી રે મગને બાજરી ને પછી ખાધી જુવાર,
કાઠિયાવાડમાં ટીકો^૩ પછડા કે એવો પછડા દુકાર^૪ !

*

૧૧૫. ઘેર ઘેરની ગાવલડી છૂટે ને પાદરે ટોરે થાય,
બાતાં ચારું મોહી-ઝીઝવો^૫ ને આવતાં નાગરવેલ !

*

• કાંતને વાળો ગોરી પાતળી હો વીજળો

—લણી લણી નાખે ત્રાક !

૧. પાતળી-નાજીક, ૨. ધણી, ૩. ટીક, ૪. દુકાળ, ૫. ઝાઝા.

૧૧૬. પાણી તો પાઉ નદી-વાવનાં ને બેસાડું વડવાની છાંય,
વડવાનો હીરો^૧ લટી જિયો, તારી ગાવલડી હંકાર^૨ !

*

૧૧૭. વાંદર કૂંદો વાડીમાં ને હરણ કૂદી ઝાંપા બા'ર,
કારી ઝોલી કામરી રે આવી હું ઘરની બા'ર^૩ !

*

૧૧૮. ખાટલા વેઇયા કંઈ પાટલા ને વેઇયાં ઘર ને બાર,
છપનિયામાં હંકાર^૨ પંધો કે હજી ન પંધો પાર !

*

૧૧૯. ડુંગર ઉપર દવ બળે ને નદી કરે પોકાર,
બસેં ઘોડાની પક્ષા^૩ બાંધી મારો નાવલિયો અસવાર !

*

૧૨૦. કાળો ઘોડો^૪ તો કાશિયો ને નગર બેતો બથ,
પાંચ પટેલિયા મૂલ કરે એનાં મૂલ કણી ના થાય !

*

૧. રીબો.

■ મામનું ધડિયાળ એટલે બાકના પડખાયા. કહે છે કે આ વડવાનો છપો લખો યથા—ઝાડો લેડી ગયો—એટલે સાજા થવા આવી; તારી ગાવલડી ધર તરફ હંકાર^૧

= સિયાળાની કડીમાં બહાર વાડીમાં વાંદર ફરે, ને હરણ બાપો કેડી જાય. મનમાં થયું કે જરૂર એનો નાવલિયો આવ્યો. દુરો એમ માની વિરહિણી કાળો કામળ એટલી બહાર નીકળે છે તો ત્યાં કોઈ હજી નહિ.

૨. છપનિયો દુધળ, ૩. હર, ૪. અહીં બકરો—કાશિયો બકરાનું નામ.

૧૨૧. આંગણે તો વાવું એલચી ને ચારું નાગરવેલ,
પરાતી^૧ હોય તો પારજે નહિ તો પિયર વોરાવી^૨ મેલ !

*

૧૨૨. કાચા ખાવરનો^૩ ખાટલો ઘડાઈવો ને ધૂવરિયાના પથા^૪,
બેસવું હોય તો બેસ મારી વેવાણુ, ભાગશે ચારે પથા !

*

૧૨૩ ખાઠાં મીઠાં ખટ્મડાં ને મીઠાં લાઈમાં ભાર,
અખરામિયાનાં મરી જિયાં તે અંઈ કાં લાઈવાં ઢોર *

卐

૧. પળાતી, ૨. પળાતી, ૩. કાટલુ, ૪. પાથા

● 'ખીલ ગમના (અગામના) જમરા અમારા જામની દરમાં શું કામ
લઈ આવ્યા! મરે એ લાવનારના અર્થમાં.

રાજપીપળા પ્રદેશનાં લોકગીતો

(૧) છેલિયા ગીતો

સમ્બાદક : મધુભાઈ પટેલ

રાજપીપળાનાં જંગલોમાં અને આસપાસનાં નાનાં ગામડાંઓમાં વસતી બીજા પ્રાંત પાસે જત્ય કરતાં ગવાતાં ગીતોની એક વિશિષ્ટતા હોય તો તે તેમનાં છેલિયા ગીતો. કેડમાં હાથ બિડાવી સ્ત્રી-પુરુષની બેસડી છેલિયા ગાતી વેળા આગળપાછળ લળી લળી ગૂંફે છે અને પકિત પૂરી થતાં નાચવા મડે છે. વચમાં દોસ-ઘરથાઈનાં એકધારા સરેઠ ગુંથ ગેં અને નાચનારાંમાંથી કોઈ જોડી નાચતી હોય, તો કોઈ ગીત લલકારતી હોય દોઢક યુગલ પોતપોતાની કડી માય. એક જ કડીને આ 'છેલિયો', 'છેલિયા' સમ્બદ મૂળ છેલજીઓ એ પરથી બિનરી આવ્યો છે, એને જીભીલાનાં ગીતો પણ કહી શકાય.

વર્ષમાં એક વાર જ મલમાં કે કોઈ 'કુમ્ભારેવ' પર માતાની દેરીએ મેળો લગાય છે. મેળામાં અનાજ, કપડાં, ધરેણાં ને ખેતીવાડીનાં સાધન-પ્રસાધન વેચાય છે. વર્ષભરની બચેલી મૂડી લઈ અહીં તેઓ આવે છે ને ખરીદી કરે છે. આરખાંચ દિવસ સુધી ચાલતા આ મેળામાં વનવાસી વર્ષભરનો જાગ્રો આનંદ જુદતા હોય તેમ નાચે છે ને ગીતો માય છે, ને ઘેરિવારાસ પણ રમે છે.

કોઈ યુવાન યુવતીના રૂપ પર મુગ્ધ થઈને 'છેલિયો' લલકારી જાડે છે.

જાણી ર'જે રે વો^૧ કામારી^૨,
તારા બાઈછાનું^૩ નામ કે'તી જા!
બિબી ર'જે રે વો કામારી,
તારી પાલીનું^૪ નામ કે'તી જા!

૧. મો. ૨. કુમારી, ૩. બાપ, ૪. મા.

અને સામેથી જુવાળ હેલિયામાં જ ચળે છે. કેટલીક વાર પરણેલી સુંદરીને મેળોધીને આવે છે.

હિલી રે'ને રે ચોધરી,
તારા પછી છો નાનલિયો;
તારા પછી જાનું કાપું આહું,
ચોધરી પછી જાનું !

અને કેટલીક વાર એ 'નાનલિયા' વરને છાડીને પત્ની પેલા યુવાનની પાછળ આવી જાય. નાનલિયો તેમની પૂંક પકડે. ત્યાં હેલિયાનું ડોકું વધેરાય કે પછી નાનલિયા (નાનલા) વરનું!

હેલિયા ગીતો ગાઈને યુવાન કોઈ અગળ જુવતીને પ્રેમબંધનમાં નાખે છે અને મેળોધીને પરબાર્યા જંગલમાં ભાગી જાય છે. મહિનોમાસ તેઓ છૂપા રહે છે અને પછી તેઓ માથાપને લમની જાહેરાત કરે છે.

આ હેલિયાગીતો તેઓ લમખસરે પણ ગાય છે.

૧૨૪. હેલિયા

હિલી રે'ને રે વો 'કામારી,
જુવાનીમાં ખેલી લે.
મેરંગી મસાવામાં^૧ બેઠા ચોધરી,
જુવાનીમાં ખેલી લે.
ગારીમાં બેસવા રે^૨ ચોધરી,
ગારીમાં બેસવા.
ઝોટેરમાં બેસવા રે ચોધરી,
ઝોટેરમાં બેસવા.

મોઢેરનું બારું આપું પોઈરી,
 મોઢેરનું બારું.
 બલૂનમાં બેસવા રરે અલી,
 બલૂનમાં બેસવા.
 છગરે ની ચાલે પોઈરી,
 બલૂનમાં બેસવા.
 હાબી ર'જે રે વો કોમારી,
 તારા પઈછાને હાવો^૧ આપું પોઈરી,
 પઈછાને હાવો.
 મોસળી^૨ બાટલી લાઈવો પોઈરી,
 મોસળી બાટલી.
 લીલી ગલાછે દારૂ પીદો પોઈરી,
 લીલી ગલાછે.
 ઝીણી ઝીણી પારગી^૩ નાચે અલી,
 ઝીણી ઝીણી નાચે.
 ચાલે ને ઝમકાર વાગે અલી,
 ચાલે ને ઝમકાર.
 રૂમાલે ઝોડીઓ વાગે અલી,
 રૂમાલે ઝેચીઓ.
 ઈની બેનનું બાનું આઈપું પોઈરી,
 બેનનું બાનું.
 તું તો બાઈછાને પૂછીને આવજે,
 તારા બાઈછાને.

જાતરામાં 'જેલી'¹ તે શુ લાવી,
 યાલી જાતરામે.
 લાવી સંડ લજિયાં પોધરી,
 લાવી લજિયાં.
 વેા કેામારી તારા ભાઈરાનુ² નામ લેજે,
 તારા ભાઈરાનુ.
 જીભી રે'જે રે—
 તારા પઈણેા નાંદલિયો³ પોધરી,
 પઈણેા નાંદલિયો.
 તારા લાખેલો⁴ વર નાંદલિયો પોધરી.
 લાખેલો વર.

*

૧૨૫

નીઝામો⁵ જુવે વાટ પોધરી,
 નારગી મહુવો પોધરી.
 બડી ઘેરે રેજે બગલો બધાવું
 વેા કેામારી સડકે જાનડીઓ,
 ઘૂઘરે રતેલી⁶ બાયરી⁷ લાવું,
 છેરો⁸ આલીને રરે પોધરા
 છેરો આલીને રરે!
 જાતરામાં નાતરુ⁹ ઠંધરું સંડ,
 વેા કેામારી જૂનાગઢ નાતરુ.

૧. ગેલી, ૨. ભાઈરાનું, ૩. નાંદલિયો, ૪. રાખેલો (મૂરલિયો),
 ૫. દોડીવાળો, ૬. જડેલી, ૭. બાયડી, ૮. છેડો (ચિરહી દરા બતાવે છે),
 ૯. પુનર્વત્ન.

કામળિયો બાયલો વો કોમારી,
 વો કોમારી પીંજરો તૂટી ના પડે,
 માની મોવડીએ^૧ રાત,
 વો કોમારી મામા મોવડીએ.
 વો કોમારી છેલ્લા વાડીયામાં રાત,
 કહીઆ કુંગરમાં રાત રેઈલી.
 વો કોમારી નાંદોદ રાવટા,
 વો કોમારી શુલાળી ગાજરો^૨
 બંગલો બોપરિયો^૩ વો કુમારી,
 બંગલો બોપરિયો લાઈવા વો કુમારી.
 વો કુમારી મધુવો આઢેડીઓ,
 તારારા પાગડ્યા^૪ ભાગોળે,
 વો કોમારી પેછો^૫ ધૂપેલનો.
 કુંગરી વારીમાં રાત પોઈરી,
 રૂપિયો તને રોકશે પોઈરી.

*

૧૨૬.

પઈછો તો નાંદલિયો.
 પઈછો તો બાલની^૬
 પઈછો આધીરીયો^૭ વાછેરી^૮
 જો કોમારી સીધો મારગડો.
 વો કોમારી તારા ભાઈરાનું નામ,
 તારો લોઠડિયો^૯ વર પોઈરી,

૧. મૂંપડી. ૨. મજરો, ૩. બજારવાસ, ૪. ખમલો, ૫. પેસો,
 ૬. બાળક, ૭. આરેડો, ૮. વાછરૂ, ૯. લોઠા—છાકરા જેવો (છાકરાવાદ).

તારી જુવાનીનો ઝંઘડો,
 નેતર સોટીનો માર પધડો,
 છીલીમાં^૧ મધુવો પોઈરી,
 છીલીમાં મધુવો.
 ચોખાપુર^૨ વેગરી^૩ પોઈરી
 આબુલના^૪ બદીએ^૫ બાંદી રાઠ
 કડીઆ ઉગમણી નાડી
 રાતેરા માર વાગે નાડી પોઈરી
 છેલોતી લીજરો બેડી
 ચકડોળે હીચકો બેડી રાઠ
 આકુનને હોટે પધડો માર રાંડ
 દારૂમાં એલીયો^૬ લાઈઓ પોઈરી
 દારૂમે એલીયો
 સરકે મથુરી વ ગેમલી
 અગરગારીનો^૭ ઠેલો^૮ વાઈગો
 ગારીનો ગરિયાલ^૯ વાઈગો ચાલી
 ગારીનો ગરિયાલ
 દાંડો ઉધગો ને તને લીધી
 વાયે વટોળીએ રાંડ
 તો બગડી એડીએ પધડો
 બાંતરા બેવા ચાલી પોઈરી
 બાંતરા બેવા.

*

૧ નદીનું નામ, ૨ ગામનું નામ, ૩ વેગળી, ફર, ૪ આખાની,
 ૫ બધે, ૬ એડીયો—કેડી ચીજ, ૭ અગરગારી, ૮ ધકો, ૯ ધડિયાળ

લીલોરી ગીતો

૧૨૭.

પટેલ ગિયો છે રાજમે, રીંગણી ડોલી રે !
 પટેલ કિદારે^૧ આવછે,^૨ રીંગણી ડોલી રે.
 પટેલ હછ હારે આવછે રીંગણી ડોલી રે.
 પટેલ આવછે ને આવછે રીંગણી ડોલી રે.
 પટેલ છપડું^૩ ભરી આવછે રીંગણી ડોલી રે.
 પટેલ આઝથી^૪ ઘોડા આવછે રીંગણી ડોલી રે.

*

૧૨૮.

ડુંગર ઉપર મરચી તીના છનાં છનાં પાનાં રે
 છના છના પાના રે ગેરિયા^૫ છના છના^૬ નાથો રે
 કરા રે ગેરિયા કરા રે ગેરિયા ગેરિયા કયા ગામના રે
 કડીના ગેરિયા કડીના ગેરિયા ગેરિયા કડી ગામના રે
 અમારા ગેરિયા તરસે યિયા પાણી ઘાલી મેલો રે
 પાણીલાં હોય પાસે ની તો ઘોડલા પાસા વારો રે.

*

૧૨૯

જાગતા જાગતા રે'જો નીતો મૂછો કાપી જશે
 ખાટલા ખાટલા વેચ મને લામેડી લઈ આપ.
 હોઠરાં છિયાં વેચ મને લામેડી લઈ આપ.
 તારા ધરના ઘંડા વેચ મને લામેડી લઈ આપ.

૧. કિદારે—કવે દિવસે, ૨. આવશે, ૩. સપડું, ૪. હાથી, ૫. પેરિયા,
 ૬. ઝીણું.

મને લાગી લે લાન
 મને લાગી લે લાન
 મને ચોરી^૧ રે સોહેલી^૨ !

મને લાગી લે લાન
 મને લાગી લે લાન
 મને વોરી^૩ રે ચૂદેડી !

*

૧૩૦.

હંધુ^૪ તારા ઘરમે^૫ ઉંદરા^૬ ચોર રે
 હંધુ તારા ઘરમે^૫ બલારાં^૭ ચોર રે
 જાગતી જાગતી રે'જે રે નીં તો ધાધરી ચોરાઈ જાયે.
 ધાધરી ચોરાય જાયે તો તું શું કરયે ?
 જાગતી જાગતી રે'જે રે નીં તો કાપડી ચોરાઈ જાયે.
 કાપડી ચોરાઈ જાયે તો તું શું કરયે ?

* ૧

૧૩૧.

કારકા માએ લઈખાં કાગર મોકઈલા
 એ હોત^૧ મા તમે ગરબે રમવા આવ
 ગરબો લઈને રે ગઢ પાવે ચઈડાં.
 કે મેલડી^૨ મા તમે ગરબે રમવા આવ
 ગરબો લઈને રે ગઢ પાવે ચઈડાં.

*

૧. વહેરી રે, ૨. વસાવકાર, ૩. હંધુ-(છાંચરીનું નામ), ૪. ઉંદરા,
 ૫. બિસાડાં, ૬-૭. લીચેરી માવાના નામ.

૧૩૨.

ઉજ્જડ રણમાં કોવારી? જોદાવ
પાણીલાંની મોસે આવે રે.
આવતાં તો આલી ચોટલે રે લોલ
હવે ના છોરુ^૨ બાપની.
છોડ છોડ કાનુડા મને લાગી વાર
ધરે બાલક રૂવે રે.
તારા બાળકનાં અંઝરાં ઘડાઉં
હવે ના છોરું બાપની.

*

૧૩૩.

એક ઉજ્જડ રાતમેં તલાવલી
તારે મોલ સરખી રે મારી ખરકી^૩
તાં તો મોતી ખાંધી રે પાલ રે
રાજા રાણી બીલડી.
તારા મોલ સરખી રે મારી ખરકી
તારા મોલ બેવાને આવું રે
રાજા રાણી બીલડી.

*

૧૩૪.

હાટી હાટી રે ગારીવાલા રે,
તારી કેટલી બેયર હાથુ બોલો રે, ગારીવાલા^૦
એ તો દચ્છ^૪ ની કે'વાય, એ તો
વીચ્છ^૫ ની કે'વાય હાથુ બોલો રે, ગારીવાલા^૦

*

*

*

(૨) નૃત્ય-ગીતો

સત્રાહક : મધુભાઈ પટેલ

ધુરમપુર-વાસદાના વનપ્રદેશમાંથી ધીમે ધીમે ખસી આવી
 અનાવિલ, કણ્ઠાની ખેતીમાં હળ ખેતી હળપતિ કે હાળાનું ઉપનામ
 સેનાર આ પછાત ગણતી દૂગળા, ધોળિયા ને નામકા કેમ મુરત
 નિસ્સાને જુદે જુદે ગામડે વસી ખેતરમાં કે ગામને પાદરે જૂંપડા બાધી
 પોતાની નિહાળી 'ધણિયામા'ને લખી આપી તેની ખેતીમાં આપ્યું
 વર્ષ કામ કરી આવ્યું, પોતાની પત્ની ધણિયામાને ઘેર વાસણ-
 વાસીદાં કરી ચોટલો ને એકાદુ લૂગડું રળી આવ્યું ને દીકરા તેના ઠેર
 ચારે, છતાં સદીઓથી એ પ્રજાની કમાવિયત એની એ રહી, તેમનાં
 જૂંપડા જજીરિત રહ્યાં, સરીર ઉપર ચીથરાં રહ્યાં. તોયે એક ચીજ
 એમણે કાયમ રાખી, તે તેમનાં લોકનૃત્યો ને લોકગીતો આ દૂગળા
 કેમ પાસે જે નૃત્યધન ખડકાયું પડ્યું છે એ જોટલું મીલિક છે તેટલું જ
 પુરાણું પણ છે

લગતાણે તો તેઓ ગાંડાતુર બની નાચે છે—રાતદિવસ નાચે છે. વેવાઈ-પક્ષના નાચનારા ને સામા પક્ષનો તુરિયો એમ દરીદ્રાઈ બને છે અને કોણુ થાકે ને કોણુ દારે એ જોવા તેઓ નાચતા નાચતા કાદવમાં જાય, પછી કાંટામાં ને પછી તો ફવાની દોડમાં. દરોડના દોળાવ પર પાણી છટાચુ હોય અને નાચનાર લપસે નદિ, તુર વગાડનાર તાલ ચૂકે નદિ એવી કપરી કસોટીમાંથી પસાર થવું પડે છે. છેલ્લે ‘ખસતી ખસતી ભોંત બણી’ના બોલ તુરિયો વગાડે છે ને બધા તળાવના પાણીમાં પડે છે. નાચનાર નાચતા નાચતા આગળ વધે ને તુર—યાળીવાળા તાલ દેતા ઘૂટણપૂર ને પછી કેડ સમા પાણીમાં નાચે છે. તે વેળા તુર તુરિયાના માથા પર મૂકયું હોય છે અને ‘હો હો’ કરતાં નાચનાર અટકે નદિ ત્યાં સુધી જાંડા ને જાંડા પાણીમાં જોતરતા જાય છે. આમ પાણીમાં નૃત્ય થાય એવું લાગ્યે જ હુનિયાની સપાટી પર બીજે ક્યાંઈ હશે !

એમનાં આ નૃત્યગીતો એમના જીવનની ઝાંખી કરાવે છે. એમના રોષ, બ્યસન, શિકાર, દાંપત્ય, શ્રમ ને સુખદુઃખની કહાણીની ગૂંથણીના અર્ધો તાણાવાણા પુરાયા છે.

૧૩૫

સંદેરી^૧ જોર રે લે'રી મીઠાં જોર છે.
સંદેરી જોરડી રે લે'રી મીઠાં જોર છે.
જોર ખાવા જેઈલી રે લે'રી મીઠાં જોર છે.
પૈસે પાસેર રે લે'રી મીઠાં જોર છે.

*

૧૩૬.

ખંધાળિયા^૨ ખાંધમાં^૩ ૧૧૬/ ૧,
ખાટી મીઠી નારી ૧૧૭/ ૧.

ખાટી તાડી ધૂમલ^૧ માગે રે,
 મીઠી તાડી લેવટ^૨ માગે રે.
 ખ ધાળિયા ખાંધમાં જાળે રે,
 મારે માટે તાડી લાવળે રે.
 મીઠી ચોરી આંગી^૩ માંડે રે,
 ખ ધાળિયો જાર^૪ તો નાખે રે !

*

૧૩૭.

વાંકી ખજૂરીની તાડી મારા છેલિયા
 ઠાબલે તો પીધી જાહે રે લોલ !
 ડાયા હુંદરની વાડી મારા છેલિયા
 ઠાબલે તો પીધી જાહે રે લોલ !
 મરઘો વેચે તાડી મારા છેલિયા
 ઠાબલે તો પીધી જાહે રે લોલ !

*

૧૩૮.

ચોરી તું રાંદેરથી આવી રે
 મારે લાગ જોર કેમ ની લાવી ?
 જોર તો ખાટાં ને મીઠાં રે
 એ તો નજરે ના ફીકાં.

બોર બોરડી હેં રવડે રે
પોઈરાં બોરીમાં ટવરે^૧ !

*

૧૩૬.

પોરી તું કાં બેઠલી મધરાત રે,
પોઈરે રહીને કાઢી રાત.
પોઈરે રહીને કાઢી રાત રે,
કાઢીના બારણામાં બોરડી.
કાઢીના બારણામાં બોરડી રે,
હું તો બોર ખાવા બેઠલી.^૨
હું તો બોર ખાવા બેઠલી રે,
સારી ડાળી ભેઈ ચડી.
સારી ડાળી ભેઈ ચડી રે,
ડાળી કડાકે હઈ બેઠલી.
ડાળી કડાકે હઈ બેઠલી રે,
હું તો લાઠાકે હઈ પડી.
હું તો લાઠાકે હઈ પડી રે,
કાઢી સીધવો^૩ લઈ દોડી.
કાઢી સીધવો લઈ દોડી રે,
હું તો છવ લઈને નાઢી !

*

૧. બોરીમાં ટવરે = પારણામાં રે, ૨. બેઠલી, ૩. બારાત્રી દેખણિયું.

મારા પધણીને જોલાવ મા વીંછુડો !
મારો પધણો એર ઉતારશે મા વીંછુડો !

*

૧૪૫.

પધણો મારો નવસારી ગેઈલો મારા વા'લા,
હાથેની ગૂથેલી મારી ઝોઢણી રે લોલ !
નવસારીથી નખલી^૧ વેરી લાઈવો મારા વા'લા,
હાથેની ગૂથેલી મારી ઝોઢણી રે લોલ !
નખલી પે'રુને ઠાન ઝલકે મારા વા'લા,
હાથેની ગૂથેલી મારી ઝોઢણી રે લોલ !
પધણો મારો સુરત શે'ર ગેઈલો મારા વા'લા,
હાથેની ગૂથેલી મારી ઝોઢણી રે લોલ !
સુરતથી સાકશ વેરી લાઈવો મારા વા'લા,
હાથેની ગૂથેલી મારી ઝોઢણી રે લોલ !
સાંકશ પે'રુને પગ ઝલકે મારા વા'લા,
હાથેની ગૂથેલી મારી ઝોઢણી રે લોલ !
પધણો મારો મુંબઈ શે'ર ગેઈલો મારા વા'લા,
હાથેની ગૂથેલી મારી ઝોઢણી રે લોલ !
મુંબઈથી કાંઠલી^૨ વેરી લાઈવો મારા વા'લા,
હાથેની ગૂથેલી મારી ઝોઢણી રે લોલ !
કાંઠલી પે'રુને ડોક ઝલકે મારા વા'લા,
હાથેની ગૂથેલી મારી ઝોઢણી રે લોલ !

*

૧૪૬

ઝાઝેરી ખાવરીમાં^૧ ગેઈલી અઈલા રેવલા,
 ઝાઝેરી ખાવરીમાં ગેઈલી રે લોલ !
 ઇંધણનો ભારો લાવી અઈલા રેવલા,
 ઇંધણનો ભારો લાવી રે લોલ !
 ભારો વેચીને પૈસા લાવી અઈલા રેવલા,
 ભારો વેચીને પૈસા લાવી રે લોલ !
 પારસીને પીઠે^૨ ગેઈલી અઈલા રેવલા,
 પારસીને પીઠે ગેઈલી રે લોલ !
 પૈસાનો દારૂ પીધો અઈલા રેવલા,
 પૈસાનો દારૂ પીધો રે લોલ !
 સવાયાનાં ખાધાં ભજિયાં અઈલા રેવલા,
 સવાયાનાં ખાધાં ભજિયાં રે લોલ !
 ભજિયાં ખાધાં ને દારૂ ચઈઠો અઈલા રેવલા,
 ભજિયાં ખાધાં ને દારૂ ચઈઠો રે લોલ !
 પીધેલી એલફેલ બોલે અઈલા રેવલા,
 પીધેલી એલફેલ બોલે રે લોલ !

*

૧૪૭

સરકારી ખાવરી વઢાયલી રે,
 માં પેલી સરકારી ખાવરી વઢાયલી.

૧. ખાવળનું વન, ૨. તારી-દારૂની ફકાન.

કાટો ભાંઈગો ઝેરી રે,
 મા પેલી સરકારી બાવરી વઢાયલી.
 ડાકટર બોલાવો લે'રી રે.
 મા પેલી સરકારી બાવરી વઢાયલી !
 કાટો કઢાવો ઝેરી રે,
 મા પેલી સરકારી બાવરી વઢાયલી !
 બઈરો' એ કાટો બઈરું જીવવાનું,
 બઈરો સંસારમાં લાખી રેઃ
 મા પેલી સરકારી બાવરી વઢાયલી !

*

૧૪૮.

કા'ના રે મારી સંઘાતે ચાલ,
 મને દેડકો બીઆડે !
 પાણીલાં જાઉં મને દેડકો બીઆડે,
 પાણી ના જાઉં મને દેડકો બીઆડે,
 કા'ના રે મારી સંઘાતે ચાલ,
 મને દેડકો બીઆડે !

*

૧૪૯

એ! મારા રંગીલા લાલ ! તું તો મને ગમતો જ નથી.
 તું તો મારે એઢણી લાઈવો જ નથી.

૧. બઈરો.

*બઈરો સંસારમાં નાખી—બોધાન રહેવું

ઝો મારા રંગીલા લાલ !

તું તો મને ગમતો જ નથી.

કાંઠલી પેયાની ઘણી હોંશ રે મારુછ,
તું તો મારે કાંઠલી લાઈવો જ નથી.

ઝો મારા રંગીલા લાલ !

તું તો મને ગમતો જ નથી.

નખલી પેયાની ઘણી હોંશ રે મારુછ,
તું તો મારે નખલી લાઈવો જ નથી.

ઝો મારા રંગીલા લાલ !

તું તો મને ગમતો જ નથી.

ચૂદડી પેયાની ઘણી હોંશ રે મારુછ,
તું તો મારે ચૂદડી લાઈવો જ નથી.

ઝો મારા રંગીલા લાલ !

તું તો મને ગમતો જ નથી.

*

૧૫૦

ઘાસિયુ કાટવા ગેઈલી ઝવેરી,
ઘાસિયું કાટવા ગેઈલી રે લોલ !

માથે છે ઘાસની પૂળી ઝવેરી,
હાથે છે પાનનાં બીડાં રે લોલ !

ઊભી બજારે ગેઈલી ઝવેરી,
ઊભી બજારે ગેઈલી રે લોલ !

પાંચી પર મન મો'યાં ઝવેરી,
 પાંચી પર મન મો'યાં રે લોલ !
 ધૂધરી છુમછુમ જોલે ઝવેરી,
 ધૂધરી છુમછુમ જોલે રે લોલ !

*

૧૫૧.

તળાવલી પાળે જે આંખા હો બંધવા,
 તળાવની પાળે જે આંખા રે લોલ !
 ફફકો મારીને કેરી તોડી હો બંધવા,
 ફફકો મારીને કેરી તોડી રે લોલ !
 રજેવારે ખૂમ પાડી હો બંધવા,
 રજેવારે ખૂમ પાડી રે લોલ !
 હાઠી^૧ જુવારમાં નાઠી હો બંધવા,
 હાઠી જુવારમાં નાઠી રે લોલ !
 રાતી જુવારમાં રાત રેઈલી હો બંધવા,
 રાતી જુવારમાં રેઈલી રે લોલ !
 ઘરમાં ॥ કારિયુ^૨ ગોધુ^૩ હો બંધવા,
 ઘરમાં છ કારિયું ગોધું રે લોલ !
 ગોધું વેચીને હંડ બઈરો હો બંધવા,
 ગોધું વેચીને હંડ બઈરો રે લોલ !*

*

૧. સાઠી—સાઠ દિવસમાં તૈયાર થતી, ૨. કાળો, ૩. ગોધો (વાછરો).

*ચોરી કરનારને હંડ બારવો પડે એવું શિક્ષણાત્મક લોકગીત.

રાતું ગુલાબનું ફૂલ રે,

ગુલાબમાં રમતી'તી !

માડી મારા દિયરજી આણલે આઈવા ! ગુલાબમાંં

માડી તે તો નેક નેક પાલખી લાઈવા ! ગુલાબમાંં

માડી એની પાલખી પાછી વારો ! ગુલાબમાંં

માડી મારા જેઠજી આણલે આઈવા ! ગુલાબમાંં

માડી તે તો નેક નેક વેલડી લાઈવા ! ગુલાબમાંં

માડી એની વેલડી પાછી વારો ! ગુલાબમાંં

માડી મારા સસરાજી આણલે આઈવા ! ગુલાબમાંં

માડી તે તો નેક નેક માફલા લાઈવા ! ગુલાબમાંં

માડી એના માફલા પાછા વારો ! ગુલાબમાંં

માડી મારા પઈણાજી આણલે આઈવા ! ગુલાબમાંં

માડી તે તો નેક નેક સોટી લાઈવા ! ગુલાબમાંં

માડી હું તો સોટીને ઝણકારે બાઈ રે ! ગુલાબમાંં

*

૧૫૩. ધોધણુખાઈ ધડાક

શનિ રાણી તું પણવા ચાલી,

ઢોઢણુખાઈ લડાક !

તારો પઈણો બાહે કલ્યાણી

ધોધણુખાઈ ધડાક !

તારી સાસુના બેલ તું કેમ સાંભરે

ઢોઢણુખાઈ લડાક !

તારી નણદી છે વીછણુ રે,
 ધોધણુખાઈ ધડાક !
 તે તો લેશે તારો જીવડો રે
 ઢોઢણુખાઈ લડાક !
 તારી જેઠાણી અરધની ભાગણી
 ધોધણુખાઈ ધડાક !
 બે દા'ડમાં બાંધયો જુદી છાપરી ?
 ઢોઢણુખાઈ લડાક !
 તારા પછણાને લખજે કાગર,
 ધોધણુખાઈ ધડાક !

❧

પંચમહાલના લીલોનાં લોકગીતો

ગુર્જરીનું લીલ લાપામાં ગીત

સમાહક : લાલચંદભાઈ ધૂળાભાઈ નીનામા

નિવેદક : હરિસિંહભાઈ દોલજીભાઈ નાવળ

[ગુર્જરીનું ગીત પંચમહાલના બીચ-રાવળો એકતારા અને મંજરાના તાલ સાથે સુદર રીતે ગાય છે. આ લોકગીત બીચ પ્રદેશમાં પ્રખ્યાત છે. લગભગ દરેક બીચ-રાવળને આ લોકગીત કંઠસ્થ છે.

આ લોકગીત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન અને ગુર્જરી વચ્ચે દાણુની લીલા આલેખે છે અને દહીં ચેચીને પાછા આવતાં ધણો સમય ચવાથી તેના સસરા, સાસુ, અને પતિ તરફથી સવાલો પૂછવામાં આવે છે અને તેના ઉત્તર ગુર્જરી આપે છે.

એક દિવસ પાછળી રાતના વહેલી ઊઠી ગુર્જરી મડી વલોવે છે અને તે વલોવવામાં એટલી બધી મશગૂલ થઈ જાય છે, જેથી માથા પરથી થૂંદડી નીચે પડી જાય છે તે વખતે તેના સસરા ત્યાંથી પસાર થતાં તેમને જોઈ ગુર્જરી ખૂબ શરમાઈ જાય છે. તેને એટલો આઘાત લાગે કે માડુ સફીર મારા સસરા જોઈ ગયા! તે શરમાઈ જાય છે.

શરમના શેઠા પડે છે ને તે એકદમ દહીં બરેલા ગોળાને પીક મારી તેમાં ફેદી પડે છે. ને તેથી દહીંછાચનો એટલો બધો મોટો ચેલો થાય કે તે ચેકવા સારુ બધા ગુર્જરા લેખા થાય અને પાળો બાંધે છે; છતાં તે પાળો તોડીને વડી જાય છે. તે આગળ જતાં ગુજરાતમાં પસાર થઈ અરબી સમુદ્રને મળે છે, જેનું નામ છે મહીસાગર.]

૧૫૪. ગુજરી

રે ગુજરાન^૧ પરભાતે ઉઠ્યાને એનેયોર^૨ રે,
 ખૂણુ ઘે'ન વાસરુ દોયાંરે,^૩ હોણ ને, ગુજરી.
 ગુજરાન નંદા રે ગુજો'રની તું લઠકી હઠીલા ઘેરે,
 પરણાં હોણને, ગુજરી.
 રે ગુજરાન લપાટીઝપાટીને^૪ માયાં ગૂથે રે,
 ખૂણુ માથે રે મેંદલી રાખે, રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન માયામાં રાખેસે ઝીણી મેંદલી,
 ખૂણુ લેલાડ^૫ ટીલડો રાખે, રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન લેલડ્યાં ઝીણો ટીલડો રાખે રે,
 ખૂણુ નાકયાંમાં નાથડી રાખે, રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન નાકયામાં રાખેસે ઝીણી નાથડી,
 ખૂણુ ગળામાં દોરડો રાખે, રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન ગળામાં રાખેસે ઝીણો દોરડો,
 ખૂણુ બાયાં સુડીલો રાખે, રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન ધાયાંમાં કાપેડી ઝીણી ચેરે રે,
 ખૂણુ ઓઠવાને દખણી સીરસે,^૬ હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન ઓઠવા દખણીના વાલાં સીર રે,
 ખૂણુ કેડ્યાં નેવરી રાખેસે, હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન કેડ્યાંમાં રાખેસે ઝીણી નેવરી,
 ખૂણુ ચોગ્યાં ઝાંઝર ચેરેસે હોણને ગુજરી.

૧. માનવાચક નામ છે, ૨. પાછલી રાતના, ૩ દોહા, ૪. ઉતાવળથી,
 ૫. કપાળ, ૬. દક્ષિણી સાથી.

રે શુજરાન સમેરે^૧ સણગાર સભે , ચેરો,
 ને રાણી મહીને^૨ વેસણ સાલ્યાં, હોણને શુજરી.
 રે શુજરાન સોનાની સુમેળી^૩ રૂપાં બેઠલાં,
 રાણી મહીને વેસણ સાલ્યાં, હોણને શુજરી.
 રે શુજરાન સોનાની તાકેડી^૪ રૂપા દોરે રે,
 પૂણ હોનાના તોલા લીધાં રે હોણને શુજરી.
 રે શુજરાન માથે રે બરેલાં મહીનાં માટ^૫ રે,
 રાણી મહીને વેસણ સાલ્યાં રે, હોણને શુજરી.
 રે શુજરાન સામુડી વરણણીયાને^૬ વરને રે,
 વહુ દલીમા^૭ મથી^૮ જાળે રે હોણને શુજરી.
 રે શુજરાન ગડાળના ઘાટામાં બિલોસે લોખો કાન રે,
 કાન ધોળી ધેનુ ચારે, હોણને શુજરી,
 રે વઉવડ લેહેરે માદેગ મહીના દાણ રે,
 તને જહીને^૯ જાવા દેહે, રે હોણને શુજરી.
 રે શુજરાન આયણ^{૧૦} સમેરે દેસલડા^{૧૧} મેં તે લેયા રે,
 મને દલી લેયાની ખાંતસે, હોણને શુજરી.
 રે આયણ સમેરે દેશમાં મેં તો લેયા રે,
 મેં દાણ નથી આલ્યા હોણને શુજરી.
 રે શુજરાન સામુના કીદેલાં વહુને માન્યાં,
 મહીને વેસવા સાલ્યાં રે, હોણને શુજરા.

૧. જમા, ૨. દલી, ૩. બેઠણ, ૪. તાકડું, ૫. માટલાં,
 ૬. રોકડું, ૭. દિલ્લીયાં, ૮. નહિ, ૯. ત્યારે, ૧૦. સામુ, ૧૧. દેશ.

- રે ગુજરાન ઠમકે સાલે ગુજરી નાર રે,
આણી યોગને પાછળ વાગેરે, હોણને ગુજરી.
- રે ગુજરાન વનખંડની ઉબડે લોળો કાન રે,
ધોળી ધેને સારે રે, હોણને ગુજરી.
- રે ગુજરાન આવતાં ફેખ્યાં ગુજરી નાર રે,
કાનો વાટ ઝોડી જિસો રે, હોણને ગુજરી.
- રે ગુજરાન લાવજે મારગ મહીના દાણ રે,
તું દાણ મુકાવી જાજેરે, હોણને ગુજરી.
- રે ગુજરાન આણી રે વાટડિયે નવે લાખ રે,
મે તને નવલો દાણી ભેયો રે, હોણને ગુજરી.
- રે ગુજરાન રેવાં રે ગુગળ મથુરા ગામ રે,
હું જૂનાગઢનો દાણી, રે હોણને ગુજરી.
- રે ગુજરાન સવા રે લાખેનુ મારુ દાણરે,
તું દાણ મુકાવી જાજે રે, હોણને ગુજરી.
- રે ગુજરાન કાના જાતાનો જનમારો મારો ગયો રે,
મે દાણ નથી આલ્યાં રે, હોણને ગુજરી.
- રે ગુજરાન લેહું રે મારગ મહીનાં દાણ રે,
તને જહીને જાવા હહું રે, હોણને ગુજરી.
- રે કાના આસારે પાલવના લીલા ગાડ રે,
એણે કાનરે રેડ માડી, રે હોણને ગુજરી.
- રે કાના નથી રે સાંઢી નથી સોનુ રે,
તને હેના દાણ આણું રે, હોણને ગુજરી.

- રે કાના તોડજે ફેસરિયા વડના પાન રે,
તને દુધ મઈ પાઉંરે, હોજને ગુજરી.
- રે ગુજરાન ખાટાં રે લાગે તારાં દહી,
મન માખણ મોળાં લાગેરે, હોજને ગુજરી.
- રે ગુજરાન લાવજે મારગ મહીના દાણ રે,
હું દાણ સુકાડી જાજે રે હોજને ગુજરી.
- રે કાના દુધ વકાવું રે દહીને હાટ રે,
તને વળતાં આણ દાણ રે હોજને ગુજરી.
- રે કાના રીસના જજળી લોખા કાન રે,
કાન જમડીને લાયા લુખ્યારે હોજને ગુજરી.
- રે કાના દહીમાં વકાવું મહીના માટ રે,
તને વળતાં દાણ આણરે હોજને ગુજરી.
- રે કાના ઘેરેરે રાવેસે રાહલ બાળ રે,
મારો પલો છોડી દેને રે હોજને ગુજરી.
- રે ગુજરાન આલેસે માથાવાળી મેદલી,
કાનો માથુલાં દણગારે હોજને ગુજરી.
- રે ગુજરાન આલેસે નાકમાં વાળી નાથડી,
કાનો માથુલાં દણગારે હોજને ગુજરી.
- રે ગુજરાન આલેસે ગળાંન વાળો દોરડો,
કાનો માથુલાં દણગારે, હોજને ગુજરી.
- રે ગુજરાન લાવજે મારગ મહીના દાણ રે,
હું દાણ સુકાવી જાજે રે હોજને ગુજરી.

- રે કાના ઘરેને રાવેસે નાનાં બાલ,
મને ઘરે બાવા દેલે રે, હોળને ગુજરી.
- રે કાના દેખહે નગરીના વાલા લોક રે,
એ લોક કાન ગુજરી છુટેરે, હોળને ગુજરી.
- રે કાના માયામાં તું હાથ નથી આવે રે,
મારાં બેડુલાં નંદવાહે રે, હોળને ગુજરી.
- રે ગુજરાન નંદે તો નાંદવાને દેલે રે,
તને નવતાં બેડાં ઓડું રે, હોળને ગુજરી.
- રે કાના બાચડંડામાં હાથ મથી આવે રે,
મારા હાર માતી તૂટે રે હોળને ગુજરી.
- રે ગુજરાન દુટે તો દુટવાને દેલે રે,
તને નવલા હારે ઓડું રે હોળને ગુજરી.
- રે કાના સાબુડામાં તું હાથ નથી આવે રે,
મારો સાબુડો નંદવાથે હોળને ગુજરી.
- રે ગુજરાન નેદે' તે તો નંદવા દેલે રે,
તને નવલા સાબુ ઓડું રે હોળને ગુજરી.
- રે કાના સોડલે રે મારે મડોને સેડો,
મને ઘેર બાવા દેલે રે હોળને ગુજરી.
- રે ગુજરાન ઘેર બાઈ સામુડી પુસે વાત રે,
વહુ તને વાર કાં લાગી રે હોળને ગુજરી.
- રે આઈળ મળ્યા રે પીપરન વાલા લોક રે,
મને મળતાં વાર લાગી રે હોળને ગુજરી.

- રે શુજરાન સસરો પુસે વાત રે વહુને,
 વહુ બેઠુલાં કાં ફેડયાં રે હોણને શુજરી.
- રે સાસરા સાકડી સેરી રે કાનાના રાજ રે,
 તાં ગાયને ગોઠો જુખ્યાં રે હોણને શુજરી.
- રે શુજરાન નણદલ પુસે રે લાભીને વાત રે,
 તારો સાહુડો કાં ફેડયો રે હોણને શુજરી.
- રે નણદી બાબરે ઝરેણાં પાતળી વાટે રે,
 તાં વાવલીયે સાહુ ફેડયો રે હોણને શુજરી.
- રે શુજરી દેવયુ પૂસે રે લાભીને વાત રે,
 તરું ભૂખ્યાં કાં થયા રે હોણને શુજરી.
- રે દેવયાં આયા રે ઉનાળા રવલા ભૂત રે,
 હું ભૂત કલરીમાં પડી રે હોણને શુજરી.
- રે શુજરાન પરણ્યુ પુસે સે પરણીને વાત રે,
 તમે કાજળ કા'ને રાખી રે, હોણને શુજરી.
- રે પરણ્યા તખ્યાસે વૈશાખ ને જેઠ માંડ રે,
 તેયે કાજળ રખીરે હોણને શુજરી.
- રે શુજરાન નંદા રે શુજેરની લડકી,
 તું સડયાને ઉત્તર આલે રે હોણને શુજરી.
- રે શુજરાન ઠગેરે ઠગારુ શુજર નાર રે,
 તું ઉત્તોરુની બરેલી હોણને શુજરી.
- રે શુજરાન બારે રે ગોળાનો મહીનો માટ રે,
 પૂણ વનાં વસ્તારે પોળી રે હોણને શુજરી.

રે ગુજરાન આચારે પોતાના ઈ મસરો રે,
 ઈ વના વસ્તારા ઉલા રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન સસરાની દેખી પીઠે મારી રે,
 ગોળામા ઠેકી પડ્યાં રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન હથોલ મીઠાં તે મારા ગામ રે,
 હું ગુજેરીની લાકડી રે હોણને ગુજરી.
 એ ગુજરાન વાલા રે સસરાની મારી લાજ રે,
 હું જમીનમાં ઊતરી જાઉં રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન બારે રે ગોળાના માટ ફેડયા રે,
 મહી ને ગુજરી નાઠા રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન આપી રે નગરીના લોકો ઊલટયા રે,
 સમઠર બાદી દીધા રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન સરોવર પાળે ઈને ફોડી રે,
 મહી ને ગુજરી નાઠા રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન લોથાવેર સાવણીમાં મઠર બાધ્યાં રે,
 મહી ને ગુજરી સાલ્યાં રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન રાખોની બાગોળે નાઠાં રે,
 પૂણ પહાડ ફાટી નાખ્યા રે હોણને ગુજરી.
 રે ગુજરાન નાઠી રે મહીયરી ગુજરી નાર રે,
 પૂણ સાગર લેળા હોય રે હોણને ગુજરી.

લીલ પુરુષોનાં ગીતો

લગ્ન પ્રસંગનાં ગીતો

[દુદો અને દામો એ બે બાઈઓની બેઠી છે. એ બન્ને બાઈઓ સંપીલા છે. 'એકત્રીજ વગર ચાલતું નથી; બન્ને લગ્ન ટોળીના સરદાર છે; ધાડ-લૂંટ કરવામાં પાવરધા છે. તેમનાં પરાક્રમનું ગીત બીલ લોકજીવનમાં વ્યાપ્ત મથું છે.

લગ્નપ્રસંગે બીલ યુવાનો જ્યારે "વાના"માં નાચવા સારુ રાત્રે ભેગા થાય છે, તે વખતે એકત્રીજના ખલા પર હાથ રાખી ગોળ ફૂંડાળામાં ફરતા ફરતા ગીત ગાય છે.]

૧૫૫.

તારી દુદોજ દામોજ બાઈ રે અમેરિયા;^૧
 ને હદું રે લીયા^૨ ને^૩ હદું (૨)
 તારી 'આલી'^૪ ઠેરી બાલડી^૫ મંગાડે રે અમેરિયા;
 ને હદું રે લીયા ને હદું (૨)
 તારી હંજરાયોરનો હરીયો મંગાડે રે અમેરિયા;
 ને હદું રે લીયા ને હદું (૨)
 તારી ખાંતે^૬ ખાંતે હરીયો વહરાવે^૭ રે અમેરિયા;
 ને હદું રે લીયા ને હદું (૨)
 તારી ખાંતે ખાંતે કામહું^૮ નહરાવે^૯ રે અમેરિયા;
 ને હદું રે લીયા ને હદું (૨)
 તારી કાળી^{૧૦} ઠેરા ભાઠો મંગાડે રે અમેરિયા;
 ને હદું રે લીયા ને હદું (૨)

૧. દામોર-અટક છે. ૨. બાઈ. ૩. નહિ. ૪. આલીરાજપુર. ૫. ટીર,
 ૬. ખાંતે ખાંતે, ૭. જણાવે, ૮. મનુષ્ય, ૯. મનુષ્યને પદ્મ જણાવતી,
 ૧૦. કાળો નદી.

તારી ખાંતે ખાંતે શાલડી નીહાણે રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)
 તારી ઉઘાં નગરાં સતાં ફેરે રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)
 તારી દીદો નગારિયો ડોકો^૧ રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)
 તારી ધાડયાંની^૨ પીચે રે ધાડયાં લેળી રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)
 તારી સાટવે^૩ સડીને હેરા^૪ ઘાલ્યાં રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)
 તારિ હેરી સે લીલવા ફેરી રાડી રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)
 તારી લીદી સે લીલવા ફેરી રાડી રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)
 તારી બેરાં ખાતાં બોકડી^૫ લીદી રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)
 તારી ડાબેણાંથી^૬ ડાબા^૭ લીદા રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)
 તારી માળે સરતી ગાવડી લીદી રે ડામેરિયા;
 નૈ હટું રે ભીયા નૈ હટું (૨)

૧. ડોકો, ૨. ધાડ, ૩. સાવના ઝાડનું નામ, ૪. નળર રાખી,
 ૫. બકરી, ૬. પાણીથી ફેરેલા ખાડો, ૭. બેસો.

તારી ઝોખલે^૧થા ગરેણાં લીલાં રે ઠામેરિયા;
ને હંદું^૨ રે લીયા ને હંદું^૩ (૨)

*

૧૫૬. દુકાળના સમયનાં ગીત

હિસે કહુંડે^૧ પાણીર પાણી મેવલિયું (૨)
હો પડી ગ્યો હંદુકાળ^૨ પાણી મેવલિયું (૨)
તારી હચના^૩ હરકો સાળોર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી કોઠયાં^૪ ધાનક ખૂટયાંર પાણી મેવલિયું (૨)
હો મનખાં ભૂખે^૫ મરેર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી કથીર વેસી ખાદુર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી જગાં વેસી ખાદીર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી સોરાં ભૂખે મરેર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી ગરેણાં ખાલી થાયાંર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી વાણિયાંના સોરાં ખાખ્યાંર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી નદીયા નીર હુંકયાંર પાણી મેવલિયું (૨)
હો લીલા લીમડ હુંકયાંર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી મનખાં તરહે^૬ મરેર પાણી મેવલિયું (૨)
હો ડગરાં^૭ તરહે મરેર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી કળતુગ આવી લાગ્યોર પાણી મેવલિયું (૨)
હો હુંગરિયે ખડલી^૮ હુંકીર પાણી મેવલિયું (૨)
તારી પડી ગ્યો હંદુકાળર પાણી મેવલિયું (૨)

*

૧. કપડો, ઝાડ, ૨. ભારે દુઃખ, ૩. હાપનિયો દુઃખ, ૪. કોઠી,
૫. તરસે, ૬. દોર-ગણતો, ૭. પાસ.

૧૫૭.

[નીચેના લોકગીતમાં દુષ્કાળ પડવાનાં ચિહ્નો કેવાં દેખાવા લાગે છે એને દુષ્કાળ પડે તો માણસોની થી દયા થશે તેનું બીલજીવન લોકગીતમાં ઉતારેલું છે]

લીલા લીમડ હુક્યા, ભાઈ લીમજી (૨)
 પડી ગ્યેા ડડુકાળ, ભાઈ લીમજી (૨)
 ડુગોર સાફ ટેકચુ, ભાઈ લીમજી (૨)
 નદીયે નીરા હુક્યા, ભાઈ લીમજી (૨)
 ગાવડી લટી જાહે, ભાઈ લીમજી (૨)
 ભેર્યાં લટી જાહે, ભાઈ લીમજી (૨)
 કોઠે ધાનડ ખુંટયાં, ભાઈ લીમજી (૨)
 માનવી લટી જાહે, ભાઈ લીમજી (૨)
 પોરિયાં મરી જાહે, ભાઈ લીમજી (૨)
 સપના હરકેા સાળો, ભાઈ લીમજી (૨)
 હુ રે કરી ખાહું, ભાઈ લીમજી (૨)
 કામ ને ધધા જોજો, ભાઈ લીમજી (૨)

*

૧૫૮.

[બીલો જમણના પ્રદેશમાં રહે છે એટલે સિકાર કરવાનો શોખ એ સ્વાભાવિક છે]

ગામના જુવાન અને આધેડ વયના યુરુષો સિકાર કરવા માટે જમણમાં જાય છે. ત્યાં ક્યાં ક્યાં પશુઓ મળશે અને તેનો કયા દધિયારથી સિકાર કરાશે એ આ લોકગીતમાં ગવામાં આવે છે.]

તારી હુંગોરમાં હીનો ^૧ હીનો ટોળોર ^૨ મ ગદ્યા ઘાટે રેડં લાગી(૨				
તારી હુંગોરમાં હાહલિયાનો ^૩ ટોળોર	”	”	”	(૨)
તારી હાહલિયાને હીને ^૪ હીને મારહુર	”	”	”	(૨)
તારી હાહલિયાને જળહાટીને ^૫ મારહુર	”	”	”	(૨)
તારી હુંગોરમાં હીનો હીનો ટોળોર	”	”	”	(૨)
તારી હુંગોરમાં હુવોરનો ટોળોર	”	”	”	(૨)
તારી હુવોરને હીને હીને મારહુર	”	”	”	(૨)
તારી હુવોરને ગોળિયાટીને મારહુર	”	”	”	(૨)
તારી હુંગોરમાં હલિયાનો ટોળોર	”	”	”	(૨)
તારી હલિયાને હીને હીને મારહુર	”	”	”	(૨)
તારી હલિયાને અણહાટીને ^૬ મારહુર	”	”	”	(૨)
તારી હુંગોરમાં લાવડિયોનો ટોળોર	”	”	”	(૨)
તારી લાવડિયોને રાખહાટીને ^૭ મારહુર	”	”	”	(૨)
તારી હુંગોરમાં હીનો હીનો ટોળોર	”	”	”	(૨)

*

૧૫૬.

[જાંઝરવા ગામ એ રાજસ્થાનમાં આવેલું છે અને ત્યાં મંજળિયો કટારો બીવ પ્રખ્યાત ધાડપાકું છે. તેનો સાગરીન જૂરિયો બીધ છે.

હરિનગરના કલાલનું ખૂન થાય છે અને તેને લૂટી લેવામાં આવે છે તેથી તપાસ કરતાં ધાડપાકું મંજળિયે લૂટ કરી છે તેવી દોલેસિંગ દરબારને ખબર મળે છે. તે પરથી મંજળિયા કટારાને કામળ મોકલી દરબારમાં બોલાવે છે. ત્યાં નીચ્ચલે મંજળિયો પોતે યુનો કર્યાનો એકગર કરે છે]

૧. રાનો, ૨. ટોળુ-લૂપ, ૩. સસલાં, ૪. શાનાયી, ૫. લાહરનો કાટો ફેંકો, ૬. તીર ફેંકો, ૭. વાંસળી જાંઝના બનાવેલ તીકા.

- તારી ઝાંઝરવામાં કુણુ ગમેતી વાજે રે
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું.
- તારી ઝાંઝરવામાં મંગળિયો કટારો રે
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું (૨)
- તારી મંગળ્યાની ને ભૂરિયાની ભેડી રે
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
- તારી હરિનગરનો કલાલ કેણે લૂટ્યો રે
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું (૨)
- તારી ભૂરિયે હેરો ને મંગળ્યે લૂટ્યો રે,
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
- તારી કાનડા કાપીને કઠોડા કાડ્યા રે,
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
- તારી હાથલડા કાપીને ભોરીલા કાડ્યા રે,
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
- તારી કેહડ્યાં કાપીને કદોરો કાડ્યો રે,
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
- તારી પોગડલા કાપીને નંગર કાડ્યા રે,
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
- તારી કોરાં કોરાં કાગડિયા લખાડો રે,
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
- તારી ઈ કાગડિયાં મંગળ્યને પોસાઠો રે,
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
- તારી મંગળ્યા વને દરબારે બોલાવે રે,
દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)

તારી કેરે મગળ્યા; ખરી સે કે ખોટી રે,
 દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
 તારી હરિનગરનો કલાલ કેણે લૂંટ્યો રે,
 દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
 તારી હરિનગરનો કલાલ હાંડે લૂંટ્યો રે,
 દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)
 તારી મગળ્યો લૂંટ્યોને બૂરિયે ભાળ્યો રે,
 દોલેસિંગ ધરતી કેમ આહું. (૨)

*

૧૧૦.

[આ સૌર્યગીત પીરસથી જળપૂર છે. બીલો ધામ, લૂટકાદ, કરે, પશુ ગામના કે દેશના રક્ષણ માટે કેવા સજ્જ અને ખદાકૂર હોય છે તેના ચિતાગ આ ગીતમાં જોવા મળે છે.

અસલના સમયમાં બીલોનાં નાનાં ગળ્ય હતાં અને તેના રક્ષણ માટે એકત્રીયીને ગામનાં મામ ભેગાં થઈ જતાં અને જીવ સરોસટ લડાઈ લડતા તેના સાક્ષાત્ દર્શન આ ગીત વાંચનાં થયા વગર મહેશ નહિ.]

મેગીયા ખરીપુનીમીયો? દાડો હે રે ભાઈ ભાઈ (૨)
 મેગીયા સોરે બેઠો મનમુજો કરે હે રે " " (૨)
 મેગીયા ઉદાં નગારીયાં સત્તાં દેરો હે રે " " (૨)
 મેગીયા દીધો નગારીયોનો ડોકો હે રે " " (૨)
 મેગીયા ખારે પાડાના ભીલક બેળા હે રે " " (૨)
 મેગીયા સિલકા? ગણતી લગાડો હે રે " " (૨)

મેગીયા લિલકા તે લાખ ને કરોડ હે રે	ભાઈ ભાઈ (૨)
મેગીયા બધુકયાની ગણતી લગાડો હે રે	" " (૨)
મેગીયા બધુકયા તે હાતહેને હાત હે રે	" " (૨)
મેગીયા તરવાયુની ગણતી લગાડો હે રે	" " (૨)
મેગીયા કામઠીની ગણતી લગાડો હે રે	" " (૨)
મેગીયા કામઠી તે સારહે ને સાર હે રે	" " (૨)
મેગીયા ઢાલડીની ગણતી લગાડો હે રે	" " (૨)
મેગીયા ઢાલડી તે તણસો ને તાણ હે રે	" " (૨)
મેગીયા રણગા ^૧ વાળી ભીતે દાન્યા લડે હે રે	" " (૨)
મેગીયા બધુકયાના મોરસા ચુટે હે રે	" " (૨)
મેગીયા તરવાયાની વીજળી ઝળુકે હે રે	" " (૨)
મેગીયા હરિયાનો વરહે ઝીણા મેગ હે રે	" " (૨)
મેગીયા ઢાલડીનું બમે કાળો આખ હે રે	" " (૨)
મેગીયા ધાડચા ^૨ ઉપેર ધાડચા લૂમે ^૩ હે રે	" " (૨)
મેગીયા માયાં પડે ને ઘોડાં લડે હે રે	" " (૨)

*

૧૧૧

[એક સાધનસપ્તન બીલ ટુવો હોય છે તેનું વર્ણન આ ગીતમાં કરવામાં આવેલ છે.

શૃંગારસ્થી કરપૂગ આ ગીત છે. અમલ્ય પ્રભમાં લોકગીતો ટુવી રીતે સચવાઈ રહ્યા ■ તે આપણે નોંધ સપીએ છીએ.]

વાહવાડાની હેરીયે^૧ નરહિંગ ઝોલાં લેરે ઝોલાં લે. (૨)

માકડી ^૧	મોસ્યુનો	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
ભમરીયાં	પટાંનો	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
કાળળી ^૨	આંખ્યોનો	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
અમળીયા	ખલાંનો	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
સામળી	સાતીનો	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
પાતળી	કેડયાંનો	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
કાનાં ^૩ માં	કઠોડા	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
હાથાંમાં	લોરીલાં	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
કેડયાંમાં	કણુદોરો	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
ખાદે ^૪	ખંડુકયાં	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
હાથુમાં	તરવાયાં	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
સોનીડાંના	હાટાં ^૫	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
કઠોડા	મૂલાવે	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
હરામીને	હાટાં	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
લોરીલા	મૂલાવે	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
કંદોરા	મૂલાવે	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
ધોરીડા	મૂલાવે	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
ચોડીલા	મૂલાવે	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
લોસડી	મૂલાવે	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
ગાવડી	મૂલાવે	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨
વાહવાડેની	હેયાં ^૫	૨૨	૨૨	૨૨	૨૨

૧. વાંજી, ૨. કાળી ભગ્નર આખો, ૩. ખલા પર, ૪. હાટ-ખાટ, ૫. શેરીમાં.

હુતાર્યા	વાડયામાં	નરહિંગ	ઝેલાં	લેરે	ઝેલાં	લે.
કામઠી	ઘડાવે	”	”	”	”	”
સમર્યા	વાડયામાં	”	”	”	”	”
કામઠી	નંદરાવે	”	”	”	”	”
હુગાર્યા	વાડયામાં	”	”	”	”	”
હરીયો	વહરાવે	”	”	”	”	”
લવાર્યા	વાડયામાં	”	”	”	”	”
બાલડી	ઘડાવે	”	”	”	”	”

*

૧૬૨.

[રંગજી એ એક પ્રખ્યાત આગેવાન છે તેને રાજ્યના ઝવડામાં વાસવાડાની જોશમાં સગ થાય છે તેને મળવા માટે તેના સામરીતો જાય છે ત્યારે મળવા દેતા નથી મુલાકાત મળે તે માટે જોશને દર-દારીનાની લાનચ અપાય છે છતાં મુલાકાત મળતી નથી]

વાહવાડા રંગ એલામા રંગજી જોવા દીજોરે (૨)
કાનુડાનુ કઠોડુ આહુ રંગજી જોવા દીજોરે (૨)
ને રે લેતો ને રે જોવા દેતો રંગજી જોવા દીજોરે (૨)
હોયુના લોરીલાં આહુ રંગજી જોવા દીજોરે (૨)
ને રે લેતો ને રે દેતો રંગજી જોવા દીજોરે (૨)
કેડયાનો કંદોરો આહુ રંગજી જોવા દીજોરે (૨)
ને રે લે તો ને રે દેતો રંગજી જોવા દીજોરે (૨)

*

૧૧૩.

કાળી કચાર કાળાં જાળાં રે સાલ સોરી (૨)
 કચારા ખાવેનું મન થાયુ રે " " (૨)
 કચારા ખાઈને માયા લાગી રે " " (૨)
 માયા લાગીને જાતાં રીયે રે " " (૨)
 જાતાં રેહુ ને હું આહુ રે " " (૨)
 જાહુ ઉજાણી પાલે રે " " (૨)
 તાં સે મારેડા મામો રે " " (૨)
 મામો જાણુરે ને પાસા ફેરહે રે " " (૨)
 [નોંધ : આ પ્રેમ ગીત છે.]

*

૧૧૪.

ગોધરાવાળી સડકે ટાંડા હાંકચો હે^૧ રે માલા,
 માલના ભરેલા પાડાં આવે હે રે માલા,
 ગોધરાવાળો ઘાસી દાણુ માંગે હે રે માલા,
 ખાલી રે ઢાંડી^૨ કેસુ દાણુ હે રે માલા,
 પોઠીઠે પોઠીઠે ટકો^૩ લાગ હે રે માલા,
 વળતાં સુકવાડું^૪ તારા દાણુ હે રે માલા,
 દેહવોદવાળી^૫ સડકે ટાંડા આવે હે રે માલા,
 માલના ભરેલા પાડા આવે હે રે માલા,
 દેહવોદવાળો દેહાઈ દાણુ માંગે હે રે માલા,
 ભરી ઢાંડીનું કેસુ દાણુ હે રે માલા,
 પોઠીઠે પોઠીઠે સવા સવા રૂપી^૬ હે રે માલા,

*

૧૬૫

સુરીલા ને માથેં યોના કલેંગી મોર નાસે
 ભમર ભોરીલાંવાળો કંઈનો ઠાકેરીયો મોર નાસે.
 ભમર ભોરીલાંવાળો નગજી ઠાકેરીયો મોર નાસે.
 પીળાં સુડીલાવાળી મારી કકુડી ઠાકેરાણી મોર નાસે.

*

૧૬૬.

મોરીલે કુંગોર મોર, ઢેહાર્યો હાંડ મોરીલો. (૨)
 હાલી^૧ વાહેણુનું^૨ કામકું રે લોલ-
 નંઈયો ઉડામો ભર્યો હાંડ મોરીલું,
 હાલી વાહેણુનું કામકું રે સોલ.
 ભઈ બેકું રાયણીને ડાળે હાંડ મોરીલું,
 હાલી વાહેણુનું કામકું રે લોલ.
 રાયણાં સગે ને રાણી કદે હાંડ મોરીલું,
 હાલી વાહેણુનું કામકું રે લોલ.

*

૧૬૭

[બા મીતમા આસ્વાસી માછલી પકડવા સારુ જાળ ઢેરી રીતે
 બનાવે છે અને તેને પકડવા માટે બોધને બોલાવે છે તેનું વર્ણન છે.]

જાળ જાંબુડાના ડાળા હેટે રેતી સુંગાળી સંડ માસેલી.^૩
 તારી માસેલીને માર્યા વિન્યાં^૪ મરે , , ,

૧. કુમળી અને ચામણી વાંસની જાત, ૨. વાંસનું ગાંઠ, ૩. માછલી,
 ૪. વગર

તારી અમદાવાદથી	રૂં	મગાડું	સુગાળી	રાંડ	માસેલી
તારી ઝીણાં ઝીણાં	રૂં	કતાડું	"	"	"
તારી તીની વણાણું	ભમ્મર	જાળ	"	"	"
તારી દેવોદેથી ^૧	ભાંચડું ^૨	બોલાણું	"	"	"
લોચડે ભમાવી	ભમર	જાળ	"	"	"
તારી માસેલી તે મારી હારી ^૩	લીલી ^૪	"	"	"	"

*

૧૬૮

લીલ સ્ત્રીઓનાં ગીતો

[બ્રજાત્મી દુગ્ધ લાવ્યા પછી તેનું વધામણુ કરતી વેળા નીચેનું ગીત ગાય છે.]

ભમરો એકે વધાવો ભમરો અડી રીયો....(૨)
ભમરો દિવલડે વધાવો ભમરો અડી રીયો .. (૨)
ભમરો મોકલડે વધાવો ભમરો અડી રીયો ... (૨)

*

૧૬૯

[જગ્ને તેન ચડાવતી વખતે આ ગીત ગાય છે]

ધોળી તલીના તેલરે વાણિયાના લાડા,
ચેરમાં ઇંજવાળાં વહી રીયાં રે.....(૨)
કાળી તલીના તેલરે સમરાની લાડી,
ચેરમાં ઇંદામાં વહી રીયાં.....(૨)
કેરે વાણિયાના લાડા તેલ કાંચુ લાયોરે (૨)

દેહવદોથું લાયો મોભડે સરકાબ્યું....(૨)

મોભડે સડાબ્યું સોટીથિં સડાથું....(૨)

*

૧૭૦.

[નીચેનું ગીત ગણેશપૂજનને દિવસે વર અથવા કન્યાને ખાંડણિયામાં બેસાડી તેના ઉપર એક કપડામાં ડાંગર મૂકી મુશળથી ખાંડવાની વિધિ ત્રણ ઊકરા અને ચાર ઊકરી પાસે કરાવે છે. તેને ધાણુ ભર્યો એમ કહે છે.]

ધાણુ ભરીયો રે, હવામૂણુનો રે, (૨)

વેવાણી પૂસે રે કીતરો ભર્યો,.....(૨)

વેવાણી ઘણો નથી ભર્યો,

વેવાણી થોલો નથી ભર્યો;

ધાણુ ભરીયો રે હવામૂણુનો. (૨)

*

૧૭૧.

[નીચેનું ગીત, વર પક્ષ તરફથી કન્યા પક્ષને ત્યાં પાંચ કે સાત માથુસો “હગદ” અને તેના માંકિયા આપવા જાય છે, એટલે કે, વરનું ગણેશપૂજન થઈ ગયું ■ તેવી જાનના સમાચાર આપવા જાય ત્યારે તેને ધીના દીવાથી વધાવી લે છે તે વખતે આ ગીત ગાવામાં આવે છે.]

પોરીયું આયું ને હું લાયું સાહેલડી....(૨)

માથા ઉપેર ગાગરી મેલી આયું સાહેલડી....(૨)

મડીયું આયું ને હું લાયું સાહેલડી....(૨)

માથા ઉપેર ગાઠા બાંધી આયું સાહેલડી....(૨)

*

૧૭૨.

હજારી મેલીને રંગતાળી જોડી હે ર મેંજા,
નીદારે ને આવે,
ભાથે ને જોનને રંગતાળી જોડી હે ર મેંજા,
નીદારે ને આવે,
દાદો ભાલીની રંગતાળી જોડી હે ર મેંજા,
નીદારે ને આવે,
કાકો કાકીની રંગતાળી જોડી હે ર મેંજા,
નીદારે ને આવે,
ગોવિંદ વિજયસિંહની રંગતાળી જોડી હે ર મેંજા,
નીદારે ને આવે,
લાડો લાડીની રંગતાળી જોડી હે ર મેંજા,
નીદારે ને આવે.

*

૧૭૩.

[વગ્ગમાં એક વાગ રમાપોરમાં હાટ ગરાય છે ને ત્યાંની પગે
બાધવાની ધૂરરી અને હાથે બાધવાનાં છોગાં વખણાય છે.]

ભાથે બ્યો તો રમાપોર હાટડીયાં,
લાથે લાથે રમાપોરની ધુધરડી,.....(૨)
સમુડી માંગે રમાપોરની ધુધરડી,.....(૨)
હાસી વાગે રમાપોરની ધુધરડી,.....(૨)
ભાથે લાથે રમાપોરની કુમતડી,.....(૨)
હાસી મુગે રમાપોરની કુમતડી.....(૨)

*

૧૭૪.

વડલાની વડવાઈરે એનાં વડલા હો માંય,
 સડી ગઈ હો સેલી રે હો મોતીયાર,
 હાથમાં લોરીલાં એનાં વડલા હો માંય,
 પેરી ગીયો સેલી રે હો મોતીયાર રાણીનયો,
 ઢેડયાંના કંઠેરા એના વડલા હો માંય,
 પેરી ગીયો સેલી રે મોતીયાર રાણીનયો,
 કાનાંના કઠોડા એના વડલા હો માંય,
 પેરી ગીયો સેલીરે હોરે મોતીયાર રાણીનયો.

વડલારે હો०

*

૧૭૫

તારી દુગલીમાં કંઈ રે માળેણુ તારી, (૨)
 મારી દુગલીમાં યુજો ભીલેડ, (૨)
 તું તે આલહે કે નહિ રે માળેણુ, (૨)
 તું તે લેહેકે ઠગે રે ભીલેડ,
 તારી દુગલીમાં કંઈ રે માળેણુ,
 મારી દુગલીમાં કાંદા ભીલેડ,
 તું તે આલે હેકે નહિ રે માળેણુ,
 તું તે લેહે કે ઠગે રે ભીલેડ.

*

૧૭૬.

ઈનાયા ગામનો કુણસે પટેલ, ફરેગી લલકારો રે
 ઈનાયા ગામનો હીરકો પટેલ, ,, "

ફરતો ને ફરતો ફરેગી આયો, ફરેગી લલકારો રે
અનાથા ગામની ગલી પટલેણુ. " "

*

૧૭૭.

ધમાં ધમાં સાલો ઉઢાયોર જાયે વીરા (૨)
લીલુડી હણુઆરો ઉઢાયોર જાયે વીરા. (૨)

*

૧૭૮.

પીયુ પીયુ જોલે મારો પોપટઠો, (૨)
કઈને ગામ જાહે ભાઈની જાનેડી, (૨)
રણીયાર ગામ જાહે ભાઈની જાનેડી. (૨)

*

૧૭૯.

[દીકરોને રોજ લઈને જણાવે છે. તે પછી તેને સાસુરિયામાં
ખૂબ દુઃખ પડે છે. ત્યારે કન્યા નિસાસા નાખી કહે છે કે મારા
બાપા, ભાઈ, કાકા, બાબા, વગેરેએ પૈસાના લોભથી મને વેચી નાખી
જે ને તેથી હું હવે દુઃખમાં સપડાઈ છું. મને કેણુ છોડાવે ? એટલે
કન્યા સંતોષા મોકલે છે કે માડના જગદ આપો ભાઈના હાથનાં
ભોરીયાં આપો, કાકાના કાનનાં કુંડગ આપો ખત્તુ મને બંદીખાનામાંથી
છોડાવો.]

બાપો મારો રૂપિયાનો લોભી,
 જાગડ જનડી વેચી ખાદી,
આલો રે બાપા જાડેના ધોરીયા,
 મુઠો રે બાઈના બંદીખાના.

વીરો રે મારો રૂપિયાનો લુણી,
 બાળકે બનડી વેસી ખાદી.
 આલો રે વીરો હાથનાં લોરીલાં,
 મુઠો રે બેનનાં બંદીખાનાં.
 બાળો મારો રૂપિયાનો લોણી,
 બાળકે બનડી વેસી ખાદી.
 આલો રે બાળા કાનાના કઠોડા,
 મુઠો રે બાઈના બંદીખાનાં.

*

૧૮૦

[વગ કન્યાના લગ્ન લેવાયા બાદ જગજગતી બગદ ખરીદી
 લાવતી વેળા આ ગીત ગાવામાં આવે છે]

હજારી તે માળવડે હમખાયા બડા રાજ,
 હરજી ઢાલ્યો છરેજી.
 હજારી તે તાકડીયે તોલાયા બડા રાજ,
 હરજી ઢાલ્યો છરેજી.
 હજારી તે ભાકુલે ભગાયા બડા રાજ,
 હરજી ઢાલ્યો છરેજી.
 હજારી તે વાટકડે ઘુટાયા બડા રાજ,
 હરજી ઢાલ્યો છરેજી.
 હજારી તે વાટકડે દેવાયાં બડા રાજ,
 હરજી ઢાલ્યો છરેજી.

*

૧૮૧.

[નીચેના ગીતમાં બન્ને વેવાઈઓની સરખામણી કરવામાં આવી છે.]

સીંડીયે બેઠા સાર જણા મારા વેવાઈડા,
સોરે બેઠા પાંસ જણા મારા વીરાને પરખાવે;
હીલો બેઠા હીરકો ઠાકેર ભમર ભોરીયાં,
હેલો બેઠા રામલો વેવાઈ ખાંડાં નખોરાંવાળો.
સીંડીયે બેઠીયે સારજણી મારી વેવાઈ પરખાવે,
સોરે બેઠી પાંસ જણીએ મારી બેન્નાને પરખાવે,
સીંડીયે બીઠી સમુઠી વેવણ ખાંડાં નકોરાંવાળી,
હેલી બીઠી ખીળી સુડીલાવાળી હીરકી બેનાં,
હેલો બેઠો હડયો જમાઈ ખીળી પાઘડીવાળો.

*

૧૮૨.

[બીજા શીલો નીચેનું ગીત કૂદી કૂદીને માથા છે અને અભિનય કરતી જાય છે.]

હુનેનો હરીયો હુનેનો હરીયો,
રમાપોર ગ્યોતો હલી રમાપોર ગ્યોતો હલી (૨)

લીહી ભવેનું બીહી ભવેનું લીહતું રાજ
રમાપોર ગ્યોતો હલી (૨)

ઉભું થાવેનું ઉણુ થાવેનું ઉણું રાજ
રમાપોર ગ્યોતો હલી (૨)

સાલી પડવેનું સાલી પડવેનું સાલતું રાજ
રમાપોર યોતો હલી (૨)
રમવા જાવેનું રમવા જાવેનું રમતું રાજ
રમાપોર યોતો હલી (૨)

*

૧૮૩.

[નીચેનું ગીત લગ્ન પ્રસંગ પર સ્ત્રીઓ ગાય છે નવવધૂ પોતાની સાહેલીઓ સાથે પાણી ભરવા જાય છે. તેને ત્યાંથી આવતાં મોકું થવાથી સાસુ વહુનો દિસાગ મગિ છે. ત્યારે વહુ કહે છે : મામમાં નવો કૂવો અને નવી વાવ હમણાં જ તૈયાર થયેલ છે. તેથી ત્યાં પાણી ન ભરતાં તળાવે પાણી ભરવા મર્દ હતી ને ત્યાંથી સાહેલીઓ સાથે બજારમાં જતા અને આવતાં મોકું થયું]

નવો કૂવો રે નવી વાવ

પાણીલાં ગઈતી રે તળાવ.

ગઈતી ગઈતી વાણીલાંને હાટ,

પાણીલાં ગઈતી રે તળાવ.

સુનેડી^૧ મુલાવતાં લાગી વાર,

પાણીલાં ગઈતી રે તળાવ.

ગઈતી ગઈતી સુનીડાંને^૨ હાટ,

પાણીલાં ગઈતી રે તળાવ.

ઢોરીડો મુલાવતાં લાગી વાર,

પાણીલાં ગઈતી રે તળાવ.

ગઈતી ,ગઈતી સોનેડાને હાટ,

પાણીલાં ગઈતી રે તળાવ.

ચીલડી મુલાવતાં લાગી વાર,
પાણીલાં ગઈતી રે તળાવ.

મિઠલી મુલાવતાં લાગી વાર,
પાણીલાં ગઈતી રે તળાવ.

*

૧૮૪.

[એક નવવધૂને આશા રહ્યા પછી તે તળાવે કપડાં ધોવા જાય છે તે ત્યાં તળાવમાં સિંગોડી પાડેલી જોઈ આવે છે, ને ઘેર આવી પોતાના પ્રતિને સિંગોડાં ખાવાની ઇચ્છા જતાવે છે. ધરની વડાલી વસ્તુ વેચીને પણ મને સિંગોડાં લઈ આપો તેવો તે આમલક કરે છે. લમ પછી જીની ઇચ્છા જાળવવા પુરુષે શું કરવું પડે તેના બોધરૂપે આ ગીત છે.]

હું તો હુંગોડે તળાવ પાણી ગઈતી રે (૨)

હું તો ઇકે^૧ હીંચુકું^૨ દેખી આવી રે (૨)

પરણ્યા ઇકે હીંચુકું લઈ આવો રે (૨)

અને એકે હીંચુકે રડ^૩ લાગી રે (૨)

તારી આઈ વેસી દે તારો આપ વેસી દે (૨)

પરણ્યા એકે હીંચુકું લઈ આવો રે (૨)

તારી છુન વેસી દે, તારો આઈ વેસી દે (૨)

પરણ્યા ઇકે હીંચુકું લઈ આવો રે (૨)

તારું ઘેર વેસી દે, તારું બાર વેસી દે (૨)

તારા દોર વેસી દે, તારાં ઢાંખર વેસી દે (૨)

પરણ્યા: ઇકે હીંચુકું, લઈ આવો રે (૨)

*

૧૮૫.

[યુરુષને બાગ વરસની સગ્ન થાય છે ત્યારે તેની પ્રેમાળ પત્ની વિક્ષાપ દરે જ ને કહે છે કે તમે બાગ બાગ વરસની નોકરીએ ચાલ્યા જાઓ છો આટલો બધો લમિા સમય હું એકલી કેવી રીતે પસાર કરીશ ?]

ઇની વાડિયામાં કાળેગડું સોપાડયું રે,
ઢાલા^૧ કાળેગડું (૨)

ઢાલા હિરીયામાં^૨ કાળેગડું પથરાયુ રે,
ઢાલા કાળેગડું (૨)

ઢાલા મારે ને મારા હાહરને ને બણે રે,
ઢાલા કાળેગડું (૨)

પરવ્યા બારે બારે વરહાની નોકરી રે,
ઢાલા કાળેગડું (૨)

ઢાલા મારે ને મારા છઠ્ઠને ને બણે રે,
ઢાલા કાળેગડું (૨)

ઢાલા મારે ને મારી હાહુડીને ને બણે રે,
ઢાલા કાળેગડું (૨)

પરવ્યા મને તી કેને આસરે મેલહો રે,
ઢાલા કાળેગડું (૨)

[આ પછી દિય, નણ્ણી, વગેરેનાં નામ જોડે છે.]

*

૧૮૬.

[વગને પરજાવવા આવે છે ત્યારે રસ્તામાં યુવતીઓ આ ગીત ગાતી ગાતી ચાલે છે વરને પોષટના રૂપમાં ગાય છે]

હુડીયું^૧ મેલનું^૨ રેવાસી રે હુડીયું સાલવા નીંદે.

હુડીયું કઈના લાઈનો હાળો રે, " "

હુડીયું હીરકા લાઈનો હાળો રે, " "

હુડીયું કાળી વઢનો વીરો રે, " "

હુડીયું મારેડો વેવાઈ રે, " "

હુડીયું નાનડિયાંનો મામો રે, " "

*

૧૮૭.

[નીચેના ગીતમાં બને વેવાઈનાં ઘરો કેવાં છે તેની સ્વરખામણી કરે છે.]

ભિગતે દાડેના^૩ મેલાં ઝળકે હો રસિયા. (૨)

હીરકો લાઈ તે મેલાં સણાવે^૪ રે, " " (૨)

હલ્લો તો ઇટડી સણાવે, " " (૨)

વાયરે વઢારૂ^૫ લાઈનાં મેલાં, " " (૨)

ઈટડી તે ખરી ખરી જાય રે, " " (૨)

ભિગતે દાડેનાં મેલાં ઝળકે, " " (૨)

ફૂળતે દાડેની ઇટડી ખરે; " " (૨)

*

૧૮૮.

[સમ્રાટ પ્રમંત્રે સર્માનહાલને નોતરવામાં આવે છે. - તે જ્યારે પરાણા આવે ત્યારે આ ગીત ગાવામાં આવે છે.]

૧. સડો, ૨. મહેલનું, ૩. દિવસનાં, ૪. સણાવે, ૫. વધારૂ.

પાવડે પગ દઈ સડો લાડાભાઈ,
 પરવ્યા વણુ કેમ રે હો.
 માડી સે દલની લોળી લાડાભાઈ,
 પરવ્યા વણુ કેમ રે હો.
 માડી ખુલાવે ખુલો લાડાભાઈ,
 પરવ્યા વણુ કેમ રે હો.

*

૧૯૨.

[જીવોમાં દારૂની બદી ઢેડવી બધી ઘર કરી ગઈ હતી તેનું
 દર્શન આ ગીતમાં થાય છે]

માઠ ઉપર બેસું હાડ તેની સાકું ખારીયા.
 શમલા રે તારી રાડને વેસ^૧ તેની સાકું ખારીયા.
 કલાજ્યાં દઈણાં ફળહે તેની સાકું ખારીયા.
 વેસ રે કલાજ્યાં ઘેરે તેર સાકું ખારીયા.
 કલાજ્યાંનાં વાહેલાં^૨ કાડે તેની સાકું ખારીયા.

*

૧૯૩

આળ્યા રે	મુવાડિયા	લોક	અંપે	મોર	બોલ્યો.
નીકળી રે	માર હીરફી	બેન	■	”	■
આયા રે	પીયરિયા	લોક	”	■	”
નીકળ્યો રે	માર હડયો	જમાઈ	”	”	”
આયા રે	હાહરિયા	લોક	”	”	”

ઢાલીકા ઢળાવ હુકલા' ભર અંપે મોર ખોલ્યે.

સુકલા રાંદ પાયરણાં પાયર " " "

*

૧૯૪.

'પરબ્યા એક મુલુ બે મુલુ સીંગરી સવામણુ સીંગરી રે.

'પરબ્યા રામલાની સોરીયે' વેસાણુ આવીયે'

સવામણુ સીંગરી રે.

મારા હીરકા વીરા લેહો કે નઈ સવામણુ સીંગરી રે.

મારા હીરકા વીરા મુલે કઠાડો રે સવામણુ સીંગરી રે.

મારા હીરકા વીરા હો હે કે બહેં સવામણુ સીંગરી રે.

સમુડી લાવે તો વેલી વેલી લાવ તરહે' મયે' રે.

તાપે તપે ઉનાળો રળીયો તોય તરહે' મયે' રે.

*

૧૯૫.

સાત બાર્છની એક બહેન

[સાત બાર્છ અને રાધા નામની બહેન છે. બહેન બાર્છ પ્રત્યે ખૂબ જ પ્રેમાળ છે. સુખી ધરમાં પરણાવેલી છે. રાધાના નાના બાર્છ અને માણડી વચ્ચે ઘાડો પ્રેમ બધાય છે અને એકબીજાથી અળગાં પડી શકતાં નથી.

બાર્છ રાધાને કહે છે કે મારો અને માણડીનો પ્રેમ એટલો બધો બધાયો છે, કે હવે છૂટી શકે તેમ નથી. સોળસેં રૂપિયાથી પણ વધુ કિંમતની ગાંઠ બધાર્છ છે. એટલે રાધાબહેન એક એરી છે કે જે નાના બાર્છનાં લગ્ન કરાવી છપ્પા પૂરી કરી શકે છે.

માનુડીને રાધા નાનામોટા દામીના આપવાની લાલચ આપે છે ને તે લઈ પોતાના લાઈનો કૂડો છોડવા વિનવે છે. ત્યારે તેના જવાનમાં માણુડી કહે છે કે તાગ દામીના સોંધા છે, સસ્તા છે, બ્યારે માણું પ્રેમરૂપી બધન ધણું જ કીમતી છે.]

મારી હાતે ભાયાની બેનાં રાધા રે માણુડી. (૨)

મારી રાધા હરકી બેનાં બાંધાં મુઠો રે માણુડી. (૨)

મારા હોળહેં રૂપીઆના બાંધા રે માણુડી. (૨)

તને આણું આણું ગળાંને હરીડો રે માણુડી. (૨)

તારો હરીડો હુંગો ને બાંધા મોગા રે માણુડી. (૨)

તને આણુ આણુ નાક્યાંની નાથેડી રે માણુડી. (૨)

તારી નાથેડી હુંગી ને બાંધાં મોગા રે માણુડી. (૨)

તને આણું આણું કાનુના કઠોડા રે માણુડી. (૨)

તારા કઠોડા હુંગા ને બાંધા મોગા રે માણુડી. (૨)

તને આણું આણુ હાથાંનાં ભોરીલાં રે માણુડી. (૨)

તારાં ભોરીલાં હુંગાં ને બાંધા મોગા રે માણુડી. (૨)

તને આણું આણું કેડ્યાંને કંદુરો રે માણુડી. (૨)

તારા કંદુરા હુંગા ને બાંધા મોગા રે માણુડી. (૨)

તને આણું આણું ગાડેના ધોરીડા રે માણુડી. (૨)

તારા ધુરીડા હુંગા ને બાંધા મોગા રે માણુડી. (૨)

મારી રાધા હરખી બેનાં બાંધા મુઠો રે માણુડી. (૨)

૧૯૬.

સવારના વખતે ગવાતાં ગીતો

[બીલ બહેનો લગ્ન વખતે અથવા પોતાને ઘેર સવારે સૌથી પહેલાં કુકડા બોલે ત્યારની જાહે ને પોતાની ઘંટી ફળતી જાય ને ગીતો ગાતી જાય છે. ગામડાને જગાડનાર ને સૂજાવેના સૌથી પહેલો પહેરેગીર કુકડો છે.]

કુકડલો કૈના બાઈનો પાળેલો કુકડલો ઝટ બોલે. (૨)

કુકડલો ઘંટીયે હૈયણાં વેરે રે કુકડલો ઝટ બોલે. (૨)

કુકડલો કૈની વઢવડનો પાળેલો કુકડલો ઝટ બોલે. (૨)

*

૧૯૭.

મારો સાળપોરના કુકેડો, સ્યાં બોલ્યો રે બાઈ,
સ્યાં બોલ્યો.

બોલું તે કુકાકુક સાલુ તો રગબગીચા,
જીકું તો લકાલકીયા, બોલ મારા કુકેડા,
સ્યાં બોલ્યો.

*

૧૯૮.

ભરી ભરી રે બજારમાં કુંગળી વેસાઈ (૨)

ભરી ભરી રે બજારમાં હાથણી વેસાઈ (૨)

ઈનાં કુંગળીના મૂલ ઈની વેવાણીના મૂલ (૨)

ઈનાં હાથણીના મૂલ કૈની બાઈના મૂલ (૨)

*

૧૯૯.

દૈયણું દળવેની વેળા થાઈ રે જુવાનિયા મેં જાણ્યુ,
 મોરહું જોડ્યું રે લોલ.
 વાહેદાં રાજવેની વેળા થાઈ રે જુવાનિયા મેં જાણ્યુ,
 મોરહું જોડ્યું રે લોલ.
 દાતુણું કરવેની વેળા થાઈ રે જુવાનિયા મેં જાણ્યુ,
 મોરહું જોડ્યું રે લોલ.
 પાણીલાં ભરવેની વેળા થાઈ રે જુવાનિયા મેં જાણ્યુ,
 મોરહું જોડ્યું રે લોલ.
 રૂટલા રજવેની વેળા થાઈ રે જુવાનિયા મેં જાણ્યું,
 મોરહું જોડ્યું રે લોલ.
 હોળાં ભેડવેની વેળા થાઈ રે જુવાનિયા મેં જાણ્યુ,
 મોરહું જોડ્યું રે લોલ.

*

૨૦૦

[ચંદ્ર સોજે કુળાએ ખીચ્યો છે આ નીચે ધગતી પર ચાંદીનો
 દોળ રેડ્યો છે એવા મુંદ પ્રદાશના અજવાળામાં લમપ્રસન્ને નામવા
 જ્વાની ઈચ્છા કેને ન થાય ? દીકરી મા પાસે રળ માત્રે છે]

છછ સાદેણી^૧ હે રાત રે, છછ રમવા જાવા દે (૨)
 છછ હુસિલો હે જીવ રે, છછ રમવા જાવા દે. (૨)
 છછ હુરે^૨ ચેરી જાઉં રે, છછ રમવા જાવા દે (૨)
 છછ ઠડિયામાં^૩ હે મથડ છછ રમવા જાવા દે. (૨)
 છછ મથડ ચેરી જાઉં રે છછ રમવા જાવા દે. (૨)

છછ ટીલડો પેરી જાઉં રે છછ રમવા જાવા દે. (૨)
 છછ નાથડી પેરી જાઉં રે છછ રમવા જાવા દે. (૨)
 છછ મેળો જોવા જાઉં રે છછ રમવા જાવા દે. (૨)
 છછ કુની^૧ સંગાત જાઉં રે છછ રમવા જાવા દે. (૨)
 છછ વીરા સંગાત જાઉં રે છછ રમવા જાવા દે. (૨)

*

૨૦૧.

માડલી^૨ સડી રે સાહેલી રાત માડલી રમવા જાઉં (૨)
 માડલી બડોરે હુસિલો મારો છવ માડલી રમવા જાઉં (૨)
 માડલી ટીલડો આવે તે પેરી જાઉં માડલી રમવા જાઉં (૨)
 માડલી નાથડી આવે તે પેરી જાઉં માડલી રમવા જાઉં (૨)
 માડલી ને રે આવે તે બેસી જાઉં માડલી રમવા જાઉં (૨)

*

૨૦૨.

નાને કુવે નાનાં ગરેગંઠાં^૩ હો માલુડી. (૨)
 મુટે^૪ કુવે મુટી ઠોકે^૫ હો માલુડી. (૨)
 પાણી કાંછમાં રાંદું ગરેગંઠાં હો માલુડી. (૨)
 સમકે વગારૂં મોટી ઠોક હો માલુડી. (૨)
 પરણ્યું ખાહે નાના ગરેગંઠાં હો માલુડી. (૨)
 વીરો ખાહે મુટી ઠોક હો માલુડી. (૨)
 પરણ્યું ગયું મધ માળવે હો માલુડી. (૨)
 વીરો ગયો રે શુભરાત હો માલુડી. (૨)

૧. કોની, ૨. મા, ૩ એક જલનાં ફળ, ૪. મોટી, ૫. માજડું.

પરજુનું લાયુ સાવળ^૧ મુંદડી^૨ હો માલુડી. (૨)
 વીરો લાયો હીરગોળ^૩ હો માલુડી. (૨)
 ધાયે ધુયે સાવળ મુંદડી હો માલુડી. (૨)
 વીવે વાજન હીરગોળ હો માલુડી. (૨)

*

૨૦૩.

પગની આંગળીના વીંછિયો

મારો પાનસે^૪ રૂપિયાનો વિસીયો^૫ રે રાણાજી. (૨)
 મારે વીરે ઘડાયો મારો વિસીયો રે રાણાજી (૨)
 ઈના ને માથે મારો વિસીયો રે રાણાજી. (૨)
 મારો બાયો જલજીરે તે મને લડહે રે રાણાજી. (૨)

*

૨૦૪.

ઘોડી મારી અમદાવાદની વસેરી રે જોબાન મારી ઘોડી (૨)
 ઘોડી મારી કાઠીયા ગઈની ખાનારી રે જોબાન મારી ઘોડી (૨)
 ઘોડી મારી યગન યગન નાસે રે જોબાન મારી ઘોડી (૨)
 ઘોડી મારી જલજીરેના ગઈ સરી આવી રે
 જોબાન મારી ઘોડી (૨)
 ઘોડી મારી હાળે પોળે લગવાય રે જોબાન મારી ઘોડી (૨)
 ઘોડી મારી કાઠિયાવાડની વસેરી રે જોબાન મારી ઘોડી (૨)

*

૧. સાવળ-ચોખ્ખા ભાવની, ૨. મુંદડી, ૩. રેરામીસાડી, લીલા-કેસરી રંગની.
 ૪. પાંચસો, ૫ વીંછિયો

૨૦૫.

મહી પૂનમનો મેળો સેલ પીંજણીનો રણકો વાગ્યો. (૨)
 મેળો જોવા જાહું^૧ સેલ પીંજણીનો રણકો વાગ્યો. (૨)
 કેને હાતે^૨ જાહું સેલ પીંજણીનો રણકો વાગ્યો. (૨)
 ગામની સેલી જાહે સેલ પીંજણીનો રણકો વાગ્યો. (૨)
 કંડીયામાનો મરાડ પેરી જાહું સેલ પીંજણીનો રણકો વાગ્યો. (૨)

*

૨૦૬.

રાતી ટાંડીનો વીજણો રે ડોણ સે મેલાંમાં (૨)
 મારા કઈના લાઈના મેલાં રે " " " (૨)
 મારા મેલાં અલગહે રે " " " (૨)

*

૨૦૭.

ધમકે^૩ વાહું^૪ હીમડો ફુલ ગેયાં^૫ ગેયાં જાય રે લાલ. (૨)
 સુનીડાના બેટા મને ટીલડો ઝોરી આલ રે લાલ. (૨)
 ટીલડો ઝોરી આલ રે માર બરજોળાની જાય રે લાલ. (૨)
 બરજોળાની જાય રે પરણ્યાનું જોળન જાય રે લાલ. (૨)
 દરજીડા બેટા મન^૬ કાપડી ઝોરી આલ રે લાલ. (૨)

*

૧. જાહું-જાહું. ૨. હાતે. ૩. ધમકાયા-જલકાયા. ૪. વાહું. ૫. ગરી
 પડે. ૬. મને.

[આ ગીત પ્રથમ કન્યાના ઘર તરફ જવા પાંચ કે સાત માણસો તૈયાર થાય છે ને પક્ષીના બોલ પરથી શુકન પાડખે છે શુકન થવાથી કન્યાને ઘેર ખરાણા જાય છે તે વખતે કન્યાપક્ષની સ્ત્રીઓ નીચે પ્રમાણે ગીત ગાય છે]

હુકન થાય તો ઢાલીડા ઢળાવજો. (૨)

ને થાય તે પાસા રે ફેરજો. (૨)

હુકનીયા થાય તો હુકલા રે ભરજો. (૨)

ને થાય તે પાસા રે ફેરજો. (૨)

હુકનીયાં થાય તો સોકલા ખંડાણુજો. (૨)

ને થાય તે પાસા રે ફેરજો. (૨)

卐

મેવાસનાં લોકગીતો ✓

સચ્ચાલક : શંકરભાઈ સોમાભાઈ તડવી અને રૈવાળદેન તડવી,

૨૦૬ ગોવિંદ હાલરું.

પહેલા તે માસનાં વધામણાં હરિ હાલરુ રે,
 ખીન્ને માસ જાય રે ગોવિંદ હાલરુ રે.
 તીજ તે માસનાં વધામણાં હરિ હાલરું રે,
 ચોથો માસ જાય રે ગોવિંદ હાલરું રે.
 પાંચમા તે માસનાં વધામણાં હરિ હાલરુ રે,
 છઠ્ઠો માસ જાય રે ગોવિંદ હાલરું રે.
 સાતમા તે માસનાં વધામણાં હરિ હાલરુ રે,
 આઠમો માસ જાય રે ગોવિંદ હાલરુ રે.
 નવમા તે માસનાં વધામણા હરિ હાલરુ રે,
 દશમે જન્મ્યો કહાન રે ગોવિંદ હાલરુ રે.
 બાળક રહીને બોલિયુ હરિ હાલરુ રે,
 માડી ! મને 'હાલા' ગાય રે ગોવિંદ હાલરુ રે.
 જતાં તે નાખીશ હીંચકો હરિ હાલરુ રે,
 આવતા 'હાલા' ગાઈશ રે, ગોવિંદ હાલરુ રે.
 બાળક રહીને બોલિયું રે, હરિ હાલરુ રે,
 માડી ! મને દાતણ દેવરે, ગોવિંદ હાલરું :
 પિત્તાળ લોટો જલે લયો, હરિ હાલરુ રે,
 દાઢમ દાવણુ દઈશ રે, ગોવિંદ હાલરું :
 બાળક રહીને બોલિયું, હરિ હાલરુ રે,
 માડી ! મને નાવણુ દેવ રે, ગોવિંદ હાલરું રે. —

તાંબા તે કૂટી જળે ભરી હરિ હાલુ રે,
 દૂધડે સમોવણ દધિય, ગોવિંદ હાલુ રે.
 બાળક રહીને બોલિયુ, હરિ હાલુ રે,
 માડી ! મને લોજન દેવ રે, ગોવિંદ હાલુ રે.
 સોના તે થાળી લોજન ભરી, હરિ હાલુ રે,
 ગરગરિયો ઠંસાર રે, ગોવિંદ હાલુ રે.
 બાળક રહીને બોલિયુ, હરિ હાલુ રે,
 માડી ! મને યુખવાસ દેવ રે, ગોવિંદ હાલુ રે.
 લવિંગ, સોપારી, એલચી, હરિ હાલુ રે,
 ખીંડલે બાસઠ પાન રે, ગોવિંદ હાલુ રે.
 બાળક રહીને બોલિયુ, હરિ હાલુ રે,
 માડી ! મને બેસણ દેવ રે, ગોવિંદ હાલુ રે.
 સઘાતે માચી હીરે ભરી, હરિ હાલુ રે,
 બાજઠ બેસણ દધિય રે, ગોવિંદ હાલુ રે.

*

૨૧૦ દીકરી જનમી

મારો દિયરજી પરણવા રે આલ્યા,
 આલ્યા અધારી રાતે !
 તે લાવ્યા ઘોઘોની ગધેડી,
 ચાલો ભેવાને જઈએ !
 મારી દેરાણીને ધરમેનું^૧ શું આલ્યું ?
 આલ્યું ઠેકડિયું કે કૂલડી !

મારી દેસંછીને છોકરી રે જલમી,
ચાલો....પછાડવા જઈએ !

મારો વીરોછ પરણવા રે ચાલ્યા,
ચાલ્યા ચાંદેણી રાતે !

લાબ્યા સૂરજની લાડી,
ચાલો....ભેવાને જઈએ !

મારી લાણીને ધરમેનું શું ચાલ્યું ?
ચાલ્યું યાજી ને લોટો !

મારી લાણીને છોકરો રે જલમ્યે,
ચાલો....રમાડવા જઈએ.

*

૨૧૧. ભેગીની જમાત

આવી રે પેલા ભેગીની જમાત,
આવીને છિતરી રે સામા વડો તજે હો છ રે.
ભેગી રે તું તો જિભલો મારગ મેલ,
જિભલોને વગાડે રે ભેગી તારી રજોઠરી હો છ રે.
ભેગી રે હું તો આવીશ તારી સાથ,
તારીને રજોઠણી ભેગી મને દલે વસી હો છ રે....ભેગી રે૦
રાણી રે તું તો રંગ મોલની રહેનાર,
જાપે ને જુંપડી રે રાણી, તને નહિ ગમે હો છ રે....ભેગી રે૦
ગળ્યાં રે મારાં રંગ મ્હોલનાં રહેવાં,
જાપે ને જુંપડી રે ભેગી મને દલે વસ્યાં હો છ રે....ભેગી રે૦
રાણી રે તું તો દાળ-ભાવળી જમનાર,
ગાગ્યા રે દુકડા રે રાણી તને નહિ ગમે રે હો છ રે....ભેગી રે

બળ્યાં રે મારાં દાળ-ભાતનાં જમવાં,
 માગ્યાને દુકડા રે જોગી અને હલે વસ્ત્યા હો છ રે....જોગી રે
 કે રાણી રે તું તો હીરચીરની ચે'રનારે,
 ભગવેને લૂગડે રે રાણી તને નહિ ગમે હો છ રે....જોગી રે
 બળ્યાં રે મારાં હીર-ચીરનાં ચે'રવાં,
 ભગવાંને લૂગડાં રે જોગી અને હલે વસ્ત્યા હો છ રે....જોગી રે
 રાણી રે, તું તો ઢાલિયાની બાધનાર,
 ભાંચે ને સાથરે રે રાણી તને નહિ ગમે હો છ રે....જોગી રે
 બળ્યા રે મારા ઢાલિયેને બાધવા,
 ભાંચે ને સાથરે રે જોગી અને હલે વસ્ત્યા હો છ રે....જોગી રે
 આવી રે પેલા જોગીની જમાત,
 આવી ને બિતરી રે સામા વડો તળે રે હો છ રે....જોગી રે

*

૨૧૨ હીલો ટાચો^૧

મારી ઘઉંની વાડીએ હીલો પડ્યો
 પાતળિયા ! ગોફેલો^૨ લઈ આવ,
 હીલો મેં ટાચો.

મારી ઘઉંની વાડીએ હીલો પડ્યો
 નાહોલિયો^૩ નાનું, બાળ,
 હીલો મેં ટાચો.

મારા પગોનાં સાંકળાં ટાંચા^૪ પડે
 પાતળિયા ! ફરી ઘડાવ,
 હીલો મેં ટાચો.

આરી કોટ પરમાણે હાંસલી^૧
 પાતળિયા^૨ ! ફરી ઘડાવ,
 હીલો મેં ટાંચો.

આરી રંગ પરમાણે આઢણી
 પાતળિયા^૩ ! ફરી વસાવ,
 હીલો મેં ટાંચો.

*

૨૧૩. કેસરિયો ઘોડો

ફૂવાને કાંઠે કેવડો વરણાગિયા !
 કેવડો લે'રી લે'રી જાય, કેવડો લેને ગોવાગિયા !
 છાનો માનો તો મૂવા કલિયાં^૧ વસાવી દે,
 બાપા દેજે ને કેમ પે'ડું, મીઠાલાલ જેધે પડ્યો છે.
 દેજે તો દેખવા દે હાવ^૨ કેમ છોડું બાલમજી !
 કાળિયા જેતરમાં વાટ, કેસરિયો ઘોડો બાલમજી !
 છાનો માનો તો મૂવા હાંસલી વસાવી દે,
 બાપા દેજેને કેમ પે'ડું, મીઠાલાલ જેધે પડ્યો છે.
 દેજે તો દેખવા દે હાવ કેમ છોડું બાલમજી !
 કાળિયા જેતરમાં વાટ, કેસરિયો ઘોડો બાલમજી !
 છાનો માનો તો મૂવા, દોરલા^૩ વસાવી દે,
 બાપા દેજેને કેમ પે'ડું, મીઠાલાલ જેધે પડ્યો છે.
 દેજે તો દેખવા દે હાવ કેમ છોડું બાલમજી.
 કાળિયા જેતરમાં વાટ, કેસરિયો ઘોડો બાલમજી !

*

૨૧૪. પંખીડું વિવા' કરે

આડે આડે જગ નોતર્યાં રે,
 નોતર્યું વંદ્રાવન,^૧ પંખીડું વિવા' કરે ।
 કાગડાની કાંટે કંકોતરી રે,
 નોતરું દેવાને ભય, પંખીડું વિવા' કરે
 ભમરાને મોકલ્યો ડુંગરે રે,
 પાઠયા લીલુડિયા વાંસ, પંખીડું
 હોલાભાઈ એ વેલડી નોતરી રે,
 લેવા લીલુડિયા વાંસ, પંખીડું
 ને ને ભાઈ, જળજીને વાંસડા ભરને રે,
 મારી તરણાની વેલ, પંખીડું
 કીડીભાઈને મોકલી પાલમાં રે,
 લેવા પાલવિયું^૩ ધી, પંખીડું
 લાવી ધીયાંની પાર,^૪ પંખીડું
 મોકેડાને મોકલ્યો માળવે રે,
 લાવ્યો માળવિયો ગોળ, પંખીડું
 દેડકો ઠ' હું ડગમગિયો રે,
 દાદા, ડગલો સીવાડ, પંખીડું
 મારે તે મંડપ રચિયો રે,
 રચિયો વંદ્રાવન, પંખીડું
 લીલુડિયા વાંસ લાવિયા રે,
 તેના માંડવા બંધાય, પંખીડું.

૨૧૫. મહીનાં લગન

માતા ! દરિયો તે શું સગો લાગે રે,	મુંદર	શામળિયા.
બેટા ! વેવાઈવટો લાગે રે,	"	" "
મહીમાતાના વેવલા બેડાયા રે,	"	"
મહીમાતાના ઘાંણુ ઘણાયા રે,	"	"
સાગ થાંભલીઓ વઢાવો રે,	"	"
તેના માંડવડ બધાવો રે,	"	"
આંખા પાનડિયાં મંગાવો રે,	"	"
તેનાં તોરણિયાં બધાવો રે,	"	"
ગંગા ગોરમટી મંગાવો રે,	"	"
તેની ચૂરીઓ ધપાવો રે,	"	"
બોહું બામણિયુ બોલાવો રે,	"	"
મહીમાતાનાં લગન લેવડાવો રે,	"	"

*

૨૧૬. રીહું રાચ નાંહુ^૧

ઓત્તર દેશની લીકરી રે બીલમી,	
ડાકોરમે પઈણાવી	હ રે.
પઈણાવી પસ્તાવીને સાસરે વળાવી,	
સાસુએ સંધણામેં ધાલી	હ રે.
નાના દિયેરને ટાઢાં કરતાં,	
હાથમેંથી હાંકણી વજૂટી	હ રે.
એ શું રાંધે દૂબળા પિયેરની,	
મૂએલા મોસાળની, મોટા ઘરનાં સંધણાં	હ રે.

૧. હાંખ વપરાસથી રીહું બનેહું રાચ (રાસણ) નદવાયુ—ફેટયુ.

કો'ણું ને ભૂડું, બેઉ શાંતક કરે, . . .
લીંટા ભણે છે વેદ, પંખીડું.

વરરાજા ચોરીમાં પધારિયા રે, . . .
હાથ મેળાપ થાય, પંખીડું.

બિલ્લીબાઈ ચાલ્યાં જાનમાં રે, . . .
વિવા' મા'લવાને કાજ, પંખીડું.

આગળ મલ્યા બે ફૂતરા રે,
બિલ્લીબાઈની ભાંગી છે ઠાક, પંખીડું.

ગામના લોક પૂછે જોઈને રે,
બિલ્લીબાઈ ! આ શેનાં લોઈ, પંખીડું.

ગ્યાં'તાં વેવાઈને માંડવે રે,
ઝાઝાં ખાધાં છે પાન, પંખીડું.

ચાંચડની મા ઘણી ચંગી રે,
ચાંચડ ચોરી કરવાને જાય, પંખીડું.

સર્વેનું તેલ કાઢી પીતો રે,
છાનો ચાંચડ ચટકાવી જાય, પંખીડું.

દૂઠો દુઠ્ઠો ફેરવે રે,
વેવાઈ દ્યોને દુઠ્ઠો, પંખીડું.

ઝડે ઝડે જગ નોતર્યું રે,
નોતર્યું વંદ્રાવન, પંખીડું વિવા' કરે.

*

૨૧૫. મહીનાં લગન

માતા ! દરિયો તે શું સજો લાગે રે,	સુંદર સામળિયા.
બેટા ! વેવાઈવટો લાગે રે,	" " "
મહીમાતાના વેવલા ભેડાયા રે,	" "
મહીમાતાના ધાંણુ ઘલાયા રે,	" "
સાગ ચાંલલીઓ વઢાવો રે,	" "
તેના માંડવડા બધાવો રે,	" "
ચાંબા પાનડિયાં મંગાવો રે,	" "
તેનાં તોરણિયાં બધાવો રે,	" "
ગંગા ગોરમટી મંગાવો રે,	" "
તેની ચૂરીઓ થપાવો રે,	" "
બોડું બામણિયુ બોલાવો રે,	" "
મહીમાતાનાં લગન લેવડાવો રે,	" " "

*

૨૧૬. રીકું સત્ય નાંણુ^૧

ઓત્તર દેશની દીકરી રે બૈલમી,	
ઝાકોરમે ^૨ પછણાવી	હ રે.
પછણાવી પસ્તાવીને સાસરે વળાવી,	
સાસુએ સંધણામે ^૩ ઘાલી	હ રે.
નાના દિયેરને ટાઢાં કરતાં,	
હાથમેથી ઢાંકણી વણ્ટી	હ રે.
એ શું સંધે દ્રબળા પિયેરની,	
મૂએલા મોસાળની, મોટા ઘરનાં સંધણાં	હ રે.

૧. લાંબા વપાસણથી રીકું બનેલું સત્ય (વાસણ) ન દેવાયું—ફટકું.

પાળે રે બેઠાં ઝો પંખીડું !
 મારી મૈયરિયે સંભળાવો છ રે
 મારા હાથોને ઝેમ કરી કી'ને,
 તારી દીકરીનાં મેણલાં ભાંગો છ રે.
 હાહાહા આઈવા ચઢી વેલડીએ,
 નવસે વે'લો લાઈવા છ રે.
 લેવ રે વેવાણો ! નવસે વેલડીએ,
 મારી દીકરીનાં મેણલાં ભાંગો છ રે.
 શું રે કરું તારી નવસે વેલડીએ,
 મારું રીડું રાચ નાઈડું છ રે !
 પાળે રે બેઠું ઝો પંખીડું ! *
 મારી મૈયેરિયે સંભળાવો છ રે.
 મારા વીરોને ઝેમ કરી કી'ને,
 તમારી બે'નીનાં મેણલાં ભાંગો છ રે.
 વીરોહા આઈવા ચઢે ઘોડલિયે,
 નવસે ઘોડા લાઈવા છ રે.
 લેવ રે વેવાણો ! નવસે ઘોડલિયા,
 મારી બે'નીનાં મેણલાં ભાંગો છ રે.
 શું રે કરું તારા નવસે ઘોડા,
 મારું રીડું રાચ નાઈડું છ રે.
 પાળે રે બેઠાં ઝો પંખીડું !
 મારી મૈયેરિયે સંભળાવો છ રે.
 મારા કાકોને ઝેમ કરી કી'ને,
 તમારી ભતરીજનાં મેણલાં ભાંગો છ રે.

કાકોલ આઈવા ચઈટે હાથીડે,
 નવસેં હાથી લાઈવા હ રે.
 દેવ રે વેવાણે નવસેં હાથી,
 મારી ભતરીજનાં મેણલાં ભાંગે હ રે.
 શું રે કરું તારા નવસેં હાથી,
 મારું રીડું રાય નાઈડું હ રે.
 પાળે રે બેઠું જો પંખીડું !
 મારે મૈયરિયે સંભળાવે હ રે.
 મારા માંમાને એમ કરી કી'લે,
 તમારી ભાણેજનાં મેણલાં ભાંગે હ રે.
 માંમાલ આઈવા ચઈટે માફલિયે,
 નવસેં માફ લાઈવા હ રે.
 દેવ રે વેવાણે નવસેં માફ,
 મારી ભાણેજનાં મેણલાં ભાંગે હ રે.
 શું રે કરું તારા નવસેં માફ,
 મારું રીડું રાય નાઈડું હ રે.
 પાળે રે બેઠું જો પંખીડું !
 મારે મૈયરિયે સંભળાવે હ રે.
 મારા બનેવીને એમ કરી કી'લે,
 તારી સાળીનાં મેણલાં ભાંગે હ રે.
 બનેવી આઈવો ચઈટે ગધેડે,
 નવસેં ઢાંકણાં લાઈવો હ રે । ।
 દેવ રે વેવાણે ! નવસેં ઢાંકણાં,
 મારી સાળીનાં મેણલાં ભાંગે હ રે.

માડી પડીને મને રોતું^૧ આયુષું, મારા ન દાના લાલ
 ઓળીઓળીને માથાં ગૂંથતી બિતી^૨ , , , ,
 સાસુને આંગણે ખોરલી રે, , , ,
 મે ને મારી સાસુ ચડિયાં રે, , , ,
 સાસુની ડાળો ઠઠકડિયો રે, , , ,
 સાસુ પડી તો મને સારુ લાઇયું , , , ,
 મધમધ રાતની ઉડાડતી બિતી, , , ,
 મણ મણ ફે'ણું દળાવતી બિતી, , , ,
 મળખે^૩ વાસીદા ભરાવતી બિતી, , , ,
 મધ મધ રાતે પાણી ભરાવતી બિતી, , , ,

*

૨૨૦. સાસુવડું-૨

સાસુ જઈ'તી શેરીએ,
 મેં જઈ'તી બબર,
 ઝોલો લાયગો રે મારી જેઠાણી.
 સાસુ લાવી ફેદરા,
 મે લાવી ઝીણા ઘઉં, ઝોલો.
 સાસુએ રાઇધાં લેડકાં,
 મે રાઇધો ઝીણા કંસાર, ઝોલો.
 સાસુના પરોણા જમવા બેઠા,
 બલા જમે એના વીર, ઝોલો.
 સાસુના પરોણા જમી બિઇઠા,
 લલા જમે મારા વીર, ઝોલો.

સાસુએ લીધું સાંજિલું,
 મેં લીધી ઝીણી રાશ, ઝોલો.
 સાસુનું સાંજિલું ભાગી ગયું,
 ભલી ઘૂસે મારી રાશ, ઝોલો.

*

૨૨૧. માનીતી શોક્ય

મા ! મારી શોક તો માંદી પડી,
 શું ઝોસક ઠડું માનીતી શોકને !
 દીકરી ! આકડા-ધતૂરાનું મૂળ,
 ઘસીને પાળે માનીતી શોકને !
 મા ! મારી શોક તો મરી જઈ,
 કેમ કરી રડું માનીતી શોકને !
 દીકરી ! લીલી ચૂંદડી ઝોઢળે,
 ઝોઢીને રડળે માનીતી શોકને !
 મા ! મારી શોકને ફૂટવા જવું,
 કેમ કરી ફૂટું માનીતી શોકને !
 દીકરી ! લીલી 'સાડી'નું^૧ કાપડ,
 ચેરીને ફૂટળે માનીતી શોકને !
 મા ! મારી શોકને વળાવવા જવું,
 કેમ કરી જવું માનીતી શોકને !
 દીકરી ! ચૂલે ખીચડી મેલળે,
 ખાઈને જળે માનીતી શોકને !

*

૨૨૨. 'કૂવલિયામાં ઉતાર્યા'

મે તો પાલી બરીને ઘઉં લાવી,
 વાલા તારી વાટડી, હું નેતી'તી.
 મે તો જીણીએ જીણીએ લેડા....વાલાં
 મે તો તેનો તે શેરો? શેકયો....વાલાં
 મે તો ઠેરા ઘડામાં ઉતાર્યો....વાલાં
 મે તો કૂવે બેસીને ખાધાં....વાલાં
 મારા નાના દિયરિયે દેખ્યાં રે....વાલાં
 દિયર ! કેઈને ના કહીએ....વાલાં
 દિયરે સામુને સંભળાવ્યાં....વાલાં
 સામુએ સસરોને સંભળાવ્યાં....વાલાં
 સસરે જેઠાને સંભળાવ્યાં રે....વાલાં
 જેઠે જેઠાણીને સંભળાવ્યા રે...વાલાં
 જેઠાણીએ પરપુયાને સંભળાવ્યાં રે....વાલાં
 પરપુયે જાડા કૂવલિયા ખોદાવ્યા રે....વાલાં
 પરપુયે કૂવલિયામાં ઉતાર્યા....વાલાં

*

૨૨૩. સાસરિયું અને નૈયરિયું

૧

મેઘીનું મોઢું જાડ મેઘી લેવા જઈ'તી.
 મારી સાસુ કે' વહુ પાણીલાં જાવ ને.

હું જોવી ગાંડી લાલ,
 બેડું ફેલી લાવું લાલ, મેંદી મોટું જાડ, મેંદી
 મારી સાસુ કે' વહુ નણ્ણી રમાડો.

હું જોવી ગાંડી લાલ,
 'ગળ' ગોદો મેલું લાલ, મેંદી મોટું જાડ, મેંદી
 મારી માઠી કે' હીકરી પાણીલાં જાવ ને.

હું જોવી ડાહી લાલ,
 ધમકે બેડું લાવું લાલ, મેંદી મોટું જાડ, મેંદી
 મારી માઠી કે' હીકરી જોની રમાડો.

હું જોવી ડાહી લાલ,
 લૂધરે રમાડું લાલ, મેંદી મોટું જાડ, મેંદી

*

૨૨૪. સાસરિયું અને મેયરિયું

૨

મારી સાસુના ઘરમાં ગધેડાં,
 મારી સાસુના ઘરમાં ગધેડાં.
 મંચ^૧ છાશના રેલા જાય રે, સાસુડી કેમ સાંભરે ?

મારી સાસુએ માયાં જોળિયાં,
 મારી સાસુએ માયાં જોળિયાં.
 મંચ વીંછી મેલ્યા ચાર રે, સાસુડી કેમ સાંભરે ?

મારી માડીના ઘરમાં લેંસો,
 મારી માડીના ઘરમાં લેંસો.
 દૂધના રેલા જાય રે, માડુલી મને સાંભરે !

૧. મહી, અંદર.

માતા જશોદા ! મોકલો કુવરને,
 મહીરાં વલોવાય અમારાં. રંગીલાં
 કાળા તે નાગનાં નેતરાં રે કીધાં,
 વૃંદાવલીની ઠરી ઘિલોડી. રંગીલાં
 એક પા ધૂમે મારા કાનજી રે કાળા,
 બીજી પા રાધિકા ગોરાં. રંગીલાં
 હળવા હળવા ધૂમે મારા કાનજી રે કાળા !
 મહીરાંની રીત શું જાણે ? રંગીલાં
 ધૂમેરા રે ધૂમતાં વાણુલાં વાયાં,
 માખણ કાઢ્યાં યાળી. રંગીલાં
 માખણનો પિંડો મારો માવજી રે ખાશે,
 છોડુલાં પીશે છાશ. રંગીલાં
 સોનાની યાળી સિંદૂરે અજવાળી,
 માંચ પીરસી સુંવાળી.^૧ રંગીલાં
 ઉપર બેસાડું કા'ન કાળા ! રંગીલાં

*

૨૨૮. અબોલા

ઓ રંગરસિયા ! કાં રમી આવ્યા રાત ને ?
 આંખલડી રાતી રે બહુ રે ઉજગરા રે લોલ.
 અમે ગયા 'તા ગોરી ! માનેતીને મો'લ ને,
 સોગટઠે રમતાં વાણુલાં વાઈ ગયાં રે લોલ.
 ઓ મોરી સૈયર ! દાતણ આલતાં જાવ ને,
 અબોલા લીધા રે બાળાવેશમાં રે લોલ.

ઓ મોરી સૈયર ! દાતણુ આલતાં જાવ
 દાતણુની મોશે^૧ રે મૂરખ બોલશે રે /
 ઓ રે મૂરખડે હાથે દાતણુ લીધાં ને...
 ઓ મોરી સૈયર ! લોજન આલતાં જાવ ને,
 લોજનની મોશે રે મૂરખ બોલશે રે લોલ
 ઓ રે મૂરખડે હાથે લોજન લીધાં ને....અબોલા૦
 ઓ મોરી સૈયર ! ખરી ખપોરે પાણી જળે ને,
 દાઝણુની^૨ મોશે રે મૂરખ બોલશે રે લોલ.
 સૈયર મોરી ખરી ખપોરે પાણી ચાલ્યાં ને,
 ઓ મોરી ગોરી ! મોજડી પેરતાં જળે ને.
 પગનાં તળવાં દાઝશે રે લોલ ।

*

૨૨૬. અપ્રીણિયો

સવ^૩ લોક સૂટે^૪ માડી ! કાળિયાં ખેતરાં,
 અપ્રીણિયો સૂટે રૂઠો વાઠો રે,
 માડી ! મને અપ્રીણિયાને શું લીધી ?
 સવ લોક ઓરે માડી ! જર ને બાજરી,
 અપ્રીણિયો ઓરે રૂઠો ગાંળે રે, માડી !૦
 સવ લોક ની દે માડી ! જર ને બાજરી,
 અપ્રીણિયો ની દે રૂઠો ગાંળે રે, માડી !૦
 સવ લોક કરવે^૫ માડી ! જર ને બાજરી,
 અપ્રીણિયો કરવે રૂઠો ગાંળે રે, માડી !૦

સવ લોક ખૂંટે માડી । બર ને બાજરી,
 અણીણિયો ખૂંટે રૂટો ગાંજો રે, માડી ।૦
 સવ લોક માચે માડી । બર ને બાજરી,
 અણીણિયો માચે લીલો ગાંજો રે, માડી ।૦
 આખે કોળે કા શાક બનાયા,
 રેડયા ઇસકાં મટકાં રે, માડી ।૦
 છોરાં ને છોકર જમવા રે બેઠાં,
 ડાચો ઉલાળ્યો મોડો દંડકો રે. માડી ।૦

૨૩૧. પરોણે^૧ પરોણે મારે

બંટી જૂડવા જવાં મેદાનમાં,
 બંટી જૂડવા જવાં રે.
 સસરે બંધીખાને પડયા મેદાનમાં,
 સસરે બંધીખાને પડયા રે.
 પગોનાં સાંકળાં મેઢું ઘરેણે,
 સસરેને છોડવી લાવું રે.
 દિયોર બંધીખાને પડયા મેદાનમાં (૨)
 હાથેના વાંકલા મેઢું ઘરેણે,
 દિયોરને છોડવી લાવું રે.
 જોડ બંધીખાને પડયા મેદાનમાં (૨)
 કોટોની હાંસડી મેઢું ઘરેણે,
 જોડેને છોડવી લાવું રે.
 પરણ્યો બંધીખાને પડયા મેદાનમાં (૨)
 પરણ્યાને કોણ છોડવી લાવે મેદાનમાં,
 પરોણે પરોણે મારે રે ।

*
૨૩૨. શ્રમગીત

માયબા ! સાહેલી^૨ રે લાવે, ગાગેરી રે ધૂમે.
 ખાણીલાં ભડુ તો મારાં માયાં રે દુખે... સાયબા !
 વાઝીલાં ભડુ તો મારાં હાથ રે બધાથ !... સાયબા !
 દેબીલાં ઇણું તો મારાં પખોટાં^૩ દુખે !... સાયબા !
 રોટલા ઘડું તો મારી હાથેણી દુખે !... સાયબા !

*

૨૩૩ મેહુલા ગીત

મોકલો કાબેરના કમ્યાં બમ્યાં,
 કે મેવલાને ખોળી લાવે રે લોલ
 મેવલો છે મોટોનો કુવરો,
 કે મેવલો તુ^૧ રે જડચો રે લોલ
 મેવલો છે ડુગગેના પડમા,
 કે મેવલો તુ રે જડચો રે લોલ
 મોકલો કાબેરના કમ્યાં બમ્યાં,
 કે વીજળીને ખોળી લાવે રે લોલ
 વીજળી છે મોટોની કુવરી,
 કે વીજળીને ખોળી લાવે રે લોલ
 બાર બાર વરસોનો મેધ કે'વાય,
 કે મેવલો નહિ વરસે રે લોલ
 મેવલાને ઠોકી ઘાટ્યો હરણીના શિંગમા,
 કે મેવલાને શોધી લાવો રે લોલ
 મેવલાને ઝટકે ચઢી રીસ,
 કે ઝટ પાછો વળ્યો રે લોલ
 બાર બાર વરસોનો મેધ કે'વાય,
 કે મેવલો નાસી ગયો રે લોલ
 મેવલાના ઊમટયા સાત ભાઈ^૨
 કે મેવલાને શોધી લાગ્યા રે લોલ
 આવીને વરસ્યો મીતાની વાડીમા,
 કે રૂળ ઘણા જડયા રે લોલ

*

૨૩૪.

અખખણુ દખખણુ રે મેવલો જિમટયો રે.
 આવીને વરધસો^૧ આપણા ને વળી દેશ.
 પાહરાનાં ખેતર સમડાં^૨ સૂડવાં^૩ રે
 જિઠો રે હાળી^૪ હોળા^૫ જોતરો રે,
 લાંબી લાંબી રાશે રે હાળી હોળાં હાંકળે રે,
 ખેડી વાવું તલ તુવેર મગ જાર,
 અરધ ચોરાવું રે લવિંગ ચોલચી રે,
 મોચમ^૬ વવાવું નાગરવેલ.
 વાઢે ચઠાવું રે વાડ વાલોળિયો રે,
 ફાઈલો ફૂઈલો રે લચકાલોળ.
 આડેને ખોળે રે રાધા ગોરી વીણતાં રે,
 વીણતા ડસિયો તખોળી ફેરો નાગ.
 આપણાં નગરમા નથી ફેઈ જારણી^૭ રે,
 આપણાં ખેતરને શેડે^૮ કડવો લીમડો રે.
 એનો રસ વાટીથોંટીને એને ખાવ,
 ચડયાં વખ વાળે રે કડવો લીમડો રે.
 માઠી, માદી સાસરિયે સબળાવ,
 સાસરીનાં મેણાં મારાં રે જરો રે.

*

૧. વરધસો. ૨. જમડાં ? પૂર. ૩. ખેડવાં. ૪. દળ હાંભાવ ૫. દળ.
 ૬. ખેતર ફેરો દળ ન ખેડે ચકે મેવી જમીન. ૭. ચાડુલી, સાવનું એ ઉદાહરણ.
 ૮. શેડે.

અળખામણીનાં આંણલાં આબ્યાં,
 કંઈ આબ્યા લોકેલોક, હળવા રો'ને.
 હોળી ચોળીને માથાં ગૂંથિયાં,
 એને ચોટલે ઝાઝી લીખ, હળવા રો'ને.
 ડાખા તે હાથમાં દીવડો,
 એના જમણા હાથમાં થાળ હળવા રો'ને.
 રમઝમ કરતાં મેડે ચડયાં,
 ઠાકોરિયા લેવને દાણ, હળવા રો'ને.
 બેઠા બિતા તેના સૂઈ ગયા,
 ઠાકોરિયે ના ઝીલ્યાં, દાણ, હળવા રો'ને.
 રમઝમ કરતાં બિતર્યાં,
 એની સહિયર પૂછે વાત, હળવા રો'ને.
 કેવી સહિયર તારી સાસરી,
 તને કેવો મળ્યો ભરથાર ? હળવા રો'ને.
 બળી સહિયર મારી સાસરી,
 મારો છૂટી પડ્યો અવતાર ! હળવા રો'ને.
 મારે તે આંગણે લીંબડી,
 કંઈ આબ્યા દિયર-જેઠ, હળવા રો'ને.
 હોળી-ચોળીને માથાં ગૂંથિયાં !
 એને મેંથલે શેર સિંહર ! હળવા રો'ને.
 ડાખા તે હાથમાં દીવડો,
 એના જમણા હાથમાં થાળ, હળવા રો'ને.
 રમઝમ કરતાં મેડે ચડયાં,
 ઠાકોરિયા લેવને દાણ, હળવા રો'ને.
 સૂતા બિતા તેના બેઠા થયા,
 ઠાકોરિયે લીધું દાણ, હળવા રો'ને.

રમજમ કરતાં જિતયાં,
એની સહિયર પૂછે વાત, હળવા રા'ને.
કેવી સહિયર તારી સાસરી,
તને કેવો મળ્યો ભરથાર, હળવા રા'ને.
સારી સહિયર મારી સાસરી,
મને સાચો મળ્યો ભરથાર, હળવા રા'ને.

*

૨૩૮. ધર્મગીત

હોળી આજ ને ઠાલ,
હોળી વૈ સાઈલાં^૧ રે.
ગામના પટલ હોળી વધાવ,
હોળી વૈ સાઈલાં રે.
ગામની પટલેલા^૨ હોળી વધાવ,
હોળી વૈ સાઈલાં રે.
બિગમલેથી આપવાં રે, હોળી માતા પરદેશી.
પાપડ પાપડી લાયવાં રે, હોળી માતા૦
આંબા-મોવડા^૩ લાયવાં રે, હોળી માતા૦
કે હુળીઓ રંગ લાવી રે, હોળી માતા૦

*

૨૩૯.

ગામના પટલીઆ, હોળી હોળી કરતા,
હોળી આ સાલી^૪ રે.
ગામના વંતરીઆ, હોળી હોળી કરતા,
હોળી આ સાલી રે.
ગામના કોટવાળ, હોળી હોળી કરતા,
હોળી આ માલી રે.

*

૨૪૩. ભાલીના વીંઝણો

અધમણ સોનું સવામણ રૂપું,
 તેના મેં તો વીંઝણો ઘડાવિયો.
 વીંઝણો મેલીને હું તો જળ ભરવા ગઈ'તી,
 નાને દિયરિયે લીધો.
 નાના દિયર ! તમને ઘોડીલો લઈ આહું,
 આલો અમારો વીંઝણો.
 ઘોડીલે તો ભાલી ! બેસતા ના આવડે,
 નથી લીધો તારો વીંઝણો.
 નાના દિયર ! તમને હાથીડા લઈ આહું,
 આલો અમારો વીંઝણો.
 હાથીડે તો ભાલી ! બેસતાં ના આવડે,
 નથી લીધો તારો વીંઝણો.
 નાના દિયર ! તમને બેની પરણાવું,
 આલો અમારો વીંઝણો.
 તમારી બે'નીને પાટલે પધરાવો,
 પાછલે પડાળ તારો વીંઝણો.

*

૨૪૪. દિયરિયું

મારું ઘૂંટણ એવડું દિયરિયું.
 હું પાણી ભરું તો મારાં બેડાં ગણે,
 જો આંદલિયા ચતુર, માને કહેજો આણું મોકલે.
 મારું ઘૂંટણ એવડું દિયરિયું.
 હું વાસીદું ભરું તો મારા ટોપલા ગણે,
 જો આંદલિયા ચતુર, માને કહેજો આણું મોકલે.

મારું ઘૂંટણ એવડું દિયરિયું.
 હું દળણું દણું તો મારાં જોરણાં ગણે,
 ઝો આંદલિયા ચતુર, માને કહેજો આણાં મોકલે.
 મારું ઘૂંટણ એવડું દિયરિયું.
 હું રાટલા ઘડું તો મારી લોચો ગણે,
 ઝો આંદલિયા ચતુર, માને કહેજો આણાં મોકલે.
 મારું ઘૂંટણ એવડું દિયરિયું.
 હું ચાલ ચાલું તો મારાં ડગલાં ગણે,
 ઝો આંદલિયા ચતુર, માને કહેજો આણાં મોકલે.

*

૨૪૫ મોરુલિયા

આણી તીરે રાણી ભરશે પાણી જો,
 સામીને તીરે રે મોર ટહુકા કરે.
 રાજાની રાણી પાણીલાં સાંચરાં,^૧
 ભઈરે મોરુલિયા^૨ વેરલીઓ^૩ જોહી આવો જો.
 ચાંચે ને પાંચે રે વેરીયો જોહિયો.
 ભઈરે મોરુલિયા વેરલીઓ ગાળી આવો જો,
 ચાંચે ને પાંચે રે વેરીયો ગાળિયો.
 ભઈરે મોરુલિયા ઘડુલિયો ભરી આવો જો,
 ચાંચે ને પાંચે રે ઘડુલો ભરિયો.
 ભઈરે મોરુલિયા ઘડુલિયો ચડાવો જો,
 ઘૂંટણની તાલીઓ^૪ ઘડુલિયો ચડાવિયો.

૧. સચરાં. ૨. મોરજા. ૩. વીરલીઓ. ૪. ઘૂંટણની લાંબાણીને ટેક.

લઈ દે મોરુલિયા ઝાઝા વનમાં રે'લે ને,
 રાજાજી બાણુથે તો તજને^૧ મારથે.
 પાળે ચાદે ગોવાળિયા ધેન^૨ ને,
 જઈને દે રાજાજીને ચાડી કરી,
 તમારી રાણી મોર સાથે રમે ને.
 લીધાં દે લીધાં ધનુપને બાણુ ને,
 રાજાજી ચાલ્યા દે શિકાર રમવા.
 મારલે દે મારલે હરણાં ને કડિયાર^૩ ને,
 નખે^૪ ને મારે દે વનકેદે મોરલો ને.
 નહિ દે 'મારું હરણાં ને કડિયાર ને,
 ખોળીને મારીય દે વનનો મોરલો ને.
 રાજાજી તો શિકાર રમવા નિસર્યા,
 માર્યા દે માર્યા હરણાં ને કડિયાર ને,
 ખીલે ને માર્યા દે વનકેદે મોરલો.
 સાગ સીસમની કાવડ બનાવી ને,
 તેમાં દે મોરલાને લઈને. આવિયા.
 લઈને દે આવ્યા દે મો'લના ચોકમાં.
 ઊઠો રાણીજી, કંબાડાં ઉઘેડો ને,
 રડતાં ને પડતાં કંબાડાં ઉઘેડિયાં.
 ઊઠો રાણીજી, દીવલિયા સળગાવો ને,
 રડતાં ને પડતાં દે દીવલા સળગાવિયા.
 ઊઠો રાણીજી, મોરુલિયાને મારો ને,
 રડતાં ને પડતાં દે મોરલો મારિયો.

- જોડો રાણીજી, મોરુલિયાને ભીંગો? ને,
રડતા ને પડતા રે મોરુલિયાને ભીંગિયો.
- જોડો રાણીજી, મોરુલિયો છમકાવો ને,
રડતાં ને પડતાં મોરુલો છમકાવિયો.
- જોડો રાણીજી, મોરુલિયાને પીરસો ને,
રડતાં ને પડતાં મોરલો પીરસ્યો.
- જોડો રાણીજી, મોરુલિયાને જમો ને,
તમે જમો ને તમારાં છોરુલિયાં જમાડો ને.
મારે ને મોરલાને છે લાઈબધી.
- કેવ તો રાણીજી, કુવલિયા ખોલાવું ને,
ઠોડલિયે લખાવું? રે વનકેરો મોરલો.
- ચેલા રાજાજી, ચેલડિયુ શું ખોલો ને,
ઠોડલિયે લખેલો મોર કેમ ખોલશે?
- કેવ તો રાણીજી, ખેડલિયા લઈ આણું ને,
ખેડલિયે લખાવું રે વનનો મોરલો.
- ચેલા રાજાજી, ચેલડિયુ શું ખોલો ને,
ખેડલિયે લખેલો મોર કેમ ખોલશે?
- કેવ તો રાણીજી અંખર વસાવું ને,
પાલવડે નગટાવું? રે વનકેરો મોરલો.
- ચેલા રાજાજી, ચેલડિયું શું ખોલો ને,
પાલવડે નગટાવેલો મોર કેમ ખોલશે?
- સાસરીનો સંજાથી મોર કેમ મારિયો?
પિયરનો પાડોથી રે મોર કેમ મારિયો?
મારે ને મોરલાને છેટાં પડિયાં.

*

૨૪૬. ગુજરી

અમે સરખી ને સૈયરો મારુલ !
 અમે સરોવરિયે સધાર્યા, કે ગુજરી ગોકુળની.
 અમે બેઠલિયાં લીધાં મારુલ,
 અમે ઘેરલિયે સધાર્યા, કે ગુજરી ગોકુળની.
 અમારાં ગોરાંદે કાં ન્યાં છે મારુલ ?
 પાળે વણુઝારને બેટા કે ગુજરી ગોકુળની.
 વોવ, ^૧ વણુઝારને જભે, કે ગુજરી ગોકુળની.
 પરણ્યો આઠરીઓમાં ન્યો છે મારુલ,
 માડી ઝોરલિયે અધારાં, કે ગુજરી ગોકુળની.
 બેટા, સૈયરોમાં ન્યાં છે મારુલ,
 માડી, સૈયરો ભેઈ આવ્યો, કે ગુજરી ગોકુળની.
 બેટા, પનિયારીઓમાં ન્યાં છે મારુલ,
 માડી ! પનિયારીઓ ભેઈ આવ્યો, કે ગુજરી ગોકુળની.
 વોવ વણુઝારને ન્યાં છે મારુલ,
 પરણ્યો આડી હોટે હોડયા, કે ગુજરી ગોકુળની.
 રાખે, રાખે, વણુઝાર તારો તાંડો ^૨
 હલા ! તારા તાંડામાં મારી ગોરી મારુલ,
 મારા તાંડામાં કાંથી ગોરી ? કે ગુજરી ગોકુળની.
 મારી લાલ ઝોઢણી ઝોઢી મારુલ,
 મારો ધોળો ચૂડા ચેરો, કે ગુજરી ગોકુળની.
 મારો ઘુઘરવટ ઘાઘરો ચેરો, કે ગુજરી ગોકુળની.
 મારો ઘાઠવાનો ગોળ ખાધો કે ગુજરી ગોકુળની.

મારાં જવરી^૧ ધીયાં ખાધાં કે ગુજરી ગોઝુળની.
પરણ્યો દિલ્લે મોઢે આબ્યા, કે ગુજરી ગોઝુળની.

*

૨૪૭ વાવની લોકગીતા

આર આર વરસોનાં વાણુલાં રે વાયાં
કે નણુદલ આબ્યાં પરાણાં છ રે.
જીઠો રે વહુવારુ ડાંગેરો ખાંડો
કે નણુદલ આબ્યાં પરાણાં છ રે.
તમારે બાઈને ડાંગેરો નચી પકવીઓ,
કે ઠાંથી ડાગર ખાંડીને છ રે.
જીઠો રે વહુવારુ ખીચડીઓ રાધો
કે નણુદલ આબ્યાં પરાણાં છ રે.
જીઠો રે વહુવારુ ભાંણેલાં રે પીરસો
કે નણુદલ આબ્યાં પરાણાં છ રે.
જીઠો રે વહુવારુ ધીયેલાં તાવો,
કે નણુદલ આબ્યાં પરાણાં છ રે.
સાસુ ને સસરાં ને જમવા રે બેઠાં,
કે વહુ પાણીલાં આલ્યાં છ રે.
સાસુ ને સસરાં ને જમીને લિઠ્યાં રે
કે તોયે ન લાબ્યાં વહુ પાણી છ રે.
સોળમેં પનિયારીઓ ટોળે રે વણીઓ
કે હાથપગ ધોતા વાર લાગી છ રે

મારાં જવરી^૧ ઘીયાં ખાધાં કે શુજરી ગોફુળની.
પરપુરો ફિછે મોઢે આળ્યા, કે શુજરી ગોફુળની.

*

૨૪૭ વાવની લોકકથા

ખાર ખાર વરસોનાં વાણુલાં રે વાયાં
કે નણુદલ આળ્યાં પડેણાં છ રે.
જીઠો રે વહુવારુ ડાંગેરો ખાંડો
કે નણુદલ આળ્યાં પડેણાં છ રે.
તમારે ભાઈએ ડાંગેરો નથી પકવીઓ,
કે કાંથી ડાગર ખાંડીએ છ રે.
જીઠો રે વહુવારુ ખીચડીઓ સધો
કે નણુદલ આળ્યાં પડેણાં છ રે.
જીઠો રે વહુવારુ ભાંચેલાં રે પીરસો
કે નણુદલ આળ્યાં પડેણાં છ રે.
જીઠો રે વહુવારુ ઘીચેલાં તાવો,
કે નણુદલ આળ્યાં પડેણાં છ રે.
સામુ ને સસરો બે જમવા રે બેઠાં,
કે વહુ પાણીલાં ચાલ્યાં છ રે.
સામુ ને સસરો બે જમીને ભિક્યાં રે
કે તોયે ન લાળ્યાં વહુ ખાણી છ રે.
સોળસેં પનિયારીઓ ટોળે રે વળીઓ
કે હાથપગ ધોતાં વાર લાગી છ રે.

તમે રે સસરા ! ઝાઝલા વેવારિયા,
 ઠે ઝાંપે વાવડી જોદાવો છ રે.
 મારી રે મયિરેના^૧ જોપીડા તેડાવુ,
 ટીપડલાં જોવડાવું છ રે.
 જો જો રે 'લ્યા જોપી, સારાં જ ટીપડાં,
 કયે જગેર^૨ વાવડી જોદાવુ છ રે.
 બાર બાર વરસોનાં વાણુલાં વાયાં,
 તોથે ન આલ્યું^૩ નીર - પાણી છ રે.
 હાથોમાં નારિયેળી જોળામાં કુકાવટી,
 વહુ વાવડી વધાવવા ચાલ્યાં છ રે.
 વાવડી રે વધાવીને પાછાં રે વળીયાં ને,
 પોસો^૩ પ્રમાણે નીર આળ્યાં છ રે.
 પાછા વળોને ઘેર જઈએ હો પરણ્યા !
 પોસો સમાન નીર આળ્યાં છ રે.
 એકે રે પગથિયે ને બીજી પગથિયે,^૪
 પોસો સમાન નીર આળ્યાં છ રે.
 વાવડી વધાવીને પાછાં રે વળિયાં ને,
 ધૂંટણુ સમાં નીર આળ્યાં છ રે.
 પાછાં વળોને ઘેર જઈએ હો પરણ્યા,
 ધૂંટણુ સમાં નીર આળ્યા છ રે.
 ત્રીજે પગથિયે ને ચોથે પગથિયે,
 વાવડી વધાવવા ચાલ્યા છ રે.

વાવડી વધાવીને પાછાં રે વળિયાં ને,
 ઠેઠા સમાં નીર આબ્યાં છ રે.
 પાછા વળોને ઘેર જઈએ હો પરદયા,
 ઠેઠા સમાં નીર આબ્યાં છ રે.
 ચાચે પગધિયે ને પાંચમે પગધિયે,
 વાવડી વધાવવા આદ્યાં છ રે.
 વાવડી વધાવીને પાછાં રે વળિયાં ને,
 છાતી સમાં નીર આબ્યાં છ રે.
 પાછા વળોને ઘેર જઈએ હો પરદયા !
 છાતી સમાં નીર આબ્યાં છ રે.
 પાંચમે પગધિયે ને છઠ્ઠે પગધિયે
 વાવડી વધાવવા આદ્યાં છ રે.
 વાવડી વધાવીને પાછાં રે વળિયાં ને
 ગળા સમાં નીર આબ્યાં છ રે.
 પાછા વળોને ઘેર જઈએ હો પરદયા !
 ગળા સમાં નીર આબ્યાં છ રે.
 છઠ્ઠે પગધિયે ને સાતમે પગધિયે
 વાવડી વધાવવા આદ્યાં છ રે.
 વાવડી વધાવીને પાછાં રે વળિયાં ને,
 માથા સમાં નીર આબ્યાં છ રે.
 પાછા વળોને ઘેર જઈએ હો પરદયા !
 માથા સમાં નીર આબ્યાં છ રે.
 ધનછ ભગવટે ને મનછ માંડળિયે,
 એનું જલે નખળેદ !
 હીચરે-વહુવાડુ ભોગ આપ્યો છ રે !

તમે રે સસરા ! આઝલા વેવારિયા,
 કે આપે વાવડી જોદાવો છ રે.
 મારી રે મયિરેના^૧ ભેખીડા તેડાવું,
 ટીપડલાં ભેવડાવું છ રે.
 ભે ભે રે 'લ્યા ભેખી, સારાંજ ટીપડાં,
 ક્યે જગે^૨ વાવડી જોદાવુ છ રે.
 બાર બાર વરસોનાં વાણુલાં વાયાં,
 તોયે ન આવ્યું નીર - પાણી છ રે.
 હાથોમાં નારિયેળી જોળામાં કુકાવટી,
 વહુ વાવડી વધાવવા ચાલ્યાં છ રે.
 વાવડી રે વધાવીને પાછાં રે વળીયાં ને,
 પોસો^૩ પ્રમાણે નીર આવ્યાં છ રે.
 પાછા વળોને ઘેર જઈએ હો પરણ્યા !
 પોસો સમાન નીર આવ્યાં છ રે.
 એકે રે પગથિયે ને બીજી પગથિયે,
 પોસો સમાન નીર આવ્યાં છ રે.
 વાવડી વધાવીને પાછાં રે વળિયાં ને,
 ધૂંટણુ સમાં નીર આવ્યાં છ રે.
 પાછાં વળોને ઘેર જઈએ હો પરણ્યા,
 ધૂંટણુ સમાં નીર આવ્યાં છ રે.
 'જે પગથિયે ને ચોથે પગથિયે,
 વાવડી વધાવવા ચાલ્યા છ રે.

અંદનનાં અંદનનાં લાકડાં વઢાવિયાં રે.
રેવાની તીરે રે જો'નની ચોયો' સીંકીરે રે.

ઓ કેસરિયા લાલ !
ઓ નંદાના લાલ !
ધૂમાડા નીકળે રે અગિલ શુભાલના રે !
ઓ કેસરિયા લાલ !
ઓ નંદાના લાલ !
વરાળો નીકળે રે કંધુ કેસરની રે !
ઓ કેસરિયા લાલ !
ઓ નંદાના લાલ !
હાથને ઝાલે તો પાર ઉતારને રે !

✽

૨૪૬. લીમડો

રાજપીપળો તો ગઢ વાંકો ને ચૂકો
ગર ગુજરાતનો અંધો છ રે.
તમારી નગરી એ' શેની શેની વસ્તી,
શું એ લે'રાં લે છે છ રે.
અમારી નગરીએ' વાણિયા ભરામણુ^૧
કણબણુ લે'રાં લે છે છ રે.
તમારી વાડીઓએ' શેના શેના રાપા ?
ને શું એ લે'રાં લે છે છ રે.

અમારી વાડીઓમે કુવાર-બાજરી પાકે
 ડાંગર લે'રાં લે છે છ રે.
 તમારી વાડીઓમે' શેના શેના રોપા,
 ને શું ચે લે'રાં લે છે છ રે.
 અમારી વાડીઓમે' અમરો ને ડમરો
 કેવડો લે'રાં લે છે છ રે.
 બિચી 'લી ! કણબણુ અવરે કુવારી
 મુજની સાથે પછણાવો છ રે.
 જેસંગ રાજા ! તારે સોળસે' રાણીઓ
 કણબણુને શુ કરશે છ રે.
 સોળસે' રાણીઓ પાણી ભરવા જશે
 કણબણુ બેઠક રાણી છ રે !
 સોળસે' રાણીઓ પાણી ભરવા જ્યાં'તાં
 બેઠાં બે પાણી લાઈવાં છ રે !
 કણબણુ રાણી પાણી ભરવા જ્યાં'તાં,
 આખું સમુદર લાયવાં છ રે.
 સોળસે' રાણીઓ ઘાસ વાઢવા જશે,
 કણબણુ બેઠક રાણી છ રે.
 સોળસે રાણીઓ ઘાસ વાઢવા જ્યાં'તાં,
 પૂજો પૂજો ઘાસ લાયવાં છ રે !
 કણબણુ રાણી ઘાસ વાઢવા જ્યાં'તાં,
 બારે બીડોનાં ઘાસ લાયવાં છ રે !
 સોળસે' રાણીઓનાં ઘરેણાં ઉતાર્યાં,
 લીંબડે બચકે બાંધ્યાં છ રે.

તાંથી 'લા લીંબડો નાહીને નાઠો,
 જઈ અંદરવાવમે પેઠો છ રે.
 પીઠી હનમાન . તને તેલ ચડાવું,
 અધમણુ સિંદૂર . ચડાવું છ રે.
 અંદરવાવ ઝાડાં જોદી નંખાવું,
 લીંબડાને જીવતો ઝાલું છ રે !
 પેલી ઉતાડું, તારી ઢાલ-તલવાર,
 પછી ઉતાડુ લશ્કર છ રે.
 ખાંધે બધુકડીને જોખારો કરિયો,
 લીંબડો થર થર કાપે છ રે !
 ટેકરે ચડીને મૂવે જોખારો કરિયો,
 લડવું હોય તેને આવો છ રે !
 તાંથી તે લીંબડો સમશા બાણી,
 રાતે રતોવઈ નાઠો છ રે !
 રાતે . રતોવઈ નાઠો 'લા લીંબડો,
 સંખેડા શે'ર જઈ પેઠો છ રે.
 સંખેડું શે'ર તારુ શેને વઈતું 'લા ?
 ચોર મારો ઝાલી આવો છ રે.
 તાંથી તે લીંબડો સમશા બાણી,
 જઈ બાધરપોર પેઠો છ રે.
 રાતે રતોવઈ લીંબડો નાઠો,
 જઈ ચાંદજમે પેઠો છ રે.
 ચાંદજ શે'ર તારું જોદી નંખાવું,
 ચોર મારો ઝાલી આવો છ રે.

તાંથી તે લીંબડે સમથા બાણી,
 જઈ પોઈચામેં પેઠા છ રે.
 પોઈચા ગામનાં પૂછેટિયાં મંગાવે,
 દેવામેં મોરચા બંધાવે છ રે.
 લીલોડિયા ગામનેા લીખલો લાંગિયો,
 રણસિંગે રંગ રાઈજો છ રે !
 ખલે બંધુકડીને ખાંખારો કરિયો,
 લીંબડો થર થર કાંપે છ રે !
 લીલાં ને ધાંણકાં નાહીને નાકાં
 રજખૂતે રંગ રાઈજો છ રે.

૨૫૦. વિસલદેવ

જૂના તે ગઢનેા રાજા છ રે.
 નવાં નગર તે વસાવે છ રે.
 એની માસીએ મેણુલાં માર્યાં છ રે.
 તું રે રાજાજી વાંઝિયો છ રે.
 રાજાએ ઝાલી છે વનડોની વાટો હો છ રે.
 વનમાં ગોંસાઈ મલ્યા હો છ રે.
 લટમાંથી લખૂત આલી છ રે.
 સોના કટોરીએ ઝીલી હો છ રે.
 સોના કટોરીએ ઝીલી હો છ રે.
 રૂપા કટોરીએ ઘોળી હો છ રે.
 રૂપા કટોરીએ ઘોળી હો છ રે.
 સોના કટોરીએ પાધી^૧ હો છ રે.

રાણીને ઝોધાણ રહ્યાં હો છ રે,
 એની શોકે , કામણ કીધું હો છ રે.
 માળવેથી મઈણ્યાં મંગાવ્યાં હો છ રે
 ઊંઘરા હેઠે દળાવ્યાં હો છ રે.
 નવે મહિના પૂરા થાય હો છ રે,
 રાણીને છૂટકો ન થાય હો છ રે.
 જો 'લ્યા ! જોપીડા જોષ હો છ રે,
 રાણીને છૂટકા ન થાય હો છ રે.
 માળવેથી મઈણ્યાં મંગાવ્યાં હો છ રે,
 ઊંઘરા હેઠે દળાવ્યાં હો છ રે.
 રાણીને છૂટકા થયા હો છ રે,
 જો 'લ્યા જોપીડા જોષ હો છ રે.
 કુંવરનું નામ શું ધરાવીયે હો છ રે ?
 એનું નામ ધરાવે વિસલદેવ રાય હો છ રે.
 એની માતીએ કામણ કીધાં હો છ રે,
 કેરા ઘડામાં જિતાર્યો હો છ રે.
 નદીમાં વહેતો મેલ્યો હો છ રે,
 નદીમાં વહેતો મેલ્યો હો છ રે,
 વનમાં ગોંસાઈને મેલ્યો હો છ રે !

*

૨૫૧. નવરાત્રીના ગરબો ✓

ગામના કુંભાર વીર, તને વીનવું રે લોલ.

મને ઘડુલિયો ઘડી આવ રે જોગમા

નાગરવેલમાં રે લોલ.

ગામની માલણ, તને વીનવું રે લોલ.
મારે ગરબે ફૂલડિયાં લાવ રે, જોગમા
નાગરવેલમાં રે લોલ.

ગામની - ઘાંચણ, તને વીનવું રે લોલ.
મારે ગરબે તેલડિયાં લાવ રે, જોગમા
નાગરવેલમાં રે લોલ.

મારા ગામના પીજરી તને વીનવું રે લોલ.
મારા ગરબે દીવેટો લાવ રે, જોગમા
નાગરવેલમાં રે લોલ.

અરે દીવડા મેઢ્યા છે ત્રણસે' ને સાઠ રે, જોગમા
નાગરવેલમાં રે લોલ.

ગામના પટલ તને વીનવું રે લોલ.
મારો ગરબો ધુમાવ રે, જોગમા
નાગરવેલમાં રે લોલ.

વેરાઈ માતા રે, તને વીનવું રે લોલ.
અરે! માતા! ગરબે રમવા વેલા આવ રે
જોગમા નાગરવેલમાં રે લોલ.

માતા રમ્યા સરખી માઝમ શત છે રે,
હું શાને આર્ધું લોળા માનવી રે!
મારે જોળે રુવે નાનાં બાળ રે, જોગમા
નાગરવેલમાં રે લોલ.

બાળક સુવાડું સોના ઢાલિયે રે લોલ,
માતા! ગરબે રમવા વે'લા આવ રે જોગમા
નાગરવેલમાં રે લોલ.

૨૫૨. ગરબાનાં આમંત્રણ

કયા ભાઈની ગોરી,

તમે ગરબે રમવા આવો, હો નંદલાલજી !

મોટાભાઈની ગોરી,

તમે ગરબે રમવા આવો, હો નંદલાલજી !

ગરબે રમવા આવું પણ રાત અંધારી હો નંદલાલજી !

અંધારી રાતે પણ હીવલા મેલાવું હો નંદલાલજી !

ગરબે રમવા આવું પણ કાંકરા જ ખૂંચે હો નંદલાલજી !

કાંકરા જ ખૂંચે પણ મોજડી પે'રાવું હો નંદલાલજી !

મારો પાવડી પણ લપઈસો

મારા પગની નેવઠ વાળી,

મારી સૂતી નણ્ણી નાગી

મને બહું પાપ લાગ્યું !

હો નંદલાલજી !

*

૨૫૩. ગરબાનાં રમનારાં

આવી રે આવી પડવા પૂનમની રાત ને,

ચાંદલિયો ઉઠગો રે સખી ! મારા ચોકમાં રે લોલ.

ગોરી રે મોરી ! આંગણમાં વાળી મેલ ને,

ગરબાનાં રમનારાં રે અજ ધડી આવશે રે લોલ.

ગોરી રે મોરી ! ઢાલિયા વાળી મેલ ને,

ઢાલિયાનાં ખેસનારાં રે અજ ધડી આવશે રે લોલ.

ગોરી રે મોરી ! હુકલડા લરી મેલ ને,

અમલાંનાં^૧ ખીનારા રે અજ ધડી આવશે રે લોલ.

ગોરી રે મોરી ! હળવી તાળી પાડ ને;
 હાથેની હથેળી રે ગોરી તારી દુઃખશે રે લોલ.
 ગોરી રે મોરી ! હળવા ફેરા ફર ને,
 હીરનાં ચીર રે ગોરી ! તારા ફાટશે રે લોલ.

*

૨૫૪. તુંબડી રે તુંબડી !

હુંગરથી બિયું આયવું, નંદલાલ ! તુંબડી રે તુંબડી
 એ બિયે ચારો ખોઈદો, નંદલાલ ! " "
 એ બિયે ફણગો લાઈખો, નંદલાલ ! " "
 એ બિયે વેલો સઈખો,^૧ નંદલાલ ! " "
 એ વેલે ફૂલું જઈવું, નંદલાલ ! " "
 સોમલો ભોઈ જો'લો,^૨ નંદલાલ ! " "
 એ ફૂલે આરું જઈવું, નંદલાલ ! " "
 એ આરું મોટું થયું, નંદલાલ ! " "
 એ સોમલો તોડી લાઈવો, નંદલાલ ! " "
 ઝીણિયો શાકે મોરે, નંદલાલ ! " "
 હિમતો સાકી^૩ ભેવે, નંદલાલ ! " "
 પચલો રોટલા ઘડે, નંદલાલ ! " "
 બચુડો શાકે રાંધે, નંદલાલ ! " "

*

૨૫૫. પાણી ખીને નાત પૂછવી

આવી રૂડી સરોવરિયાની પાળ,
 કે પાળે બેઠું બગલું રે લોલ.
 બગલું જીલી ગયુ અસમાન,
 કે પગલું રે ગયુ રે લોલ.
 રાજાજી શિકાર રમવા નીસરા,
 કે વન ભૂલે પડ્યા રે લોલ.
 રાજાજીને વનમે' લાગી તરસ,
 કે નીર ચ્યાંથી લાવશું રે લોલ.
 રાજાજીએ ઝાડે થદી નીર ભેયાં,
 કે સમઠાં ભમતાં રે લોલ.
 રાજાજીએ નીચે ઊતરી ઘોડા ઠોકચો,
 કે ગઢ પાવા લણી રે લોલ.
 રાવળિયોના સોનાનાં છે બેઠાં,
 કે રૂપલા ઢાંકણી રે લોલ.
 રાજાજીએ હાથે જીવેડી નીર પીધાં,
 પછી નાત પૂછ્યાં રે લોલ.
 હલા ઘેરા ! કેનો છે તું સૂજો ?
 સોના બેઠાં વટાળિયાં રે લોલ.
 હલી ઘેરી ! કેની છે તું નાર !
 સામા બોલ બોલતી રે લોલ.

૨૫૬. સંતાકૂંડી

અમે સાસુ ને બે વહુઓ રે,
 પૂનેમ ના'વા ગ્યાં'તાં રે૦
 અમે પૂનેમ ના'યાં ને પડવે,
 બીજે પાછાં વળિયાં રે.
 મારી નાની નણુંદીને એક વીરો રે,
 નીત ગોકુળમાં તેડે રે,
 નીત ગોકુળમાં તેડે રે.
 મને બેવડી રાસે રમાડે !
 એ મને બેવડી રાસે રમાડે,
 મારા આછાં છાયલ ફાટે.
 મારા દરોપરાના^૧ દરજી,
 વેગે વહેલા આવે.
 તારી સોય છે સોનાની,
 તારો દોરો છે ડપાનો.

૨૫૭. રાધાને મેલ્યાં જૂલતાં

બિંચી રખારણુ ઝરમરિયાશાં ચીર ને,
 માથે ને દોણી રે. રખારણુ બિતરી.
 વહેતીને નદી રે રખારણુ બિતરી.
 પાળે રે બિલો કાનુડિયો ગોવાળ ને.
 કહે રે રખારણુ પરણી કે કુંવારી ને ?
 કહે રે કાનુડિયા તારે શી પડપૂછ ને ?
 નથી ને પરણી રે બાળ કુંવારડી.
 કહે રે કાનુડિયા પરણ્યો કે કુંવારો ને.
 કહે રે રખારણુ તારે શી પડપૂછ ને ?
 નથી ને પરણ્યો રે બાળ કુંવારડો.
 નેપી રે બામના નેપીડા તેડાવો ને,
 લગનિયાં નેવડાવો રે રવજના ચોકમાં.
 આજ થઈ સાતમને શનિવાર ને,
 લગનિયાં ગયાં રે ઘણાં વેગળાં.
 આજ થઈ બારથને બુધવાર ને,
 લગનિયાં આયવાં રે ફડાં દૂકડાં.
 સાગ રે કેરી ? ચાંબલિયો વડાવો ને,
 માંડવડો રચાવો રે રવજના ચોકમાં.
 સમજા કેરી ડાળખલી મંગાવો ને,
 માંડવડો બધાવો રે રવજના ચોકમાં.
 આંબા રે કેરાં પાંદડિયાં મંગાવો ને,
 તોરણિયાં બધાવો રે રવજના ચોકમાં.

સરખી રે સરખી સાહેલીઓ તેડાવે ને,
 ધોળ-મંગળ ગવડાવે રવજીના ચોકમાં.
 ગંગા રે ફેરી ગોરમટી મંગાવે ને,
 ચોરીઓ બંધાવે રે રવજીના ચોકમાં.
 લીલા રે પીળા ચોખ્ખલિયા પીલાવે ને,
 ચોરીઓ ચીતરાવે રે રવજીના ચોકમાં.
 ગુજર ગામનાં ગુજરિયા મંગાવે ને,
 ફરતાં ને મુકાવે રે રવજીના ચોકમાં.
 નડિયાદ ગામનાં નાડલાં મંગાવે ને,
 તોરણિયાં બધાવે રે રવજીના ચોકમાં.
 *..... ગામના બાંમણિયા તેડાવે ને,
 ધોળ-મંગળ ગવરાવે રે રવજીના ચોકમાં.
 પરણ્યાં રે પરણ્યાં સ્ત્રીતાને સરીસમ ને,
 રાધાને મેઢ્યાં રે વનમાં ગૂલતાં ।

*

૨૫૮. વેદનો વારો

[આ ગીત ખાસ કરીને તિલકવાડા મહાલ, રેવાકાકાનાં રાજ્યો અને છોટાઉદેપુરની બીલ વસાહતોમાં જ ગવાય છે. ઉપરના પ્રદેશમાં રહેતા તાલવી લોકોનાં બૈરાં પશ્ચિમ ઝે ગરબો ગાય છે. બીલ ને તાલવી જાતિની સ્ત્રીઓ લગ્નપ્રસંગે કે ગરબા વખતે એમાં જ ગીતો ગાય છે ને લોકમંગીનનો રસ માણે છે. મૂળ આ ગીત બીરજાતિનું છે નાની ઠકરાતોના રાજકર્તાઓની વેદનું પ્રતિબિંબ એમાં છે તથા તાલવીમાં ફરતાં ફરતા સ્ત્રી-પુરુષો આ ગીત ગાય છે]

આજ 'લા કોનો વારો ? એને વેઠે લગાડી દે'મ.
 આજ 'લા મોહનનો વારો; એને વેઠે લગાડી દે'મ.
 હાથમે' લાકડી ઝલાવું; એને ઢાસાં ચારવા મોકલું.
 આજ 'લા કોનો વારો ? એને વેઠે લગાડી દે'મ.
 આજ 'લા છગનનો વારો; એને વેઠે લગાડી દે'મ.
 હાથમે' દાતૈડું ઝલાવું; એને ઘાસ કાપવા મોકલું.

આજ 'લા કોનો વારો ? એને

આજ 'લા મોહનનો વારો. એને

ટોપણીમે' દૈણું; એને ઢગવા બેસાડી દે'મ.

(પછી આગળ નામ મૂકીને મવાય છે. ચાલી વખતે એ પક્ષ પડે છે.)

*

૨૫૬. લોકરામાયણ

કનકા કટોરામાં કેસર ઘોળ્યાં, તેમાંથી સીતા પેદા થયાં.
 બાર વરસનાં સીતા થયાં, લઈ પાટીને લણવા ગયાં.

બણી ગણીને નવ સિદ્ધ થયાં,

વનમાં જઈને મઢી રચી,

મોરને પીછે મઢી રચી.

રામ લખમણ ખોદાવે કૂવા,

સીતાએ વાળ્યો અમરો ને ડમરો,

જેમ જેમ સીતા પાણીલાં સીંચે,

તેમ તેમ, ડમરો લે'રે જાય.

જેમ જેમ ડમરો લે'નાં લેય,

તેમ તેમ મરણો હરી-ચરી જાય.

સીતાની વાડીમાં અમરો ને ડમરો, ડમરો લે'શં લેય, વહાલા !

મરઘો હરી ચરી જાય વહાલા !

ચરતેલો મરઘલો સીતાએ દીઠો ને

સીતાને લાગી છે રહ વહાલા !

ધીરે 'હયા ! મરઘા, તજને મરાવું ને

કંચવડો સિવડાવું રે.

સોના કંચવડો રૂડી રૂડી પહેડું ને

મરઘા કંચવડાની હોંશ, વહાલા !

તમને સોહે સીતા ! મોના કંચવડો,

મરઘો માર્યો કેમ જાય, વહાલા !

ઊઠયા છે રામ ને લીધાં છે બાણો રે,

મરઘો મારવા કાજ, વહાલા !

પહેલું બાણ લખમણે સાંધ્યું ને

જઈ પડ્યું લંકામોઝાર, વહાલા !

ખીજું તે બાણ રામે માર્યું ને

વાગ્યું મરઘા ચરીર, વહાલા !

ચરતેલો મરઘે પાડી છે ચીમ રે

'ધાળે લખમણ વીર' વહાલા !

મદીની બા'ર પગ મેલો તો

રામદુવાઈની આણ, વહાલા !

જોગીને વેશે રાવણ આબ્યો ને

લિક્ષા લેવાને કાજ, વહાલા !

સીતા રે માણ ! લિક્ષા રે આપોને,

આબ્યા તપેસરી મારાજ વહાલા !

થાળ બરીને સીતા વનફળ લાવ્યાં ને
 લેવ રે તપેસરી મા'રાજ, વહાલા !
 ભૂખી લિક્ષા તારી નહિ રે લઉંને,
 પાવડીએ પગ દેવ, વહાલા !
 એક પગ મારી પાવડીએ મૂકેા ને
 બીજે ઉમરલા હેઠ, વહાલા !
 એક પગ પાવડીએ મૂક્યો ને
 બીજે પગ ઉમરલા હેઠ, વહાલા !
 ખાંધે બેસાડીને રાવણ નાઠો ને
 લઈ ગયો લકા મોઝાર, વહાલા !
 મરઘો મારીને રામ મઢીએ સધાર્યાં ને
 મઢીમાં બિટે છે કાળા કાગ, વહાલા !
 મરઘો મારીને રામ ઘેર આવ્યા ને,
 મઢી સૂનેરી દીઠ, વહાલા !
 રામ રૂવે ને લખમણુ ખીરવે,
 ઘેલા ના રાશે રામ, વહાલા !
 એવી સીતાએ બીજી લાવીશું ને,
 સીતા ધરાવીશું નામ, વહાલા !
 વનવન ચઢન ક્યાંથી હોય ?
 ઘેર ઘેર સીતા ક્યાંથી હોય ?
 આટલાં જુદો^૧માં કોણ કોણ જુદો ને,
 લાવે સીતાજીની શોધ વહાલા !

આટલા જુદોમાં હનુમાન જુદો ને
 લાવે સીતાજીની શોધ, વહાલા !
 હું બહુ સીતા મા શોધ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ !
 અહ્યા ! ત્યાંથી તે ઠેકઠો મારિયો રે,
 જઈ પડ્યો લકા મોઝાર રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ !

વાંદર બેઠો વાવને ટોડે,
 બેઠો પનિહારીઓને પૂછી જુવે;
 રાવણ છે કે મરી ગયો ?
 રાવણ બેઠો રાજ કરે
 કે'રે પનિયારી બે'ની, સાચા બોલ,
 સીતા માતા કાંયે વસ્ત્યાં ?
 આસાપાલવને વઠલા છાંય,
 સીતા માતા ત્યાંયે વસ્ત્યાં !

આ રે મુદ્રિકા કયાંથી લાવિયો રે લોલ,
 આ રે મુદ્રિકા મારા રામની રે લોલ,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.
 સીતા માતા ! મને ભૂખો રે લાગિયો,
 ને લોજનિયાં મને આવળે
 આ રે વાડી રાજ રાવણની રે,
 પડ્યાં વનફળ વીણી ખાળે.
 ત્યાંથી વાંદરે ઠેકઠો માર્યો રે લોલ.
 જઈ પડ્યો વાડીની માંય રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.

એક લાંગે ને બીજું આંબળે રે લોલ,
 એક પાટે ને બીજું આંબળે રે લોલ
 ડાળ ઝાલીને ઢંઢાળિયાં રે લોલ,
 એની વાડી કરી બિંધામૂળ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.
 વાડીનો રખવાળ આવિયો રે લોલ,
 મારી વાડી કરી બિંધામૂળ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.
 વાડીવાળે કરી કશિયાદી રે લોલ,
 મારી વાડી કરી બિંધામૂળ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.
 બારે ગામીનાં ગોઠડાં રે લોલ,
 તેરે ધાંણીનાં તેલ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.
 વીંટાળો વાંદરાના પૂંછડે રે લોલ,
 તેરે ધાંણીનાં તેલ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.
 રેડાવો વાંદરાના પૂંછડે રે લોલ,
 લગાડો વાંદરાનું પૂછ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.
 ત્યાંથી તે ઠેકડો મારિયો રે લોલ,
 જઈ પડ્યો મઢી માંચ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.

બળી બળી રાવણ તારી મઢી રે લોલ,
 બળી રાવણ તારી મૂછ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.
 વાંદર ફૂદિયો હડૂક હઈ,
 લકા બળી લડૂક હઈ !
 ત્યાથી તે ઠેકઠેા મારિયો રે લોલ,
 જઈ પડ્યો હરિયાની માય રે,
 મીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.
 હરિયા માએ મારી ઝાલક રે લોલ,
 હોલબુ વાંદર તારુ પૂછ રે,
 સીતાને રામચંદર સાંભરે રે લોલ.

*

૨૬૦. રસાહું

રાંણી રખોમણી^૧ ચાલ્યાં રસણે,
 એને ઢેને^૨ મનાવા જાય ?
 ઝોલો લાગ્યો ગોરીને ધૂધડે !
 એને જશે મસદોજી પાતળિયા,
 વહિવર ! ચાલોને આપડે^૩ ઘેર, ઝોલો.
 સસરા ! તમારાં વાર્યા નઈ રે વળુ !
 મને મારી પાટુ ને દીધી ગાળ, ઝોલો.
 રાંણી રખોમણી ચાલ્યાં રસણે,
 એને ઢેને મનાવા જાય ? ઝોલો.

- એને જશે જેઠાણ પાતળિયા,
વઉવર ! ચાલોને આપડે ઘેર. ઝોલો૦
- જેઠ તમારાં વાર્યાં નંઈ રે વળું,
મને મારી પાડુ ને દીધી ગાળ. ઝોલો૦
- રાંણી રખોમણી ચાલ્યાં રૂસણે,
એને કેને મનાવા જાય ? ઝોલો૦
- એને જશે દિયેરણ પાતળિયા,
ભાણી ! ચાલોને આપડે ઘેર. ઝોલો૦
- દિયેર ! તમારાં વાર્યાં નંઈ રે વળું,
મને મારી પાડુ ને દીધી ગાળ. ઝોલો૦
- રાંણી રખોમણી ચાલ્યાં રૂસણે,
એને કેને મનાવા જાય ? ઝોલો૦
- એને જશે પઈલોણ પાતળિયા,
ગોરી ચાલોને આપડે ઘેર. ઝોલો૦
- પઈણા તમારાં વાર્યાં નંઈ રે વળું,
મને મારી પાડુ ને દીધી ગાળ. ઝોલો૦
- પઈણાના હાથોમેં જોવડ રાસ,
ગોરી ! ચાલોને આપડે ઘેર. ઝોલો૦
- પઈણુ એક ગેલી ને ખીણ દેરવી,
પઈણા ! ચાલોને આપડે ઘેર. ઝોલો૦

૨૬૧ કેઠી^૧ ને^૨ તોડું

કૂવાને ટોટલે સાધુ વેરાગી,
સાધુડાને પાણી પાવાં, હરિ વના કેમ ચાલે ?
રાશે^૩ ચોંતે^૪ ના મારો ઘડો ના દૂબે;
કેમ કરી પાણી પાવાં ? હરિં
ચીર ફાડીને મેં તો ઘડો દૂબાડ્યો,
સાધુવાને પાણી પાયાં ! હરિં
બેડું ભરીને મેં તો ઘેર સધાઈશં,
જાંબરામે સામુ ઊભાં. હરિં
કેઠી તોડો તો વડે ઘરમે^૫ પેસો;
જાંપે જૂપડી બધાવો. હરિં
કેઠી ને તોડું તારા ઘરમે ને પેસું !
જાંપે જૂપડી બાંધું. હરિં

*

૨૬૨. મશ્કરી

મારે પનિયારે છત્રુ રે વાઈલું,
જિઈશુ સૂરજને પગલે.
મારા દિયરને છોકરી રે આયવી,
આવી અધારી રાતે;
ચાલો પછાળવા^૫ છયે,^૬ મારેં
આલો શીકારી^૭ને ચૈગવો^૮ ? મારેં

માસ દિવરને છેકરોરે આયવો,
 ગાયવો અજવાળી રાતે,
 ચાલો રમાડવા છુએ.
 આલો ચાળી ને લોટો. માદે૦

*

૨૬૩. રણછોડ રંગીલા

(બોડાજી લક્ષ્મીના ભક્તિ ભેદને ભગવાન ડાકાર પધાર્યા
 તે ઐતિહાસિક પ્રસંગ લોકભાષામાં-લોકગીતમાં વણાયેલો છે)

કાચા પાકા બાવળિયા વે'રાવો રે.	રણછોડ રંગીલા.
તેની વેલ તે ભલી બનાશે રે.	" "
આપણે ધોરી વના તે કેમ ચાલે રે.	" "
પેલા ખાંડિયો ને મીડિયો બે ધોરી રે.	" "
આપણે જૂંસરા વના તે કેમ ચાલે રે.	" "
પેલા અજગરને લાવો હોરા' જાલી રે.	" "
તેનું જૂસેડુ બહું બનાશે રે.	" "
આપણે નાડ વના તે કેમ ચાલે રે.	" "
પેલા ધામણાને લાવો હોરા' જાલી રે.	" "
તેનો નાડ તે ભલો બનાશે રે.	" "
આપણે રાશે વના તે કેમ ચાલે રે.	" "
પેલા દુષ્ટિયાને લાવો હોરા' જાલી રે.	" "
તેની રાશે તે ભલી બનાશે રે.	" "

આપણે જોતરાં વના તે કેમ ચાલે રે.	”	”
પેલી ઘોહરીને લાવે હોરી જાતી રે.	રણુછોડ	રગીલા.
તેના જોતરાં ભલાં બનાશે રે.	”	”
આપણે પરોણી વના તે કેમ ચાલે રે	”	”
પેલી દૂધનીને લાવે હોરી જાતી રે.	”	”
તેની પરોણી ભલી બનાશે રે	”	”
આપણે આર વના તે કેમ ચાલે રે.	”	”
પેલા વીંછીને લાવે હોરો જાતી રે.	”	”
તેની આર તે ભલી બનાશે રે.	”	”
આપણે ધૂધરા વના તે કેમ ચાલે રે.	”	”
પેલા દેડકાને લાવે હોરો જાતી રે	”	”
તેના ધૂધરા તે ભલા બનાશે રે.	”	”
ધોરી જોડ્યા એવા જોડ્યા પવનપાળે રે.	”	”
આગળ આવે છે જિમરેઠ ગામ રે.	”	”
ધોરી છોડો વિસાગ્રો મારે રે.	”	”
આખા લીમડામાં એક ડાળ મીઠું રે.	”	”
ત્યાં લીમડો ને પીંપળો પુજાય છે રે.	”	”

卐

ચરોતરનાં લોકગીતો

[સંગ્રાહક : (સ્વ.) જગજીવનદાસ દયાળજી મોદી]

[સપાદક : શ્રી. જગમોહનદાસ મોદી]

૨૬૪

સવા મણુ ઘઉં લઈને વેંણુવા બેઠી,
એક જ કાંકરો વેંણુયો રે, મારું નામ મહિયારી....
લાલ શામળિયા.

સવા મણુ ઘઉં લઈ દળવા બેઠી,
એક જ ઓરણું ઓરું રે, મારું નામ૦
સવા મણુ ઘઉંનો સાખર કરીઓ,
જઈ ચૂલામાં લાર્યો રે, મારું નામ૦
જરમર જરમર મેહુલો વરસ્યો,
હળિયો હળ લઈ આબ્યો રે, મારું નામ૦
જાવ રે પાટોરીને ઘેર,
પાટોસણુનો સામટો જૂડો,
લઈ આટ્ટે ચમકાર્યો રે, મારું નામ૦
સવા મણુ ઘઉંનો સાખર ખાઈને આટલે સૂતો,
આબ્યા છે તડિયા તાવે રે, મારું નામ૦
અમદાવાદી લેશી તેડાવો,
લેવડિયાં લેવડાવો રે, મારું નામ૦

નથી વળગી ડાયણ,
 નથી વળગી સાયણ,
 ભાખરનો ભાર રહ્યો રે, મારું નામ૦
 બેસી તારા દીકરા મરજો,
 લય્યાં માણસમાં લેણુ વેર્યા રે. મારું નામ૦

*

૨૧૫

વાણિયાવાડ ગઈ'તી હું બાઈ નવટાંકી.
 નવટાંકે ધૂપેલ લાવી હું બાઈ નવટાંકી.
 મેં મારી નણદીએ માથે ઘાલ્યું બાઈ નવટાંકી
 વધ્યું એટલું છાલીમેં રેડ્યું બાઈ નવટાંકી
 હઈડે હઈડે કરતી પાડોશણુ આવી બાઈ નવટાંકી
 નવટાંકે ધૂપેલ ઢાળી દીધું બાઈ નવટાંકી
 એરડો પરસાળ રેલમરેલ રે બાઈ નવટાંકી

*

૨૧૬

એન પાડોશણુ ખાતળી, કાંઈ દેવતા હોય તેા આલ,
 અપવાસ કરવો છે.
 અધમણ કેસે ભાત રાંધ્યો, ખચ્ચીસ સેરની દાળ,
 અપવાસ કરવો છે.
 બેઠીએ બેઠીએ રોટલા ટીખ્યા, ટીખ્યા ડાલાં ચાર,
 અપવાસ કરવો છે.
 નાહી ઘોઈને જમવા બેઠી, ગોરસ કાઢ્યાં આઠ,
 અપવાસ કરવો છે.

એટલું આરોગીને ઢાલિયે પોઢયાં, આલ્યા ઘરનો નાથ,
અપવાસ કરવો છે.
હાંલ્લીનેથી લાઈકાં લેને, ગોળીમાંથી છાશ,
અપવાસ કરવો છે.
થોડું ખાઈને તમે ધરાજો, માંહી છે મારો લાગ,
અપવાસ કરવો છે.

*

૨૧૭

ફૂવામાં કારેલડી રંગરસિયા ઢાલા,
હાલ હાલ જેવડાં ફૂલ વાર રે ઢાલા,
માનીતીને આંધુ આંધિયાં રે રંગરસિયા ઢાલા.
આલ્યા હિયર જેઠ વાર રે ઢાલા.
હોળી ચોળીને માયાં ગૂંથિયાં રંગરસિયા ઢાલા.
એની પાંથીએ ચોર સિંહૂર રે વાર રે ઢાલા.
રમજમ કરતાં મેઢે મઢયાં રંગરસિયા ઢાલા.
ડાખા તે હાથમાં દીવડો રંગરસિયા ઢાલા.
જમણા હાથમાં ફૂલ રે વાર રે ઢાલા.
મેઢો ખાતજિયો લીલો થયો રંગરસિયા ઢાલા.
પાંચ પીયાલી ઓજડી રંગરસિયા ઢાલા.
ઘણું છવો મારી માવડી રંગરસિયા ઢાલા.
બહે આખો અવતાર રે રંગરસિયા ઢાલા.
અણખામણીને આંધુ આંધિયાં રંગરસિયા ઢાલા.
આલ્યા ચારણુ લાટ રે વાર રે ઢાલા.
હોળી ચોળીને માયાં ગૂંથિયાં રંગરસિયા ઢાલા.
લમણે ઝાઝી લીખ રે વાર રે ઢાલા.

નથી વળગી ડાયણ,
 નથી વળગી સાયણ,
 ભાખરનો ભાર રહ્યો દે, મારું નામ૦
 નેશી તારા દીકરા મરજો,
 ભર્યાં માણસમાં લેણ વેર્યાં દે. મારું નામ૦

*

૨૧૫

વાણિયાવાડ ગઈ'તી હું બાઈ નવટાંકી.
 નવટાંક ધૂપેલ લાવી હું બાઈ નવટાંકી.
 મેં મારી નણદીએ માથે ઘાલ્યું બાઈ નવટાંકી
 વધ્યું એટલું છાલીમે' રેડ્યું બાઈ નવટાંકી
 હાંકી ફાંકી કરતી પાડોશણ આવી બાઈ નવટાંકી
 નવટાંક ધૂપેલ ઢાળી દીધું બાઈ નવટાંકી
 ઓરડો પરસાળ રેલમરેલ રે બાઈ નવટાંકી

*

૨૧૬

મેન પાડોશણ પાતળી, કાંઈ દેવતા હોય તો આલ,
 અપવાસ કરવો છે.
 અધમણ કેરો ભાત સંધ્યો, પચ્ચીસ સેરની દાળ,
 અપવાસ કરવો છે.
 બેઠીએ બેઠીએ રોટલા ટીપ્યા, ટીપ્યા ડાલાં ચાર,
 અપવાસ કરવો છે.
 નાહી ધોઈને જમવા બેઠી, ગોરસ કાઢ્યાં આઠ,
 અપવાસ કરવો છે.

૨૬૯

મારા વાડામાં વેંણુનો^૧ છોડ લમ્મર જેડણું^૨ પાંછેરતું^૩ રે.
 થયું છે પણ વેંણુસે^૪ ઠોણુ ૧ ૨ ૩ ૪
 ફૂલું છે પણ વેંણુસે^૫ ઠોણુ ૧ ૨ ૩ ૪
 વેણીકું અમે બે બાનો^૬ ૧ ૨ ૩ ૪
 વેંણુસે ખરાં પણ ફોલસે ઠોણુ ૧ ૨ ૩ ૪
 ફોલીકું અમે બે બાનો ૧ ૨ ૩ ૪
 ફોલસે ખરાં પણ પીલસે ઠોણુ ૧ ૨ ૩ ૪
 પીલસે ફોરાની નાત ૧ ૨ ૩ ૪

*

૨૭૦

સોના તે ઢેરું મારુ બેડલું,
 હીરલા ઉઠાણી હાથ....કાંન હરિ કેમ રમીએ.
 સરોવર પાણી સાંચ્યાંકાંન હરિ કેમ રમીએ.
 શસ ના પોહિંચે, મારો ઘડૂલો ના ફૂળે,
 ફૂવાને કાંઠે વાણ્યાં વાણ્યાં....૧ ૨ ૩ ૪
 હરતાં ફરતાં બે સાધુડા આબ્યા,
 બેન પાણીડાં પાસો^૧ રે....૧ ૨ ૩ ૪
 સાદલો સધાડી મેં તો પાણીડાં કાઢ્યાં,
 સાધવાંને પાણીડાં પાયાં....૧ ૨ ૩ ૪
 નગરાં^૨ પાણી હમે નથી રે પીતા,
 કંઠી બાંધો તો પાણી પીએ....૧ ૨ ૩ ૪

૧. પ્રાસનો. ૨. ડંડલું. ૩. પાવ રોત્રું. ૪. જાણુસે. ૫. બેડેનો.
 ૬. પાસો. ૭. ગુરુવિનાયક.

રમજમ કરતાં મેઠે ચડ્યાં રંગરસિયા ઢાલા.
 ડાબા તે હાથમાં દીવડો રંગરસિયા ઢાલા.
 જમણા હાથમાં ધૂળ રે વાર રે ઢાલા.
 બેઠો પાતળિયો સૂઈ ગયો રંગરસિયા ઢાલા.
 સપડક તાણી સોડ રે વાર રે ઢાલા.
 મરણે મા ને બાપ રંગરસિયા ઢાલા.
 શીદ આપ્યો અવતાર રે વાર રે ઢાલા.

*

૨૬૮

અમે પૂનમ ના'વા જ્યાંતાં,
 અમે પડવે પાછાં વળિયાં.
 અમે પોલાવડમાં રહેતાં,
 અમે ધોરી બળદે માર્યા,
 મારાં આછાં છાયલ ક્ષાડ્યાં.
 મારા સુરત ગામના ફરજી,
 મારાં છાયલ સાંધે સમજી,
 એને અમદાવાદી દોરા.
 મારી સાચુ ના જાણે સાંધ્યાં,
 મારી નણદી ના જાણે ઝોટ્યાં,
 મારી દેરાણી ના જાણે બળિયા,
 પાલવડે હરિવર લખિયા.

*

આંગણામાં ગયાં ત્યારે પાડોશણુ જોલી,
 ઉમરા રોકણુ આવી....લાલ....ફૂંડ.
 પરસાળ ગયાં ત્યારે માતાજી જોડ્યાં,
 ડાહી દીકરી ઘેર આળ્યાં....લાલ....ફૂંડ.
 ચૂલા આગળ ગયાં ત્યારે બલાડાં જોડ્યાં,
 ચાટવા ચોરણુ આવી....લાલ....ફૂંડ.
 ઘોરડામાં ગયાં ત્યારે ઉંદરડા જોડ્યા,
 ડાહી દૂમણુ આવી....લાલ....ફૂંડ.
 અગાશીમાં ગયાં ત્યારે લાભી જોડ્યાં,
 વડકારા બા આળ્યાં....લાલ....ફૂંડ.
 મેડીએ ગયાં ત્યારે વીરો જોડ્યા,
 ડાહી જોન ઘેર આળ્યાં....લાલ....ફૂંડ.

*

૨૫૨

વનવગડામાં ધમકે ધુધરમાળ, લાખો દિયેર વાણે આવિયો,
 જિગ્યા જિગ્યા સૂરજ ને શ્રી જાણુ, દાદો શેહેરમાં સિધારિયા,
 હોર્યા^૧ હોર્યા હીર ને વળી ચીર, હોર્યા પાંચ પટાનો ઘાઘરો.
 જિગ્યા જિગ્યા સૂરજ ને શ્રી જાણુ વીરો શેહેરમાં સિધારિયા,
 લાળ્યા લાળ્યા તેલ ને ધૂપેલ, લાળ્યા લાળ્યા કૂમતિયાળી કાંસડી.
 જિગ્યા જિગ્યા સૂરજ ને શ્રીજાણુ, વાલી શેહેરમાં સિધારિયા,
 લાળ્યા લાળ્યા કંકુ ને કેસર, લાળ્યા લાળ્યા મોં જોયાની આરસી.

*

પહેલા પ્રભુજી પોઢિયા ગુણ ગરબી લો,
 બીજલે થઈ જાણાજાણુ રે રાય ગુણ ગરબી લો.
 ત્રીજે ત્રિલોવન મોહી રહ્યા ગુણ ગરબી લો,
 ચોથલે દહીં ઠેરા ભાવ રે રાય ગુણ ગરબી લો.
 પાંચમે બાંધી પંચ રાખડી ગુણ ગરબી લો,
 છઠે છઠિયાં દાન રે રાય ગુણ ગરબી લો.
 સાતમે જોળા કરાવિયા ગુણ ગરબી લો,
 આઠમે ચોસાવી ઝીણી સેવ રે રાય ગુણ ગરબી લો.
 નવમે નરસઈ ઢળી ગયા ગુણ ગરબી લો,
 દશમે જનમ્યા કા'ન રે રાય ગુણ ગરબી લો.
 દેઈને વધામણી મોકલો ગુણ ગરબી લો,
 દેઈ ધરાવશે નામ રે રાય ગુણ ગરબી લો.
 એની માને ગમે માવજી ગુણ ગરબી લો,
 એના બાપને ગમે જીનો નાથ રે રાય ગુણ ગરબી લો.
 સોના દડૂલો ગૂંધિયો ગુણ ગરબી લો,
 રૂપલા જેડી હાથ રે રાય ગુણ ગરબી લો.
 ત્યાંથી દડૂલો હલકારીઓ ગુણ ગરબી લો,
 જઈ પડયો જૂમનાં માંદા રે રાય ગુણ ગરબી લો.

*

પિત્તળ લોટા જળે ભર્યા અંગાજી રે,
 એનો દાતણિયો પરદેશ જૂમનાં નહીં નહીએ.

તાંબાકૂડીએ જળે ભરી અંબાણ રે,
એનો નાવણિયો પરદેશ જૂમનાં નહીં નહીએ.
ચલાણાં ચોળ્યાં ચૂરમા અંબાણ રે,
એનો લોજનિયો પરદેશ જૂમનાં.....
સાજે સીસમનાં સોગટાં અંબાણ રે,
એનો રમનારો પરદેશ જૂમનાં.....
ઢથણુ સમોણુ ઢોલિયો અંબાણ રે,
એનો ચોઢનારો પરદેશ જૂમનાં.....
હવિળ સોપારી એલચી અંબાણ રે,
એનો મુખવાસિયો પરદેશ જૂમનાં.....

*

૨૭૫

ધાર પાંચ વરસનાં સીતા થયાં,
લઈ પાટીને બધુવા ગયાં.
ભણી ગણી નવચઢાં થયાં,
રામના ધરનાં માગણુ થયાં.
શમ ખોદાવે વાવ ને કૂવા,
સીતા વાવે ડમરા જૂવા.
જેમ જેમ સીતા પાણી પાય,
તેમ તેમ ડમરો લેહેરે જાય.
સોનાની શિંગડી રૂપલા ખરી,
કારમો મૃગ જાય ડમરા ચરી.

*

૨૭૬

રાશ ના પહોચે મારો ઘડૂલિયો ના ફૂળે,
 સાહો સંધાડી મેં તો પાણીડાં કાઢ્યાં,
 હરતાં ફરતાં જે સાધુડા આબ્યા,
 બેન અમને પાણીડા પાવ રે કાંન હરિ કેમ રમીએ.
 કઠી બધાવો તો પાણી પીએ રે કાંન હરિ કેમ રમીએ.
 કઠી બાધીને મેં તો પાણીડાં પાયાં,
 લો ભઈઓ સાધુઓ પીઓ રે કાંન હરિ કેમ રમીએ.
 બેન હમને બેઠકું ઉતારો રે કાંન હરિ કેમ રમીએ.
 ઘડો હેઠે રે મેલો માણુ પડતી રે મેલો,
 કઠી છોડીને ઘરમાં પેસો રે કાંન હરિ કેમ રમીએ.
 કઠી ના છોડુ ઘરમાં ના પેસું,
 વાડામાં જુવારાં બાંધું રે કાંન હરિ કેમ રમીએ.

*

૨૭૭

છોડી મઠ શેરી સાંકડી જળ ભરવા ઘો,
 આ સિંદૂરિયો સેવાળ પાણીડાં ભરવા ઘો.
 સસરો તો મારો રાજવી જળ ભરવા ઘો,
 આ સિંદૂરિયો મેવાળ પાણીડાં ભરવા ઘો.
 જેઠ મારો ઘોઠે ચડ્યો જળ ભરવા ઘો,
 આ સિંદૂરિયો સેવાળ પાણીડાં ભરવા ઘો.
 દિયેર તો મારો દીવડો જળ ભરવા ઘો,
 દેરાણી નાનું બાળ પાણીડાં ભરવા ઘો.

નણુદોઈ મારો વાંદરો જળ ભરવા દો,
 વાડીનાં વનફળ ખાય પાણીડાં ભરવા દો.
 પાકાં તે પાકાં ખાઈ ગયો જળ ભરવા દો,
 કાચાંનો વાળ્યો ફેર પાણીડાં ભરવા દો.
 નણુદ તે મારી ચરકલી જળ ભરવા દો,
 જીડી જીડી પર ઘેર ભય પાણીડા ભરવા દો.

*

૨૭૮

ખોળને વરણા રે નાર કાનમની, કપાસ વેણુવા ભય.
 હાથમેં બધિયા રે નાર સોજિત્રાની, ચીટી બાંધવા ભય.
 માથે ટોપલો રે નાર સોજિત્રાની, છાણું વેણુવા ભય.
 ખલો વાસિયો રે નાર નાપાની, આરો પાડવા ભય.
 ખોળે ચોખા રે નાર શમેલની, ફેરાં પૂજવા ભય.

*

૨૭૯

નણુદી આબ્યાં પદોણાગતે રે,
 ધોળિયાં ઘવાંને શીરો કર્યો રે,
 ગોટલા ધોઈને કઢી કરી રે,
 જોસાબ્યો કમોદનો ભાત રે,
 જીઠો નણુદીના લોજન કરો રે,
 વહુ બળ્યો તારો શીરો રે,
 નણુદી યાળી ભરી રૂપિયા આપીશું રે,
 વહુ બળ્યા તારા રૂપિયા રે,
 નણુદી સારા ભેઈને લેજો કે નણુદલ લેહેરિયું રે.

નણદી સામી વળગણીએ લેહેરિયુ રે,
 નણદી લેઈને દીમતા ગહેએ કે નણદલ લેહેરિયુ રે.
 નણદી સામા તે મળશે હુ ગલા રે
 નણદી લેહેરિયા સોતા લૂંટશે કે નણદલ લેહેરિયુ રે.
 નણદી સામા તે મળશે વાઘલા રે
 નણદી લેહેરિયા સોતા લૂંટશે કે નણદલ લેહેરિયુ રે.
 નણદી સામા તે મળશે જૂતા રે
 નણદી લેહેરિયા સોતા ગળશે કે નણદલ લેહેરિયુ રે.

*

૨૮૦

✓ રૂપા કેરા થલ રે વાસલડી વાગે,
 હીર કેરા સંઈલણુ રે " "
 કાચ કેરા નળિયા રે " "
 બે સોઘોની? વાતો રે છુગ ઢખાળા
 મા દીકરાની વાતો રે સાકરિયા મેવા
 નણદ લોખંધની વાતો રે વીંછીના ચટકા
 સામુ વહુની વાતો રે ધીકધીકતા લાળા
 દેરાણી જોઠાણીની વાતો રે પિત્રાધના મેણા

*

૨૮૧

સેમાટે ગઈ તારે હોલો રે ખોલ્યો,
 ગોળાની મારનારી આવી હો. ફૂલી લો.
 ભાગોળે ગઈ તારે ફૂલરું ભસ્યુ,
 બૂહલાની મારનારી આવી હો. ફૂલી લો.
 નેવે રે આવી તારે ચકલી ખોલી,
 માળાની પાડનારી આવી હો. ફૂલી લો.
 ધરમાં ગઈ તારે ઉઠર ખોલ્યા,
 ઉઠરની ઝાલનારી આવી હો. ફૂલી લો.

*

૨૮૨ ✓

સાગ સીસમની મારી વહેલડી રે લોલ,
 નવરો સુતાર ઘડે પેજણી રે લોલ.
 દૂધે સાકરનો શીરો કર્યો રે લોલ
 તાંબાની તાસમાં દાદો કર્યો રે લોલ.
 હું ખાવા ખેડી ને છવણી^૧ સાંભર્યા રે લોલ.
 કંઠેથી કોળિયો ના બિતરે રે લોલ.
 સામા બેસાડું દીનાનાથને રે લોલ.
 કોળિયો ભરાવું જમણા હાથમાં રે લોલ.

ક્ર

૨૮૩. ગરુ વના ચ્યમ રહીએ ?^૧

સંગ્રહક : નરુભાઈ ખરાનપુરિયા

ચ્યમ રહીએ, ગરુ વના ચ્યમ રહીએ ?

કૂવાને કાંઠે ચાર સાધુડા આયા

ખૂન બોન આલો પાંણી. ગરુ

ચીર સાંધીને મીર રે પાંણીડાં કાઢ્યાં,

દયો દયો સાધુડિયાં પાંણી. ગરુ

કંઠી તોઢો તો મારા ઘરમાં પેહો,^૨

ઝાંપે ઝૂંપડાં બાંધો. ગરુ

કઠી ના તોડું તારા ઘરમાં ન પેહું,

ઝાંપે ઝૂંપડાં બાંધું. ગરુ

ખોળો વાળીને મીરાં વાડી પધાર્યાં,

વેણી^૪ તાંદલબની ભાણ. ગરુ

સરવે સંતોને સીરા ને પૂરી,

ગરુજને સેવ સુંવાળી. ગરુ

卐

રખારીનાં લોકગીતો

સંગ્રહક : મંજુશાસ્ત્ર મજમૂદાર

ગ

ગુજરાતના ખંડરથ ભાગ તથા ગુજરાતના સૌરાષ્ટ્ર દીપકલપના ભાગમાં વસનારી અનેક જાનિઓમાં બિન્ન બિન્ન સંસ્કૃતિઓનાં મિશ્રણ થયેલાં છે સચોત્તવચ્ચાદ જાનિઓનાં દેશવિદેશ પશ્ચિમભૂ થવા

૧. ૨૪ મિત્રુભાઈએ વસોમાં સિદ્ધાન્તવર્મ સદ્ ક્રમેથી ત્યારે અક્ષરજ્ઞાનના વર્ગો ગામડાંમાં આસવા દેવા તે વખતે વસો પાસે શુદ્ધ નામના ગામડામાંથી લોક-સાજન મંડળીમાંથી મળેલું. સ. ૧૯૩૬. ૨. મે. ૩. વસો. ૪. વીણી.

લાગ્યાં. પરિણામે, તે તે રચાનનો રંગ તે જાતિ પકડતી ગઈ; અને એમ આચારવિચારમાં અનેક મિશ્રણો થયા હાયાં.

રંગારીની કામ એવી એક પશુપાલન કરનારી વિશિષ્ટ જાતિ છે. સોરઠના તથા ગુજરાતના રંગારીઓ કયાં કયાં જુદા પડે છે તે અભ્યાસ અને અંશોધનનો વિષય છે. આહી મેળવેલાં ગીતો ગુજરાતના ચરોતર પ્રદેશમાં રહેનાર રંગારી બહેનો પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલાં છે.

૨૮૪. જુઆરાં વહેંચીએ રે લોલ.

રસિયા ! વાડાની વરખડિયે,
મધડાં મેસિયાં રે લોલ.

રસિયા ! નિમ્મરણી મંગાવો
મધડાં લેઈએ રે લોલ.

રસિયા ! આંહીને વાટકડે
મધડાં બીલીએ રે લોલ.

રસિયા ! નિમ્મરણી ખસી ને,
મધડાં ઢળી ગયાં રે લોલ.

રસિયા ! સસરાને બોલાવો,
જુઆરાં વહેંચીએ રે લોલ.

રસિયા ! સાસુને તેડાવો,
જુઆરાં વહેંચીએ રે લોલ.

રસિયા ! પરચાળે ચોરડા,
તે આપણુ શોભતા રે લોલ.

રસિયા ! આંખની જૂંપડી,
તે વેરવણુ શોકચને રે લોલ.

- રસિયા ! જેઠને તેડાવો,
જુઆરાં વહેંચીએ રે લોલ.
- રસિયા ! જેડાણીને તેડાવો,
જુઆરાં વહેંચીએ રે લોલ.
- રસિયા ! હીંદોળા ખાટો,
તે આપણુ શોભતી રે લોલ.
- રસિયા ! તૂટેલી ખાટલી
તે વેરવણુ શોકચને રે લોલ.
- રસિયા ! દિયેરને તેડાવો
જુઆરાં વહેંચીએ રે લોલ.
- રસિયા ! દેરાણીને તેડાવો
જુઆરાં વહેંચીએ રે લોલ.
- રસિયા ! ભૂરણી ને લેશો
તે આપણુ શોભતી રે લોલ.
- રસિયા ! કાળી ને ડાબડી^૧,
તે વેરવણુ શોકચને રે લોલ.
- રસિયા ! ધોળી તે ગાયો
તે આપણુ શોભતી રે લોલ.
- રસિયા ! કાળી ને બકરી
તે વેરવણુ શોકચને રે લોલ.
- રસિયા ! તાંબાનાં બેઠાં
તે આપણુ શોભતાં રે લોલ.
- રસિયા ! કચરાનું બેઠું
તે વેરવણુ શોકચનું રે લોલ.

રસિયા ! નણુંદને તેડાવો
જુઆરાં વહેંચીએ રે લોલ.

રસિયા ! નણુદોઈને તેડાવો,
જુઆરાં વહેંચીએ રે લોલ.

રસિયા ! બળલો ને છોકરો
તે આપણુ શોભતો રે લોલ.

રસિયા ! કાણે ને ફૂળડો
તે વેરવણુ શોકચનો રે લોલ.

*

નોંધ—એક રબારણુ બદેન ખાસેથી મેળવેલુ આ લોકગીત, રોકચના સસારની ધેરી બાજુ રજૂ કરે છે. ગીતની પ્રસ્તાવનારૂપ પહેલી ચાર લીટી કવિત્વપૂર્ણ અને સ્વચ્છ છે. સમુદાય કુટુંબના સદ્ગુણવર્તા મધર્માં ઢળી નખ છે, પણી પાછાં હાથ આવતા નથી એ એને! ધ્વનિ છે.

૨૮૫. પિયર અને સાસરું

મીઠા સરોવર લીમડા રે લોલ :

મીઠા બાપાણના બોલ ને :

જીવના સંતોક તમે સાંભરો રે લોલ—

કડવા કહિજે કે તારા લીમડા રે લોલ :

કડવા સસરાણના બોલ ને :

જીવના વજોગ તમે સાંભરો રે લોલ—

મીઠા સરોવર લીમડા રે લોલ :

મીઠા માતાણના બોલ ને :

જીવના સંતોક તમે સાંભરો રે લોલ—

કડવા કહેજો કે તારા લીમડા રે લોલ :

કડવા સામુજના બોલ જો :

જીવના વજોગ તમે સાંભરો રે લોલ—

મીઠા સરોવર લીમડા રે લોલ :

મીઠા તે બેનડીના બોલ જો :

જીવના સતોક તમે સાંભરો રે લોલ—

કડવા કહેજો કે તારા લીમડા રે લોલ :

કડવા નણુદીના બોલ જો :

જીવના વજોગ તમે સાંભરો રે લોલ—

*

૨૮૧. ચાકરી ✓

ધન ધન બીલી તારાં પાન,

કે ચઢે મહાદેવને રે લોલ :

“ઝોરડે તે બેઠાં ઝો સસરાજી !

કે હું તમને વીનવું રે લોલ :

તમારા અલબેલા કુંવર,

કે ચાલ્યા ચાકરી રે લોલ.

મરજો મહિનાનો લખનારો,

કે બળજો ચાકરી રે લોલ !”

“ઝોરડે તે બેઠાં ઝો સામુજી !

કે હું તમને વીનવું રે લોલ.

તમારા અલબેલા કુંવર,

કે ચાલ્યા ચાકરી રે લોલ.”

“ ચાકરી જાય તો જાવા દેજો,
કે કાલે ઘેર આવશે રે લોલ.”

“ ઘોડીલે તે બેઠા યો દિયરજી !
કે ભાઈ ચાલ્યા ચાકરી રે લોલ.”

“ ચાકરી જાય તો જાવા દેજો,
કે કાલે ઘેર આવશે રે લોલ.”

“ માંચીએ બેઠાં યો નણ્ણીજી,
કે તમને વીનતું રે લોલ.

તમારા અલખેલા વીસજી,
કે ચાલ્યા ચાકરી રે લોલ.

મરજો મહિનાનો લખનારો,
કે બળજો ચાકરી રે લોલ.”

“ ચાકરી જાય તો જાવા દેજો,
કે કાલે ઘેર આવશે રે લોલ.”

*

૧૧

૨૮૭. વખણાં

સાથે ને સહિયરો ખાણીયાં સાંચરી રે લોલ
પહેલું તે બેઠું બહેની ધમકે લાવી રે લોલ.
બીજીને બેઠ તે બહેનને વારો લાગી રે લોલ.
ત્રીજીને બેઠ તે બહેની રમે યોગકે રે લોલ.
ચોથેને બેઠ વીરો તો ઉપસ્થાદે રે લોલ.

દાદાના વાડામાં વખનાં ગાડવા રે લોલ,
અધારી રાતે રે વખડાં ઝૂડિયાં રે લોલ,
અજવાળી રાતે રે વખડાં વેણિયા રે લોલ,
સોનાને સાબેલે વખડાં ઘૂટિયા રે લોલ,
વીરાને રૂમાલે વખડાં ગાળિયાં રે લોલ,

પહેલી તે પીયાલી બહેની પી ગયાં રે લોલ,
બીજી તે પીયાલીએ બહેનીને વારો લાગી રે લોલ,
ત્રીજી તે પીયાલીએ બહેનીને લહેરો આવી રે લોલ,
ચોથી તે પીયાલીએ બહેની દેવ પામ્યાં રે લોલ,
લાકડા ભાગીને પથ દવના રે લોલ,
સ્વામીને તેડે કે બહેનીની ચેહો બળી રે લોલ,
ધૂમાડા ભેટે અખીલ શુભાલના રે લોલ,

*

૨૮૮ માતાના માઢમાં

માતાના માઢમાં રે, કાચેરી છંટો પડાવે ને,
માતાના માઢમાં રે, ચાદીનો મોભ નખાવે ને,
માતાના માઢમાં રે, સોનાની વળીઓ નખાવે ને,
માતાના માઢમાં રે, રૂપાનાં મઠ્ઠલુ સઘડાવે ને,
માતાના માઢમાં રે, કાચનાં નાળિયા નખાવે ને,
માતાના માઢમાં રે, ટોપરાનાં ગોળ મેલાવે ને,
માતાના માઢમાં રે, ખારેકોની ખૂટીઓ મેલાવે ને,
માતાના માઢમાં રે, બરછીની બારીઓ મેલાવે ને,
માતાના માઢમાં રે, જલેખીની બળીઓ મેલાવે ને,
માતાના માઢમાં રે, પતાસાના પગથિયાં મેલાવે ને.

માતાના માઠમાં રે, ગવરીનાં છાણ મંગાવે ને.
 માતાના માઠમાં રે, સોના કેરી ગોરમટી મંગાવે ને.
 માતાના માઠમાં રે, કકુની ગારો નખાવે ને.
 માતાના માઠમાં રે, સિદ્ધરી ઓઁકળીઓ ચઢાવે ને.

*

૨૮૯. હાલરું

કયા ભાઈને આંગણે શીળી લીમડી રે લોલ.
 કયા ભાઈનો કુંવર રુવે પારણે રે લોલ.
 કૂલાભાઈનો કુંવર રુવે પારણે રે લોલ.
 જીવાભાઈનો કુંવર ગાયે હાલસં રે લોલ.
 રાજભાઈનો કુંવર ગાયે હાલસં રે લોલ.
 ધીયા ભાઈના જોરડા સામાસામી રે લોલ.
 મહીજીભાઈના જોરડા સામાસામી રે લોલ.

*

૨૯૦. શોક્ય

હરિ ! સમણામાં મે પારખીપણો દીઠો ને:
 તુળસીના કયારા રે મારા સમણામાં—
 હરિ ! સમણામાં મે ટોલતા કુંગર દીઠો ને:
 વહેતી તે નદીઓ રે મારા સમણામાં—
 હરિ ! સમણામાં મે ગામે વલોણું દીઠો ને:
 ધીઈની વાદીઓ રે મારા સમણામાં—
 હરિ ! સમણામાં મારા ડસતા દીરા દીઠો ને:
 માતીની મેરો તે મારા સમણામાં—

હરિ ! સમણામાં મેતો ધૂમતું છાણુ દીઠું નેઃ-
ખડખડતી ખરસાણી રે મારા સમણામાં—
પારસપીપળો એ તો મારો ગોર નેઃ-
તુલસીના કચારા તે મારી ગોરણી—
ડોલતા ડુંગર એ તો મારો સસરો નેઃ-
વહેતી તે નદીઓ તે મારાં સામુછ—
ગામે વલોણાં એ તો મારા જેઠ નેઃ-
ધીઈની વાઢીઓ તે મારી જેઠાણી—
હસતા હીરા એ તો મારા વીર નેઃ-
મેતીની સેરો તે મારાં બાલીછ—
ધૂમતું છાણુ એ તો મારી શોકચ નેઃ-
ખડખડતી ખરસાણી એ મારી પાટોશણુ—

*

૨૯૧ બીજવર

દાદા મોરા ! પંથવર નવ નેશો ને,
પંથવરની પરણી મહાહુખ પામશે.
હરતાં મારે દરતા મારે, લાપોટે મોં બાગે ને—
દાદા મોરા ! ‘પંથવર નવ’ નાશે ને—
દાદા મોરા ! બીજવરને ભેભે ને
બીજવરની પરણી તે મહામુખ પામશે,
લીલાં પહેરાવે, પીળાં પહેરાવે, ખોળતિયે ખાંડ ફઠાવે ને—
બીજવરની પરણી તે મહામુખ પામશે.

*

૨૬૨ ચાકરી

કૂંઠડું તે જીડ્યું માઝમ રાત,
....સહેર વસ્યુ રે લોલ.

જીઠ દાસી દીવડિયા અજવાળ,
કાગળિયા બાબ્યા તે માઝમરાત,
મહારાજના રે લોલ.

-બાબ્યાં બાબ્યાં તેર ઘણીનાં તેલ,
સવારે કાગળ જીકલે રે લોલ.

ચાકરીએ મારા મમરાણને મેલો ને
અલખેલો નહીં જાયે ચાકરી રે લોલ.

-સસરા ઘેર સારું, સુખીકા જોલાં,
ગોહોલોમાં જોલ જોલશે રે લોલ.

-ચાકરીએ મારા જેઠણને મેલો ને
અલખેલો નહીં જાયે ચાકરી રે લોલ.

જેઠ કહે જેઠણી અપડાળી,
ગોહોલોમાં અપડા માડશે રે લોલ.

ચાકરીએ મારા દિયેરણને મેલો ને
અલખેલો નહીં જાયે ચાકરી રે લોલ.

દિયેર ઘેર દેનાટી નાનુ બાળ'ને
ગોહોલોમા એમને બહીકા લાગે રે લોલ

-ચાલ્યો ચાલ્યો ઘોડલિયે અમવાર લે
દેડાનાં આમુ બહુ વઘ્યાં રે લોલ.

૨૬૩ ગોવાળીલાલ !

ગોવાળીલાલ ! આવોને દોઢોવા ગાવડી :
 ગોવાળીલાલ ! શીદને લગાડી માયા આવડી !-
 ગોવાળીલાલ ! હમને તો ધાય છે મારવા :
 ગોવાળીલાલ ! તમને હુણી તે જાઓ ચારવા-
 ગોવાળીલાલ ! રીતનો ટકો આપીશુ રોકડો :
 ગોવાળીલાલ ! ઉપર આપીશું એક દોકડો-
 ગોવાળીલાલ ! સપાડુ મનીશું એટલું :
 ગોવાળીલાલ ! પ્રીતડી લાગી તે નંદલાલશું-
 ગોવાળીલાલ ! ગાવડી આપી તે જાણુ થઈ :
 ગોવાળીલાલ ! હેમાના સ્વામીની મહેર થઈ-

નળકાંઠાના પઢારોનાં લોકગીતો

મુસાદક : પુષ્કર ચંદ્રશેખર

પઢારો સોરાષ્ટ્ર—ગુજરાતની સરહદ પર આવેલ નળસરોવરના કાંઠા પરનાં આ ગામોમાં વસે છે.

તે જાતિનો અસાધ્ય છે કે તેમના સિવાય અન્ય જાતિના સ્ત્રી-પુરુષોના મંપર્કમાં ન આવવું, અને તેમાં જ જન્મ સમાગ્રના તે ઓછામાં ઓછા મંપર્કમાં આવવું પડેલુંએ, અઘારિ પર્વત તેઓ તેમના જીવનની બધી રેખાઓ અડબધ સાચવી સકેલા હતા. સ્વરાજ આવ્યા પછી તે માનસમાં ધીરે ધીરે પરિવર્તન થવા લાગ્યું છે.

તે જાતિ ગાવાની, નાચવાની બહુ ગોખીન છે. જ્યાં તેમણે નવું ગીત સાંભળ્યું, કે તે જીન પોતાને ત્યાં વાવીને તેઓ ગાવાના. એ કારણે તેમનાં લોકગીતોમાં તેમના પડોશી બાણ પ્રદેશનાં અનેક ગીતો આજે મળે છે.

૨૬૪

શામળા વેલણિયા, ખેતર પાદર ખેડિયા,
એણે આંખે મારે સાસરે !
શામળા વેલણિયા, માથેડું માળે લાલિયો,
શામળા વેલણિયા, મારો આવે ચાર જણા !
શામળા વેલણિયા, વચ્ચે આવે ઈ મારે વીર,
શામળા વેલણિયા, વીરની ગાંઠે ચૂદડી,
શામળા વેલણિયા, ચોખલિયા લાત જો !
શામળા વેલણિયા, લાલિયો આંધણ મેલિયો,

શામળા વેલણિયા, એક જ ચોખો ઓરિયો !
 શામળા વેલણિયા, આખુ કુટુંબ નોતર્યું,
 શામળા વેલણિયા, મોકચના છોકરાં નોતર્યા રે,
 શામળા *વેલણિયા, તો યે ન ખૂટી મારી ખીચડી !

*

૨૬૫

ભીડી હાલી	પરદેશ,	લાડુડી	ભીડી હાલી	રે !
તરણેતરનો	મેળો,	"	"	રે !
મે નોક કડલા કચાથી,	"	"	"	રે !
મોહન કે બસ મારા લીધેલાં,	"	"	"	રે !
ભીડી હાલી	પરદેશ,	"	"	રે !
તરણેતરનો	મેળો,	"	"	રે !
મે નોક ઘાઘરા કચાથી,	"	"	"	રે !
મોહન કે બસ મારાં લીધેલાં,	"	"	"	રે !
ભીડી હાલી	પરદેશ,	"	"	રે !
તરણેતરનો	મેળો,	"	"	રે !
મે નોક સાડલા કચાથી,	"	"	"	રે !
મોહન કે બસ મારાં લીધેલાં,	"	"	"	રે !
ભીડી હાલી	પરદેશ,	"	"	રે !
તરણેતરનો	મેળો,	"	"	રે !
મે નોક દાણિયા કચાથી,	"	"	"	રે !
મોહન કે બસ મે લીધેલા,	"	"	"	રે !

છીડી	હાલી	પરદેશ,	લાડુડી	છીડી	હાલી	રે !
તરણેતરનો	મેળો,	"	"	"	"	રે !
જે નોડ હાંહડી	કયાંથી,	"	"	"	"	રે !
મોહનકે ખસ મે	લીધેલા,	"	"	"	"	રે !
તરણેતરનો	મેળો,	"	"	"	"	રે !
છીડી	હાલી	પરદેશ,	"	"	"	રે !

*

૨૬૬

મેં તો નળમા વાળ્યો ગોંદરો,
 મેં તો નળમા વાળ્યો મોહરો !
 માથે રઈ ગિયા છે સાત,
 મૂઠે સાંબેલું લેવું પડે રે !
 ખંભે દોહાળી પાંગડી રે !
 માથે રઈ ગિયાં છે સાત,
 મૂઠે સાંબેલું લેવું પડે રે !
 મેં તો ખઈને માડયું જોદવા રે !
 મેં તો વાળી દીધી છે ખગ,
 મૂઠે સાંબેલું લેવું પડે રે !
 ખીડનાં કાળા જૂના ગાંઠિયા રે !
 તીની ઘોળી જોને હેલ રે !
 મૂઠે સાંબેલું લેવું પડે રે !

*

બેની શું એ ખાધા, શું ઢાળ્યા રે, મુંદર શામળિયા !
 બેની છાયે^૧ કર્યો ભજવાડ રે, મુંદર શામળિયા !
 વીરા નથી ખાધા નથી ઢાળ્યા રે, મુંદર શામળિયા !
 વીરા નથી કર્યો ભજવાડ રે, મુંદર શામળિયા !
 બિડી અઘેડી ઘડાવો રે, મુંદર શામળિયા !
 મર્ધ^૨ સૂપડું ભરી વીંછી નાખો રે, મુંદર શામળિયા !
 મર્ધ પાલવડ પથરાવો રે, મુંદર શામળિયા !
 મારી બેનીને બેસાડો રે, મુંદર શામળિયા !
 ઉપર ધૂળમાટી વળાવો રે, મુંદર શામળિયા !
 બેની સોયલા છે દોયલા રે, મુંદર શામળિયા !
 બેની સોયલા, આથી દોયલા રે, મુંદર શામળિયા !
 વીરાએ પાળે ચડી પોઠ મેલી રે, મુંદર શામળિયા !
 મારી હતી તેવી બેની લાવો રે, મુંદર શામળિયા !
 તારી હતી તેવી બેની આથી રે, મુંદર^૩ શામળિયા !

*

૨૯૬

હજી બેડી હજેરે આવી,
 નાહી ને જોતર છીંતિયે^૪ મેટ્યા !
 ટાઢનો ઠરિયો ને ચૂલામા પડિયો,
 આપણ ચૂલામા વીંછણ વિવાળી !

૧ શોધ ૨ મહી-મદર ૩ માતી વખતે ૪ આપણમા મુંદર કહે છે.
 ૫ ખીટીએ

પડોશીના ચૂલે જાવ રે ઠાકોરિયાં,
ગોરાંદે, દલ ઘેલું દાઝયું !

પડોશણના છોકરે રોક્યો,
આપણ ચૂલાના હાંશી,
ગોરાંદે, દલ ઘેલું દાઝયું !

તમને તમારા બાંધવ જોલાવે,
ઘોડલા જેલવવા આવ રે,
ગોરાંદે, દલ ઘેલું દાઝયું !

ઘોડલા જેલવશે અમારા બાંધવ,
અમે જોરડિયાના હાંશી,
ગોરાંદે, દલ ઘેલું દાઝયું !

તમને તમારા ગોઠિયાં જોલાવે,
દડાડોડીએ રમવા આવે રે,
ગોરાંદે, દલ ઘેલું દાઝયું !

દડેગેડીએ રમશે અમારા ગોઠિયા,
અમે જોરડિયાના વાસી,
ગોરાંદે, દલ ઘેલું દાઝયું !

તમને તમારા દાદા જોલાવે,
ચાપાટે રમવા જોસે,
ગોરાંદે, દલ ઘેલું દાઝયું !

ચાપાટે જોસશે અમારા દાદા,
અમે જોરડિયાના વાસી,
ગોરાંદે, દલ ઘેલું દાઝયું !

પાણિયારેથી બેડલાં લીધાં,
ખીંટીએથી એ ઢાણી લીધી,
કમાડેથી ગરણું લીધું,
પપડતી પાણી હાલી, ઠાકોરિયાં;
ગોરાદે, હલ 'ઘેલું' દાઝ્યું !

ચૂલામાંથી હલ ઘેડું કાઢ્યું,
કેઠામાંથી ગાડવો કાઢ્યો,
ચીંકેથી માટલી ઉતારી,
ચોળી મચાડીને ખાધું,
ઠાકોરિયાં, હલ ઘેડું દાઝ્યું !

પાણી ભરી પાણિયારી આવી,
આજે ખાધું ને કાલ શું ખાશે ?
પરમ દા'ડે ભેગી યાશે !
ગોરાદે, હલ ઘેડું દાઝ્યું !

*

૩૦૦

-સવજીરા વાણિયા, કયાં કયાં ગિયો'તો ?
હનભાઈ, ઘોળકે ગિયો'તો !

-સવજીરા વાણિયા, શું શું લાબ્યો ?
હનભાઈ, ચૂદડીઓ લાબ્યો !

-સવજીરા વાણિયો કિનખાખ લાબ્યો !
હનભાઈ, છોડીઓને કાળે !

-સવજીરા વાણિયા, છોડીઓનું નામ શું ?
હનભાઈ, જેતી ને વેતી !

સવલણડા વાણિયા, કયાં કયાં ગિયો'તો ?

હનભાઈ, ઘોળકે ગિયો'તો,

સવલણડા વાણિયા શું શું લાવ્યો ?

હનભાઈ ચઢીઓ લાવ્યો !

સવલણડા વાણિયો કિનખાખ લાવ્યો !

સવલણડા વાણિયા, 'છોકરાનું' નામ શું ?

હનભાઈ, રવો ને દેવો !

સવલણડા વાણિયા, કિયા સે'ર ગિયો'તો ?

હનભાઈ, ઘોળકે ગિયો'તો !

સવલણ વાણિયા, શું શું લાવ્યો ?

હનભાઈ ચોલમ લાવ્યો.

સવલણ વાણિયો ચીન^૧ કાજ લાવ્યો.

હનભાઈ, ડોશીઓને કાજ લાવ્યો.

સવલણડા વાણિયા, ડોશીઓનું નામ શું ?

હનભાઈ, બેમા અને મગલ !

સવલણડા વાણિયા, કયાં કયાં ગિયો'તો,

હનભાઈ, ઘોળકે ગિયો'તો !

સવલણડા વાણિયા, શું શું લાવ્યો,

હનભાઈ, કુડગા લાવ્યો.

સવલણડા વાણિયા, ચીન કાજ લાવ્યો ?

હનભાઈ, બાઈડિયું કાજ લાવ્યો.

સવલણડા વાણિયા, બાઈ ડિયુંનું નામ શું ?

હનભાઈ, હરિ ને હલમ !

૩૦૬

હોલા રાણા ખાડે ચોખલા,
 ગોમતી ચાળે દાળ !
 માને કે'ને કડલા મોકલે,
 મારા એણલા આયા આજ !
 હોલો રાણા ખાડે ચોખલા,
 ગોમતી ચાળે દાળ !
 માને કે'ને ઓઢણી મોકલે,
 મારા એણલા આયા આજ !
 માને કે'ને ઘાઘરો મોકલે.
 મારા એણલા આયા આજ ! હોલા-
 માને કે'ને કડલા મોકલે,
 મારા એણલા આયા આજ !
 માને કે'ને ઠામિયુ મોકલે,
 મારા એણલા આયા આજ ! હોલા-
 માને કે'ને હાહડી મોકલે,
 મારા એણલા આયા આજ !
 માને કે'ને પારો મોકલે,
 મારા એણલા આયા આજ ! હોલા-
 માને કે'ને ટીલડી મોકલે,
 મારા એણલા આયા આજ !
 હોલા રાણા ખાડે ચોખલા,
 ગોમતી ચાળે દાળ !

૩૦૨

જુગઠીઓ છેલછેલી,
જુગઠ કોઈ રમશે ને !

જુગઠ રમતાં શું શું હાર્યો,
જુગઠ રમતાં ચોરડા હાર્યો,
ચોશરી સોતો હાર્યો,
જુગઠ કોઈ રમશે ને !

જુગઠીઓ છેલછેલી,
જુગઠ કોઈ રમશે ને !

જુગઠ રમતાં શું શું હાર્યો,
જુગઠ રમતાં ઘંટી હાર્યો,
બંટી સોતો હાર્યો,
જુગઠ કોઈ રમશે ને !

જુગઠીઓ છેલછેલી,
જુગઠ કોઈ રમશે ને !

જુગઠ રમતાં શું શું હાર્યો,
જુગઠ રમતા માળાપ હાર્યો !
બધવ સોતો હાર્યો !
જુગઠ કોઈ રમશે ને !

જુગઠીઓ છેલછેલી,
જુગઠ કોઈ રમશે ને !

જુગઠ રમતાં રમતાં શું હાર્યો,
જુગઠ રમતાં બાઈડી હાર્યો,
છોકરાં સોતો હાર્યો,
જુગઠ કોઈ રમશે ને !

૩૦૩

કાંકરિયાળો કૂવો રે, મેં તો ગુલાબ લેતાં ગાગર નંદવી !
 ચસરા મોરા ગાગર નંદવી,
 સાસુડી જખ મારે રે, મેં તો ગુલબ લેતાં ગાગર નંદવી !
 કાંકરિયાળો કૂવો રે, મેં તો ગુલાબ લેતાં ગાગર નંદવી !
 જેઠ મોરા ગાગર નંદવી,
 જેઠાણી જખ મારે રે, મેં તો ગાગર નંદવી !
 કાંકરિયાળો કૂવો રે, મેં તો ગુલાબ લેતાં ગાગર નંદવી !
 દેર મોરા ગાગર નંદવી,
 દેરાણી જખ મારે રે, મેં તો ગાગર નંદવી !
 કાંકરિયાળો કૂવો રે, મેં તો ગુલાબ લેતા ગાગર નંદવી !
 કાંકરિયાળો કૂવો રે, મેં તો ગુલાબ લેતાં ગાગર નંદવી !

*

૩૦૪. સરવણુ

સાત સમદર વચમાં બેટ,
 સરવણી વિયાંણી મમદર બેટ,
 સરવણુ રિયો ધની માને પેટ,
 ગરવણુ રિયો માના પેટ.
 જેમ જેમ સરવણી પગલાં બરે,
 સરવણુની મા મધના ગણે !
 સમદર લાવે સમંદર કૂલ,
 ત્ય સરવણુનો જલમ દુવો !
 કાઠ્યો આંબો ને લાંબાં પાન,
 સરવણુ ધાવે ઝોની માના ધાન !

ઇસાત મઈનાનો સરવણ ચિયો,
 લઈ પાટીને લણવા ગયો !
 લણ્યો ગણ્યો કંઈ વેદ વિચાર,
 એને પરણાવું સકળવંતી નાર !
 સકળની નાર સકળમાં રે'એ,
 મારા અંધાની સેવા કરો !
 તારા અંધાને નાખે કૂવે,
 સેવા કરુ સરવણ તારી !
 સ્થાંથી સરવણ ચાલ્યો જાય,
 સાસુ તણાં ઘર પૂછતો જાય !
 ભરી સામુ તારાં વાસણ ચૂએ,
 તારી તે કુંવરીને ખોળે ધરે !
 રો' રો, જમઈ તમે જમતા જાવ,
 કુંવરીના અવગુણ કે'તા જાવ !
 તારી રસોઈ મને લીધી કેમ જાય,
 મારા અંધાને નાખે કૂવે !
 અરે, કલારજીનું ગ્રાં કુણ જુવે,
 સ્થાંથી સરવણ ચાલ્યો જાય !
 સૂતારી તણાં ઘર પૂછતો જાય,
 લલે સૂતારી તારા વાસણ ચૂએ,
 સારા તે લાકડે કાવડ જડી,
 કાવડ કરીને ઉપર વાટે છાપ,
 એમાં પોઢાડું અધીઅધો ખાપ.

મારે લઈ જવા કાશીને ઘાટ,
 ધરમ થશે મને ઝોલે અવતાર !
 ત્યાંથી સરવણ ચાલ્યો જાય !
 લુકાર તણાં ઘર પૂછનો જાય,
 ભણી લુકારણ વાસણ ચૂએ,
 સારા તે લેઢે કાવડ જડી,
 કાવડ જડી ને ઉપર વાળે છાપ,
 એમા પોઢાડું મારા અંધીઅધો જાય,
 મારે લઈ જવા કાશીને ઘાટ,
 ધરમ થશે મને ઝોલે અવતાર !
 ત્યાંથી સરવણ ચાલ્યો જાય !
 બહે ઘાચી, મારા વાસણ ચૂએ,
 સારા તે વાંહનો કંડિયો કરે,
 કંડિયો કરીને ઉપર મારે છાપ,
 તેમા પોઢાડું મારા અંધીઅધો જાય,
 મારે લઈ જવા કાશીને ઘાટ,
 ધરમ થશે મને ઝોલે અવતાર !
 ત્યાંથી સરવણ ચાલ્યો જાય !
 પીંજરી તણાં ઘર પૂછનો જાય
 હે રે પીંજરી મારા વાસણ ચૂએ,
 મારા તે રૂનો પોલ કરે,
 તેમા પોઢાડું માગ અંધીઅધો જાય,
 મારે લઈ જવા કાશીને ઘાટ,
 ધરમ થશે મને ઝોલે અવતાર.

ત્યાંથી સરવણુ ચાલ્યો જાય !
 મોચી તણાં ઘર પૂછતો જાય,
 ભલે મોચી મારાં વાસણુ ચૂએ,
 સારા તે ચામડાની પોટલી કરી,
 પોટલીએ કરીને ઉપર મારે છાપ,
 પાણી પીશે મારા અંધીઅંધો બાપ,
 મારે લઈ જવા કાશીને ઘાટ,
 ધરમ થશે મને જોલે અવતાર.
 ત્યાંથી સરવણુ ચાલ્યો જાય !
 કંદોઈ તણાં ઘર પૂછતો જાય,
 ભલે કંદોઈ મારા વાસણુ ચૂએ,
 સાતે ભાતોનાં સુખડાં કરે,
 સુખડાં કરીને ઉપર મારે છાપ,
 જે જમશે મારા અંધીઅંધો બાપ,
 મારે લઈ જવાં કાશીને ઘાટ,
 ધરમ થશે મને જોલે અવતાર.
 ત્યાંથી સરવણુ ચાલ્યો જાય !
 હીંધી કાપડ, થયો કાપડી,
 વંદ્રાવનમા સરવણુ ચાલ્યો જાય,
 ઠાળાજમણા ભૈરવ થાય.
 અંધીઅંધો તો તરસ્યા થાય,
 ભેટા સરવણુ પાણી પા,
 પાણી વિના કંડા સૂકાય,
 ઘેલા અંધા તમે છેલું ના જોલો,
 વંદ્રાવનમાં પાણી ક્યાંથી હોય ?

નીચું મરોવગ, નીચી પાળ,
 કાવડ વળગાડી આંખા ડાળ,
 પોટલિયો લઈ સરવણુ જાય,
 ચાલ્યો ચાલ્યો મરોવગ જાય .
 પોટલિયો ને ખળકયાં નીર,
 સરવણુ વીંધ્યો પે'લાં તીર,
 માળેથી ઉતરી રાજા દશરથ જાય,
 કુણુ છે રાય, કુણુ છે રાય,
 નથી હું રાયકો, નથી રાય,
 કને આવે તો સગો ભાણેજ થાય,
 કાતું મારી બલકી સેવું તારો ઘાટ.
 બળી તારી બલકી, બળ્યો તારો ઘાટ,
 અધીઅંધાને મામા પાણી પા !
 પોટલિયો લઈ રાજા દશરથ જાય,
 નહીં સરવણુ, નહીં એની ચાલ,
 છેટેથી લાગે વન વકરાળ.
 અધાઅંધી તમે પાણી પીઓ,
 તમારો સરવણુ જળમાં રિયો.
 તારાં પાણી પીધાં કેમ જાય,
 મારે સરવણુ છેટાં થાય !
 મતની કાવડ આકાશ જાય,
 સરવણુ પાસે ઉતરી જાય,
 તારે ત્રણેનો મેળાપ થાય !'
 બેટા સરવણુ પાણી પા !'

પાણી વિના અમારા કંઠડા સૂકાય,
 બીકીને સરવણુ પાણી પાય,
 ‘નાબ્બ ફશરથ તારે ચાર દીકરા,
 મરતી વેળાના વિભોગ હુબો !’

*

૩૦૫

ઝોબાળાના પાદર કડલાં વેચાય છે છ !
 મારી સાસુ તો બધાં ભૂડા,
 ઘોઠો લઈને ઘોડયા,
 ધબબાક હેઠા બેઠા,
 બેઠા જીવા બિઠયા,
 ઝોબાળાના પાર કડલાં વેચાય છે છ !
 ઝોબાળાના પાદર ઝોઢણી વેચાય છે છ !
 મારી સાસુ તો બધાં ભૂડા,
 ઘોઠો લઈને ઘોડયા રે !
 ધબબાક હઈને હેઠા બેઠા,
 બેઠા જીવા બિઠયા રે !
 ઝોબાળાના પાદર કડલાં વેચાય છે છ !

[આ ૪ પ્રમાણે સ્ત્રીના અન્ય અવકાશ મૂકીને ગીતને લંબાવાય છે. આ ગીત જોળ વૃમ્ભતા વૃમ્ભતા ગવાય છે]

*

હોકો મારો દલનો લોગી, હોકે કરેલ છે ભેગી,
 બજર તો મને ગમતી નથી, ને હોકો સૂરતા લાવી દે !
 ચૂલે બેઠો ટગટગું ત્યારે ઝંડું ચપટી દાણા દે !
 આ હોકો મારો દલનો લોગી, હોકે કરેલ છે ભેગી !
 આ મદલા ગામનો સવાદિયો, સાંભડા જેવી તાલ્ય,
 ભરી સભામા તો પીવા બેઠો, કોઈ ને ન કે'લે.
 આ હોકો મારો દલનો લોગી, હોકે કરેલ છે ભેગી.

*

મારી પનિહારીએ કંકુ વાળ્યા,
 ઊગ્યા છે નવ નવ દા'ડે !
 મારો દિયર પરણવા હાલ્યા,
 હાલ્યો અધારી રાતે !
 લાબ્યો છે કાળી ફૂતરી !
 મારો વીરોળ પરણવા ચાલ્યા,
 હાલ્યા અજવાળી રાતે !
 લાબ્યા છે સાહરડની લાડી
 મારી પનિહારીએ કંકુ વાળ્યા,
 ઊગ્યા છે નવ નવ દા'ડે !

ઉત્તર ગુજરાતનાં લોકગીતો

(૧) મહેસાણા વિભાગના આંબજી (ચૌધરી) નાં લોકગીતો

સંગ્રહ : આધ્ય મો. ચૌધરી

૩૦૮

પુતિ પરદેશ જાય એ કઈ પત્નીને પાલવે ? પોતાનો પતિ પરદેશ ન જાય એ માટે પત્ની તેને કઈ નિધિનું શુ મહત્વ છે એ સમજાવે છે અને તે તે નિધિઓએ પોતાના પતિને પરદેશ ન જવાનું કહે છે. એમ એકમથી પૂનમ-અમાસ સુધીની કોઈ પણ તિથિએ પતિને પરદેશ ન જવાનું — કોઈ પણ દિવસ પરદેશ ન જતાં પોતાની નજર સામે ધર આગળ - જોવાનું, પત્ની પતિને આ ગીતમાં ભારપૂર્વક સંભળાવે છે.

સાત સોપારીને પાનનાં બીડાં, ✓
 કે જાવ રે જોશીધર પૂછવા રે !
 જોશી કે રૂડા જોશ જોઈ આલ,
 કે મુરત આલ વેગળાં.
 પડવે રે રાજા પડતેશ હા'ડા,
 કે બીજે ગામ ન ચાલીએ રે !
 બીજ રે રાજા અસાડી બીજ,
 કે તરીજે ગામ ન ચાલીએ રે !
 ત્રીજ રે રાજા તેતરી તરીજ,
 કે ચોથે ગામ ન ચાલીએ રે !
 ચોથ રે રાજા ગજોશ ચોથ,
 કે પાંચમે ગામ ન ચાલીએ રે !

પાંચમ રે રાજા નાગપાંચમ,
 કે છઠે ગામ ન ચાલીએ રે !
 છઠ રે રાજા રાંધણુછઠ,
 કે સાતમે ગામ ન ચાલીએ રે !
 સાતમ રે રાજા શીથેળ સાતમ,^૧
 કે આઠમે ગામ ન ચાલીએ રે !
 આઠમ રે રાજા ગોકળા આઠમ,
 કે નૂમે ગામ ન ચાલીએ રે !
 નૂમ રે રાજા અખા નૂમ,
 કે દશમે ગામ ન ચાલીએ રે !
 દશમ રે રાજા દહરનો દા'ડો,
 કે અગ્યારશે ગામ ન ચાલીએ રે !
 અગ્યારશ રે રાજા મોટાનાં વરત,
 કે બારશે ગામ ન ચાલીએ રે !
 બારશ રે રાજા પારણા બારશ,
 કે તેરશે ગામ ન ચાલીએ રે !
 તેરશ રે રાજા ધનતેરશ,
 કે ચોદશે ગામ ન ચાલીએ રે !
 ચોદશ રે રાજા કોળીચોદશ,
 કે અમોવસે^૧ ગામ ન ચાલીએ રે !
 અમોવમ રે રાજા દિવાળીનો દા'ડો,
 કે ઘેર ઘેર દીવા પરગટિયા.

*

૩૦૬

કાઈ પત્નીને પતિ પરદેશ ગયેલો હોય તો કુષ્મને ગોકુળમાં
આવવાનું મંમોદી આકર્ષક રીતે આ ગીતમાં પત્ની તેને ઘેર-
આવવાનું કહે છે.

પડવે શું પડિયા મહારાજ !

ગોકુળી^૧ આવલો રે મહારાજ !

બીજે કેલું છું બીજી વાત.

ગોકુળી આવલો રે મહારાજ !

ત્રીજે ત્રણ ભુવનના નાથ,

ગોકુળી આવલો રે મહારાજ !

ચોથે ચતુરા સરખી નાર,

ગોકુળી આવલો રે મહારાજ !

પાંચમે ડગલાં ભરિયાં પાંચ,

ગોકુળી આવલો રે મહારાજ !

છ હે છો ગા બા ભાગવાન,

ગોકુળી આવલો રે મહારાજ !

સાતમે સરુડે ભાંધી પાળ,

ગોકુળી આવલો રે મહારાજ !

આઠમે અષ્ટગિયા ભગવાન,

ગોકુળી આવલો રે મહારાજ !

નૂમે નમેરા ભગવાન,

ગોકુળી આવલો રે મહારાજ !

દશમે	દુંદાળા	સગવાન,
ગોકુળી	આવળે	રે મહારાજ !
અગ્યારશે	એકાદશીનું	વરત,
ગોકુળી	આવળે	રે મહારાજ !
બારશે	બહુ કરવાં	છ ધરમ,
ગોકુળી	આવળે	રે મહારાજ !
તેરશે	તેડાં	મોકલ્યાં તેર,
ગોકુળી	આવળે	રે મહારાજ !
ચૌદશે	વહેલા	પધારને ઘેર,
ગોકુળી	આવળે	રે મહારાજ !
પૂનમે	પૂરો	જિગ્યે ચદ,
નવખંડ	ધરતીમાં	અજવાળાં,
ગોકુળી	આવળે	રે મહારાજ !

*

૩૧૦

કાઈ સ્ત્રીનો પતિ પરદેશ ગયેલો હોય છે. તેની સાથેના બીજા સાથીઓ ઘેર પાછા આવે છે, પરંતુ તેનો પતિ ઘેર પાછો આવતો નથી. ત્યારે તેનો પતિ પાછો ઘેર આવતો નહીં હોય ત્યારે એ પત્નીહૃદયમાં શું શું થતું હશે, એ દહેલું મુશ્કેલ છે. એવી પત્ની આ ગીતમાં પતિના સમાચાર બીજાં મંત્રીઓને પૂછે છે. વડવારુથી કુટુંબીઓ આગળ ન બોલાય, તેમની મર્યાદા પણ વડવારુને સાચવવી પડે ને। એટલે વહુ તેના સસરા, જઈ અને દિયરને બદલે સાસુ, જોડાણી અને દેરાણીને સમાચાર પૂછે છે. વળી તેના પતિના મરણના સમાચાર પણ મીતમાં બહુ, અડદ અને ચોખા ગળું ચઢ્યા એમ દેડી આડકતરી રીતે આપે છે. આડકથન એ પણ લોકગીતોની એક ખૂબી જ છે ને।

આઈ રે ! મારા સસરાની પોઠ,
જવું રે ! સાસુડી ઘેર પૂછવા. વણખારા હોઈ.
સાસુ રે ! મારાં બાણ સળણ,^૧
તમે રે ! આયાને નાયક^૨ ચ્યાં મેલ્યા. વણખારા હોઈ.
આઈ રે ! વહુવર ધવાંની ગુણ,
ગુણો કાઢીને ઘઉં રણ ચઢ્યા. વણખારા હોઈ.
આઈ રે ! મારા જેઠની પોઠ,
જવું રે ! જેઠાણી ઘેર પૂછવા. વણખારા હોઈ.
જેઠાણી રે ! મારાં બાણ સળણ,
તમે રે ! આયાને નાયક ચ્યાં મેલ્યા. વણખારા હોઈ.
આઈ રે ! વહુવર અડદાની ગુણ,
ગુણો કાઢીને અડદા રણ ચઢ્યા. વણખારા હોઈ.
આઈ રે ! મારા દિયેરની પોઠ,
જવું રે ! દેરાણી ઘેર પૂછવા. વણખારા હોઈ.
દેરાણી રે ! મારાં બાણ સળણ,
તમે રે ! આયાને નાયક ચ્યાં મેલ્યા. વણખારા હોઈ.
આઈ રે ! ભોળઈ ચોખાની ગુણ,
ગુણો કાઢીને ચોખા રણ ચઢ્યા. વણખારા હોઈ.
આઈ રે ! મારા ભાણેજની પોઠ,
જવું રે ! ભાણેજ ઘેર પૂછવા. વણખારા હોઈ.
ભાણેજ રે ! મારાં બાણ સળણ,
તમે રે ! આયાને નાયક ચ્યાં મેલ્યા. વણખારા હોઈ.

વાઈ ? રે ! મામી બાબુડી બાર,
કેડયો રે ! મામી ઠાણુડો નાગ,
સોડયો તાણીને મામો સૂઈ રયા વણુબારા હોણ.

*

૨૧૧

આ મીનમાં સ્ત્રી તેના પતિને દેશ પરદેશ—ગમે તો દનિયાપાર
પણ—જઈ કમાઈ લાવવાની શીખ દે છે, તેમ જ એ કમાઈ માથી તેને
માટે ભારે ધરેણી વસાવી લાવવાનું કહે છે સ્ત્રી તેના પતિની પાસે
ભારે ધરેણી માગતી હોવા છતાં પણ જૂઠી બેસતું સામન્યુ દૂધ તો
તેના માડીજયા વીરને જ પાવાનું કહ છે આ પણ યોદ્ધામીનની એક
ખૂની જ છે ને !

ઘોતર જલો, હાથણુ જલો, જલો દરિયાપાર,
માચીહરના મેળે જલો, ઝીણી લાવલો જેર.

ઝીણા મારુણ હો રાજ !
સુખડાના હલ સાયબા નથી રીઝયા મારા રાજ !

ફોરીર શી વાહણીને ચેર્યે શું યાય ?
ભારે વસાવો મારી કેટ ઝોલા ખાય

ઝીણા મારુણ હો રાજ !
સુખડાના હલ સાયબા નથી રીઝયા મારા રાજ !

ફોરા શા કડલાને ચેર્યે શું યાય ?
ભારે વસાવો મારા પગ ઝોલા ખાય

મારા દિયેરને લાય રૂઠાં સોગઠાં,
 દેરાણીને ગચ્છોળાંની^૧ રીત,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 મારી નણ્ણીને લાય રૂઠાં ઢેગલાં,
 નણ્ણોયાને ખાસડાંની રીત,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 મારા કટમર્મા^૨ લાય રૂઠાં કાપડાં,
 પરનાતને સોપારીની રીત,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 મારા ગોરણને લાય રૂઠાં પોતિયાં,
 ગોરાણીને અબોટિયાની રીત,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 તમારા જમાઈને લાય રૂઠાં વેડિયાં,^૩
 તારી બેનીને સોળ શણગાર,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 વીરા ! જોટલું મળે તો વેલા આવજો,
 નકે રેજો તમારા ઘેર,
 હું રે સંતોષણ બેનડી.

૩૧૪

ચાંદલિયો જિઓ, હરણિયો આમળી, પણ બાઈ મામેરું લઈને
 આવ્યો નહો. તેથી બહેનને હિચાટ થાય છે. બાઈ, કેમ ન આવ્યો ?
 બાઈ મામેરું લઈ આવશે કે નહિ ? મામેરું આપવાની વેળા—સમય

૧. પરચોળાંની. ૨. કુટુંબમાં. ૩. કાનમાં પહેરવાનું બેજ બલનું પહેલું.

પેણે છ વાસુદેવનંદ,
 પૂનમ ફેરો ચંદ,
 મોતીસરી લૂળ,
 દીવાસેરી સેજ;
 કે જળાંવળાં અજવાળાં.

*

૩૧૩

આજણાઓમાં મામેરું એ ખૂબ મહત્વનો—અનોખો પ્રસંગ છે. જ્યારે બહેનની દીકરી પગલુતી હોય ત્યારે બહેનનો બાઈ મામેરું લઈ આવે છે. તેની બહેનને એ બાઈ તેના મળ ઉપરાંત પણ દળ-બેદળરની રાક્ષ રક્ષ મામેરામાં આપે છે. ઉપરાંત, બહેનની સાંસરીનાં કુટુંબીઓને પાધડી—સાડલા વગેરે કપડાં પણ પહેરામણીરૂપે મામેરામાં આપે છે. તેમનામાં જે વધારે મામેરું આપે તેની સારી, નામના યાચ છે. બહેની બાઈને 'હુંયે નથી કાંઈ મામતી' એમ કહેતાં કહેતાં પણ શુ શુ લાવવું તે બાઈને સંભારી આપે છે.

મારા દિયેરને લાય રૂડાં સોગઠાં,
 દેરાણીને ગઝોળાંની^૧ રીત,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 મારી નણ્ણીને લાય રૂડાં ઢંગલાં,
 નણ્ણોયાને ખાસડાંની રીત,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 મારા કટમખાં^૨ લાય રૂડાં કાપડાં,
 ચરનાતને સોપારીની રીત,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 મારા ગોરણને લાય રૂડાં ધોતિયાં,
 ગોરાણીને અઘોટિયાની રીત,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 તમારા જમાઈને લાય રૂડાં વેડિયાં,^૩
 તારી બેનીને સોળ શણ્ણગાર,
 હું ચે નથી કાંઈ માગતી.
 વીરા ! ઝોટલું મળે તે વેલા આવજો,
 'નકે રે'જો તમારા ઘેર,
 હું રે સંતોષણુ બેનડી.

*

૩૧૪

ચાંદલિયો બચ્ચો, હરણિયો આથમી, પણ બાઈ મામેરું લઈને આવ્યો નહીં. તેથી બહેનને ઉચાટ થાય છે. બાઈ, કેમ ન આવ્યો ! બાઈ મામેરું લઈ આવજો કે નહિ ? મામેરું આપવાની વેળા—સમય

૧. પરચોળાંની. ૨. કુટુંબખાં. ૩. કાનખાં પહેરવાનું એક જવનું પોશું.

વીતી તો નહિ જાય? - જહેન વાટ જુએ છે. ભાઈને મામેરું લઈ આવતાં કેમ વાર લાગી, જહેનને શા કારણે વાટ જોવી પડી, એ બધું આ ગીત કહે છે.

માડીનો ચાંદલિયો જિગ્યો ને હૈણ્યો^૧ આથમી,
માડીના^૨ મ્યાં રે રહીને જોઈ તમારી વાટ રે!

મામેરાં વેળા વટી જાયો.

જેનડી! સોનીડાંને હાટે ઘોડલો રડો લેયો;

જેનડી! તરેજિયાં^૩ વસાવતાં લાગી વાર રે!

મામેરાં વેળા હુમ^૪ થયો.

માડીનો ચાંદલિયો જિગ્યો ને હૈણ્યો આથમી,

માડીના મ્યાં રે રહીને જોઈ તમારી વાટ રે!

મામેરાં વેળા વટી જાયો.

જેનડી! મણિયારીને હાટે ઘોડલો રડો લેયો;

જેનડી! ચૂડીલા વસાવતાં લાગી વાર રે!

મામેરાં વેળા હુમ થાયો.

માડીનો ચાંદલિયો જિગ્યો ને હૈણ્યો આથમી,

માડીના મ્યાં રે રહીને જોઈ તમારી વાટ રે!

મામેરાં વેળા વટી જાયો.

જેનડી! દોશીડાંને હાટે ઘોડલો રડો લેયો;

જેનડી! ચૂંદડીઓ વસાવતાં લાગી વાર રે!

મામેરાં વેળા હુમ થાયો.

૧. ડરજી નફાન. ૨. માડીના બધા-ભાઈ. ૩. કોટમાં પહેરવાનું ધોણું.
૪. હવે.

માડીનેઃ ચાંદલિયો જીગ્યો ને હૈય્યો આથમી,
માડીનાઃ ચ્યાં રે રહીને જોઈ તમારી વાટ રે !

મામેરાં વેળા વટી જાશે.

બેનડી ! માળીકાને હાટે ઘોડલો રઢો લેશે;

બેનડી ! માડિયા વસાવતાં લાગી વાર રે !

મામેરાં વેળા હમ થાશે.

માડીનેઃ ચાંદલિયો જીગ્યો ને હૈય્યો આથમી,

માડીનાઃ ચ્યાં રે રહીને જોઈ તમારી વાટ રે !

મામેરાં વેળા વટી જાશે.

બેનડી ! ખેરાદીને હાટે ઘોડલો રઢો લેશે,

બેનડી ! દીલડીઓ વસાવતાં લાગી વાર રે !

મામેરાં વેળા હમ થાશે.

માડીનેઃ ચાંદલિયો જીગ્યો ને હૈય્યો આથમી,

માડીનાઃ ચ્યાં રે રહીને જોઈ તમારી વાટ રે !

મામેરાં વેળા વટી જાશે.

બેનડી ! માળીકાને હાટે ઘોડલો રઢો લેશે,

બેનડી ! માળડીઓ વસાવતાં લાગી વાર રે !

મામેરાં વેળા હમ થાશે.

માડીનેઃ ચાંદલિયો જીગ્યો ને હૈય્યો આથમી;

માડીનાઃ ચ્યાં રે રહીને જોઈ તમારી વાટ રે !

મામેરાં વેળા વટી જાશે.

૩૧૫

છેવટે, બાઈ સારું એવું મામેરું લઈને આવે છે. એ મામેરાને
ઢાણે ઢાણે વખાણ્યું ?

ભારે મામેરાં સીમાડે આયાં,
સીમાડિયે વખાણ્યાં રે !

મામેરિયા, બિભા રૌ' વડ હેઠ.

વડલો વરસે સાચાં મોતી રે ! મામેરિયા.

ભારે મામેરાં ગોંદરે આયાં,
ગોવાળિયે વખાણ્યાં રે !

મામેરિયા, બિભા રૌ' વડ હેઠ,

વડલો વરસે સાચાં મોતી રે ! મામેરિયા.

ભારે મામેરાં વાડીએ આયાં,
માળીડે વખાણ્યાં રે !

મામેરિયા, બિભા રૌ' વડ હેઠ,

વડલો વરસે સાચાં મોતી રે ! મામેરિયા.

ભારે મામેરાં સરૌવરે આયાં,
પાણિયારીએ વખાણ્યાં રે !

મામેરિયા, બિભા રૌ' વડ હેઠ,

વડલો વરસે સાચાં મોતી રે ! મામેરિયા.

ભારે મામેરાં ચેરીએ આયાં,
ચેરીઠે^૨ વખાણ્યાં રે !

મામેરિયા બિભા રૌ' વડ હેઠ,

વડલો વરસે સાચાં મોતી રે ! મામેરિયા.

ભારે મામેરાં ઉતારે આયાં,
 જાનડીએ વખાણ્યાં રે !
 મામેરિયા ઊભા રો' વડ હેઠ,
 વડલો વરસે સાચાં મોતી રે ! મામેરિયા.
 ભારે મામેરાં તોરણે આયાં,
 સામુડીએ વખાણ્યાં રે !
 મામેરિયા ઊભા રો' વડ હેઠ,
 વડલો વરસે સાચાં મોતી રે ! મામેરિયા.
 ભારે મામેરાં માંયરામાં આયાં,
 માંડવડીએ વખાણ્યાં રે !
 મામેરિયા ઊભા રો' વડ હેઠ,
 વડલો વરસે સાચાં મોતી રે ! મામેરિયા.
 ભારે મામેરાં ગોતરોને આયાં,
 દિયોરીએ વખાણ્યાં રે !
 મામેરિયા, ઊભા રો' વડ હેઠ,
 વડલો વરસે સાચાં મોતી રે ! મામેરિયા.

મારા ગામના ઘાંચીડાને વીરો કરુ,
મારા ગરબો તેલકાં પૂર;
લીલા હો ગિરધારી ! મેં તો

મારા ગામના પટોલીને દાદો કરુ,
મારા ગરબો ચોચીઓ^૧ મેલાય,
લીલા હો ગિરધારી ! મેં તો

મારા ગામના ઘેડરાંને દાદો કરું,
મારો ગરબો સલેરો વખાણ;
લીલા હો ગિરધારી ! મેં તો

મારા ગામની હીચરીઓને^૨ બેની કરું,
મારો ગરબો સલેરો ગવરાવ,
લીલા હો ગિરધારી ! મેં તો

મારા ગામની વહુવારુને સાંભળ^૩ કરું,
મારો ગરબો સલેરો રમીડ,
લીલા હો ગિરધારી ! મેં તો

*

૩૧૮

૧. બાજરિયે રદો લાગી રે, ભવાનપોરનું બાજરિયું.
મારા ગામના કુભારી રે ! વીરા તમને વેધણું;^૪
મારો ગરબો સલેરો લાવો રે ! ભવાનપોરનું
બાજરિયે રદો લાગી રે, ભવાનપોરનું બાજરિયું

મારા ગામના સુતારી રે ! વીરા તમને વેંધવું;
 મારો ગરબો ભલેરો ઠેરી આલો રે ! ભવાનપોરનું
 મારા ગામના લવારી રે ! વીરા તમને વેંધવું;
 મારો ગરબો ભલેરો જડી આલો રે ! ભવાનપોરનું
 મારા ગામના પેંલારી રે ! વીરા તમને વેંધવું;
 મારા ગરબો દિવેટો લાવો રે ! ભવાનપોરનું
 મારા ગામના ધાથીડા રે ! વીરા તમને વેંધવું;
 મારા ગરબો તેલડાં લાવો રે ! ભવાનપોરનું
 મારા ગામના પટોલી રે ! દાદા તમને વેંધવું;
 મારા ગરબો ચોચીઓ મેલાવો રે ! ભવાનપોરનું
 મારા ગામના ઘેટેરા રે ! દાદા તમને વેંધવું;
 મારો ગરબો ભલેરો વખાણો રે ! ભવાનપોરનું
 મારા ગામની હીચરીઓ રે ! બેની તમને વેંધવું;
 મારો ગરબો ભલેરો અવરાવો રે ! ભવાનપોરનું
 મારા ગામની પહુવાડુ ભાંજઈ તમને વેંધવું;
 મારો ગરબો ભલેરો રમટો રે ! ભવાનપોરનું
 મારા ગામના મોટિયાળા^૧ રે ! વીરા તમને વેંધવું;
 મારો ગરબો ભલેરો જોળાવો^૨ રે ! ભવાનપોરનું

મારા ગામના ઘાચીડાને વીરો કરુ,
મારા ગરબો તેલચ પૂરુ;
લીલા હો ગિરધારી ! મે તો

મારા ગામના પટોલીને દાદો કરુ,
મારા ગરબો ચોચીઓ^૧ મેલાય,
લીલા હો ગિરધારી ! મે તો

મારા ગામના ઘેડરાને દાદો કરુ,
મારો ગરબો ભલેરો વખાણ;
લીલા હો ગિરધારી ! મે તો

મારા ગામની દીયરીઓને^૨ બેની કરુ,
મારો ગરબો ભલેરો ગવરાવ,
લીલા હો ગિરધારી ! મે તો

મારા ગામની વહુવારુને ભાભઈ^૩ કરુ,
મારો ગરબો ભલેરો રમાડ,
લીલા હો ગિરધારી ! મે તો

*

૩૧૮

૧ બાજરિયે રટો લાગી રે, ભવાનપોરનું બાજરિયું
મારા ગામના કુશારી રે ! વીરા તમને વેધવું;^૪
મારો ગરબો ભલેરો લાવો રે ! ભવાનપોરનું
બાજરિયે રટો લાગી રે, ભવાનપોરનું બાજરિયું

દો' મારા દાદા ! વ્યમ તમે રોયા ?
 સાત સાત હીયરીએ દાદો વાંઝિયા કે'વાણા.
 આવતાં લશ્કર હીયરી જૂઝવા કોણુ જશે ?
 આવતાં લશ્કર દાદા, અમે જૂઝવા જઈશું રે !
 પગનાં કડલાં હીયરી હાંવ્યાં વ્યમ રે'શે ?
 પગનાં કડલાં દાદા ! સૂંધણામાં રે'શે.
 હૈયાનું હુર હીયરી ! હાંવ્યું વ્યમ રે'શે ?
 હૈયાનું હુર દાદા ! ઠગલામાં રે'શે.
 હાથના ચૂડીલા હીયરી ! હાંવ્યાં વ્યમ રે'શે ?
 હાથના ચૂડીલા દાદા ! સોડિયામાં રે'શે.
 માંધાની મોળ' હીયરી ! હાંવ્યાં વ્યમ રે'શે ?
 માંધાની મોળ દાદા ! ફેંટામાં રે'શે.
 નાક વેંધાયાં હીયરી ! હાંવ્યાં વ્યમ રે'શે ?
 અમારા દાદાજીને છોડુ ન જવતાં,
 નાક વેંધાયી નામ નાશુજી પાડયાં.
 હાંત રંગાયા હીયરી ! હાંવ્યાં વ્યમ રે'શે ?
 નાનાં હુતાં ત્યારે મોસાળે રે'તાં,
 ખાંતીલી મામીએ હાંત રંગાયા.

તેજુ-તેજમલ જની પુદ્ગમાં લડવા જશે એ જાનું કેમ રહેશે, એની
 ચિંતા દાદાજીને થાય છે. તેથી દાદાજી તેજુને પૂછે છે કે, હીયરી !
 કડલાં, હૈયાનું હુર-રૂપ, ચૂડીલા, માંધાનો અબોડો, વીધેલું નાક અને
 રંગેલ હાંત-જાના કેમ રહેશે ! તેજુ, એ જવાબે કેવી રીતે સંતાડી
 રાખીશ એ સમજાવે છે. તેજુ-તેજમલ વરણામિયો જનીને દુશ્મન સામે
 લડવા ગઈ. દુશ્મનને દરાવી આવી, પણ તેના સાથીએને-સાથે

ફૂલ ! ઊગમણી બૂમો પડે,
 ફૂલ ! આથમણી વાર બાય રે !
 બારીએ ફૂલ લો.
 ફૂલ ! હાટે રૂવે હાટ વાણિયા,
 ફૂલ ! ચોરે રૂવે ચારણ ભાટ રે !
 બારીએ ફૂલ લો.
 ફૂલ ! માતા રૂવે રંગમહેલમાં,
 ફૂલ ! રાણી રૂવે દરબાર રે !
 બારીએ ફૂલ લો.
 ફૂલ ! બેની રૂવે બારે માસ રે !
 ફૂલ ! ધરનાર રૂવે જલમાર^૧ રે !
 બારીએ ફૂલ લો.

*

૩૨૦. તેજમલ વરણાગિયો

સાત સાત દીકરીઓ હોવા છતાં દીકરા ન હોવાથી દાદો વાંઝિયો
 કહેવાય છે. દીકરા વિના દાદાનું વેર કેણુ વાળે ? દીકરા વિના દુશ્મન
 સામે લડવા કેણુ જાય ? દુશ્મને લડાઈનું કહેણુ મોકલ્યુ હોવાથી દાદો
 દીકરા ન હોવાનેા ઓરતો કરી રડી જાય છે. દાદાને દીકરાનેા ઓરતો
 કરતા અને રડતા બોઈ તેમની બહાદુર દીકરી 'તેજુડી'—'તેજમલ
 વરણાગિયો' બની દાદાનું વાંઝિયા મહેણુ બાગે છે.

૭ ઊગમણી દેશોરના કાગળ આયા રે !
 ચોરે બેસીને દાદો કાગળ વાંચ્યા.
 કાગળ વાંચીને દાદો ઢસ ઢસ રોયા;
 ઉપરવાટે રહીને તેજુડીએ બોધું.

સર્વ સાથીડે મોજડી મુલવાયી;
 તેજમલ વરણાગિયે ખૂટ-જોડા હોય્યા.
 ચાલો એના સાથીડે સરોવર ઝીલવા જઈએ,
 સ્ત્રી-પુરુષનાં પારખાં રે ! લઈએ;
 સ્ત્રી દેશે તો આરે બેસી નાશે.
 સર્વ સાથીડા આરે બેસી નાયા.
 તેજમલ વરણાગિયે આરે કાંઠે ઝીલ્યા.
 ફટ રે ! ભૂંડી તેજુડી, તું છેતરી શું ગઈ ?
 આવી જાણી હોત તો નાર કહી મોલાવત.

*

(૨) ઉત્તર ગુજરાતનાં ઠાકોરાનાં ફટાણાં

સમાહ : પુષ્કર અંદરવાકર

૩૨૧

રાતી રાતી રે રંગ ચણેઠંડી જળ ભરવાને જાય છે,
 માથે બેઠું રે છોડી કંબોઈની જળ ભરવાને જાય છે.
 માથે હાંલુ રે છોડી પાટણની મેળો માગવા જાય છે.
 કોટે જૂમણું રે છોડી કંબોઈની વિવા માલવા જાય છે.
 કોટમાં સૂંચિયુ રે, છોડી એકોરની સૂંચિયા વેકવા જાય છે.

*

૩૨૨

ભારી માતા મારી માતા રોટલા કરવા બેઠાં,
 હાથે ચૂડો ને જાણે રાજવેણુ બેઠાં.
 લઈની સામુ ભઈની સામુ રોટલા કરવા બેઠાં,
 હાથે ખૂચા ને જાણે વાઘરેણુ બેઠાં.

લડનાગએને કંઈક ચકા પડે છે તેમને લાગે છે કે સાથે લડનાર તેજમલ પુરુષ નથી, પણ સ્ત્રી છે સાથીઓ સ્ત્રીપુરુષનાં પારખાં લે છે પણ એ પારખાંમાં તેજમલ સ્ત્રી પુરવાર થતી નથી. છેવટે સાથીઓને ન્યારે પાકી ખાતરી થાય છે કે તેજમલ પુરુષ નહિ, પણ તેમ્નુ-સ્ત્રી હતી, ત્યારે 'નાગ કહી બોલાવી નહી'—પરખી નહી તેનો અસોસ થાય છે

ચાલો એના સાથીડા, સોનીડાં હાટે જઈએ,
સ્ત્રી-પુરુષનાં પારખાં રે ! લઈએ,
સ્ત્રી હશે તો કડલાં મુલવાવશે.
સર્વ સાથીડે કડલાં મુલવાયા,
તેજમલ વરણાગિયે કંઠોરા મુલવાયા.
ચાલો એના સાથીડા, દોશીડાં હાટે જઈએ,
સ્ત્રી-પુરુષનાં પારખાં રે ! લઈએ,
સ્ત્રી હશે તો ચૂદડી મુલવાવશે
સર્વ સાથીડે ચૂદડી મુલવાયી,
તેજમલ વરણાગિયે ફેંટા મુલવાયા.
ચાલો એના સાથીડા, માળીડાં હાટે જઈએ,
સ્ત્રી-પુરુષનાં પારખાં રે ! લઈએ,
સ્ત્રી હશે તો માળિયાં મુલવાવશે.
સર્વ સાથીડે માળિયાં મુલવાયાં,
તેજમલ વરણાગિયે સોગઠાં મુલવાયાં.
ચાલો એના સાથીડા, માચીડાં હાટે જઈએ,
સ્ત્રી-પુરુષનાં પારખાં રે ! લઈએ;
સ્ત્રી હશે તો માજડી મુલવાવશે.

સર્વ સાથીડે મોજડી મુલવાયી;
 તેજમલ વરણાગિયે ખૂટ-ઝોડા હોય્યા.
 ચાલો એના સાથીડો સરોવર ઝીલવા જઈએ,
 સ્ત્રી-પુરુષનાં પારણાં રે ! લઈએ;
 સ્ત્રી હશે તો આરે બેસી નાશે.
 સર્વ સાથીડા આરે બેસી નાયા.
 તેજમલ વરણાગિયો આરે કાંઠે ઝીલ્યા.
 ફટ રે ! બૂંડી તેજુડી, તું છેતરી શું ગઈ ?
 આવી જાણી હોત તો નાર કહી બોલાવત.

*

(૨) ઉત્તર ગુજરાતના ઠાકોરોનાં ફટાણાં

સમાહ : પુષ્કર અંદરવાહર

૩૨૧

રાતી રાતી રે રંગ ચણોઠકડી જળ ભરવાને જાય છે.
 માથે બેડું રે છોડી કબોઈની જળ ભરવાને જાય છે.
 માથે હાંલુ રે છોડી પાટણની મેજો માગવા જાય છે.
 કોટે જૂમણુ રે છોડી કબોઈની વિવા માલવા જાય છે.
 કોટમાં સૂચિયુ રે, છોડી એકોરની સૂચિયા વેકવા જાય છે.

*

૩૨૨

મારી માતા મારી માતા રોટલા કરવા બેડાં,
 હાથે રૂડો ને જાણે રાજવેણુ બેડાં.
 ભઈની સામુ ભઈની સામુ રોટલા કરવા બેડાં,
 હાથ જૂયા ને જાણે વાધરેણુ બેડાં.

સૌરાષ્ટ્રનાં લોકગીતો

(૧) બામણીઓ

સપ્તાદશ - પુષ્કર ચંદરવાહર

ગુજરાતમાં નાવિકોનાં શ્રમગીતોનાં જુદાં જુદાં નામ હોય તેવું લાગે છે. સુરતના દરિયાકાંઠાનાં એવાં ગીતો થોડાં વર્ષો પહેલાં શ્રી ઉમાશંકર જોશીએ 'મંરકૃતિ'માં 'અનાવણી'ના નામે પ્રગટ કર્યા હતાં. મિતિભોગનું વહાણ લઈ મડુવા આવેલ ઓજર ગામના નાવિક કરસનભાઈ રવજીએ તે ગીતોનું નામ પૂછતાં કહ્યું. અનાણી મડુવા બહુના નાવિક બીખાભાઈ, બાણુન કરસન અને લાખા કરસને તેમને બામણી-ગીતો કહ્યાં કેાઈ કાઈએ કતપર ગામમાં તેને બામણી-ગીતો કહે છે એમ કહ્યું. વેરાવળના દરિયાખેડુઓ આ ગીતોને 'લોધાર' ગીતો કહે છે. આમ, અનાવણી, અનાણી, બામણી, બામણી અને લોધાર એવાં નાવિકોનાં શ્રમગીતોનાં નામો મળે છે. બામણી, બામણી અને અનાણી શબ્દો અનાવણીમાંથી આવ્યા લાગે છે. ફારસીમાં 'આખ' શબ્દનો અર્થ પાણી થાય છે. પાણી પર પ્રવાસ કરતાં વહાણુવગીનાં શ્રમની વાણી એવો અર્થ આ શબ્દને આપી કરનારના મનમાં અભિપ્રેય હશે. આવી વાણી બસરાનાં વહાણો લઈને આવનાર અરબ નાણુદા પશુ માય છે. આથી આ શબ્દ કદાચ ગુજરાતને તે લોકોના સંપર્કમાંથી મળ્યો હોય. અનાવણીને કોઈકે ખારવા અનાવાણી કે આખાવાણી

ચોળ્યા છે તેમાં એક છે ‘અખાવણી’ (‘અખાવાણી’, ‘ભામણી’, ‘ખામણી’, ‘અખાણી’, ‘આખવાણી’, ઇત્યાદિ) અને ખીજો ‘લોચાર’ગીતો. શ્રી. મધુભાઈ પટેલે આ ગીતો ‘હોખેલાં’ તરીકે પણ ઓળખાવ્યું છે એમ નોંધ્યું છે.

૩૨૭. એ સમાલી, ધામલા

આ ભામણીઓ સહેતુક પ્રયોગાઈ છે તમને હજવો કરવા—
જૂનવા—જ એ ગવાતી હોય છે. ‘ગડખી કાર્ય’ કરવાનું હોય, ત્યારે કુત
ગતિએ તેઓ ભામણી—મીતો લલકારે છે.

મહુવા બદર પર લાકડાનાં ભર્યા વડાણુને ફલવનારાઓએ
અમગીતો લલકાર્યાં હતાં આકેશ્વરી સ્ત્રીપુરુષો વડાણુમાંથી પીંદિયાં
ફાલવતી વખતે લલકારતાં હતાં :

એ સમાલી ધામલા !

આવો આલી	”
આલી બલા	”
ખારવા લાલા	”
ખારા પાણી	”
લેવા તાણી	”
તાણુ ભરાદર,	”
આવી મહાદર,	”
આવી જોદાની,	”
જોદાની જેર,	”
ધણીની ઝેર,	”
ધીંગા ધણી,	”
નોંજ ધણી,	”

હેલે, મોટાભાઈ ઘરનું વા'ણ, હયાળા છ બે !
 હેલે, વા'ણ માટે બહુ ગ્રેમ, હયાળા છ બે !
 હેલે, માગ પેડી વાણ કિયે, હયાળા છ બે !
 હેલે, ઢેલાડી મુતાને જાગે, હયાળા છ બે !
 હેલે, વડલે ચઢીને બેસે, હયાળા છ બે !
 હેલે, પી પરને પડો, હયાળા છ બે !
 હેલે, ખરચિયા તો લાવો ભરીને, હયાળા છ બે !

*

૩૩૦ એ બલીના ભાગ બધાવ

ઉપરની ભામણીમાંથી કાઢી સ્પષ્ટ અને કડીનદ્ધ વિચાર કે અર્થ મળતો નથી તો કેટલીક અખાવાણી માત્ર શ્રમને જનવા જ ગવાતી લાગે છે તેના બોલ નથી તેમના ધધાને સ્પર્શતા, નથી તેમના જીવનને સ્પર્શતા કે નથી તેમના તત્ત્વજ્ઞાનને સ્પર્શતા પણ તેમના આ ગીતોમાંથી તેમના જીવનનાં પણ પગા (Patterns of their Social Order) જોવા મળે છે જુઓ ત્યારે આ ભામણી :

એ બલીના ભારા બધાવ, હેલે જાલા !
 કટાળીને લીખા યાય, હેલે જાલા !
 કટાળી તે લી બજારે જાય, હેલે જાલા !
 બજારમા સાગના સીસા વેચાય, હેલે જાલા !
 તેની હો પેટી ઘડાય, હેલે જાલા !
 પેટી દરિયો ઝુકાવા જાય, હેલે જાલા !
 દરિયો સાગર મા ને જાપ, હેલે જાલા !
 એક લે'ર વધારે આપ, હેલે જાલા !
 દરિયા સાગરને વધાવી લે, હેલે જાલા !

પેટી કાઢી પેલે પાર, હેલે ઝાલાં !
 સુરતના સુધાર' બોલાવ, હેલે ઝાલાં !
 પેટીના તાળાં તોડાવ, હેલે ઝાલાં !
 પેટીમાંથી ધનબાઈ નીકળી, હેલે ઝાલાં !
 રાજ્ય ઠરબાર ને, હેલે ઝાલાં !
 રાજાની તો કાળી ગાય, હેલે ઝાલાં !
 પાણેરા પૈડીનું ગામ, હેલે ઝાલાં !
 ત્યાં ચાલે સંચાનું કામ, હેલે ઝાલાં !
 સંચે સંચે વાવી કાંઠી, હેલે ઝાલાં !
 ભાટેરાને માર્યા તાણી, હેલે ઝાલાં !
 દરિયો સાગર મા ને બાપ, હેલે ઝાલાં !
 એક લે'ર વધારે આપ, હેલે ઝાલાં !

હે દરિયાપીર, તું તો અમારા માતાપિતાને સ્થાને છે તો તું રહમ કર. શેની રહમ ? તો એક વધારે લહેરની વાયુની લહેર જોઈએ છે કે મોજાંની લહેર ? બેગાંધી ને કાઈ મળે તે

આ બામણીના આપનાર છે બિચિમેરાના નાવિકો, તેથી દરિયો વધાવીને બહાર કાઢેવ પેટી તોડવા માટે સુરતના જ સુધારને નોતરે ને ! સુધાર આવીને પેટીનાં તાળાં તોડે છે. તાણુ તોડ્યું તો તેમાંથી લક્ષ્મી નીકળી. પુરાણની કથા, સાગરમાંથી મેરુ પર્વતનો સ્વૈયો કરીને સમુદ્રમંથન થયું ત્યારે લક્ષ્મી નીકળી તેની સાથે આ ગીતપંક્તિઓને કાઈ સંબંધ હશે કે ?

અને પછી બામણી જોડકર્ણ બને છે. તે રાજદરબારમાં જાય છે. ત્યાં કાળી ગાય છે. સ્થાનિક રંગો (Local Colour) ને ખ્યાલ આપતી પંક્તિઓ—‘ પાણેરા પૈડીનું ગામ હે ઝાલાં ! ’ વગેરે છે. પારનેરા પાસે પારડી ગામ છે. ત્યાં આજે સંચાનું કામ ચાલે છે.

આ નાવિકાને બાટેરા પર—અનાવિલો પર—પ્રેમ શા માટે ઝીમગયો હશે ? આવું જોમ જોડકણીમાં, હાજરણીમાં આવે છે તેવું આ અનાવાણીમાં—ભામણીમાં આવે છે. .

*

૩૩૧ એલે ઘાસી ને

હવેની ભામણી એ તદ્દન ન સમજાય તેવી છે કદાચ બસરાના વહાણુ લઈ આવના અન્ન વહાણુવગીએના મોઝેથી સાંભળીને તેમાં કોઈ ગુજરાતીમનહી શબ્દો ગોઠવવાનો મત્ત કર્યો હાગે છે; તે ગુજરાતના ખાન્ધાની નથી

એલે, ઘાસી ને ગામડ મિના સી;
એલે, તોડી હમચી બાડજુદા;
એલે, જુદા સખી ઘાંચ મલા;
એલે, ડાય ભૂલી માયચલા;
એલે, તોમણું સલમા વદીના;
એલે, લાયા ગુબા નાડ છીના;
એલે, તોડી હમચી બાડજુદા !

કઈક ગુજરાતી શબ્દો, હિંદીશ્ચ તરીકે, તોડી, જુદા, સખી, ભૂલી-મળે છે. આ ભામણી કદાચ અવતાર કાંદાના મોપમા પાસેથી મ લાખ્યા હોય ! આમ ભામણીઓ એક જગ્યાથી બીજી જગ્યા પર, એક બદરથી બીજા બદર પર જમણે નીકળતી હોય તેવું લાગે છે !

*

૩૩૨ એલે પાલવડો મેલો મોહનજી

આ ભામણીમાં હિંદુ નાવિકાએ તેમની પુરાણકથાઓને ગાઈ છે રાધા અને કૃષ્ણની વચ્ચડો તેમણે ગાઈ છે રામલક્ષ્મણનાં વનવાસનાં પગદમો પશુ ગાયો ■

એલે, પાલવડા એલે મોહનજી, હેલે જાલાં !
 એલે, આસાડે મને જાવા ઘો, હેલે જાલાં !
 એલે, આવતાં આપીશ દાણ તમારાં, હેલે જાલાં !
 એલે, મધ મારું વેચવા ઘો, હેલે જાલાં !
 એલે, વેચતાં તમને કૌણ કહે છે ? હેલે જાલાં !
 એલે, સાંભળ રાધા ખ્યારી, હેલે જાલાં !
 એલે, મધ ગોરસનું દાણ લઈને, હેલે જાલાં !
 એલે, વહેલી થાં વળ ? નારી, હેલે જાલાં !
 એલે, નારી કઈને ના બોલાવ, હેલે જાલાં !
 એલે, છાના રઈને છોગાળા, હેલે જાલાં !
 એલે, કંકણ રાજ તો કંસરાયનું, હેલે જાલાં !
 એલે, ગો ચારંતા ગોવાળો, હેલે જાલાં !
 એલે, હું ગોવાળો, તું ગોવાલણ, હેલે જાલાં !
 એલે, દરી ગમે તો આવજો, હેલે જાલાં !
 એલે, તું જ સરીખા હિંમતિયાને, હેલે જાલાં !
 એલે, સાથી તેડી લાવજો, હેલે જાલાં !
 એલે, તેડી લાલું, મને જાવા ઘો, હેલે જાલાં !
 એલે, રાકી રહ્યા છો વળ નારી, હેલે જાલાં !
 એલે, રઘુનાથના સામી^૨ સાંભર્યા, હેલે જાલાં !
 એલે, વેલો છે પણ ગિરધારી, હેલે જાલાં !
 એલે, ગિરધારીએ ગોપુજ વસાવ્યું, હેલે જાલાં !
 એલે, ઈંદ્ર કરતાં કૃષ્ણ મોટો, હેલે જાલાં !
 એલે, મોટો ત્યારે મથુરામાં આવ્યો, હેલે જાલાં !

આ ભામણીમાં કૃષ્ણગધાની વડછડ છે આ વડછડ ગુજરાતના લોકજીવનમાં અત્યંત પ્રિય બની છે બવાઈમાં તેના ૫૨ વેશ પણ છે. તે જ વસ્તુ લઈને આ નાવિકોએ એક ભામણી બેડી કાઢી છે.

*

૩૩૩ એલે રામલખમણ બને લાઈ

રામાયણનાં પાત્રો પણ તેટલા જ લોકાદરને વર્ષા છે ભામણીમાં તેના પ્રસંગો વણાવા પામ્યા છે.

એલે, ઝુમ્મે જાય, હેલે જાલ્લા !
 એલે, ઝુમ્મે જોરાવર ને ઘાસી, હેલે જાલ્લા !
 એલે, રામલખમણ બને લાઈ, હેલે જાલ્લા !
 એલે, વાડીએ સૂવાને જાય, હેલે જાલ્લા !
 એલે, સૂતાં સૂતા કીધી વાત, હેલે જાલ્લા !
 એલે, સુકાયાં વાડીના જાત, હેલે જાલ્લા !
 એલે, સુકાય ઈને સુકાવા ઘો, હેલે જાલ્લા !
 એલે, મુપણાં બધાવા ઘો, હેલે જાલ્લા !
 એલે, મુપર ચાલ્યા શેરમાં, હેલે જાલ્લા !
 એલે, પાણી ચાલ્યા ફેરમાં,^૧ હેલે જાલ્લા !
 એલે, ફેર માયલા ફેરાં ખાય, હેલે જાલ્લા !
 એલે, વિજલપર ચાલ્યો જાય, હેલે જાલ્લા !
 એલે, વિજલપરના આવ્યા જોશી, હેલે જાલ્લા !
 એલે, કાનમાં ટીપણાં જોશી, હેલે જાલ્લા !
 એલે, આવ્યો જોશી, બેહો માચી,^૨ હેલે જાલ્લા !
 એલે, ટીપણા ફેખાડો વાચી, હેલે જાલ્લા !

એલે, ટીપણામાં શું શું નામ, હેલે આલ્લા !
 એલે, સીતાબાઈનાં નામ છે, હેલે આલ્લા !
 એલે, નાની સીતા માટી ચાચ, હેલે આલ્લા !
 એલે, રામનાં લગન ભોવડાય, હેલે આલ્લા !
 એલે, રામ લખમણુ જનકી, હેલે આલ્લા !
 એલે, જય બોલો હનમાનકી, હેલે આલ્લા !

*

૩૩૪. હેલે આલ્લા

પુરાણના પ્રસંગોને જામણીમાં મદનારા નાવિકોને કહી કહી
 સાગરના માથે ધર યાદ આપી જર્ણુ. ગૃહજીવનની મીઠાશ રમણે
 ચઢતી, ત્યારે તેને તેજો ગાવા મહી જતા :

સુમ્હાં સુમ્હાં હોય રે, હેલે આલ્લા !
 મામો તો લાવે ટોપરાં, હેલે આલ્લા !
 કોપણું તો કોયેલાં, હેલે આલ્લા !
 મામીને માથે માયેલાં, હેલે આલ્લા !
 મામી કે' છે દીવો ધર, હેલે આલ્લા !
 દીવો ધરતાં વાર છે, હેલે આલ્લા !
 માટીનો જમકાર છે, હેલે આલ્લા !
 લાવનગર જવા દે, હેલે આલ્લા !
 શેર સૂનું લાવવા દે, હેલે આલ્લા !
 શેર સોનું તો ચોટલે, હેલે આલ્લા !
 તે મામીને ચોટલે, હેલે આલ્લા !
 તે ચોટલામાં ઠીકડું, હેલે આલ્લા !
 તે મામીનું ઠીકડું, હેલે આલ્લા !

દીકરુ દીકરુ દિવાળી, હેલે જાલ્લા !
 સોનાની ઘાઘરી સિવાડી, હેલે જાલ્લા !
 આજ દિવાળી, કાલ દિવાળી, હેલે જાલ્લા !
 પરમ દિવસે શેર સીવાડી, હેલે જાલ્લા !

*

૩૩૫ હૈયાર હેલે

કુટુંબભાવો, પરિવારની કૃષ્ણી વૃત્તિઓ, પુરાણપ્રસંગો, વૈખરીના પ્રસાપો—શી ભામણીઓ, નારીનાં રૂપને માત્રી ભામણીઓ : આમ અનેક જુદા જુદા ભાવો અને વિષયો પર સાગરખેડુએ ભામણીઓ લલકારી છે પણુત્યારે પ્રશ્ન થાય છે, દરિયાઈ જીવો તેમના જીવનને શાને કાજ ભામણીઓમાં નથી આલેખતા ! ના, તેમના દરિયાઈ જીવનની વાસ્તવિકતા આલેખતી ભામણીઓમાં તેમનાં એ લોકગીતો સંપડે છે.

હલેસાં,	હૈયાર	હેલે !
સોળેલા,	હૈયાર	હેલે !
એલે ચાલા,	હૈયાર	હેલે !
આબ્યા ફાગડ,	હૈયાર	હેલે !
જીવની કરાર,	હૈયાર	હેલે !
દીવની દંગી,	હૈયાર	હેલે !
માછલો ભગી,	હૈયાર	હેલે !
માછીઝો મેલો,	હૈયાર	હેલે !
ચવડા પેલો,	હૈયાર	હેલે !
ચવડુ ચાલે,	હૈયાર	હેલે !

ખારાના દોરે, હૈયાર હલે !
 વાટમાં મરિયો, હૈયાર હલે !
 વાણિયો નોરી, હૈયાર હલે !
 નોર વધારી, હૈયાર હલે !
 ભાજી ને પાણી, હૈયાર હલે !
 તેલે વધારી, હૈયાર હલે !
 તેજમ તૂરી, હૈયાર હલે !
 ભરી કસ્તૂરી, હૈયાર હલે !
 કસકા ભારા, હૈયાર હલે !
 જમને વાણી, હૈયાર હલે !
 જમ જુગારી, હૈયાર હલે !
 કાળા હજારી, હૈયાર હલે !
 કાળા ને કાઠી, હૈયાર હલે !
 શુજર વાવટી, હૈયાર હલે !
 શુજર ગામ, હૈયાર હલે !
 ભરી સભામાં હૈયાર હલે !
 ધણીને નામ, હૈયાર હલે !
 આપડો ધણી, હૈયાર હલે !
 હિંમત ધણી, હૈયાર હલે !
 હિંમતે રસૂલ, હૈયાર હલે !
 ખારવા ખેર, હૈયાર હલે !
 સાંજના કપૂલ, હૈયાર હલે !

દુલેસાં મારવાનું શરૂ કરે, ત્યાંથી લાભણી શરૂ થાય છે. વહાણને
 ઉપાડો. વાવડો આવ્યો તેથી છૂત્તે શાંતિ થઈ જાય ત્યારે જ વહાણ
 મોટું કહેવાય છે. નરતામાં તેમને માજીમારોનાં વહાણ મળે છે, પણ

માઝીમાં તો હિન્દુસમાજમાં બગી લેખાય પણ તે ખૂબ લોભિયો છે આ વહાણ સવળુ ચાલે છે અને શિયાળ ખેટના બદર તરફ જાય છે તેઓ કંઈ આવ્યા છે ગસ્તામાં એક વાણિયો મળ્યો તે નૂરને નક્કી કરનારો છે આ ખેપમાં તેણે નૂર વધારે આકર્ષુ તેમણે માર્ગમાં ભાજી ને પાણી બેમાં કરી, તેલથી વધારી કુગળીનું શાક તીપ્તુ અને તમતમતું બનાવ્યું આ શાક અમને વહાણ છે. અમે જિંદગીના જુગારી છીએ. ગુજરાતદરના કાંઈ કાન્યા ને કાડી છે. વહાણ પર ગુજર વાવટો ૬ બરી સલામાં બોલો, તમારા વહુ જુમાનિકનું નામ આપણે ધણી બારે હિંમતમાજ છે આમ ખારવા વહાણ ખેડે છે ને સાંજ પડ્યે વહાણને લગર નાખી આરામ કરે છે

તેમના સાગર પગના જીવનનું સુરેખચિત્ર ઉપગની બામણીમાં છે, અને તે પણ તેમની દરિયાકાંડાની બોલીમાં

છે. પાકનો ગાનાર નાવિક માત્ર પંક્તિનો દુકડો ગાય છે અને વહાણમનિ નાવિકનો સમૂહ ધ્રુવપદને એકસાથે ઝીલી લેતો હોય છે. દૃષ્ટાંત તરીકે :

સામીડો સૂતો તે જાગે, શામિયા માલમ !

કરાણી આ લોક માગે, શામિયા માલમ !

આમાં 'સામીડો સૂતો તે જાગે,' ભામણીનો પાક છે. તે એક જ નાવિક પ્રથમગારો. પણ તેનું ધ્રુવપદ (Tag) ■ 'શામિયા માલમ !' નાવિકોનું જૂથ દોરકું જે'યતાં જે'યતાં માત્ર 'શામિયા માલમ' જ બોલશે, લલકારશે. ગુજરાતના દરેક કાંઠાના નાવિકોની ભામણીઓ જુદી જુદી હોવા છતાં ગાવાની ક્રિયામાં, લક્ષકારવાની ક્રિયામાં કોઈ ફરક પડતો નથી. માછીની ભામણીઓના પાકોનાર સાંપડશે. તે જ પ્રમાણે, ખલાસીની ભામણીઓમાં માછીની ભામણીઓ કરતાં બેઢ મળશે અને જે જન્મે નથી માછી, કે નથી ખલાસી તેવા કાળીઓ દરિયાઈ જીવનમાં ઝુકાવીને જીવી રહ્યા છે તે વિક્ષમશીલ જીવન (Adventurous Life)માં તેમને પણ ગાયા વગર તો નથી ચાલતું. તેમને પણ તેમની આગવી ભામણીઓ છે. સુરત જિલ્લાના ખારવાઓએ તેમની બોલીમાં ભામણીઓ 'શેરા' વગરની રચી છે તે વેરાવળમાંગરોળના ખલાસીઓથી જુદી પડે છે.

તેમાં ફરક શેનો બાસે છે ? બોલીનો જ માત્ર. આવો લગભગ સગ્રખ છે. અને ગાવાની ક્રિયા તો એકધારી—તે પરત્વે બસરાનો આરબ નાવિક, માંડવી બંદરનો કચ્છી ટડેલ, પોરબંદર માધવપુરને સુકાની, શિયાળ બેટનો માછી કે કતપર ઝંઝમેરનો કોળી નાવિક એક જ રીતે ગાતો હોય ■ ભામણીઓને, કોઈ પણ પ્રકારના વાઘ વગર ચપટીઓ પણ તે કર્ચાંથી વગાડી શકે ? બને હાથમાં બોનાફાટ દોરક હોય, પછી ચપટીને કઈ રીતે કામે લગાડી શકે ? તાલની પણ તેન સૂરને જરૂર નથી લાગી. પેલો પવન, અને મોજના અને દરિયાન સંગીત સૂર, એની સાથે તેઓ સ્ફુર તાલ મેળવવાને ટેવાયેલા હશે ખરા ! એમ હોય તો માલમના પેટની એ સહસ્યવાન મને માલમ ધઈ નથી

(૨) દેદાનાં ગીતો

સંગ્રહ : ખુશ્કર ચંદરવાકર

દેદો ફૂટવાનો રિવાજ આગસંસ્કૃતિના એક અગત્યના અંગના સ્થાને છે જેઠ મહિનાના ચારે ચ 'દિતવારે' નાનકડી બાળાઓ નદી-તીરે કે તળાવકાંઠે સાંજની વેળાએ દેદો ફૂટવા જાય છે. જે ગામના પાદરમાં કોઈ વીરપુરુષની ખાબો હોય, તો ત્યાં જઈને પણ બાળાઓ દેદો ફૂટવાની.

આ રિવાજ પાછળ સંસારના એક વ્યવહારની તાલીમ આપવાની દષ્ટિ છે ગામડાંમાં હજુ ચ મૃત્યુની પાછળ રોવાફૂટવાનો ગિવાજ ટકી રહ્યો છે. ત્યાં સ્ત્રીઓને રોવાફૂટવાની જરૂર પડે છે, ને તેની તાલીમ સ્ત્રીઓને ગામડાંમાં છેક નાનપણમાં 'દેદો ફૂટવાના' રિવાજમાંથી મળે છે.

આ દેદો કોણ છે? આ દેદાનું મૂળ સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં મળે છે. બરડામાં પણ દરવંશ રાજકુતિનો વંશ હોવાનું શ્રી કે કલ શાસ્ત્રીએ કહેલું. સૌરાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં જે જુવાન દેદાઓ હથાધારો હિસ્તેખ મળે છે એક મરાયો ઝાઝાઓને હાથે જળજીમાં, અને બીજો મરાયો ગોહેલના હાથે લાઠીમાં; માટે જ દેદાઓનાં ગીતોમાં પંક્તિ મળે છે : 'દેદો મરાયો લાઠીના ચોક્માં।' રવ મેધાણીજીએ સમરાંગણની પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે : 'દેદાઓની દમ્પતી કતલ, જામ સતાએ નહિ, પણ રાવળ જામે કરેલી.' ભગવાનલાલ સંપતરામે 'સૌરાષ્ટ્રનો ઇતિહાસ' માં પૃષ્ઠ ૧૯૧ પર લખ્યું છે : "જામને આ વખતે એક તરફથી જેમ જેઠવા પાસેથી મોટો પ્રાંત મળ્યો, તેમ બીજી તરફથી તેને પૂર્વ તરફનાં મચ્છુકાઠાનાં કેટલાંક પરગણાં ત્યાંના ચાવડા અને દેદા મરાસિયા પાસેથી અને પશ્ચિમ તરફનું અંબાળી ગામ વાઢેલ લોકો પાસેથી મળ્યું."

લોકો પાસેથી મળે છે કે : “દેદા મીઠળજધે વાસની લડાઈમાં
લાઠીચોકમાં મરાણો, તેને ચાદ કરી કરીને આ છોકરીઓ કૂટે છે,
અમર કૂટવાનું શીખે છે. અત્યારે લાઠીમાં તેના નામની શેરી પણ છે.”

તપાસ કરતાં બીજા ઉત્તર મળ્યો છે : “મરશિયા એટલે ગુજરાતમાં
મૃત્યુગીતો. આ ગાણાઓ ખાસ કરીને બૈરાં ગાય છે. આવાં ગાણાં
બૈરાં મોઢી ઉમ્મરનાં વાય ત્યારે શીખતાં નથી, પણ તે તો નાની
છોકરીઓ હોય ત્યારે જ શીખે છે. હવે આ મરશિયામાં ઢાનાં નામ
દેવાં! ત્યારે છોકરીઓ દેદાનું નામ ઈધને તેને લલકારે છે.

કાઈ વખતે દેદાને પ્રશ્નવાનાં ગીતો, હીચોળવાનાં ગીતો પણ મળે છે.

દેદાનાં કૂટવાનાં ગીતો

૩૩૭

હાય હાય રે, કૂવામાં ઢેલ વિચાણી,
હાય હાય રે, ઢેલને કેટલાં બચ્ચાં ?
હાય હાય રે, ઢેલને સાત બચ્ચાં.
હાય હાય રે, બચ્ચાંને કોણુ ધવડાવશે ?
હાય હાય રે, બચ્ચાંને ધૂડી ધવડાવશે.
હાય હાય રે, બચ્ચાંને કોણુ હીચોળશે ?
હાય હાય રે, બચ્ચાંને ધૂડી હીચોળશે....

આ રીતે જીવનના સંઘર્ષના પ્રસંગો પંક્તિઓમાં ગોઠવીને ગીત
આગળ સંખાવાય છે.

*

૩૩૮

લીંબડે ઝાઝી લીંબોળી રે, હાલર હુલર ચાય !
ચકો દૂધનો સવાદિયો રે, પાડો દોવા જાય !
પાડે મેલી છે પાટુ રે, બાપા કરતો જાય !
બાપે મેલી લાટડી રે, મા મા કરતો જાય !

માએ લયે ચોંટકો રે, લાઈ લાઈ કરતો નય !
લાઈએ મારી છે ચોંટ રે, બેન બેન કરતો નય !
| બેને આપ્યો છે લાડવો રે, ખૂણે બેસી ખાય !

*

૩૩૬

વાવડી ગામને ચોક, સલાટ માર્યો,
વાણિયાને આવી ખોટ, સલાટ માર્યો,
નેમચંદ મૂકે ખોટ, સલાટ માર્યો,
વાવડી ગામને ચોક, સલાટ માર્યો !

*

૩૪૦

આકાશની ગાડી, હો રસિયા;
ઠાણુ ઠાણુ હાંકે, હો રસિયા ?
ઠાણુ ઠાણુ બેસે, હો રસિયા ?
ચકો લાઈ હાંકે, હો રસિયા,
આવતી વહુ બેસે, હો રસિયા,
હાંકય મારા રોયા, હો રસિયા,
અંધારું યારો, હો રસિયા,
ચકી વહુ ખીરો, હો રસિયા !

*

૩૪૧

હતોલી રે હતોલી, ન્યાં મેલું જ્યાં,
મધરાતું રે'જે રે, મદની હતોલી !
મીતલી ગામને ચોરે રાતું રે'જે રે,
મદની હતોલી !

મીતલી ગામને ચોરે અપણા બિઠે રે,
 મહની હતોલી !
 ખીંપળી ગામને ચોરે થાળિયુ બિઠે રે,
 મહની હતોલી !
 મીતલી ગામને ચોરે કોડિયા બિઠે રે,
 મહની હતોલી !
 ખીંપળી ગામને ચોરે તાહળાં બિઠે રે,
 મહની હતોલી !

*

342

આમલી હેઠે તળાવ કે છેલ પાણી મોજાં મળે રે લોલ !
 ગોદી પાણી ન જઈશ કે દેડકો તાણી જશે રે લોલ !
 દેડકાને તાણુવા નહીં હઉં કે, ચકલો ઝીલી લેશે રે લોલ !
 ચકલાને ઝીલવા નહીં હઉં કે દેડકો તાણી જશે રે લોલ !

★

343

દેહા, પડવે તે હોળી પડવો હોય રે, દેદમલ
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેહાને હાય !
 દેહા, ખીજે તે સાઈબીજ હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેહાને હાય !
 દેહાને ત્રીજે તે અખાત્રીજ હોય રે દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેહાને હાય !
 દેહાને ચોથે ગણેશચોથ હોય રે દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેહાને હાય !

દેદાને પાંચમે તે નાગપાંચ હોય રે દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને છઠ્ઠે તે રાંધણુછઠ્ઠ હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને સાતમે તે શીતળાસાત હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને આઠમ તે ગોકુળ આઠમ હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને નવમે તે નોળીનોમ હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને દશમે તે દશેરા હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને અગિયારશે એકાદશ હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને બારશે પોઠાબારશ હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને તેરશે ધનતેરશ હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને ચૌદશે તે ઠાળીચૌદશ હોય રે, દેદમલ,
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !
 દેદાને પૂનમે તે ચરદપૂનમ હોય રે દેદમલ,
 એવી વેળાએ એ ન જશે રે દેદમલ !
 ઘડીક રાખોને પાલખી, હાય દેદાને હાય !

દેદાનું હાલરહું

૩૪૪

મકવાણાના વાઢમાં, ઝાલર ઝીંડવું રે !
 ઝીંડવે આઝે ફાલ, દોરી હીરની રે !
 ચક્રો પોઢચો પારણે, દોરી હીરની રે !
 કોણ હાલા ગાય, દોરી હીરની રે !
 ચકલી હાલા ગાય, દોરી હીરની રે !
 ઘોંટ મારા પીટ્યા, દોરી હીરની રે !

*

૩૪૫

પાળ પાસે બાવળી, મારું પોમસડું !
 દોણ દોવા જાય, મારું પોમસડું !
 ચકલો દોવા જાય, મારું પોમસડું !
 દોણ જાત લઈ જાય, મારું પોમસડું !
 ચકલી જાત જાય, મારું પોમસડું !

*

૩૪૬

(દેદાનાં લમની કપના કરીને બાળાઓ તેના ફટાણાં પવ ત્યારે ગાય છે અહીં આ એક તેવું ફટાણું આપ્યું છે.)

રાજ રામની તલાવડીમાં માછલી રાજાય,
 જેવી માછલી રાજાય, એવી ધૂડી રાજાય !
 જેવાં માછલીનાં રૂપ, એવાં ધૂડીનાં રૂપ !
 જેવી માછલી ગંધાય, તેવી ધૂડી ગંધાય !
 રાજ રામની તલાવડીમાં, માછલી રાજાય.

卐

કચ્છી લોકગીત

સંગ્રહ : દુલેરાય કાશ્મી

૩૪૭. પનિહારીનું ગીત

ફૂવે પાણીડા કીં વિઝાં ? પવન તો લગે,
પવન તો લગે રે, નજર તી લગે— ફૂવે૦

[ફૂવા પર પાણી બરવા કેમ જાઉં ? ત્યાં તો પવન લાગે છે.
પવન લાગે છે અને નજર પણ લાગે છે. પાણી બરવા કેમ જાઉં ?]

મુંજ વેણી વીખાળે, પવન તો લગે,
મુંજ ફુલડા ઠરમાળે, નજર તી લગે— ફૂવે૦

[મારી માથાની વેણી વીખાઈ જાય ■ અને પવન લાગે છે.
મારા ફુલડાં પણ ઠરમાઈ જાય છે, અને નજર લાગે છે. ફૂવે પાણી
બરવા કેમ જાઉં ?]

મુંજ મેંદી ઝંખાળે, પવન તો લગે,
રેતો રંગ રમેટાળે નજર તી લગે— ફૂવે૦

[મારી મેંદીનો રંગ ઝખો પડી જાય છે. પવન બહુ લાગે છે.
રેતાય પર રંગ ચડી જાય છે. નજર લાગે છે. ફૂવે પાણી બરવા
કેમ જાઉં ?]

મુંજ ચેલ લયકાળે પવન તો લગે,
મુંજ હેલ કીં લરાળે નજર તી લગે— ફૂવે૦

[મારી કમર લયકાઈ જાય છે. પવન લાગે છે. હવે મારી
હેલ યી રીતે લરાય ? અને તો નજર લાગે છે; હું ફૂવા પર પાણી
બરવા કેમ જાઉં ?]

મહારાષ્ટ્રમાં ગુજરાતી સમાજમાં ગવાતાં લોકગીતો

અથાદક : દા. ગો. બોરસે [નિવેદિકા - કે સુમન મૂળચક્ર મહેતા]

(૧) લગ્નગીતો

૩૪૮

સાત સોપારીનો ઝૂમખો રે ભાઈ ડાકમડોળ.
એક બહેરી ને બીજી બોળડી રે ભાઈ ડાકમડોળ.
ત્રીજીનો તૂટ્યો કાન રે ભાઈ ડાકમડોળ.
ચોથી મુસલમાન રે ભાઈ ડાકમડોળ.
પાંચમી પથ્થર સમાન રે ભાઈ ડાકમડોળ.
છઠ્ઠીને નહીં મળે જ્ઞાન રે ભાઈ ડાકમડોળ.
સાતમીને નહીં મળે સાન રે ભાઈ ડાકમડોળ.

*

૩૪૯

ભાયગશાળી પ્રાદ્ધણુ જન લાબ્યો,
જન લાબ્યો ને માન ખોયાં.
કંસાર તે ભરડી ભરડી ઢગ વાળ્યા,
જાનૈયા વતીના વાંદરા લાબ્યો.
કસાર તો કેને ખવડાવું ?
ભાયગશાળી પ્રાદ્ધણુ જન લાબ્યો
ચણા તો ભરડી ભરડી ઢગ વાળ્યા,
ધોડાના વતીના ગધેડા લાબ્યો.
ચણા તો કેને ખવડાવું ?
ભાયગશાળી પ્રાદ્ધણુ જન લાબ્યો.

*

લવંગી બાજઠિયો મુથારે ઘડિયો,
 મુથારે ઘડિયો સોનીડ રે મઠિયો.
 કુંવારી દન્યાએ કાગળ લખી રે મોકલિયો,
 તો જાન આવે ભલી શોભતી રે.
 દરિયા વચ્ચે દાદા મોકલાવો માફા,
 માફે બેસી આવે છયાવરના બાપા,
 તો જાન આવે ભલી શોભતી રે.
 દરિયા વચ્ચે દાદા મોકલાવો ગાડી,
 ગાડીએ બેસી આવે છયાવરની માડી,
 તો જાન આવે ભલી શોભતી રે.
 દરિયા વચ્ચે દાદા મોકલાવો વેલો,
 વેલે બેસી આવે છયાવરની બેનો,
 તો જાન આવે ભલી શોભતી રે.
 દરિયા વચ્ચે દાદા મોકલાવો હવાઈ,
 હવાઈએ બેસી આવે છયાવરના ભાઈ,
 તો જાન આવે ભલી શોભતી રે.
 દરિયા વચ્ચે દાદા મોકલાવો હાથી,
 હાથી પર બેસી આવે છયાવરના સાથી,
 તો જાન આવે ભલી શોભતી રે.
 દરિયા વચ્ચે દાદા મોકલાવો ઘોડા,
 ઘોડે બેસી આવે છયાવરના ગોરા,
 તો જાન આવે ભલી શોભતી રે.

૩૫૧

મારા વીરનો સાફ છે સવા લાખનો,
પહેરજો પહેરજો વરઘોડાને ટાણે રે,
મોટાના કુંવર! તમારે જાણું છે કન્યા પરણવા.
મારા વીરની વીંટી છે સવા લાખની,
પહેરજો પહેરજો કંસારને ટાણે રે,
મોટાના કુંવર! તમારે જાણું છે કન્યા પરણવા.
મારા વીરનું ઘડિયાળ સવાલાખનું,
પહેરજો પહેરજો વરઘોડાને ટાણે રે,
મોટાના કુંવર! તમારે જાણું છે કન્યા પરણવા.
મારા વીરનું પીતામ્બર સવાલાખનું,
પહેરજો પહેરજો કંસારને ટાણે રે,
મોટાના કુંવર! તમારે જાણું છે કન્યા પરણવા.

*

૩૫૨

હાથમાં નારિયેળ રે રાયવર મોતીની માળા,
એ રે માળા રે રાયવર કેાણુ લઈ આઁચ્યા ?
મુંબઈ નગરીમાં એમના મોટા ભાઈ સરદાર,
તે રે માળા રે રાયવર તેઓ લઈ આઁચ્યા.
હાથમાં નારિયેળ રે રાયવર સોનાનું ઘડિયાળ,
એ રે ઘડિયાળ તે રાયવર કેાણુ લઈ આઁચ્યા ?
હાંસોટ નગરીમાં એમના મામા રે સરદાર,
તે રે ઘડિયાળ રાયવર તેઓ લઈ આઁચ્યા.

હાથમા નારિયેળ રે રાયવર હીરાની વીંટી,
એ રે વીંટી તે રાયવર કૈણુ લઈ આવ્યા ?
મુબઈમા એમના બાપા છે સરદાર,
તે રે વીંટી તે રાયવર તેઓ લઈ આવ્યા.
હાથમા નારિયેળ રે રાયવર જરીનો સાદો,
એ રે સાદો તે રાયવર કૈણુ લઈ આવ્યા ?
અકલેશ્વર નગરીમા એમના કાકા છે સરદાર,
તે રે સાદો તે રાયવર તેઓ લઈ આવ્યા.

*

૩૫૩

દિલ્લી શહેરને દરવાજે બનડો ખડો રહ્યો
એ કેને કાજે ખડો રહ્યો ?
એ માતાને કાજે ખડો રહ્યો

માતા કમળાબેન આવે તો અહીંથી ચાલીએ
નહીં તો લાલ કિલ્લા દરવાજે તળૂ તાણીએ
ખોરીવત્તી શહેરને દરવાજે બનડો ખડો રહ્યો
એ કેને કાજે ખડો રહ્યો ?
એ બાઈને કાજે ખડો રહ્યો

ભાઈ રમણભાઈ આવે તો અહીંથી ચાલીએ
નહીં તો ઘોડબદર સુકામે તળૂ તાણીએ
હાસોટ શહેરને સુકામે બનડો ખડો રહ્યો.
એ કેને કાજે ખડો રહ્યો ?
એ મામાને કાજે ખડો રહ્યો

મામા લીખાભાઈ આવે તો અહીંથી ચાલીએ.
નહીં તો જોશી ખડકીમાં તંબૂ તાણીએ.

*

૩૫૪

શેરી શેરી ધૂધરડો વાગે છે,
'કાઈ' મોટાનો કુંવર આવે છે.
પેલા નવલા વેવઈને જાણ કરો,
જાણ કરો પિછાણ કરો.
હમારી જાન ઉતારો માંગે છે.
હમારી જાનમાં તો આવ્યા મુનશી,
વેવઈ, માંડવે નંખાવો પુરશી.
મોટાનું હળ આવ્યું હળ આવ્યું રે,
સાંકડી શેરીમાં સાજન નહીં સમાયુ,
નહીં સમાયુ.
મોટાનું હળ આવ્યું હળ આવ્યું રે.
હમારી જાનમાં તો આવ્યા શેઠિયા,
વેવઈ, માંડવે નંખાવો તકિયા,
મોટાનું હળ આવ્યું હળ આવ્યું રે.
હમારી જાનમાં તો આવ્યા મહેમાનો,
વેવઈ, માંડવે નંખાવો જાજમો.
મોટાનું હળ આવ્યું હળ આવ્યું રે.
હમારી જાનમાં તો આવ્યા મોલ,
વેવઈ, જળ ભરી લાવો લોટા,
મોટાનું હળ આવ્યું હળ આવ્યું રે.

વેવઈને ધીર દેને રે ધીર દેને રે.
 રાંધવા રસોયા લાબ્યા,
 પાણીની પણિહારી લાબ્યા,
 વેવઈને ધીર દેને રે ધીર દેને રે.
 વેવાણુ સાડી પહેરી ને ચોળી વીસરી રે,
 વેવાણુ રાજા જમાઈ નેવા નીસરી રે.
 વેવાણુ એમ ન માનીશ વર ખોટો રે,
 એ તો ફૂલ રે શુભાખનો ગોટો રે.
 વેવાણુ એમ ન માનીશ વર કાણો રે,
 એ તો સાચો મોતીનો હાણો રે.
 વેવાણુ એમ ન માનીશ વર ઠીગણો રે,
 એ તો મોગરા કેશ મૂમખો રે.

*

(૨) ખાંડણિયાં

૩૫૫ મારો તે લાઈ મુરત શહેરનો સૂળો,
 ભરી કચેરીમાં બિલો, કચેરી ધમધમે.

*

૩૫૬ મારો લાઈ દિલ્લી શહેરમાં મહેતો,
 ઠઈ વહુનો સેથો, કે સિન્દરે શોભતો ?

*

૩૫૭ સરોવરની પાળે માને દીકરી મળિયા,
 દૂસકે દૂસકે રડિયા, કે સરોવર ભરાઈ ગયાં.

*

૩૫૮. આવોને પંડયા, બેસો સામી લી તે,
કન્યા માગો રીતે, કુચુમબેન આપશું.

*

૩૫૯. આવો ને પંડયા, બેસો સામી ખુશી,
વર માગો સુનશી, કનુભાઈ આપશું.

*

૩૬૦. તાપી માતામાં લાલ દોરો તરતો,
સામે ઘોડો ચરતો, તે બકુલાઈનો.

*

૩૬૧. હોડીવાળા તારી હોડીમાં બજૂર,
કયા જમાઈ મજૂર કે બજૂર ખાઈ ગયા ?

*

૩૬૨. હોડી હોડીવાળા તારી હાંકી હીરે,
કયા લાઈ જવેશી રે હીરા પરખિયા ?

*

(૩) હાલરકું

૩૬૩

હાલ વહાલ ને હેલી,	
ભાઈ ને ઘોડિયે હીરની દોરી.	હા....લા....
હાલ વહાલ ને અણકી,	
ભાઈની વાડે તૂરિયાં ગલકી.	હા....લા....

હાલ વહાલ તો એવા, ભાઈના મોટે ઘેર કરું વેવા.	હા....લા....
હાલ વહાલ હું કરું, ભાઈને કેડે લઈને કરું.	હા....લા....
સૂવે તો મુવાડું, ભાઈને દૂધ પીવા જગાડું.	હા....લા....
હાલ વહાલ ને જોખી, ભાઈના મામા લાવે ઝલલાં ટોપી.	હા....લા....
મોસાળમાં મામી ધુતારી, ભાઈનાં ઝભલાં ટોપી લેશે ઉતારી.	હા....લા....

卐

(૧) ઉટાંટિયાનો રાસડો

સંચાલક : પ્રો. મંજુસાલ મજમૂદાર

સંવત ૧૯૮૩ના ચોમાસામાં ગુજરાતભરમાં આવેલી ભારે વેલને ક્ષોધે લોકોની નિરાધાર અને ભયગ્રસ્ત સ્થિતિ નરી આંખે જોવાનો યોગ, મુંબઈ યુનિવર્સિટીની ‘સ્કૂલ ઓફ સોસ્યોલોજી’ના ઉપક્રમે મને મળ્યો હતો. તે પ્રસંગે ભરૂચ જિલ્લાના જંબુસર તાલુકાના વેલ્ય ગામના એક ભગતે અમારા પ્રવાસનો હેતુ જાણતાં, રેલના જેવી જ થીજી મહામારી—રોગની ભયંકર હોનારતને લીધે લોકોના જીવ કેવા પડીકે બધાઈ જાય છે, અને આવા અકસ્માતો અને મહામારીમાં લોકોના કેવા હાલદવાલ થઈ જાય છે તે વર્ણવતો એક ‘ઉટાંટિયાનો રાસડો’ ગાઈ બતાવ્યો હતો. એ આખો મેં ઉતારી લીધો હોતો તે અહીં પ્રગટ થાય છે.

‘ઉટાંટિયું’ શબ્દ આપણને લાગે છે તેટલો આધુનિક નથી. સં. ૧૫૪૮માં જનાર્દન ત્રવાડીએ ‘ઉવાહરણ્ય’ કાવ્યમાં, હરિ અને હરતું મુદ્ધ વર્ણવતાં, જવરતું પરરપર મુદ્ધ પશુ વર્ણવ્યું છે; ત્યાં ‘ઉટાંટિયું’ શબ્દ વપરાયો છે:—

“ તાહ ચઢિ નિ ઉટાંટિયૂં, વેલાજવર તે ચાઈ,
એકાંતર જવર નિ ત્રિહુ, ચોથિઉ જવર જણાઈ. ”

રોગ, દુષ્કાળ અને અતિવૃષ્ટિ—એ ત્રણે સામે મનુષ્ય લાચાર છે; અને તેથી મહામારી પછી દુષ્કાળ, અને દુષ્કાળ પછી અતિવૃષ્ટિ—એ ક્રુરતના કાપનાં સ્વયંક ચિહ્નો છે. વલ્લભ ભટ્ટ મેવાડાના ‘કળિકાળના ગરબા’માં ‘મા, સંતાપ્યાં સત્તાસિથે (સં. ૧૭૮૭)’, અને પછી ‘અટળાવ્યાં અઘાસિથે (સં. ૧૭૮૮)’, અને નળવાસિથે (સં. ૧૭૮૯) કાપ સમ્યાની, કવિએ બહુચરી પ્રત્યે પ્રાર્થના કરી છે; તે અહીં સંભારવા જેવી છે.

ભાષા ઉપરથી આ સસડો, રોગનો ઉપદ્રવ જેના મગજમાં તાજો હશે એવા લોકકવિને હાથે રચાયો લાગે છે.

૩૬૪

(ટાળ-કાચગાકાચમીના ભજનનો)

જુવો દશા કારમી કીધી, ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી—
 સવત અઢારસેં ચુવોતેર, આબ્યો આવાઢ માસ;
 ઉટાંટિયે ઉત્પાત કર્યો ને પાડ્યો સહુને ત્રાસ;
 ઘેરી ગુજરાતને લીધી; ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી— ૧

મુખઈ, મુરત, ભરૂચ થઈને પહોંચ્યો અમદાવાદ;
 કાઠિયાવાડમાં ફેર વર્તાવ્યો, ઉતાર્યો સઉનો નાદ;
 ચોટ ચુવાળમાં દીધી; ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી— ૨

ટાઢ માતા ઉટાંટિયા ફેરી, તાવ એનો છે તાત;
 કળતર, ચૂમ બે બૈરાં એનાં, હરખે રહ્યાં સંઘાત;
 ખાંસી, દમ, બહેનને લીધી; ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી— ૩

કાકો સળેખમ પહેલેથી આબ્યો, મુત ઘરેરો સંઘાત;
 આવીને બિલી લવરી મામી, સાથે મામો સનેપાત;
 નાડી વાચા બંધ જ કીધી; ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી— ૪

ભાઈ ને ભોળઈ ઝાડો બિલટી, છોક કાકી તૈયાર;
 પિત્ત, વાયુ, કફ કુટુંબજ એનું, આવી પહોંચ્યાં તે વાર;
 કારીગરી સામટી કીધી; ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી— ૫

વહાલાં સર્વે આવી વૈદને લાબ્યાં, વાળ્યો દવાનો દાટ;
 દાકતરખાનેથી દાકતર બોલાવ્યા, ઉટાંટિયાને માટ;
 વાતો પુણ્ય કરવાની કીધી; ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી— ૬

વાણિયા, બ્રાહ્મણ, સુથાર, સોની, મોચી, ચારણ, ભાટ;
 રજપૂત, કોળી ને લીલ, માછી, ઘાંચીનેા ઘડચો ઘાટ;
 ઝડતી પાટીદારની લીધી; ઉટાટિયે આળડૂ લીધી— ૭
 તાઈ, તબોળી, કાયચ, દરજી, મરેઠા, મુસલમાન;
 ગોલા, ભાટિયા, કુંભાર, માળી, છીપા કીધા હેરાન;
 પડયા સીમ સાચવે સિંધી; ઉટાટિયે આળડૂ લીધી— ૮
 રળારીવાડામાં ફટિયુ પેહું, ભરવાડમાં ભરપૂર;
 મુમનામાં મ્હોકાણ મડાણી, ગોસાઈ ગાંડાતૂર;
 લુહારોની લાજ તો લીધી; ઉટાટિયે આળડૂ લીધી— ૯
 નાયકા, ધાણકા મૂજવા લાગ્યા, પાલમાં પોકાપોક;
 કસારા કદોઈ કાછિયા ફૂટયા, ખરાલીમાં બહુ શોક;
 વાલકોની વહાર ન કીધી; ઉટાટિયે આળડૂ લીધી— ૧૦
 પારસી લોકો બહુ સુગળા, પારસણો ગભરાય;
 એદલતને ઉટાટિયુ આવ્યુ, મહેરબાઈ માંદી યાય;
 પીરજબાઈની પાલખી લીધી; ઉટાટિયે આળડૂ લીધી— ૧૧
 ઢેકવાડામાં ઢોલ વગાડ્યુ, ભગિયાના શા સાર;
 દાનીઓ, માનીઓ હારીને આવ્યા, તીકમો કીધો તૈયાર;
 પુશાલિયાની ખાટલી લીધી; ઉટાટિયે આળડૂ લીધી— ૧૨
 સાટિયા, સરાણિયા, રસૈ સાળવી ને ધોળી નાખ્યા ધોઈ;
 વાઘરી, પોમલાં, તલાવિયા, મેર, બાકી ના રાખ્યુ કોઈ;
 સલાટોની શુદ્ધ ન લીધી; ઉટાટિયે આળડૂ લીધી— ૧૩

લોકહૃદિયા સુલેમાન, આદમલ, મુલ્લાં બદરુદ્દીન;
 બહારવાડમાં ઉટાંટિયે પેશી, પોકરાબ્યો 'દીન દીન';
 બીબીઓની હોઝલ લીધી; ઉટાંટિયે આબરૂ લીધી—૧૪
 સાહેબ લોકોમાં ચે મુખ નહીં, ને મડમો માંદી યાય;
 કિસ્તાનીમાં કેર વર્તાવ્યો, ઈશની અકળાય;
 ખ્રિસ્તીની ખરાબી કીધી; ઉટાંટિયે આબરૂ લીધી—૧૫
 દીવાન સાહેબને દબાવી પાડયા, રાખને કીધા રાંક;
 જેલર તણી ઝડતી લીધી, પલટણુને પાડ્યો પોંક;
 કેદીતણી કાળજી કીધી; ઉટાંટિયે આબરૂ લીધી—૧૬
 છાવણીમાં તો છેહ દીધો, ને કંચમાં કીધેલ કોપ;
 શૂરાની સમયેર સતાવા લાગી, ઉટાંટિયાની ચાલી તોપ;
 કાયર સારી દુનિયા કીધી; ઉટાંટિયે આબરૂ લીધી—૧૭
 કેટ કચેરીમાં જઈને પેઠો, ઝાલ્યા અમલદાર;
 સિપાઈઓને સપડાવી દીધા, ફૂંડાબ્યા ફ્રાન્કદાર;
 જમાદારી જખમ કીધી; ઉટાંટિયે આબરૂ લીધી—૧૮
 ગામડામાં ઘેર ઘેર ઉટાંટિયુ, ખાલી નહીં એક કામ;
 કેઈ કેઈને પાણી ન પાતું, એવું ઉટાંટિયાનું કામ;
 ટિકિટો સામઠી લીધી; ઉટાંટિયે આબરૂ લીધી—૧૯
 જોર નથી ભૂળ દુઃખને લીધે, અન્ન વિના શું ખાય ?
 તેમાં સપાટો ઉટાંટિયા ફેરો, અંગ આખું ચુસાય;
 મરી, સૂંક, પીપર પીધી; ઉટાંટિયે આબરૂ લીધી—૨૦
 'બારમાં' લોકોએ બંધ કર્યાં, ને મોકાણ માનશુકન;
 કાયટિયાનું કામ થયું ને બ્રાહ્મણને લોજન;
 ગોરને ગાયો પુણ્યમાં લીધી, ઉટાંટિયે આબરૂ લીધી—૨૧

ઉટાંટિયાનું સારું કાઈ ના જાણે, ઘોકથોક ઠારેઠાર;
 ઉટાંટિયાનું સારું જે જણ જાણે, કાયટિયો ને ગોર;
 પેસાની પૂરતી કીધી; ઉટાંટિયે આળડૂ લીધી—૨૨

નાનાં મોટાં વરધ ને બાલક, પુત્ર અને પરિવાર;
 ઉટાંટિયું ગણે સોને સરખું, વહેરો ન રાખે લગાર;
 રાખે સર્વે સરખી પ્રીતિ, ઉટાંટિયે આળડૂ લીધી—૨૩

ઉટાંટિયું જાણી વહાલાં કાઈ, જેવા સારું જાય;
 ઉટાંટિયું આવી ટાંગા લાગે, મહેમાન માંઢા યાય;
 મુલાકાત મોતની કીધી; ઉટાંટિયે આળડૂ લીધી—૨૪

બાપનું બારમું જેટો કરે, પણ જેટાનું બાપથી યાય;
 વૃદ્ધ પિતા તો પડ્યા રહે ને જુવાન ચાલ્યા જાય;
 વનિતાઓ વિધવા કીધી; ઉટાંટિયે આળડૂ લીધી—૨૫

કાઈ ને સોયનો, કાઈ ને શૂળનો, કાઈ ને ત્રાકનો ડામ;
 ઉટાંટિયા વિના ઘર નહીં ખાલી, જાણે રૂઠેલા રામ;
 ધાકે ધરા ધૂળતી કીધી; ઉટાંટિયે આળડૂ લીધી—૨૬

મોઘવારીની મોકાણ આવીને ઉટાંટિયાનો બહુ ત્રાસ;
 મેઘરાજને દૂંટિયું આવ્યું, નથી ઠાસંને ઘાસ;
 કાળે આંખ કારમી કીધી; ઉટાંટિયે આળડૂ લીધી—૨૭

મોઘામૂલાં જળદ લેસો ને ઘેટાં, સોંધા મૂલે વેચાય;
 ઘાસ વિના ઘોઠાં પગ પછાડે, રખડતી ફરે ગાય;
 દેવે દશા કારમી કીધી; ઉટાંટિયે આળડૂ લીધી—૨૮

ખાણીથી ખેતી, ખેતીથી દાણા, અનાજથી યાય ઘાસ;
 ખાણી વિના ઠોર તરસે મરે, તેના ગોવાળને ધૂળ ત્રાસ;
 ખાણી વડે રાજ્ય ને રિદ્ધિ; ઉટાંટિયે આળડૂ લીધી—૨૯

ચારો ચરવાને રાનમાં કયાંથી ? રખડતાં ફરે ઢોર;
 બહારવટિયા, કોળી ધાઠ પાઠે, ને લોકોને લૂટે ચોર;
 મારી નાખે કામઠે વીંધી; ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી—૩૦

સંસ્થાન, શહેર, રજવાડાં, ગામડાં ગુજરાતની ચોપાસ;
 જ્યાં જોઈએ ત્યાં પાણીના સાંસા, પંખી શું જોળે યાંચ ?
 કંઠે સોને કાચકી બાઝી; ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી—૩૧

આરામુરી અલખેલડી અખા, સિંધવાઈ કરજે સહાય;
 ઉટાંટિયાથી આવી ઉગારો, લાગુ તમોને પાય;
 અરજ ઉરભાવથી કીધી; ઉટાંટિયે આખરૂ લીધી—૩૨

卐

(૨) જસમાનો રાસડો

સમ્રાટ : પ્રો. મહુદાસ મજમુદાર

૩૬૫

જેસંગે બેઠો ભરી રે સભાય, જાત્યક આબ્યા રે જાત્યવા;
જાત્યક જાત્યો રાત્ય બે રાત્ય, રાય રે જેસંગે માન દીધલાં.
“રાજા! તારી રાણીઓ બોય, એક રે ન મળે જસમા ઓઠણી!
જેસંગ, કાંઈ જસમાનાં રૂપ, એ રે નારી તમ ઘર શોભતી.”

રાજા પોઠયો મેઢી મોઝાર, રાણી રાજાને રે રીઝવે;
પાછલી પડોઢની રાત, રાણી રાજા જગાવિયો.
પાછલી રાતે ને પડોઢ, રાણીને સપડું લાધિયું;
‘ઊઠ રાજા, પોઠતો જાગ, પાણી વિના પોરા મરે.
બળે તારો પાટણ દેશ, ધણી વિના દોરા મરે;
રૂઠો મારો સોરઠ દેશ, સાવજણ સેજલ પીએ.
તેડાવો દૂધમલ ભાણેજ, ઓઠાને લખી કાગળ મોકલે.’

લીલી ઘોઢી પાતળિયો અસવાર, દૂધમલ આવીને ઊતર્યા
‘ઊઠ દાસી, દીવડો અજવાળ્ય, દીવાની જોત્યે કાગળ વાચવા.’
‘શેની બાઈ, વણું રે દિવેટ? શેણું રે અજવાળું ઝમરખ દીવડો?’
‘અપાવણી’ વણું રે દિવેટ, ભૂરી લેસોનાં ધી ઘણાં.’
બાળ્યાં બાળ્યા રે સવા મણુ ધી, સવારે કાગળ ઊકલ્યા.

‘મામા, કેટલા રે લખુ હું ઓઠ,
કેટલી રે લખુ હું મામા! ઓઠણી?’

‘સવા લાખ લખો ને ઓઠ,
સવા લાખ લખો લાણેજ! ઓઠણી.’

જેસંગ રાજા જોદાવે તળાવ,
 ઝોડાંને તેડાં રે મોકલ્યાં.
 કાગળ આલ્યા બારેટાંને હાથ,
 રાય રે બારેટે લાથા ભીડ્યા.
 ખેડયા ખેડયા માઝમ રાત,
 વાગડ જઈને વાસો વર્યા.

‘ગાયો ચારતલ ભાઈ રે ગોવાળ, કહે કયાં રે વાસો ઝોડાં તણો ?’
 ‘હું તો ન જાણું મારા વીર, આઘેરો જઈ ઘર પૂછજે.’
 ‘હજ રે ખેડંતા ખેડુઆળ, ક્રિયા રે જસમાના ઝોરડા ?’
 ‘હું ચે ન જાણું મારા વીર, આઘેરો જઈ ઘર પૂછજે.’
 ‘છાણાં રે વીણંતી છાણકેર, ક્રિયા રે જસમાના ઝોરડા ?’
 ‘હું તો ન જાણું મારા વીર, આઘેરો જઈ ઘર પૂછજે.’
 ‘ચોરે ખેડા ચારણ ભાટ, ક્રિયા રે જસમાના ઝોરડા ?’
 ‘અમે ન જાણું મારા વીર, આઘેરો જઈ ઘર પૂછજે.’
 ‘શેરી રમંતાં નાનાં બાળ, ક્રિયા રે જસમાના ઝોરડા ?’
 બાળક આલ્યાં રે સંગાથ, બતાવે જસમાના ઝોરડા.

બાળક આલ્યાં રે સંગાથ, બતાવે જસમાના ઝોરડા.
 લોઢે જડી રે પરસાળ, ઘુઘરિયાળો જસમાનો અંપલો.
 બારણે બિભેરીનું ઝાડ, ચોકમાં તે પારસપીપળો.
 જાંચી મેડી રે અગનાશ, પોપટ ભણે રે પાંજરે.
 ટોડલે ટહુકે છે ઘનમોર, ગોખમાં ધૂમે પારેવડાં.
 વળીએ વેરાણાં રે હીર, મોભાદે કંઈ મોતી જડયાં.
 બારસાખે ખેડા ગણેથ, સાખે ખેડી તે નવરંગ પૂતળી.

હેમનો ચૂડીલો બાઈને હાથ, સાંગામાંચી રે ઈમનાં બેસણાં.
આથમણી વાળી રે પૂંઠ, બિગમણું દાતણ કરે.
પારસપીપળાની હેઠ, જસમા બેઠી દાતણ કરે.
સોના બટેશં રે હાથ, તુલસીને કચારે ફેરા ફેરે.
બારોટે કર્યા રે જુહાર, જસમાને આશિષ સંભળાવિયાં,
કાગળ આલ્યો જસમાને હાથ, જસમાએ આલ્યાં બેસણાં.

કાગળ લીધો જસમાએ હાથ, કે વાંચીને માથું ધૂણિયું.
કેટલા લખ્યા છે રે ઝોડ, કેટલી લખી છે રે ઝોડણી ?
સવા લાખ લખ્યા છે રે ઝોડ, સવા લાખ લખી છે રે ઝોડણી.
અક્ષર વાંચ્યા વાર બે વાર, જસમાની આંખે પાણી વળ્યાં.

આપ-શું કયો રે વિચાર, કચારીએથી બેઠને બોલાવિયા.
'વેલી જસમા વેલું મ બોલ, એ દેશે આપણ ન બાઈએ.
એ દેશના ફૂલીલા લોક, ફૂલીલા કાગળ એ મોકલે.'

આપ-શું કયો રે વિચાર, ચોરથી સસરા બોલાવિયા.
કાગળ લીધો સસરાને હાથ 'રાય રે જેસંજે તેડાં મોકલ્યાં.'
'વેલી જસમા, વેલું ય બોલ,' સસરા વાંચીને માથું ધૂણિયું.
'એ દેશના ઠગારા લોક, ઠગીને કાગળ મોકલે.
વહુ ! તારું રૂપ સુરૂપ, એણે રે રૂપે લાંછન લાગરો.'
'સસરા, તું હાઈએ મ હાર, નહીં રે ટળું હું જસમા ઝોડણી.
વેલા બાપુ, વેલડું મા બોલ, એક વાર બાઈ ગઢ માંડવે.'

સાસુ વહુને યઈ વઢવાડ; 'વહુ, રે ન જાશે એ દેશમાં.
વહુ, તારું રૂપ સુરૂપ, એણે રે રૂપે લાંછન લાગરો.

એ મુલકના ધુતારા છે લોક, કે ધૂતી નયે જસમા ઓટણી '
 ' ઘેલી સાસુ, ઘેલડિયાં શાં બોલ ? કસબ પોતાનો સહુ કરે '
 જસમાને વારે છે બાપ : ' મ નળે દીકરી રે ગઢ માંડવે. '
 ' ઘેલા બાપુ, ઘેલડુ શુ બોલ, એક વાર નહિ ગઢ માંડવે. '

જસમા આપ-શુ કર્યો રે વિચાર, પોઢંતા પિયુ જગાડિયા
 કાગળ આદ્યો પિયુછને હાય, ' રાય રે જેસંગે તેડાં મોકલ્યાં. '
 ' કેટલા લખ્યા છે રે ઓડ, કેટલી લખી છે સાથે ઓડણી. '
 ' અધ લાખ સૂઢાડો ને ઓડ, સવા લાખ સૂઢાડોને ઓડણી. '

હારે રે દળાબ્યા જસમાએ ઘઉં, કળશી રે દળાબ્યા મીઠો બાજરો.
 વિજયા દશમ કેરી રાત, ઓડોએ ઉથાળા ખડકિયા.
 શરદ પૂનમ કેરી રાત, ઓડોએ ઉથાળા પલાણિયા.
 ઓડ ચાટ્યા સમી રે સાંજ, જસમા ચાલી રે પરાઢિયે.
 ઓડ આબ્યા અડધે રે પંચ, રાય રે જેસંગ સામા મળ્યા.
 મઉ રે ચાલી મારવાડ, પાછેરું પાટણ રહું.

‘ બકા રાજ પોઢમો હોતો નગ, ઓડ આબ્યા તણાવ ખોડવા. ’
 રાજને ઘઈ રે વધાઈ, રાય રે જેસંગ સામા આવિયા.

‘ ઓડાંને ગાંદરે ઉતાર્ય, કે જસમાને મોહોલ મેડી તણા. ’
 ‘ મોહોલે તારી સણીને બેસાર્ય, અમારે ઓડાંને બલાં ગાંદરાં. ’
 ‘ ઓડાંને સાધરા નખાવ, કે જસમાને હીંડોળાખાટલા. ’
 ‘ હીંડોળે તારા કુંવરો બેસાર્ય, કે અમારે ઓડાંને ભલા સાધરા. ’
 ‘ ઓડાંને ઉતારા દેવરાવ, કે જસમાને ઉતારા ઓરડા ’
 ‘ ઘેલા રાજ, ઘેલડિયાં શાં બોલ ? અમારે ઓડાંને બલાં ઝૂંપડાં. ’

‘ઝોડાંને દાતણિયાં દેવરાવ, કે જસમાને દાતણ દાડમી.’
 ‘ઘેલા રાત, ઘેલડિયાં શાં બોલ ? અમારે ઝોડાંને લલી બીલડી.’
 ‘ઝોડાંને નાવણિયાં દેવરાવ, કે જસમાને નાવણ કૂંડીઓ,’
 ‘ઘેલા રાત, ઘેલાં શાં બોલ ? અમારે ઝોડાંને લલાં ખાળડાં.’
 ‘ઝોડાંને લોજનિયાં દેવરાવ, કે જસમાને લોજન લાપશી.’
 ‘લાપશી તારી રાણીને જમાડ, અમારે ઝોડાંને લલા રોટલા.’
 ‘ઝોડાંને ખીચડી નંખાવ, કે જસમાને કૂર^૧ કમોદના.’
 ‘કૂર તારા કુંવરોને જમાડ, અમારે ઝોડાંને લલાં ખીચડાં.’

‘ઝોડાંને તેલ અપાવ, કે જસમાને ધી ગોરી તણાં.’
 ‘ધી તારા કુંવરોને જમાડ, અમારે ઝોડાંને લલાં તેલડાં.’
 ‘ઝોડાંને મુખવાસિયા દેવરાવ, કે જસમાને મુખવાસ એલચી.’
 ‘એલચી તારી રાણીને ખવરાવ, અમે રે ઝોડાંને લલી મોઘડી.’
 ‘ઝોડાંને પોઠણિયાં દેવરાવ, કે જસમાને પોઠણ ઢાલિયા.’
 ‘ઢાલિયે તારી રાણીને મુવરાવ, અમારે ઝોડાંને લલી ગોઠડી.’

‘જસમાણ, મારે મોહોલે આવ, કહે તો બતાવું મારી રાણીઓ.’
 ‘તારી રાણીઓ બેઠું તું બેસ, રાણીઓ સરખી તે મારે દાસીઓ.’
 ‘બેઠું તારી રાણીઓ તું રૂપ, તેવી રે મારે ઘેર લોભાઈ ઓ.’
 ‘જસમાણ, મારે મોહોલે આવ, કહે તો બતાવું મારા કુંવર.’
 ‘તારા કુંવર બેઠું તું બેસ, કુંવર સરીખા મારે ^૨જણુભાગિયા.’

‘જસમાણ મારે મોહોલે આવ, તને રે દેખાડું મારા હાથીઓ.’
 ‘તારા હાથી બેઠું તું બેસ, હાથી સરીખાં મારે આખલાં.’

‘જસમાણ, મારે મોહોલે આવ, તને રે દેખાડું મારા ઘોડીલા.’
 ‘તારા ઘોડા ભેઈ તું બેસ, ઘોડીલાં સરખાં રે મારાં ખોલકાં.’
 ‘કેવડું ખણાવંચો તળાવ ? કેવડી ખણાવચો રે તલાવડી ?’
 ‘લાખે ખણાવશું તળાવ, અરધ લાખે રે તલાવડી.’
 ‘કઈ પાસ ગોડું રે તળાવ ? કઈ પાસ ગોડું રે તલાવડી ?’
 ‘ઊગમણાં ગોડો રે તળાવ, આથમણી ગોડો રે તલાવડી.’

જસમા ખોદે ખોદે છે રે, કે સરોવર સહસ્રલિંગમાં.
 એ તો માટી લઈને ખાળયેં ચઢે છે રે; કે સરોવર સહસ્રલિંગમાં.
 એનાં ઠકુવરણાં પગલાં પડે છે રે; કે સરોવર સહસ્રલિંગમાં.
 એની છાયા સૂરજમાં ઢળે છે રે; કે સરોવર સહસ્રલિંગમાં.
 એના પરસેવાનાં મોતીડાં ઝરે છે રે; કે સરોવર સહસ્રલિંગમાં.
 એને ગાલે તે નારંગાં ઢળે છે રે; કે સરોવર સહસ્રલિંગમાં.
 રૂડિયા રૂપાળીને સાથમાં શેં લાવ્યો રે, કે સરોવર સહસ્રલિંગમાં.
 રાજા ભણુશે તો ખાંધશે દાવો રે, કે સરોવર સહસ્રલિંગમાં.

આ શી રૂડી આંખલિયાની ડાળ, રાજાએ તાંબુ તાણિયા.
 જેસંગ બેઠો સરોવરિયા પાળ, ‘કિયો રે જસમાનો ઘરધણી ?’
 ઊગમણા વાયરા રે વાય, જસમાનો છેડો રૂડકિયો.
 ભેયું રે રૂપાળી કેરું રૂપ, ભેયો રે ચતુરાઈભર્યો ચોટલો.
 પેટ એનું પોચણુ કેરું પાન, પાંસળિયે એને દીવા બળે.

પાવણું ખાંધું આંખલિયાની ડાળ, આવતાં જતાં રે નાખે હીંચકો.
 દીકું દીકું જસમાનું રૂપ, રાય રે જેસંગ મૂરછાઈ ગયો.
 ‘લાવો સવા લાવો રે સૂંઠ, મૂરછા તે રાયની વાળિયે.’
 ‘શું કરું સવા, શું કરું સૂંઠ ? જસમા તું હાલ્ય મારા મોહોલમાં.’

‘જસમાનો પરણ્યો દેખાડ, કિયો રે જસમા કેરો ઘરઘણી ?’
 ‘સોના કોઠાળો હાથ, લાલ લુંછની વાળી રે ઘાટડી.’
 ‘કિયા એના દિયર-જેઠ ? કિયો રે ઝોડાં તણો રાજવી ?’
 ‘સોનૈયો હીયે છે હૈયા સાથ, રૂપલા વેઠ એની આંગળી.’
 ‘એ જસમાના દિયર-જેઠ, એની કેડે તે કટારાં વાકડાં.’

‘જસમા, માટી થોડેરી ઉપાડ, તારી રે કેડે લયક લાગશે.
 જસમા, માટી થોડેરી ઉપાડ, તારી કેડોનો લાંક લળી જશે.’
 ‘થેલા રાજ, થેલું મ ખોલ, અમારી કેડોનો લાંક લોહો જડયો.’
 ‘જસમા, માટી થોડેરી ઉપાડ, એ રે રૂવે છે તારાં છાકરાં.’
 ‘થેલા રાજ, થેલું મ ખોલ, અમારે ઝોડાંને એ કસખ થીયો.’

‘જસમા, તારે હીર ને ચીર, ઝોડાંની લોખંડીએ શુ મોહી રહી ?’
 ‘હીરચીર તારી રાણીને પહેરાવ, અમારે ઝોડ ને લલી લોખંડી.’
 ‘જસમા, તારે જમવાં પાંચ પકવાન, રૂડિયાને શુ મોહી રહી ?’
 ‘રૂડિયો છે મારો ભરધાર, કિના સમો ખીલો કોઈ નથી.’
 ‘જસમા તારે સોનાનો ચૂડીલો, કાચલીને ચૂડે શુ મોહી રહી ?’
 ‘સોનાચૂડો રાણીને પહેરાવ, અમારે ઝોડાંને લલી કાચલી.’

‘જસમા, તારો સોરઠ પડયો મેલ, આવી રે જા પાટણરાજમાં.’
 ‘ખળ્યો તારો પાટણવાડો દેશ, સારગડાં તરશે મરે.
 ‘લલો મારો સોરઠ દેશ, સારગડા સેજલ પીયે.
 ‘થેલા રાજ, થેલું મ ખોલ, તારે આધીન ના રહે સતી.’

ફટ ફટ શો કીધો કેર, ગરીબ ઝોડાને રે ફુલાવિયાં.
 અધ લાખ માર્યા રે ઝોડ, અધ લાખ મારી રે ઝોડણી.

માર્ચા જસમાના દિયર-જેઠ, માર્ચો રે જસમાનો ઘરધણી !
લોહીના વરસ્યા રે વરસાદ, તલવારે રે તાળી પડી.

નાજિયેરીના ચોઠી મગાવ, ઓડાંને ઉપર બાંધીએ.
દોશીડાનાં હાટ ઉઘડાવ, ઓડાંનાં ખાંપણ વહોરીએ.
અગર ચંદનની કાઠી મગાવ, ઓડાંને દાગ દેવરાવીએ.
સુખડચંદનને વઠાવ, ઓડાંને દેન દેવરાવીએ.

‘જેસંગ રાજા તું જીયેરું ને, જિંચે જીઠે સોના ચરકલી.’
જેસંગ રાજા જીયેરું નેય, બડકલમાં ચરકલી બજે !
જેસંગ રાજા જીયેરું નેય, સમળી ફરે સોના તણી.
રાજા જીયેરું નેવા બધ, જસમા ચે ત્યાં અંપલાઈ ગયાં.

‘બળતેરી બોલું ચરાપ, ઘણું રે જીવે રાજા વાંઝિયો !
બળતેરી બોલું સરાપ, સાતે જનમારા જેસંગ વાંઝિયો !’

જેસંગ રૂવે રે હૈયા ફાટ, આંખે આવણુલાંદરવો ગરે.
‘જસમાજી, તારે દરબાર, હું કેમ ન સરજ્યો રે પાહાણુકો.
આવા રૂડા જસમા તારા પગ, પથરોબળવી તું પાહાની’ ઘસત.
જસમાજી, તારે દરબાર હું કેમ ન સરજ્યો ખોલકો ?
આવા રૂડા જસમા તારા હાથ, કાને સાહી ખીલે બાંધતે.
જસમાજી, તારે દરબાર, હું કેમ ન સરજ્યો ફૂતરો ?
આવો રૂડો તારો કંઠ, ‘હીરલી’ કહી મને બોલાવતે.’
જેસંગ રૂવે રે હૈયાફાટ આંખે આવણુ કેશં સરવડાં.

પહોંર, વાર, તિથિ, મહિના

પહોર

આઠ પહોર

સગાહક : સુધા રમણભાઈ દેસાઈ

૩૬૬. રામદેવના વેશમાંથી

પહેલો પહોર મારે દિવસનો
પિયુ મારા મૃગયા ન જાઓ,
આંગણુ ખોદાવું કુવેલડો
પછે હું નાખું નેણાય.
બીજો પહોર મારે દિવસનો
પર વાડીએ રમવા ન જાઓ,
આંગણુ વાવું દ્રાક્ષ બિજેરડી
આવી હું વીણું તમે ખાઓ.
ત્રીજો પહોર મારે દિવસનો
પરથેર રમવા ન જાઓ,
છાની કરું બાબેઠડી ને
સોગટાં, હું પાસા તમે દાવ.
ચોથો પહોર મારે દિવસનો
સુખડિયા હાટ ન જાઓ,
આપું જળે લાડુઆ
તમે જળે હાથે ખાઓ.

પાંચમે પહોર મારે રેનનો
દીવડિયાં આકમઝોળ,

હું છું કાટાળી રે દેવડી
મારો પિયુ કંકુની રોળ.

છઠ્ઠો તે પહોર મારે રેનનો
વળી મળિયાં ગુજે ગુજ,

હું છું આસમાની વીજળી
મારો પિયુ આપાઢો ઘન.

સાતમે તે પહોર મારે રેનનો
હૈંઠે વરસે નેહ છ,

પિયુ પાખડિયો હું છોડલી
મારે નેત્રે વરસે મેહછ.

આઠમે પહોર મારે રેનનો
કૂઠડિયા ફરે કલોલ,

હું સમાડુ મારી મેખલ
મારો પિયુ સમારે મોળછ.

વાર

૩૬૭. સાત વાર

સગાડક : સુધા રમણલાલ દેસાઈ

સૂરજ હું તને પૂજવી, કરતી આદિત્યવાર,
ઘડી એક મોડો ઊગળે, મારો પિયુડો ચાલણહાર.
સોમ શંભુની સેવા કીજે, સી કહે સુણ'રાય,
પુત્ર આપે પરિવારમાં, વધારે માન રાજદ્વાર.
મંગળ જાતે જોને નક્ષત્રો, સજ્યા શાને તમે વેશ,
ટળવળે છે છેડુ ઘણાં, તને એક ન સૂઝે દેશ.
બુધે ન કઈ ચાલવા, ચાલતાં ન દેશે નામ,
અવલોગ મારા સાક્ષીબા, તારું એક ન સીઝે કામ.
શુક્ર રાત દિસે રળિયામણી, પીર, પરકંબા પાસ,
મશ્ત તો બાંધી ચાલીએ, તો આગે પામીએ આશ.
શુક્રવાર ખીરાં તણો, તેની ઘણી કીજે સેવ,
તોરા આપે, લાલ વધારે માન હો રાજ્યવિધેય.
શનિવાર તે જાતનો સીલો, સ્થિર લગ્ને ન ચાલે કોય,
સગુણ સમજો સા'યબા, ચતુર દેખી વિમાસી હોય.

તિથિઓ

સંજ્ઞાહક : મુધા રમણલાલ દેસાઈ

૩૬૮. ૫૬૨ તિથિઓ

પડવે પહેલે દિવસડે, સુંદરી ઠરે શણગાર;
 નવલા શણગાર કેમ સજુ', જે નયણે વહે છે ધાર.
 બીજે આવી સાહેલીઓ, બાળો ઊગ્યો ચંદ્ર;
 દાડમ કેરે હંતડે, મારી સેજે નમિયો કંથણ.
 ત્રીજ આવી સાહેલીઓ, સ્ત્રીઓ તણો તે વાર;
 કુંજર ગોરી પરહરે, કુમકુમ કનજા સારણ.
 ચોથે ચમક્યો મહેલ મેં, પિયુ માહરો પરદેશ;
 ચંદ્ર લીલા હું ધણું કરું, મારું નેબન બાળેવેશ.
 પાંચમ આવી સાહેલડી, પાંચે ઊગ્યા ભાણ;
 ગોરી ઘોડલી, ઘણું સાંભરે, પછે હુઈ પલાણ.
 છઠ આવી સાહેલડી, પગપાળો પંથ કરેશ;
 તડ તડ ફાટે મારો કંચુઓ, મારું નેબન બાળેવેશ.
 સાતમ આવી સાહેલડી, ભરતી જ હેડે આહ;
 રામ ગયા કેમ વીસરે, કાંટો લાગ્યો એડી માંહ.
 નેમ આવી સાહેલડી, વળી પહેરણ નવલાં ચીર;
 દીપક લઈ સેજે ગઈ, નયણે વરસે નીર.
 દસમ આવી સાહેલડી, ભર ભર મોતી યાગ;
 પૂજ્યા હોય તો પામીએ, રાયજાદા ભરથાર.
 અગિયારમ આવી સખી, વરત કરિયાં સાર;
 પ્રભાતે કેમ કરું પારણાં, વણ મુખ દીઠે ભરથાર.

ખારસ આવી સાહેલડી, ફળિયાં ખારસણાં;
 ધન કમાણી હો રહી, મારા પિયુ છે વાંકડિયા.
 તેરસે આવી સાહેલડી, દહેરાં પૂજ્યાં દેવ તણાં;
 નવલા શણગાર કેમ સજુ, મારો પિયુલ ઘેર વણા.
 ઘોદશ આવી સાહેલડી, ચોરે જ મેકા રાય;
 ધેન કમાણે હો રહી, નિશાને મળિયા ધાય.
 પૂનમે ધૂરો પદ્મ હુઓ, આપાને કળીએ રગલ;
 પખવાડિયુ પૂરું થયું, વાને ભરિયાં વખલ.
 ખારી કે ખડે તમે પોઢશે, રામા ટાલી તે વાશે ટાઢય;
 જીભી જોળા ચાથરુ, પરણ્યા, શિયાળો ઘેર ગાળ્ય.
 શુશ્રિયલ આલ્યા આકરી, ઉપરવાડે જતાં;
 ચૂલામા છાણું ખોસતાં, હમે ધુમાડા મસ રોતાં.
 હું તો જાણુ રામા હું જાલી, મુજથી જાલી ન કોય,
 જેણે મારો પિયુ જોળ્યો, તે ખરી સોદાગણ હોય.

*

૩૬૯. પંદર તિથિ

સમ્રાટક : મધુભાઈ પટેલ

પડવે પાતળિયા ગિરધારી કે મારે ઘેર આવજો રે લોલ.
 બીજે બાળક મેકુ બહાર કે મે સમજાવિયું રે લોલ.
 ત્રીજે ત્રણ ભુવનનો નાથ કે મોતીડે વધાવીએ રે લોલ.
 ચોથે મગળ ખોલી નાર કે મયુરાંગી પાટમા રે લોલ.
 પાંચમે પગલાં ભરજો પ્રેમ કે મારે ઘેર આવજો રે લોલ.
 છઠે છોત્રાળા વાગવાન કે ભગતને તારજો રે લોલ.
 સાતમે સાદ કરે એક નાર કે ગોકુળ ગામની રે લોલ.

આઠમે અવતરિયા, ભગવાન કે નીરખું નાથ ને રે લોલ.
 નોમે વરત કરે એક નાર કે ગોકુળ ગામની રે લોલ.
 દસમે માર્યો મામો કંચ કે મથુરાંની વાટમાં રે લોલ.
 એકાદશી પરણી લાવ્યા નાર કે સતલામા ખરી રે લોલ.
 બારશે બહુ બળિયા ભગવાન કે દશે દિશ વાળિયા રે લોલ.
 તેરશે ધન ધૂવે એક નાર કે ગોકુળ ગામની રે લોલ.
 ચૌદશે બંશીબટને એક કે રામ રમાડો રે લોલ.
 પૂનમે પંદર તિથિ થઈ પૂરી કે શુષ્ક ગાઈ રહી રે લોલ.

*

૩૭૦ તિથિનો ગરબો

સંગ્રહક : મધુભાઈ પટેલ

પડવાની પર પ્રીત ગતમત ભૂલી રે,
 મારા હરિ વિના એક વાત સરવે સૂની રે.
 બીજે બાળેવેશ રહી છું બાળી રે,
 આ ઘરમાં કેમ રહેવાય વાળે તાળી રે.
 ત્રીજે ત્રિભુવનરાય મંદિર પધારે રે,
 હરિ આવો ને આપણે ઘેર હેત વધારે રે.
 ચોથે ચંચળ નાર ચતુરા ચાલે રે,
 પેલો ડાકેર કેરો વેદ દુઃખડાં ટાળે રે.
 પાંચમે પડદા હેઠ હરિ શું રાખ્યા રે,
 મારે પ્રેમરસ પીવા કાજ હરિરસ ચાખ્યા રે.
 છઠ્ઠીના લખિયા લેખ તે કેમ ટળશે રે,
 મારા પેલા જનમની પ્રીત આવી મળશે રે.

સાતમના સતાપ હરિ શું અમને રે,
 આ શું કહીએ મા'રાજ લાજ ન તમને રે.
 આઠમે ઝોચ્છવ ધાય હરિ હોય હેલી રે,
 મારે સોજશે ગોપીઓનો સાથ રમવા ઘેલી રે.
 નવમે નમણા નાથ નમેરા ન થઈએ રે,
 આ ગોકુળ મેલી મા'રાજ મથુરા ન જઈએ રે.
 દશમે દિનરાત હલ મારુ દાઝે રે,
 ઘેર નાવલિયો રિસાય તે કેમ છાજે રે.
 એકાદશીનું મત આજ મારે કરવું રે,
 શ્રી જમુનાજીમાં સ્નાન કરી મારે તરવું રે.
 દ્વાદશી કેરે દન દર્શન દેજે રે,
 મારા શામળિયા લગવાન સનમુખે રે'જે રે.
 તેરસના તો કંઠ અમારા તૂટ્યા રે,
 આ હરિ હરિ કરતા હોઠ અમારા સૂક્યા રે.
 થોડ્યે ચતુર નર તમે શુ ચાલ્યા રે,
 ઘેર' રાધા સરખી નાર શુ રિસાયા રે.
 પૂનમે પંદર તિથિ પૂરી થઈ કહાવું રે,
 તમે આવો ને દીનદયાળ ફૂલે વધાવું રે.

મહિના

સંગ્રહ : મધુભાઈ પટેલ

૩૭૧ મહિના

કારતક મહિનેનો કાનજી રે,
મેલી ચાઈલા પરદેશ,
હું છું નારી અલબેલી !

માગશર મહિનેનો માવજી રે,
વઈસા પેલી હો તેડ,
કુજર લાઈગાં રે હરિ જૂરવા !

પોષ મહિનેની પ્રીતડી રે,
પ્રીત તોડી શીઠ જાણ,
આડો શીળો મારો વહી ગયો !

મહા મહિનેની સેજડી રે,
સેજ મારી વેરણ હો રાત,
સૂતાં નાવે જરી નિહડી !

ફાગણ ફૂલો રે હરિ ફૂલડે,
ફૂલ્યાં ફેસરના આડ,
માલણ લાવે રે હરિ મોગરો !

ચઈતરે રે ચપો ચપિયો,
ચોપી દાડમ દરાખ,
ફળ ફૂલની રે ધરુ છાપલી !

વેશાળે રે વન વેડિયાં,
વેડી આંખા હો ડાળ,
રસ ઘોળાયો હરિ વાડકે !

જેઠે ભણ્યું રે હરિ આવશે,
નહિ આવ્યા નણહીના વીર,
કોની સાથે રે હરિ જમશું ?

અખખાઠ વરધંસો અંધારિયો,
વરધંસો ઝીલુસો મેઘ,
વીજલડી રે ચમકાર કરે !

શ્રાવણ વરધંસો સુરોવરે,
નહીઓ ભાથે ભરપૂર,
વાલો મારો કેમ બીતરશે !

ભાદરવો રે ભર ગાનિયો,
ગાનિયો અગન ગગન,
વીજલડી રે ચમકાર કરે !

અધાન માસે દિવાલડી,
સજની સોળે શયુગાર,
અણવટ ટીલડી રે હરિ ચોભતી !

*

૩૩૨. વૈરાગના મહિના
સમાદર્શ - મધુભાઈ પટેલ

કારતક આંચો ઝો સખી, જનિયો સોળ શયુગાર,
ઝોડવાને નવરંગ ચૂંદડી, કંઠે એકાવળ હાર,
હવે તો ઘરમાં નથી ગોઠતું, બાણે લઉં વૈરાગ !

લાલજી ! પોપ મહિને પોપટ બેઠો પાંજરે
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! મહા મહિનાની સેજલડી સૂની પડી
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! ફાગણ મહિને ઠેસૂડો રંગ ઘોળિયો
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! ચૈતર મહિને ચતુરભુજ આઈલા ચાકરી
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! વૈશાખ મહિને વાયે હીડોળા ઝૂલતા
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! જેઠ મહિને જગજીવન ઘેર આવિયા
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! અષાઢ મહિને અળળાને મુખ આપજો
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! શ્રાવણ મહિને સરવડેથી વગસિયો
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! ભાદરવો લલી પેદે ગાળિયો
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! આસો મહિને દિવાળી ભલ આવિયાં
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! ફૂલવાડીમાં રંગીન જાવળ લાકડાં
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! તેની ઘડાયું નવરંગ પાવડીઓ
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

અપાઠ આવી જીલટયો મેહુલો માડયો છે જોશ,
ગોરી લીંબય ઘરઆગણે પિયુ લીંબય પરદેશ,
કહો હરિ કેમ રહું એકલી, મારો શો અપરાધ ?

—હવે તો

આવણુ વરસ્યો સરવટે, નદીએ નિર્મળ નીર,
મુપનાતરમા દેખિયા હરિ, હળધરના વીર,
કહો હરિ કેમ રહું એકલી, મારો શો અપરાધ ?

—હવે તો

બાહરવો ભલે ગાળિયો ભલો વરસ્યો છે મેઘ,
વીજલડી ચમકાર કરે ચહુદિશ આત્મ્યા નીર,
કહો હરિ કેમ રહું એકલી, મારો શો અપરાધ ?

—હવે તો

આસો માસે નવરાતડી, નવ દહાડા નવ રાત,
સહુ ગોપીઓ ટોળે મળી, માડવલી મળળ ગાય,
કહો હરિ કેમ રહું એકલી, મારો શો અપરાધ ?

—હવે તો

*

૨૭૩ લાલજીના મહિના

સપ્તાહ : મધુભાઈ પટેલ

લાલજી ! કારતક મહિને રથ ભદ્રવરાયે નેતર્યા
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! માગશર મહિને મેલી મથુરા ગયા
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

- લાલજી ! પોપ મહિને પોપટ બેઠો પાંજરે
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! મહા મહિનાની સેજલડી સૂની પડી
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! ફાગણ મહિને ફેસૂડો રંગ ઘોળિયો
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! ચૈતર મહિને ચતુરભુજ ચાઈલા ચાઈરી
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! વૈશાખ મહિને વાયે હીડોળા જૂલતા
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! જેઠ મહિને જગજીવન ઘેર આવિયા
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! અષાઢ મહિને અખળાને સુખ આપજો
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! શ્રાવણ મહિને સરવટેથી વરસિયો
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! ભાદરવો ભલી ધેરે ગાળિયો
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! આસો મહિને દિવાળી ભલ આવિયા
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! ફૂલવાડીમા રંગીન ભાવળ લાકડા
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
- લાલજી ! તેની ઘડાવું નવરંગ પાવડીઓ
ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !

લાલજી ! પાવડીઓ પહેરીને મારે મોલે આવજો
 ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
 લાલજી ! પાવડીઓથી રડયાખડયા તો ભલે પડયા
 ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ !
 લાલજી ! બળતીજળતી મોઢું ધું પણ ઘણી ખમા
 ઓ લાલ, વહેલા આવજો હો લાલ.

*

૩૭૪. રાધિકાના મહિના

સગાઈ : મધુભાઈ પટેલ

કહો ને સખી કારતકે કેમ જશે, ~
 કે વનમાં મોરલી કોણ વાશે.
 કે મહીનો દાણી કોણ યાશે,
 કે જમુના જવા દો પાણી !

કે માગશરે મન મારું મળિયું,
 કે વિષયાભાવ મદી ટળિયું,
 કે જેમ લૂણ પાણીમાં ભળિયું,
 કે જમુના જવા દો પાણી !

કે પોપે શોધ પડયા અમને,
 વહાલા મારા શું કહીએ તમને,
 કે દિવાસા દીધા છે અમને,
 કે જમુના જવા દો પાણી !

કે માથ મકર તણે માતે,
 કે ફૂલડિયાં વેરતી તી ખાતે,
 કે વાલાજી મારા મથુરાની વાટે,
 કે જમુના જવા દો પાણી !

કે ફાગણે ફળફૂલે હોળી,
 કે જોઢયાં ચરણા ને ચોળી,
 કે ચૂંદડી કેસરમાં રોળી,
 કે જમુના જાવા દો પાણી !

કે ચઈતરે ચતુરા ચિત્ત ધરતી,
 કે બહાલાજીના ગુણ ગાતી ફરતી,
 કે તોયે મારા બહાલે કીધી વરતી,
 કે જમુના જાવા દો પાણી !

કે વઈશાએ વાયા વાવલિયા,
 કે ઘેર પધારો નાવલિયા,
 કે ફૂધડે ધોઉં તારા પાવલિયા,
 કે જમુના જાવા દો પાણી !

કે જેઠે જગજીવન આવ્યા,
 કે સહું લોક વધામણી લાવ્યા,
 કે બહાલાજી મારા કશુંયે ન લાવ્યા,
 કે જમુના જાવા દો પાણી !

કે અપાઠે અબળા ચઈ ઝાંખી,
 કે વહાલે મારે ભરજોબનમાં રાખી,
 કે વિચારો હવે વાત થશે વાંકી,
 કે જમુના જાવા દો પાણી !

કે શ્રાવણ સરવડીએ વરસે,
 કે નીર નદીએ ઘણાં ઢળસે,
 કે કોયલડી ટહુક ટહુકું કરસે,
 કે જમુના જાવા દો પાણી !

કે બાદરવો ભલી પેર ગાળે,
કે સહિયર ઘેર વલોણુ ગાળે,
કે તે તો મારા રુદિયામાં દાઝે,
કે જમુના જાવા દો પાણી !

કે આસોની રજની અજવાળી,
કે સેવ વાણુ રે સુંવાળી,
કે વાલા વિના આ શી દિવાળી,
કે જમુના જાવા દો પાણી !

કે રાધાના હાથે સોનાની ચૂડી,
કે રમતાં દીસે છે રૂડી,
કે હુખ રે સરવે ગયાં ખૂડી,
કે જમુના જાવા દો પાણી !

*

૩૭૫ કૃષ્ણના મહિના

સમાહ : મધુભાઈ પટેલ

પ્રારતકે કૃષ્ણ ગયા મેલી રે,
મારે ઘેર આવો વનમાળી,
કુખજ કેમ રે ગમે કાળી,
આવો હરિ રાસ રમેવ ને !

માગસર મારગડે રમતા,
લેજા બેસી લોજનિયા જમતાં,
હવે હરિ કેમ નથી ગમતા,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

પોપે તો શોપ પડયા અમને,
ત્રિકમજી શુ કહીએ તમને,
દિલાસા શા રે હીધા અમને,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

માથે મહા અધારી રાતો,
ફૂલડાએ બિછાવી ખાટચો,
વહાલે લીધી મથુરાની વાટચો,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

ફાગણે ફેર ફેરે હોળી,
પહેરણુ ચરણા ને ચોળી,
ચૂદડી કેસરમા રોળી,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

અર્ધતરે ચિતડુ કરે આળા,
મધુવન મોરલીઓ વાળા,
દરશન દોને ડાકોરવાળા,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

વર્ધશાખે વાટલડી જોતી,
જિભી જિભી મૂસકડે રોતી,
પાલવડે આમુડા લોતી,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

જેઠે જગજીવન આવે,
વધામણી સહુ લોક લાવે,
વાલો મારો કશુંયે ન કહાવે,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

અપાઠે અખળા રહી ઝાંખી,
વહાલે મારે ભરજોખન રાખી,
વિચારે તો વાત થશે વાંકી,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

શ્રાવણ જતો સરવડીએ વરસે,
નદીએ નીર ઘણાં ઢળશે,
વાલો મારો ઠેમ કરી જિતરશે,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

ભાદરવો ભલી પેઠે ગાજે,
વાલા, થઈ વિહ્વળ તમ કાળે,
વાલો મારો જરીયે ના લાજે,
આવો હરિ રાસ રમેવાને !

*

૩૭૧. કૃષ્ણના મહિના

સમાહ : મધુભાઈ પટેલ

કારતકે કૃષ્ણ ગયા કાળી,
મારે ઘેર આવો વનમાળી,
કુળના તો સોને ગમે કાળી,
ઝોધવણ ! ના રે ઘટે હરિને !
માગશરે મરઘા તણી રાતે,
ગોરીને દોવાને જાતે,
વાલો મારો મયુરાની વાટે,
ઝોધવણ ! ના રે ઘટે હરિને !

પોપે શોષ પડયા અમને !
 જીવણુ જી શું નમીએ તમને,
 દિલાસા ચાને દીધા અમને,
 ઓધવજી ! ના રે ઘટે હરિને !

માહે તો માઝમની રાતે,
 ફૂલડાં વેરંતી વાટે,
 વાલો મારો ચમુનાને ઘાટે,
 ઓધવજી ! ના રે ઘટે હરિને !

કાગણુ ફેરા ફરું હોળી,
 પેયાં હરિ ! ચણિયા ને ચોળી,
 કેસર બહુ છાંટયાં છે ઘોળી,
 ઓધવજી ! ના રે ઘટે હરિને !

ચઈતરે ચિત્ત કરે ચાળા,
 આવો હરિ મોરલીવાળા,
 દરશન દિયોને દયાળા,
 ઓધવજી ! ના રે ઘટે હરિને !

વઈશાએ વાયા વાવલિયા,
 ઘરે પધારો નાવલિયા,
 દૂધડે ઘોઊ તારા પાવલિયા,
 ઓધવજી ! ના રે ઘટે હરિને !

જેઠ જડુપતિ આબ્યા,
 જેમ તેમ સંદેશો લાબ્યા,
 વાલો મારો મેલી ગયો માયા,
 ઓધવજી ! ના રે ઘટે હરિને !

અખખાટે અળળા થઈ ઝાંખી,
વા'લે મારે ભરજોળન સખી,
વિચારે તો વાત છે વાંકી,
ઓધવણ ! ના રે ઘટે હરિને !

સરાવણ સરવરિયો વરસે,
નદીમાં નીર ઘણાં ભરશે,
વા'લે મારે કેમ ભિતરશે,
ઓધવણ ! ના રે ઘટે હરિને !

ભાદરવો ભરિયેલો ગાળે,
મધુરીશી મારલી વાળે,
વાલા તને બાંધેલો સાળે,
ઓધવણ ! ના રે ઘટે હરિને !

૨૫.૨૫

અમુવાન માથે દિવાલડી,
સેવ વણું તો મુવાળી,
પ્રભુ વિના કેમ નમે નારી,
ઓધવણ ! ના રે ઘટે હરિને !

*

૩૭૭. નંદલાલના મહિના

સમાધા : મધુભાઈ પટેલ

આવો ને નંદલાલ રમવા આવો ને,
નિરો થયા છે નાથ, કે રમવા આવો ને !
ઠારતક તો કંઈ, ઠહાડમો, ભરદરિયે જેમ જલાજ,
માગશર મહિને મારગડે મેલી. હવે મારું કાળ છે બેલી ?
ગિરધર વિના થઈ ઘેલી કે રમવા આવો ને !

ફાગ રમે ફાગણમાં નર ને નારીઓ,
 ઘેર ઘેર નોતમ કોતક નવલાં થાય જો,
 જે નારીનો નાવલિયો નાસી ગયો જો,
 કહો તેણે કેમ નજરે જોયુ જાય જો !
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

ચર્ધતરમા ચતુરને પદ ન ચાલ્યું,
 જે ઘેર નારી ચતુરસુખણ જો,
 બહાલપણે વચને નાથને વશ કરે,
 નિરધારું તે પડ્યું રહે પરિચાણ જો !
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

વાવલિયા વાયા રે પિયુ વધશાખના,
 રજ જીડીને મારું માણેક મેઢું થાય જો,
 નથનીનું મોતી રે હીરો હારનો,
 કહો પર હાથે તે કયમ ધીયાં જાય જો !
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

જેઠે તો પરદેશ જાવું રોહિયું,
 યોમ ધણે ને લાય જેવી લૂ વાય જો,
 કોમળ હિ કાયા રે મારા કથની,
 વણ ખીટ્યાં જ્યમ કુલડિયાં કરમાય જો !
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

અખર ઘન છાયો રે માસ અપાઠમાં,
 મોર જોલે ને મેહ વરસે મુશળધાર જો,
 કચરો ને કાદવ રે મચી છે મેદની,

૧૦ • સગાદક : મધુભાઈ પટેલ

કારતક મહિને અંખળા કહે છે કથને.
હવે શિયાળો આવ્યો સ્વામીનાથ જો,
હિમાળુ વા વાયો હલકી ટાઢમાં,
શુ શોધો પરદેશ જવાનો સાથ જો !
એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

માગશર મહિને હોંશ ઘણી મનમા બરી,
રસિયા રંગ રમ્યાની માજમ રાત જો,
ધૂધટડો કાઢીને ઘર આગળ ફરુ જો,
પિયુ મેલો પરદેશ જવાની વાત જો,
એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

પ્રાચે જે અંખળાને પિયુડે પરહરી,
તે નારીનાં પૂરણ મળિયાં પાપ જો,
સાસરીએ રહીને તે શાં મુખ લોગવે,
મધ્યરમાં નવ ગાંઠે મા ને બાપ જો,
એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

મહા મહિને નાથ ન કરીએ મુસાફરી,
ઘઉં સાટે જઈ શોધી લાવો બર જો,
વહેંચીને જમશું રે મારા વાલમા,
જરૂર નહિ જાવા ફઉં ઘરની બહાર જો !
એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

પોષ માસે જીવનપ્રાણ તજું રે લોકડિયાંની લાજ લોપું !
 સસાર , ત્યાગ કરું કે, રમવા આવો ને !
 મહા મહિને મંદિરિયાં સૂનાં, હરિ વિના આસનિયાં સૂનાં,
 બહાલા વિના જાય છે જોખનિયાં કે રમવા આવો ને !
 ફાગણે ફગફગતી હોળી, અળીલ શુલાલે ભરાવું ઝોળી,
 બહાલા વિષુ ખેલે કેણુ હોળી, કે રમવા આવો ને.
 ચઈતરે મને ચિંતા લાગી, સૂની સેજલડીમાં ઝબકીને નંગી
 બહાલાની લેહ મને લાગી, કે રમવા આવો ને
 વઈશાએ વાવલિયા વાયા, આંખ ઉઘાડી 'ચહુદશ જોયા
 આસુડા પાલવડે લોયાં, કે રમવા આવો ને !
 જેઠ માસે જગજીવન આવે વૈષ્ણવ સરવે વધામણી લાવે
 વાલો મારો કાંઈ ન કહાવે, કે રમવા આવો ને
 અપાઠે' હું અખળા રે નારી, જોખન દરિયો પૂર છે ભારી,
 પિયુના વચન 'વિચારી' કે રમવા આવો ને !
 શ્રાવણુ તો સરવડીએ 'વરસે નહીંએ નીર ઘણાં ભરશે,
 વાલો મારો શી રીતે ઊતરશે કે રમવા આવો ને !
 ભાદરવો ભરદરિયે ગાળે, લીલાં વન પંતલવ છાળે,
 બહાલો મારો કાંઈ ના લાળે, કે રમવા આવો ને !
 આસો માસે દેવદિવાળી, લોક વણે સેવ મુંવાળી !
 બહાલા વિના જમે કેણુ ચાળી, કે રમવા આવો ને

ફાગ રમે ફાગણમાં નર ને નારીઓ,
 ઘેર ઘેર નોતમ કોતક નવલાં થાય જો,
 જે નારીનો નાવલિયો નાસી ગયો જો,
 કહો તેણે કેમ નજરે જોયું જાય જો !
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

ચઈતરમા ચતુરને પદ ન ચાલવું,
 જે ઘેર નારી ચતુરસુખજી જો,
 બહાલપણે વચને નાચને વશ કરે,
 નિરધાર્યું તે પડ્યું રહે પરિચાણ જો !
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

વાવલિયા વાયાં રે પિયુ વધશાખના,
 રજ બિડીને માડુ માણેક મેલું થાય જો,
 નથનીતું માતી રે હીરા હારના,
 કહો પર હાથે તે કયમ ધીર્યાં જાય જો !
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

જેઠે તેા પરદેશ જાવું દોહાડું,
 ધોમ ધણે ને લાય જેવી લૂ વાય જો,
 કોમળ છે કાયા રે મારા કંથની,
 વણ ખીટ્યાં જ્યમ કુલડિયાં કરમાય જો !
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !

અખર ધન છાયો રે માસ અપાદમાં,
 મોર બોલે ને મેહ વરસે મુશળધાર જો,
 કયરો ને કાલ્પ રે મચી છે મેદની,

પંખી માળા ઘાલે ઠાચોઠાર રે,
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !
 શ્રાવણમાં શિવ પ્રભુને મુખથી માંગીએ,
 વાલાનો ના થાજો કદી વિજોગ જો,
 ઉમિયાના સ્વામીજી આપે એટલું,
 સામુના જાયાનો નિત સંજોગ જો,
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !
 ભાદરવો સરજોળનનો ફરી નહિ મળે મેળ,
 વહી જશે જેમ નસીઓ કેશં નીર જો,
 એવાં રે દિવસ એળે નવ કાઢીએ,
 વળી વિચારી જુઓ નણુંદના વીર જો,
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !
 આસોના દિવસ તો અતિ રળિયામણા,
 ખાવું પીવું કરવા નવલા ખેલ જો,
 ભેળાં ભેલી જમીએ રમીએ સોગઠે,
 છાતીમાં બીડીને રાખુ છેલ જો,
 એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશ જો !
 માસ અધિકમાં અધિકપણું શું કીજીએ,
 જોડાં જોડીને નેણ સંગાથે નેણ જો,

૩૭૬ બારમાસી

સંગ્રહક : મનુભાઈ મળમૂદાર

સુર્વ ઋતુમાં મુખ્ય વસત અને તેના માસ ફાગણ તથા ચૈત્ર
ખરા, પરંતુ આખા વર્ષના બાર માસનું ચક્ર પણ સમરીતોપ્ત
કટિનધર્મા આવેલા પ્રદેશો માટે તેટલું જ સુંદર અને કાન્યવિષય
અને તેવું છે તેથી બારે માસના આહારવિહાર, ખાનપાન, હિતસર્વો
મનો, પ્રકૃતિનો વૈભવ વગેરે આપણા ચિરપરિચિત નાયકનાપિકાને
હિંદુશીને વર્ણવવાની સુંદર તક કવિઓએ જીચકી લીધી છે

મોટે ભાગે, વિરહવર્ણવતુ બારમાસી કાન્ય વર્ષાન્તે સંભોગ શુભારના
રસને વર્ણવે છે બારમાસીનું સાહિત્ય તે સમયના સામાજિક જીવનને
બ્યક્ત કરે છે તે કાળે પગ્દેશ જતા પુરુષોના લાંબા પ્રવાસોને લીધે,
વિરહમાં મૂર્તા સ્ત્રીપુરુષોની મધ્યા વધારે હતી તેથી એ પ્રવાસો
વિયોગની પ્રમળ વેદનાના ગ્રેસ હતી, અને તે પછીના પુનર્મિલનના
આનંદો પણ એવી આવેશભરી વાણીવાટે પ્રગટ થતા હતા

પ્રાપ્તિજર્ણકાઓ માટે કૃષ્ણ-ગોપીનો અને નેમિ-રાગુલનો તથા
સ્થૂલભદ્ર-કેશાનો વિરહ ગાવો એ તેમને મન આધાસનરૂપ થઈ પડતું
આ યુગનોના નામની આસપાસ અનેક પ્રકારનાં પદ, વાર, તિથિ,
અને 'મહિના'ની ગૂંથણી થયેલી છે

રોહિણીવનનો શુભારસ મવાયો છે કવિના પોતાના જીવન વિષે,
પણ ચડી ગયો ॥ રાધાકૃષ્ણને નામે જૂનાં લોકપ્રિય પાત્રોદ્ધાર
ગુજરાતનો મુંદરીસમાજ પોતાના હરખશોકનાં ગીતો ગાય છે અને
રાયે છે આવું 'બારમાસ'નું સાહિત્ય એકલા ગુજરાતમાં જ નહિ, પણ
હિતર ભારત તથા બંગાળમાં પણ રચાયું છે ન્યાં સુધી સ્ત્રીહૃદયમાં
લાગણી ॥ ત્યાં સુધી આ સાહિત્ય તેમના જીવનના મર્મને સ્પર્શ
કરશે અને તેમના હૃદયના તારને હેંચા કરશે

કારતક મહિને મે'લી ચાલ્યા કથ રે બહાલાલ !
 આ પ્રીતલડી તોડીને ચાલ્યા પથ, મારા બહાલાલ !
 માગશર મહિને મુજને નો કહી વાત રે બહાલાલ !
 આ આવડલી તે રીસ નો કરીએ નાથ, મારા બહાલાલ !
 [માગશર મહિને મંદિર ખાવા ધાય રે બહાલાલ !
 આ એકલડી ઠાસીના દિન કેમ જાય, મારા બહાલાલ !
 પોષ મહિને પડ્યા મુજને સોસ રે બહાલાલ !
 આ ભેશીડા તેડવો ભેવે ભેષ, મારા બહાલાલ !
 [ભાઈ ભેશીડા ! ભેજે રૂડા ભેષ રે બહાલાલ !
 આ ઠે'જે મારા કરમ ઠેરા દોષ, મારા બહાલાલ !
 મહા મહિનાની ટાઢયુ મુજને વાય રે બહાલાલ !
 આ હેમાળો હલકયો તે કેમ રે'વાય, મારા બહાલાલ !
 દ્રાગણ મહિને દેર તણી છે હોળી રે બહાલાલ !
 આ કળિયાની પાડોશણ રંગમાં રોળી, મારા બહાલાલ !
 ચૈતર મહિને ચિત્ત કરે છે ચાળા રે બહાલાલ !
 આ ઘેર પધારો મોહન મોરલીવાળા, મારા બહાલાલ !
 વૈશાખે કે' વનસપતિ બહુ પાકી રે બહાલાલ !
 આ પાકી ૬ કાંઈ દાડમડી ને દ્રાક્ષ, મારા બહાલાલ !
 જ્યેષ્ઠ મહિને જઈ બેઠા છે ઠેક રે બહાલાલ !
 આ ઠેક જઈને ભરનિદરમાં સૂતા, મારા બહાલાલ !
 આપાડીલાં ઘનધેર્યા આકાશ રે બહાલાલ !
 આ વાદલડીમાં વીજ ઠરે પરકાશ, મારા બહાલાલ !
 શ્રાવણ મહિને સડવડ દડવડ વરસે રે બહાલાલ !
 આ નદિયુમાં ઠંઈ છલકે બો'ળાં નીર, મારા બહાલાલ !

ભાદરવે તો ભરદરિયે હું રૂળી રે બહાલાણ !
 આ કંથ વિના કર ઝાલી કાણુ ઉગારે, મારા બહાલાણ !
 આસો માસે આવેલી દિવાળી રે બહાલાણ !
 આ તમ કાજે હું સેવ વણું સુવાળી, મારા બહાલાણ !
 મેં જાણ્યું જે બિજળુ એટલું દૂધ રે બહાલાણ !
 આ જાતે ને જનમારે માંડયાં જૂધ, મારા બહાલાણ !
 મેં જાણ્યું જે લીલુડા એટલા મગડા રે બહાલાણ !
 આ જાતે ને જનમારે માંડયા ઝઘડા, મારા બહાલાણ !
 મેં જાણ્યું જે કાત્યુ એટલું સૂતર રે બહાલાણ !
 આ ઘેર પધારે સામુડીના પૂતર, મારા બહાલાણ !
 નથી લખ્યો એક કાગળિયાનો કટકો રે બહાલાણ !
 આ શીઠ રાખ્યો છે દિલમાં આવડો ખટકો, મારા બહાલાણ !
 સમઠરિયા ! તું શીઠ લયોં છો ખારો રે બહાલાણ !
 આ નથી એકે બિતગ્વા કેરો આરો, મારા બહાલાણ !

— *

૩૮૦ રામદે ઠાકોર અને ઠક્કરાળાંના ખારમાસ

સમાહક : મનુશાસ મજમૂદાર

કાર્તિકે નહીં દહિં ચાલવા, કામની કહે કરબોડ,
 અબળા મન બિલટ ઘણી, બિઠી આજસ મોડ.
 કાર્તિકે નહીં દહિં ચાલવા, શીળા થયા પરદેશ;
 પિયુ પ્રસ્થાને જઈ રહ્યા, અબળા બાળેવેશ.
 ચિત્તમાં ચોળો લાગિયો, તરવર પાકયાં તીર,
 એ રાતે ઠાકર ચાલિયા, નયણે ઢળિયાં નીર.

કાર્તિક મહિને ચાલશું, અબળા મેહેલો વાઢ;
 સાથીડા સોંઠાડશું, ચાલશું અમે મલાત.
 કાર્તિક મારો ચાલશું, કેમ કરો કટખાંત ?
 કાલ પાછા ઘર આવશું, હૈડે હરખ ધરંત,
 કુકમના કરી ચાંદલા સૈયર વધાવા જાય;
 હેતે પ્રીતે આવજો, જેમ કુશળ ઘરમાંય.
 માગશરે નહીં દઉં ચાલવા, અબળા બાળેવેશ;
 મેહ તે વાચું ના કરે, પિય ! કાં ચાલો પનદેશ ?
 માગશર મારો અમે ચાલશું, અબળા દો આશિય;
 શુભ ચક્રુન જોવરાવશું, તમે હૃદે ન બંધરો રીસ.
 પોષ માસની પ્રીતડી, ટાઢ તે કેમ ખમાય ?
 અબળા ઝૂરે એકલી, રાતલડી નવ જાય.
 આધે જ્યોરડે પોઠતા, નથી ચાલવાનો મોખ;
 એ રતે નહીં દઉં ચાલવા, ઘેર ગાળો મહિને પોષ.
 પોષ મારો અમે ચાલશું, તાણી પીડયા તંગ;
 અબળા મન આરત ઘણી, પિયુ મળવા ઉછરગ.
 પોષે પ્રીત ન વીસરિયે, મુખે કરિયે પરિયાણ;
 ચિત્ત ચાળો નવ ધાલિયે, તમે માનો તેની આણ.
 માહ મારો નહીં દઉં ચાલવા, તમે તરુણીનાં તેજ;
 ભમરાસોગી સાંચળા, રંગલર રમશું સેજ.
 (કામિની કહે) હું કેમ રહું જોવો માહ એક માસ ?
 પિયુ સંગાયે પ્રીતડી, રંગણીના રહ્યા અવાસ,
 જીવશે તે તો જાણશે, જોખન યશે વિનાશ;
 એ રત કાકોર ચાલિયા, રાત થઈ ખટમાસ.

માહ માસે અમે ચાલશું, મેગળ બાંધ્યા બહાર;
 બીટે આચર લીડિયા, કામની સજે શણગાર.
 સખિયો સહુ આવી મળી, લાવી ચોસર હાર;
 તિલક કરી પહેરાવતી, હૈયે હરખ અપાર.
 ફાગણે નહીં દઈ ચાલવા, કામની કહે મુણ કંત;
 અખીલગુલાલ ઉડાડશું, રમશું માસ વસન્ત.
 ફાગણ માસ ફરુકિયો, કેસુ કરે કદલોલ;
 જેમ જેમ વા વન સાંભરે, તેમ નેણાં કુમકુમ લોળ.
 જળવટ ગયા કેમ વીસરે ? તરવર પોહોઆ કંત;
 એ રત ઠીકર ચાલિયા, સૂની રહી વસન્ત.
 ફાગણ ફાગે ખેલતી, આવી ગોરાંદે પાસ;
 કેસર ઘોળી કળસ બરી, માત સહેલી સાથ.
 ચૈતરે નહીં દઈ ચાલવા, ધૂપ પડે લૂ વાય;
 હમરા મરવા કેતકી, કામિની કંઠ મુહાય.
 ચૈતર માસની છાંયડી, ચંપક મોહોરી નય;
 ચૂવા ચંદન અરગળ, અંગ ન તેલ મોહાય.
 ચૈતર અમકચો મોરલો, મોહોયાં હાડમ દ્રાખ;
 આંખે સૂડા ચગમગે, કોયલ શરુવે સાહ.
 લાખ લઈને સાટવો, એટલી મુજને હાણ;
 ટચલી આંગળીની મુદ્રિકા, મળી આવે ગોરાંદે બહાંય !
 ચૈતર માસે ચાલશું, પાદર મોરી માય;
 અળળા મન આરત ઘણી, મન ઘર રહું ન મુહાય.
 ચૈતર માસે ચિંતા તજે, કાં રૂચ્યા આંમુધાર,
 સાથી જુવે છે વાટડી, હઠ મૂકે પ્રાણધાર.

વૈશાખે વન મ્હોરિયાં, મ્હોરી દાડમ દ્રાખ;
 એ વન મુઠલા ચગમગે, કોયલ મધુરા રાગ.
 વૈશાખે વન મ્હોરિયાં, મ્હોર્યા દાડમ દ્રાખ,
 મ્હોરી તે મરવા કેતકી, મ્હોરી તે આંખે સાખ.
 કોયલડી કલવલ કરે, વનમાં તે અતિ લીઠ;
 એ રત ઠાકર ચાલિયા, હેઠે જોળન પીઠ.
 વૈશાખ માસે ચાલશું, સળેખાનાં કાઠયાં બહાર;
 થોડે જીન માંડિયાં, હૈયાં અનજો એક વાર.
 જેઠ માસનાં જળ બલાં, બલાં તે આંખા વન;
 બલી તે સાજનગોઠડી, બલાં તે ફાફળ પર્ણ.
 ધૂપ પડે ને તન તપે, જલમ મહિને જેઠ;
 એ રતે કેમ ચાલશે? ગોરી ભભી છાનું હેઠ.
 આગે પડિત ભાખતા, જોશી તે જોતા જોખ;
 નાંવલો તમારો આવશે, કદી ન ધરશે શેખ.
 જેઠ મહિને ચાલશું, આગે પાકી સાખ;
 અનેક ફળે તે ફાલશે, મીઠાં દાડમ ને દ્રાખ.
 અશાઠ માસ ભલ આવિયો, ગરવા વરસે મેઠ;
 બપૈયા પિયુ પિયુ કરે, ને કાયર કપે હેઠ.
 ઝરણુ ઝરે ને તન તપે, વીજ કરે ચમકાર;
 એ રતમાં કેમ ચાલશે? પિયુ આળ્યો આપાઠ.
 એક અધારી ચોરડી, ફૂળે વીજ ચમકાર;
 એટલાં વાનાં તો બલાં, જો સે'જે ભરતાર.
 અશાઠ માસે તે ચાલશું, ગાજે વીજ ઘનધોર;
 બપૈયા પિયુ પિયુ કરે, મીઠા જોલે મોર,

શ્રાવણે નહીં દઉં ચાલવા, ભીંજે તણુ દોર,
 ડુંગર તણુ તાણિયા, ઝીણા ટહુકે મોર
 શ્રાવણુ માસની મુન્દરી, જિભી સરવર પાળ,
 વેણુ રાખડી સમારતી, મોતી ઝાકઝમાળ
 લીલવટ ટીલડી શોભતી, કઠ ઝોકાવલ હાર,
 સોળ વરસની મુન્દરી, જુવે નાવલિયા વાટ
 ડુંગરિયા હસ આગમા, મારગ વસમે વાટ;
 ગોખે જિભી ગોરડી, જુવે વહાલાની વાટ.
 શ્રાવણુ માસે ચાલશુ, નવી આવી છે શાળ,
 ઈશ્વર પાર ઉતારશે, ઘેર આવીશું કાલ.
 ધન ગાળે અમૃત ઝરે, પિયુ મળવાની આશ,
 એ રતે કેમ ચાલશે ? અખળા મન ઉઠાસ
 ભાદરવો ભર્તા વિના, દોહલા દિવસ ન ભય,
 દહીં ને દૂધ અતિ ઘણા, તેના સ્વાદ મનમાય
 સખર અખર છાયલો, ગુરુવા વરસે મેહ,
 એ રત કાકર ચાલિયા, દુ ખે હાંઝે દેહ
 ભાદરવે અમે ચાલીશું, ભેશીએ ભેયા ભેપ,
 પારકા પટા લખાવિયા, હુંદે ન ધરશે રોષ
 આસો નહીં દઉં ચાલવા, નવ દહાડા નવ રાત
 દશમે દસરા પૂજશુ, કાળી ચૌદશની ગત
 આસો માસ દિવાળીના, ઘરઘર મગજ યાય,
 જીઠો સૈયર મુવક્ષણી, આભરણુ પહેરો કાય
 આગણુ વાવુ એલચી, તોરણુ નાગરવેલ,
 ખાર માસે કાકર નાવિયા, મને મહિયર વાળી મેવ

રજપૂતોનાં બેટડાં, જુવે વહાલાંની વાટ;
 મનાવિયાં માને નહિ, ઠકરાણાંની જાત.
 ચિત્ત ચૂરમું, મન લાપશી, ઉપર ધીની ધાર;
 કોળિયે કોળિયે પોળતી, દિવસમાં દસ વાર.
 ઠાકોર ચાલ્યા ચાકરી, મને મૂંઝી નોધારી;
 મુજ સમ રાજ ! નહીં મળે, મળશે કોઈ ધુતારી.
 ઠાકોર ચાલ્યા ચાકરી, કુપલાણે પલાણ;
 સરવર ધોયાં ધોતિયાં, લાલ સુરગ પાપાણ.
 ઠ'કણ વેચું રાજ ! ઘર રહો, વેચુ હેયાનો હાર;
 ઘેર બેઠાં મોજ માણશું, મુજ નોધારીના આધાર.
 સૂરજદેવને પૂજતી, કરતી આદિતવાર;
 બે ઘડી મોઢા જિગજો, પિય મુજ ચાલનહાર.
 કુન્ડીઓ ટોળે મળી, જાયે દશ ને વીશ;
 પરણ્યો જેનો ઘર નહીં, તેની ગોરી જ પે ઈશ.

卐

અડલીવાક્યો, દુહો, ઠક્કો,
ઉખાણું, કહેવતો.

બડલીવાક્ય

સંગ્રહક : પ્રો. મંજુશાક મજમુદાર

કુદરતમાં થતા ચોક્કસ ફરફારોથી વાતાવરણની અને વિશેષ કરીને ચોમાસાનો રિથતિના મંબધમાં કેટલાક અનુભવસિદ્ધ અનુમાનોને બડલીવાક્ય કહે છે. એને આપણા મામ-વાયુચક્રશાસ્ત્રીઓને 'પ્રાચીન વર્તારો' કહી શકાય. 'બડલીવાક્ય' એ ખેડૂતોનું 'પુગણ' છે. હાંખા સમયના પ્રત્યક્ષ અનુભવનું અને કુદરત-નિરીક્ષણનું પરિણામ તેમાં સચવાયું હોય છે. આજે પણ આપણે અભણ ગણાતો ખેડૂતવર્ગ ખડણ, ટાંઠ, તડકો, વરસાદ, વીજળી, ચેલધનુબ્ધ, તારા, નક્ત્ર, મદ્દ વગેરે સંબંધી બડલીવાક્યો સભારીને પોતપોતાની ગણતરીઓ બાધે છે.

જેમ બડલીવાક્યોથી શુજરાત, મારવાડ તથા ગજસ્થાનનો ખેડૂતસમાજ જાણીતો રહે છે, તેવી જ રીતે બંગાળી ખેડૂત 'ખન્ના-ર વચન'ને તથા 'ડાકિ-ર વચન'ને વેદવાક્ય માને છે : અને વરસાદ, દુષ્કાળ, રેમ વગેરે સંબંધી અનુમાનો બાધે છે. આ 'વચનો'માં નિરીક્ષણ તથા પ્રવક્તિત માન્યતાઓનું ચત્રભાષામાં કથન હોય છે. ખલાનાં વચનો ખેડૂતો અને શૂદ્રસ્થો વિષે તથા ડાક જ્યોતિષીનાં વચનો શુકન, અપશુકન તથા ખેતીવાડી સંબંધી જ્ઞાન આપે છે.

બડલી કાણ ? એવો પ્રશ્ન આપણને થાય છે. કોઈ કહે છે, બડલી નામની રજુબણ ચર્મ ગર્ધ, અને કોઈ કહે છે, મારવાડના હુદ્દ (હુદાદ) જોવીની એ એકની એક પુત્રી હતી તેને જ્યોતિષીએ પોતાની વિદ્યા શીખવી, પુત્રીને સંબોધી, એપણેવન ગાળતા જ્યોતિષી પિતાએ આવાં અનુભવસિદ્ધ વચનો કહેવાં : પછી તો ગમે તે લોકકવિની અનુભવવાણી 'બડલીવાક્ય' તરીકે ઓળખાવા લાગી.

ઉત્તર પ્રદેશનાં ગામડાંમાં બીજી એક કથા માલે છે : કાશીમાં એક ન્યોતિથી રહેતો હતો. એણે મંચિત કરીને જોયું તો તેને એક એવી ધડી આવવાની આગાહી મળી કે તે ધડોમાં તેમની પત્નીને જો મર્ક રહે તો તેમને ખૂબ વિદ્વાન તથા ચક્રવર્તી પુત્ર જન્મે. ગુણવાન પુત્ર મેળવવાની ઝખનામાં ન્યોતિથી ઘેર જવા નીકળ્યા તો ખરા, પરંતુ ઇષ્ટ ધડીએ એ ઘેર પહોંચે એમ લાગ્યું નહિ. સ્તામાં ગત ધડી મર્ક એક બાહીરને આમણે એણે પડાવ નાખ્યો. બાહીરની કન્યાએ એમને સીધુસામાન આપી ભોજનની તૈયારી કરી આપી; પણ બાહીરને ઉદાસ બેઠો. જોઈ બાહીરાણીએ તેને ઉદાસીનું કારણ પૂછ્યું. બાહીર-અવળી વાતો ક્યાં પછી જોશોએ ખરું કારણ જણાવ્યું કુંવારી બાહીરપુત્રીએ પોતાને એ ઇષ્ટ ધડીને લાભ આપવા, લજવાતાં લજવાતાં સચના કરી પરિણામ એ આવ્યું કે વખત જતાં બહુરીને જન્મ બાહીરને ઘેર થયો. મોટી ધર્તા એ પ્રસિદ્ધ ન્યોતિથી મર્ક

પગસરકૂન * કવિસમ્રાટ *માં વૃદ્ધિ સંબંધી જ્ઞાન સંસ્કૃત શ્લોકોમાં આપેલું છે. —

વૃદ્ધિમ્ણા કવિઃ સર્વા કવિમૂલં ચ જીવનમ્ ।

તસ્માદદ્યૌ પ્રયત્નેવ વૃદ્ધિજ્ઞાન સમાચરેદ્ ॥

કૌટિલીય 'અર્થશાસ્ત્ર'માં 'સીતાપ્રક્ષનાં કર્તવ્યો' વાળા અધિકરણમાંનું ૨૪મું પ્રકરણ વસ્તુદાના વસ્તારો સંબંધી ભાડીવાક્યો જેવું જ અજવાળું પાડે. 'સુવંતુ' નિરીક્ષણ કરવાથી બીજસિદ્ધિ (બીજ ૧૩૧, ભગવા) સંબંધી, જટહરપતિ ઉપરથી દ્યુસર્ગ તથા ધાન્યના ભગવ સંબંધી, અને શુકની ગતિ વગેરે ઉપરથી વૃદ્ધિ પરત્વે અનુમાન કરી શકાય છે.

અગેળ-ન્યોતિયના સંસ્કૃત શ્લોકોમાં આ વિષયને વિશેષ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી અને ત્રીજુદથી ચર્ચેલો છે. સુજરાતી ભાડીવાક્યોનું મૂળ આ શ્લોકોમાં જોઈ શકાય છે. પાંચસોથી ચે વધારે વર્ષ જેટલી

(૧) જૂની ગુજરાતીમાં લખેલાં ‘૯૩ ભડલીવાક્યો’ વડોદરા પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિરના સંગ્રહની એક પોથીમાં પ્રાપ્ત છે તે પછી મધ્યકાલીન ગુજરાતીમાં સુમત્ર એવાં અનેક ભડલીવાક્યો મુખ્યત્વે (૨) દુહારૂપે અથવા (૩) કહેવતરૂપે સુલભ બન્યાં છે એ સર્વમાધી નીચે ઉદાહરણ આપ્યાં છે.

*

(૧) જૂની ગુજરાતીમાં ભડલીવાક્ય

૩૮૧. જિઠ્ઠા માસહ રવિકિરણ, જઈ તપઈ હ્રુય વાઈ;
તુ ભણી ઘણી જલહરિ, ગળસ ઉપરિ ન માઈ.

*

૩૮૨. આસાહહ અંધારીયહ, હસમઈ રાહિણી હોઈ;
ઘણુ વરસઈ કણુ ભટલી, હતિ ન છિમઈ કોઈ.

*

૩૮૩. જિહિ નખતિહિ ભટલી, કાંઈ હોઈ અરિદ્ધ;
તિ હિ નવિ વરસઈ અંબરહ, સો ભણિજિ વિણુદ્ધ.

*

૩૮૪. જઈ આસાહિ પૂનિમહ, પંબન ઉત્તર વાઉ;
છોડિ બયલા ફાડિ હલ, મેલિહન કરસણુ ઘઉં.

*

૩૮૫. જિઠ્ઠા માસહ સિય-હસમિ, જઈ આવઈ સણિવાર;
યાણી ન પડઈ, જણુ મરઈ, પુહુવિ ન હોઈ સગાલ.

*

૩૮૬. શ્રાવણમામિ અમાવમિ, જઈ નવિ વરસસિ મેહું;
તુ તૂં જાણુઈ ભટ્ટલી, સજજણ ગયા સનેહું.

*

૩૮૭ જઉં અજૂઆલી ભાદ્રવઈ, પચમિ જલહલ દેઈ,
તુ જાણેવૂ ભટ્ટલી, મેહ જિ આવિઉ છેહું.

*

૩૮૮ જઉં નવિ વૂઠઈ અખરહ, પુણુ હગિઉ અગત્થિ,
તા જાણેવૂ ભટ્ટલી, પુહવી નીર ન અત્થિ.

*

૩૮૯ પચમિ રોહિણી સત્તમિ અદા, પુખ નવમી પૂનમ તહિ
ચિત્તા;
એહે જઉં વરમ તા દિઠ્ઠા, તૂ સીયાલૂ ગખલ વિનઠ્ઠા.

*

(૨) મધ્યકાલીન ભટ્ટલીવાક્ય

૩૯૦ જયેઠા ને મૃગશીર્ષમા, વળી તપે જો મૂળ,
જોલે ભટ્ટલી એમ જે, નીપજે અન્ન અતૂલ

*

૩૯૧ મહા સુદિ પૂનમ દિને, ચદ્ર નિરમળો જોય,
પશુ વેચો, ઠણુ સઘરો, કાળ હજાહજ હોય.

*

૩૯૨ આપાહહ સુદિ પચમી, જો અણૂકે વીજ,
દાણા વેચો, ધર કરો, રાખો જળહ ને વીજ.

*

૩૯૩. આપાઢી પૂનમ દિને, વાદળ-સીનો ચંદ;
તો ભડલી બેપી કહે, સઘળાં ઘર આનંદ.

*

૩૯૪. શાવણ પહેલાં પાંચ દિન, મેહ ન મટે આળ;
પિયુ ! પધારો માળવે, હમે જાણું મોસાળ.

*

૩૯૫. મૃગશર ન વાચા વાવલા, આર્દ્રા ન વૃશ મેહ;
ભરજોખનમાં ના'યો મેટકો, ત્રણે હાર્યા તેહ.

*

૩૯૬. આશ્વિની તાણે કાચળી, બે જીગમતે સૂર;
ભડલી કે' વાછરુ વાળબે, નીકર જાશે પાણીને પૂર.

*

૩૯૭. પૂરવ તાણે કાચળી, બે આશમતે સૂર;
ભડલી વાયકે એમ ભણે, દૂધે જમાડું દૂર.

*

૩૯૮. સ્વાતિ દીવાં બે જળે, વિશાખા એલે ગાય,
તો રાણીજયા રણે ચઢે, ને પૃથ્વી પ્રતલે થાય.

*

૩૯૯. શનિ ' આદિતાં મગળાં, બે પોઠે જહુરાય;
તો ચાક્ર ચડાવે મેદિની, ને કરકે પાળ બંધાય.

*

(૩) કહેવતરૂપે ભડલીવાક્ય

૪૦૦ ને વરસે આદંરા, તો ભારે પાધરા.

*

૪૦૧ વરસે ઉત્તરા, તો ધાન ન ખાય કૂતરા.

*

૪૦૨ ને વરસે મધા, તો ધાનના ઢગા.

*

૪૦૩ વરસે ભરણી, તો નાર મેલે પરણી.

*

૪૦૪ વરસે સ્વાત, તો ન વાગે તાંત

*

૪૦૫ આસલેપા ચગી તો ચગી, ને ફગી તો ફગી.

*

૪૦૬. રો'ણ રેલે, રો'ણ દાઝે.

*

૪૦૭ ને વરસે હાથિયો, તો ગ્રાતીએ પુરાય સાથિયો.

*

૪૦૮ ને વરસે હસ્ત, તો પાઠે અઢારે વસ્ત.

卐

ફુલ

સંચાલક : મંજુશાસ્ત્ર મજામુદાર

એક જ શ્લોક કે કડીમાં આપુ કાવ્ય યર્ષ મયું હોય તેને 'મુક્તક' કહે છે. સહૃદયને ચમત્કારિક લાગે એવો ચોટદાર એક જ શ્લોક તે મુક્તક । એટલે કે, કાવ્યનું પાણીદાર મોતી. આ 'મુક્તક' એટલા માટે 'સુભાષિત' પણ કહેવાય છે : 'સમસ્થાઓ' મુક્તકરૂપે મળે છે.

સરકૃત સાહિત્યનો દૂકારી દૂકો છર્તા વ્યાપક છંદ જેમ 'અનુષ્ટુપ' છે તેમ પ્રાકૃત ભાષાનો તથા પ્રાદેશિક ભાષાઓનો વ્યાપક છંદ 'ફુલો' છે આ ફુલાના બે પ્રકાર છે : અંત્યમેળ તથા મધ્યમેળ : ચરણનો પ્રાસ છેડે મળે અથવા મધ્યમાં મળે : અને ત્રીજો પ્રકાર 'સોરઠિયા ફુલો' અથવા 'સોરઠા'નો છે : જેમાં આખા ચરણ બીજાસહુટી ગોઠવવામાં આવે છે અને તેના પ્રાસ મધ્યમાં મળે છે. 'ફુલો'નું જ ખીજુ નામ 'સાખી' છે.

આ 'ફુલો'માં એક મનોરમ પ્રયોગ 'ચમક-સાકળી'નો થઈ શકે છે. તેનાં દષ્ટાન્તો અનેક 'ફાણુ' કાવ્યમાં તેમ જ 'બારમાસી'માંથી મળી આવે છે. સુમસિદ્ધ 'વસંતવિભાસ'ના ફુલા તેનાં જાણીતાં ઉદાહરણ છે.

'ફુલો'માં અનેક પ્રેમકથાઓ સ્થાઈ છે; અને તે 'ફુલો'ને આધારે જ આજ સુધી જીવતી રહી છે. અપ્રત્યક્ષકાળના ફુલો કાળે કરીને દેશી ભાષાઓમાં વેષાન્તર કરીને પ્રગટ થયા છે.

ફુલાની રચના ઉત્તમ કલા માગે છે. એમાં વર્ણુસંગાઈ હોવી જોઈએ અને એનાં 'ખાખિયાં', એટલે કે અનુપ્રાસ અવશ્ય મળવા જોઈએ. સામસામે પદ્યે બે ભાવ, બે વિચાર, કે બે કલ્પનાઓ સમતુલાએ તોળાવી જોઈએ; છર્તા એનું લાઘવ સચવાવું જોઈએ.

(૧) સનજનના દુહા

૪૦૮ સ્વસ્તિ શ્રી ઉપમા લખુ, કાગદ કેતી વાર,
એક લખ્યો લખ બાણીએ, એ સનજન વ્યવહાર

*

૪૧૦ કાગદ લખુ કપૂરસે, બિચ બિચ લખુ સલામ,
બા દિનસે વિહુરે પડે, તા દિનસે નિંદ હરામ

*

૪૧૧ કાગદ લખુ કપૂરસે, બિચ બિચ લખુ સલામ,
અવશુણુકો તો સખ તને, પણુ ગુણ તને ગુલામ

*

૪૧૨ સનજન ખાત મનેહકી, પર મુખ કહી નવ જાય,
મૂગે કો સપનો લયો, સમજ સમજ પછતાય

*

૪૧૩ સનજન ખાત સનેહકી, પર મુખ કહી નવ જાય,
સાગરમે પાની ધનો, ગાગરમે કો સમાય ?

*

૪૧૪ સનજન દોરી પ્રીતકી, મસ તાવરે તૂટી જાય,
તૂટે પીછે પીછે સાધિયે, પણુ બીચે ગાઠ પડ જાય

*

૪૧૫ સનજન હમ તુમ એક હૈ, હમ સક્કર તુમ ધી,
બી બુસે ખટ્ટો લયે, તરસન લાગે ,હય

*

૪૧૬. સજ્જન ચલે સિકારકુ, ધર ઘોડે પર છન;
મૈં જો એસા જાનતી, ચાખક લેતી છીન.

*

૪૧૭ સજ્જન સજ્જન મૈં જપૂં, સજ્જનકે મન ઓર;
ધિક્, પરો વો જીવકુ, એક જીવ હો ઠોર.

*

૪૧૮. સજ્જન ! હો મુખ મત કરો, હો મુખસે પ્રીત જાય;
હો મુખ કિયો પખાજને, તો નિત્ય ટકોરા ખાય. ✓

*

૪૧૯. સજ્જન હૈ સો કોસ ખસ, દુરિજન ઘરકે પાસ;
મનમેં એસા જાનિયે, તો સજ્જન ઘરકે પાસ.

*

૪૨૦. સજ્જન લેલી ખેંઠકે, ચારુ નેન મિલાય;
સંપત તો કબુચે મિલે, પણ સમો મિલ્યો ન જાય.

*

૪૨૧. નીર તરાવત નાવકું, કહો કહાંકી પ્રીત ?
અપનો સોચો જાનકે, ચેહી ખડોંકી રીત.

*

૪૨૨. મુખના ! તું સુલતાન હૈ, ઉત્તમ તેરી જાત;
સજ્જન સો કોસ ખસે, આન મિલાવે પાસ.

*

૪૨૩. શ્રાવણુ આયો હે સખી ! લાયો પંચ રતન;
ઘર જેઠે મોજાં કરો, ઢાલિયા-ખીક તુરંગ.

*

૪૨૪. ઢાલાથી તો ઢાર લલો, જે ચરે વનની ઘાસ,
સાજ પડયે દિન આયમ્યે, કરે ઘરની આશ.

*

૪૨૫ સજ્જન એસા જાનિયે, જેસે સિરકે ખાલ,
આપ જલે પર રીઝવે, તોહિ ન મેલે ખાલ.

*

૪૨૬ સજ્જન એસા જાનિયે, જેસે ફેફલ અગ,
આપ કરાવે કટકડા, પરહી ચઢાવે રગ.

*

૪૨૭ રસિક નૈનકે બાનકી, અજળ અનોખી રીત,
અરિકે પરસે નહીં, વે ભારત અપના મીત.

*

૪૨૮. લાગે તબ જાને નહીં, રસિક નૈનકે બાન,
અબ તોહિયે ખીચ ગડ ગયે, વાકે ખેચત નિકસે પ્રાન.

*

૪૨૯ લોહબાન સો કછુ નહીં, સૂધો ચાહ નિસાન,
નૈનબાન તીરછો ચલે, વે લાગત લેવે પ્રાન.

*

૪૩૦ છલે પજે મે ધરુ, પિયુ પાસા બહે ઠાર,
મે મુખસે કાહે કર્ફુ, કે આપ ખેલ મોહે માર

*

૪૩૧. ચોસર ખેલે હો સખી, દસ દો માહ લગાર;
વાત જ પૂર્ણ હો સખી, દો દો અક્ષર ચાર

*

૪૩૨. સજ્જન! પાંખ હોય તો ઊડ મિત્રું, પણ પંખાં
ગઈ સખ તૂટ;
હમ તો જીવ પરવસ પડે, પણ તુમ કાંઈ રહત અડ ?

*

૪૩૩. સજ્જન ! તેરે દરસ બિના, સૂકત સખહી શરીર;
પાપી નેન સૂકત નહીં, સો સર સર આવત નીર.

*

૪૩૪. સજ્જન ! હમ તુમ કોક હૈ, ફર બસત હે બાસ;
નેનુકે મિલણે રહો, આણ તુમેરી પાસ.

*

૪૩૫. હમરી તુમરી જઉ બની, જેસો મીરચ બરાસ;
બરાસ રહેત નહીં મીરચ બિના, મીરચ બરાસની પાસ.

*

૪૩૬. પ્યારી પટકા ગહ રહી, ગમન પિયાકે બન;
છૂટત છૂટત હોતુ છૂટે, ઇત પટકા જિત પ્રાન.

*

(૨) ગ્રેમ સંબંધી દુહા

૪૩૭. કહાં ચંદ્ર ? ચકોર કહાં ? કહાં મોર ? કહાં મેહ ?
અળગા તોયે દૂંકડા, સાચો જ્યાંહી સનેહ.

*

૪૩૮. જલમેં બસે કુમુદિની, ચંદા બસે આકાશ;
ને બાકે હિરદે બસે, વોહી વીનુકે પાસ.

*

૪૩૯ હું તુમ પૂછું હે સખી, નેહ કેતા મણુ હોય ?
લાગે તો લેખો નહીં, તૂટે ટાક ન હોય !

*

૪૪૦ તનખા હોય તો તોડિયે, પ્રીત ન તોડી જાય,
કાગજ હોય તો વાચિયે કર્મ ન વાચ્યુ જાય.

*

૪૪૧ સાહેબકા ઘર દૂર હે, જૈસી લબી ખજૂર;
ચઢે તો ચાખે પ્રેમરસ, ગીરે તો ચકરાચૂર !

*

૪૪૨ હેત નકામુ હસતુ, પીડ પડયે જીડી જાય,
સાચી પ્રીત સેવાળની, જે જળસેગી સુકાય.

*

૪૪૩ મે જો એસા જાનતી, પ્રીત કિયે હુ ખ હોય;
નગર ઢઢેરા ફેરતી, પ્રીત ન કરિયો કોય.

*

૪૪૪ યોથી સો યોથી બની, પડિત બને ન કોય,
ઢાઢ અક્ષર પ્રેમકે, પઢે સો પડિત હોય.

*

૪૪૫ કનક ચલે, અચર સૂકે, વોહી સ્નેહકો મૂલ,
સ્નેહ અયે ગીયો રહે, વાકે સુખ પર પૂલ.

*

૪૪૬ પ્રીતિ એસી પ્રીજિયે, જૈસા ટકણખાર,
આપ જલે પર રીઝવે, ભાગ્યા સાથે હાડ.

*

૪૪૭. પ્રીતમ પ્રીત વિનાશ હય, ભૂલ કરો મત કોઈ;
મિલતો દુઃખી, બિહુરત દુઃખી, સુખ કબુ ના હોઈ.

*

૪૪૮. સજનન! સમય વિચારકે, અપને કુલકી રીત;
ખરાખરીસે કીજિયે, બ્યાહ બૈર ઓર પ્રીત.

*

૪૪૯. સજનનકું સજનન મિલે, બાત બાતકી બાત;
ગદેકુ ગદા મિલે, લાત લાત ઓર લાત.

*

૪૫૦. પ્રીત કરો ઐસી કરો, જૈસે ઘડુવા હોર;
ગલે ફસાવે આપકો, પાની લાવે ઓર.

*

૪૫૧. જૂઠી પ્રીત હૈ ભમરકી, કલી કલી રસ લેત;
સાચી પ્રીત પતંગકી, વો અપના છ દેત.

*

(૩) રાગના દુહા

સામેરીના દુહા

૪૫૨. સામેરી સજન વળાવિયે, તાલી વેલૂ માંહ;
હું નવ સરજી વાદળી, પિયુને પળ પળ કરતી છાંય.

*

૪૫૩ સામેરી સાગર બિલટયો, રતન તણાયાં બાય;
કરમહીણો ભરે મૂઠકી, તેના શબ્દે હાય ભરાય.

*

૪૫૪. સેજ સૂતાં સપનું યુયુ, પિયા ગહી મોરી બાહ્ય,
ઓચિતી ઝગડી ગઈ, પિયુ ન દેખું ત્યાય !

*

૪૫૫ સૂઈ ત્યારે પિયુ સાભરે, જાગ્યુ તો પિયુ જાય,
રાતે કે સ્વપ્નાન્તરે, કેમ જીવું ? મોરી માય !

*

૪૫૬ સપનામાં પિયુ આવિયા, જીવે લાગ્યે ઘાય,
બલિહારી એ સપનની, મત સપનું જીડી જાય.

*

૪૫૭ સામેરી તું શાં સાટવે, જીભી માણેકચોક,
હું તુજ પૂછુ સામેરી, તારે શૂળી બલી કે શોકય ?

*

૪૫૮ શૂળી બલી સોહામણી, બલકે પાડે છેલે,
શોકય કેરે બોલડે, મારી ક્ષણુ ક્ષણુ દાઝે દેલે

*

કેદારની સાખીઓ

૪૫૯. કેદારો જળ કીજિયે, મુખ પર જપિયે રામ,
અવર રાગ સહુ દેવતા, કેદારો ભગવાન.

*

૪૬૦. કેદારો કુમકુમ લવે, મોર લવે મલ્હાર,
તું શુ રૂવે ભૂંડી પાપણી ! તારે મુત્ર નહિ પરિવાર

*

૪૬૧. કેહારો અમ ઘેર પરુણલો, શાં શાં લોજન દઈશ ?
સેવ સુંવાળી ને લાપસી, હું તો આંખારસ ઘોળીશ.

*

સોરઠ રાગની સાખીઓ

૪૬૨. સોરઠ સૂડો ન સરજિયો, ન ચડયો ગઢ ગિરનાર;
ના નાહ્યો ગગા ગોમતી, તેનો ઝોળે ગયો અવતાર.

*

૪૬૩. સોરઠી બિલી મહેલમાં, તપસી બિલા દ્વાર;
ભિક્ષા દો રાણી સોરઠી, મારો સંઘ આલ્યો કેહાર.

*

મારુ રાગની સાખીઓ

૪૬૪. મારુ ! બળે કેશાવરે, લાવળે હળધર હિંગ;
એક તે લાવળે સાવળકું, જેને માથે ચારે શિંગ.

*

૪૬૫. મારુ દાદા મારા દાદલા, મારુ કેશ ન દઈશ;
હાથમાં ઘટે શિર બિંદણી, રાજ ! પાણી બરતાં મરીશ.

*

૪૬૬. મારુ મસ્તક બેડલાં, પગ દાઝે, પથ ફર;
એક ન આવ્યો પાપી મેહુલો, મારી નદીએ ન આવ્યાં પૂર.

*

૪૬૭. મારુ નાહી ગંગાજળે, બિલી કેશ મુકાય;
લાલો અંદન કેરે રૂખડે, બાલો નાગ હેરબા ખાય.

*

કલ્યાણ રાગની સાખીઓ

૪૬૮. ગોડી વખત થઈ ગઈ, ને અસ્ત જ પામ્યો ભાણ;
તે ઉપર ઘટિકા બે થઈ, ત્યારે પ્રગટ્યો રાગ કલ્યાણ.

*

૪૬૯. કલ્યાણ રાગ સો મહાબલી, સબ રાગનકો માન;
સિંહલદ્વીપથી પદમણી, સો જપવી રાગ કલ્યાણ.

卐

કક્કા ગીત

સમાહ્વ : મંજુસાસ મજમૂદાર

‘કુકો’ એ મધ્યકાલીન ઉપદેશપ્રધાન પદ્યસાહિત્યનું વિસિષ્ટ અંગ છે. અનેક કવિઓએ આ અંગ ખેડ્યું છે. તેના પ્રાચીનતમ ગુજરાતી નમૂનાઓ પિકમની ચૌદમી સદી જેટલા પ્રાચીન છે. ‘પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્યસંગ્રહ’ (શ્રી. ચીમનલાલ દલાલ સંપાદિત, ૧૯૨૦) મધી એવી ચાર કૃતિઓ ઉછૂટ કરેલી છે. રાન અને ઉપદેશ આપવાના અનેક માર્ગ છે. તેમાં કટાક્ષ, વક્રોક્તિ તથા ‘ચાબખા’ જેવો, ઉમ વાણીમાં—લગભગ ગાળ દીધા જેવો, અને સંભળનારને ઉશ્કેરી મૂકે એવો પ્રકાર પણ કવિઓએ અજમાવ્યો છે.

બાળકના શિક્ષણનો પ્રારંભ ગામઠી દુાળામાં પહેલાં ‘કક્કા’ થી કરવામાં આવતો હતો; તેથી એ આબાલપરિચિત ‘અક્ષર ઓળખવા’ના સામાન્ય વિષયને જ કવિઓએ અન્ય પ્રકારનું રાન આપવાનું વાદન બનાવ્યો છે. આપણી ગુજરાતી કહેવતો પણ યાદ કરવા જેવી છે : ‘કક્કો મૂટવો’ અને ‘કક્કો ખરો કરવો.’ અખા ભગતે સ્વર અને વ્યંજન મળીને થતા અક્ષરોની વર્ણમાલાને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે કે ‘એ સૌ બાવનનો વિરતાર’ : અને એ ‘બાવન-બાહરો’ અક્ષર-પરબલ છે; ત્રેપનમે ‘અ-ક્ષર’ છે. બાવન અક્ષરનું બીરુ’ નામ ‘માતૃકા’ પણ છે : પ્રાકૃતમાં ‘માઈ’ કહે છે. ‘કક્કા’ થી કેવલ છત્રીસ વ્યંજનો જ સમજવામાં આવે છે

‘કક્કા’ સાહિત્યમાં સુપ્રસિદ્ધ પ્રીતમદાસનો ‘કક્કો’ છે, જેની પહેલી લીટી છે : ‘કક્કા કર સદ્ગુરુનો સત, હૃદયકમલમાં લાગે રંગ’—વગેરે. અહીં આવેલાં ‘કક્કાગીત’ ગદ્યના દુકકારપે છે એવો ખોજે એક પ્રકાર ‘કક્કો કેવળિયો,’ નામનો છે તે અને પ્રાપ્ત થયો નથી. આને લોકસાહિત્યના વર્ગમાં ગણ્યા છે.

કલ્યાણ રાગની સાખીઓ

૪૬૮. ગોડી વખત થઈ ગઈ, ને અસ્ત જ પામ્યો બાણ;
તે ઉપર ઘટિકા બે થઈ, ત્યારે પ્રગટ્યો રાગ કલ્યાણ.

*

૪૬૯. કલ્યાણ રાગ સો મહાળલી, સળ રાગનકો માન;
સિંહલદ્વીપથી પદમણી, સો જપતી રાગ કલ્યાણ.

卐

થથા રે આપણુ કોઈની ઓળવવી નહીં.
 દહા રે દરબારમાં વિચારી બેઠિયે.
 ધધા રે ધન હોય તો ધરમ કરિયે.
 નના રે નાગા હુચ્યાની સોળત ન કરિયે.
 પપા રે પાડોશીથી લડિયે નહીં.
 ફફા રે ફોગટ વાતો કરિયે નહીં.
 બબા રે બહેનની બઠામ લઈયે નહીં.
 ભભા રે ભાઈથી વેર કરિયે નહીં.
 મમા રે માતપિતાની સેવા કરિયે.
 ચયા રે ચસતું અપમાન ન કરિયે.
 રરા રે રાત્રિસોજન કરિયે નહીં.
 લલા રે લેખુ લેતાં લાજિયે નહીં.
 વવા રે વાટે બતાં વહતું નહીં.
 શશા રે શિબ્યને પુત્ર સમાન સમજિયે.
 વવા રે વિષથી સદા વેગળા રહિયે.
 સસા રે સોનુફુ પરખાવી લઈયે.
 હહા રે હાટે બેસી વ્યાપાર કરિયે.
 કકા રે કામા આપણું ભૂષણ ગણિયે.
 તત્તા રે તણુ લોકનો નાથ સમરિયે.
 રસા રે રાનથી વાત વિચારી કરિયે.

*

[સિરાહીથી મેળવેલા ' કકામીત 'નું બીજું પાડાન્તર
 ' ચપુરાઈની રીત ' એ મયાળાથી ' મોટી મહેન ' (૧૯૨૩) નામની ગિરુ-
 બાઈ તથા જુગતરામ પંડ્યાની સંયુક્ત રચેલી ઓપડીમાં મંત્રહેતું છે.

તેમાં કંઈક અર્વાચીન હોયેરા જેવું લાગે છે : તે સરખાવવા માટે અહીં ઉતારું છું. આ 'કક્કા'માં 'ક' તથા 'અ' જેવા અનુનાસિકો માટે લીટીઓ નથી.]

૪૭૧

કક્કા	દે કામ કરતાં વિલંબ ન કરીએ : એ અતુરાર્થની ફીત	
ખખખા	દે ખોટા બોલ ન બોલિયે.	"
ગગગા	દે ગોપ્રાણીની સેવા કરિયે.	"
ઘઘઘા	દે ઘરમાં સૌથી સંપી રહિયે.	"
ચચચા	દે ચોરી ચાડી ન કરિયે.	"
છછછા	દે છાની વાત છતરાર્થ ન કરિયે.	"
જજજા	દે જોરાવરથી જેર ન થઈયે.	"
ઝઝઝા	દે ઝાઝાં ઝાડ ઉછેરિયે.	"
ટટ્ટા	દે ટોળીમાંથી લુહા ન પડિયે.	"
ઠઠઠા	દે ઠાલેરી ઠકરાઈ ન કરિયે	"
ડડડા	દે ડાહ્યા જનની સેવત કરિયે.	"
ઢઢઢા	દે ઢોર ઉપર દયા લાવિયે.	"
તત્તા	દે તોછડે બોલે વાત ન કરિયે.	"
થથથા	દે થાંથા થઈને કામ ન કરિયે.	"
દદ્દા	દે દોષ કરતાં ફિલમાં ડરિયે.	"
ધધધા	દે ધર્મ કરતાં પાછું ન જોઈએ.	"
નનના	દે નારાયણની સેવા કરિયે	"
પપપા	દે પાટાશી સાથે વેર ન કરિયે.	"
ફફફા	દે ફૂલબુલ થઈને નવ ફરિયે.	"
બબબા	દે બાપની સામે બોલી ન કરિયે.	"

ભજમા રે ભાઈભાંડુને ત્રાસ ન દઈયે : એ ચતુરાઈની રીત
 મમ્મા રે માળાપની સેવા કરિયે. ”
 ચઢ્યા રે યાત્રા કરીને પાવન થઈયે. ”
 રસા રે રણે ચઢ્યા પાછા નવ હઠિયે. ”
 લલલા રે લક્ષણુ બત્રીશે શીખી લઈયે. ”
 વગ્વા રે વેરીને પણ નવ છેતરિયે. ”
 શશશા રે શઠ પ્રત્યે પણ સાચા રહિયે. ”
 સસસા રે સંયમ પાળી કામ જ કરિયે. ”
 હેહા રે હસતાં હસતાં વાત ન કરિયે—એ ચતુરાઈની રીત.

*

૪૭૨. પાટલા-નિશાળનો કઠો

સમાદક : મધુભાઈ પટેલ

કઠો કહેવેરે

ખજખો ખાળેલો

ગગા ગોરી ગાય વિચાઈ

છઘે ધૂંટણુ માયડુ બાય

ચચાણની ચોપડી

છદિયા વદિયા પોટલો

જજજે વાણિયો

ગઝગણની પડી જોટ

હા પારી આણી પૂટ

ઠઠે ગિયુ ગાડું

કહારામ દિવેટિયો

ઢન ઢન ઢોલિયો

નન્નો પૂરેવિયો
 પપ્પા પૂરી પાટે
 ફફ્ફે પગલું જોતું જાય
 બાળામાની આંદરણી
 ભરશે ભીડ ભાંગી
 મામે પાળ બાંધી
 યા પેટે આંકેલો
 લે રે લશ્કર તાલમાર
 વવા વાળું વાચીકું
 સરસા કૂટે મળિયો
 પાપુ બે ફાડિયો
 હા હાં? ના બે પગ
 આ-ઉ-ને ઐ...ઐ
 કક્કો પૂરો થઈ ઐ !

*

૪૭૩. શ્રીનાથજીની ઘોડી

સમાહત : મધુકાન્તા ચક્રવર્તી ચોકસી

શ્રીનાથજીની ઘોડી, વણ પગે ઘોડી,
 એક પગે હાલેચાલે, પાતાળમાંથી પાણી કાઢે,
 એ પાણીનો કાવો સીજે, માળાપના પગ ઘોઈ પીજે,
 માળાપે તો આપી શીખ, માળાપની માતાની શીખ,
 શીખે વળગ્યા તબોળી, તબોળી ભાઈ તબોળી,

[બડલીવાક્યો, ફાડા, 'કકો, લખાણાં, કદેવતો : ૩૭૬

તખોળીના ઊંચા વેલા, રાત પડે ગુજરાતી ચેલા,
 નિશાળિયા છે ત્રણસેં સાઠ, એ તો બણવા બેઠા પાઠ,
 એક નિશાળિયો રૂડો, સસ્તવતીએ માગ્યો ચૂડો,
 ચૂડો પહેર્યો હાથે, સસ્તવતી બેઠાં પાટે,
 પાટે વળગ્યા મોર, લાખ સવાના મોર,
 મોર ગયા છે ચરવા, સસ્તવતી બેઠાં બણવા,
 બણીગણીને નીચે ઊતર્યા, સો સો ઘોડા લેઈ ઊતર્યા,
 એક ઘોડું પાછળ પડ્યું, ચાશુક મારી આગળ ક્યું,
 એ ઘોડાનું શું શું મૂલ, સો ટકે સોનાનું મૂલ,
 સો ટકાને શું કરે, વિદ્યા હોય તો રાજ કરે,
 લીલી ટોપી નીખારી, ના બણે તે લીખારી,
 બણે ગણે તે નારું લખે, ના બણે તે દીવો ધરે.

卐

લીલોમાં પ્રચલિત હિખાણાં

સત્યાદત્ત : લાલચદાસ ધૂળાભાઈ નીનામા

૪૭૪. હળકો^૧ હોટો^૨ હુપારીનો ભર્યો રે વેવાયો^૩
મારી રે ઓળખામણી ઓળખો રે, ઓળખો.
(વાંસની ગાંઠ)

૪૭૫. અડી મૈનાની સોરીને થયો રે સોરો,
વેવાયો મારી રે ઓળખામણી ઓળખો.
(મકાઈનો દોઢો)

૪૭૬. વગર ધાયાની અસ્તરી રે વેવાયો,
મારી રે ઓળખામણી ઓળખો રે.
(કૂકડી)

૪૭૭. હો ગઠો વાંહડો રે વેવાયો, ઓળખો રે,
વેવાયો ઓળખો. (લાભ, દર્ભ)

૪૭૮. નદી રે કિનારે કેવડો રે વેવાયો,
એ ઓળખામણી ઓળખો રે.
(ડુંગળો)

૧૯. અમણી^૪ ખમણી^૫ મા કુંવારી બેટી પરણી સાલી ?
(નદી)

૧. સીધો. ૨. સોટો. ૩. વેવાઈઓ. ૪. નાનો વહેણો. ૫. મોટો વહેણો.

૪૮૦. નદી ખાંદુ નીર ખાંદુ, ખાંદુ નવ દાંડી, નદીને ઘેટે
સાર ટાપસં^૧ તેમાં સે રૂડુ ગામ, ત્યાસે અકલ
કુંવારી સોરી તેને યાયા સાર સોરા એ હું ?
(મકાઈનો છોડ ને દોડો)

૪૮૧. કડ કડ કાગદ બોલે મસરૂ^૨ ઝોલાં ખાય,
કે જો રે રાણા—રાવને હું^૩ જનાવર જાય.
(વરસાદની ગજના)

૪૮૨. રાતી માટલી ને સળીનો ડાટો^૪
(મરચુ)

૪૮૩. હળી જેવડું થોડ^૫ ને ખળા જેવું ફૂલ.
(માછલાં પકડવાની જાળ)

૪૮૪. ઝરી^૬ એવું ઝુમકું વરી^૭ જેવું પાન,
નથી વાટે^૮ રાણાજી ઠનાળે આવહે કામ !
(બરુ)

૪૮૫. થડ થડાથુંમ^૯ ડાળધટાલુંમ,^{૧૦} એનો બાહ^{૧૧}
હુકો લટ્ટ, એની આઈ લીલી કસ, એનાં પોરિયાં
રાતા સદ્. (ખજૂરીનું ઝાડ અને એનાં ફળ)

૪૮૬. માંચ^{૧૨} સાંમડું^{૧૩} ને ખારતુ^{૧૪} માહ^{૧૫}
(ચુંદર)

૧. ઝૂપડો. ૨. વાદળો. ૩. ધું. ૪. જૂથ. ૫. થડ. ૬. ચમર. ૭. પાવણ. ૮. કાપડું. ૯. બોહોવાળુ. ૧૦. બીચાંબીચ. ૧૧. બાપ. ૧૨. અંદરના ભાગ. ૧૩. જાલ. ૧૪. બહાર. ૧૫. માંચ.

૪૮૭. ભીંતમાં ભીંત પચીતમાં પાણી
(નાળિયેર)

૪૮૮ અહીં ડાટી તહીં ડાટી - વસમાં ડોહી ડાટી.
(તલવાર)

૪૮૯. હુ ગોર ઉપેરથી ડોળુ ગગડીયુ ને પોરિયાં રાણ થયાં.
(થૂલીનું રાધેલું હાંડલું ચૂલા ઉપરથી ઉતારવું)

૪૯૦. તેલ એતરી તળાવડી, તેમાં બધા જનાવર પાણી પીવે,
પણ પક્ષી જનાવર પાણી ની પીવે !
(આંચળ)

૪૯૧. પહેલુ ફળ ને પછી ફૂલ.
(સીમળ)

૪૯૨ ડોળુ વિયાયું હાટક ને હાટકું વિયાયુ પાડું.
(છડું)

૪૯૩. ફટકગાય ભિડણ વાછરડી
(ગોફણ)

૪૯૪. અતર ફોડું પથ્થર ફોડું, ફોડું સીસમ બળા,
પઠે ખૂદે કે નોબત બાણ, આયા મલકના રાજ.
(વરસાદ)

૪૯૫ હરીથી, ભરીથી હવા લાખ મોતીથી જડીથી
લાલાણકા બાગમાં લીલો લોકોટો જોડકે ખડી થી
(મકી, મકાઈ)

૪૯૬. સાલ કી ચતુર બોલકી મીઠી બુંકી હાર
મસૂરકી ટીકી - વાહ, વાહ રંગ રાધિકા,
રાવેકા આજકી રાત જંગલમાં સૂની.
(ટિટોડી)

૪૯૭ બે જણા બેઠા તેના રર કાન.
(ચાર સૂરજ)

૪૯૮. આઠે ઠીંગળ બારે પીંગળ, ચાર ચકરમાં દો તૂરી.
(આમળો)

૪૯૯. યામક યુમક યાળી જેસા પાન, કેસર સરકા રંગ,
સૂવર સરખી દાતેડી ઉસકા ફુલા કાળા.
(કેસૂડી)

૫૦૦ પાંચ પીપળા મહમ તળાઈ ને? બોળજે તેના
બા^૧ ધનો માળી. (હાથ)

૫૦૧ કાળી સાપેર હેઠળ સાર ડોકળા.
(ભેંસના આંચળ)

૫૦૨. કાળી ફૂકડી ને પીળું માહ. (મધ)

૫૦૩. નાનકડી ફુગરી ઈપેર સોર ઠેકી ઠેકી રમે.
(અઓ)

૫૦૪. ગોગડું^૩ વાણિયું, ગોગડું^૪ પેટ, ઝૂંપડી ઘાલી આટવા હેક.
(સમહું)

૫૦૫ કાળી કુત્તી રંગ-બગ ત્રીન માથા દશ બગ.
(કેશ)

૫૦૬. નાનહીક જનાવરી રાજા ભેગી જમે (માખી)

૫૦૭ નાનહીક સોરી ભૂરિયું પેટ કયા ભય એરી
ચણાને ખેત (કામઠી)

૫૮ વાંકીસૂકી કેતેડી ને હુંડું પાણી જાય.
(તીર-કામઠી)

૫૦૯ મા પહેલી ભેટી^૧ પરણી ગઈ.^૨ (નદી)

૫૧૦ નાનહીક સોરીને પોહ^૨ ભર્યા વેડલા. (ચણા)

૫૧૧. ચાર આંગળાંની સોડી તેના બાર ઘડયા,
બાગેડા તેરસેની ઘડી લાંટ, ઉગરતીના આરા
ઘડયા તણસે ને સાક. (૧૨ મેઘ ૧૩ વીજળી
અને તારા)

૫૧૨. બાજરી વાવતાં બગદ ખોવાયો-બાજરી છોગી તે
ન જડયુ, નીંદી તે ન જડયું, વાડીકૂટી તે ન જડયુ
મસળી ઉડાડી તે ન જડયું, તોલી તે ન જડયુ,
બાજરી ફળી તે ન જડી, લોટમાં ન જડયુ,
રોટાવાળી રોટો કરવી હતી ત્યારે ચૂલા પાસે
બેઠું બેઠું વાગોળતું જડયું. (કલેડું ઉતાર્યા
પછી તણખા માલૂમ પડે છે તે)

૫૧૩. ખંડી ગાય આખો માળ ચરી ગઈ (દાતરડું)

૫૧૪. અમરો બોકડો ધેડ ખણે. (કેકડો)

૫૧૫ આવતી લાલી જાતી લાલી પગથાણીયે પગ
દેતી લાલી. (ચકસ)

૫૧૬. નાનહીક રૂખડી ગરી ગરીને ઢગ વળી જાય.
(ચારણી)

૫૧૭ નાનહીક રૂખડી મણાસો ધાન ખાઈ ગઈ. (ઘંટી)

૫૧૮. સાર ભાઈ હલણપલણિયા, એક ભાઈ માંચ
મારણુ, બે ભાઈ લટપટિયા, ભાઈ બે હુકા હોલા.
(બળદ)

૫૧૯ ખૂટી ઉપર ખેતી કરી ને ખાર મૈના ખાતી.
(ચાકડો)

૫૨૦ હોઠ પકડીને જાય અને પેટ પકડીને આવે.
(માટકું)

૫૨૧ કુવારી મારે ને પરણેલીને પંખાળે.
(કુંભાર કાચા વાસણને ટીપે ને પાકે ત્યારે
તેને હાયથી તપાસે)

૫૨૨. આખા ખેતરમાં બે પૂંજા. (સૂરજ-ચાંદો)

૫૨૩. એક તળાવમાં એક વાટકો-તે ખૂટે નૈ, ને તરે નૈ.
(સૂરજ)

૫૨૪. ઘોળાં ઘોળાં ઊઠી ગયાં ને કાળાં કાળાં બેસી રહ્યાં.
(છાણ)

૫૨૫ ઘોળું વેરે ને કાળું બેળું કરે (દિવસ ને રાત)

૫૨૬. નર ઉપર નર, નરના હાયમાં નારી, નારીમાંથી

નર છૂટયાં જઈને લીલાને વાગ્યો. (માળાને
રખવાળ)

૫૨૭. એક ઊંચીને સોઠું થયું. તે સોઠાને કમરની
નીચેનો ભાગ ને મળે-તે ઊંચી દીકરી દીકરી
કરી રહે. (ગળાની માંડવાળી)

૫૨૮. કેરી નથી પણ ફળ છે, વડલા જેવું પાન, બકરી
નથી પણ દૂધ. (આકડો અને તેના ઢોડા)

૫૨૯. અસક બગલી રાત્રી સાંસ, ઇંડાં મેલે તાકડી પાંસ.
(ઊંટ)

૫૩૦. આઠ પગી ઊંટડીને મોરેં? ઉપર પૂંછડી. (ત્રાજવાં)

૫૩૧. સમારની સોરી પાણી ભરે, સુધારની સોરી
વાટ પાડે. (થડસ)

૫૩૨. ઘોળો ઘોડો વાડ ફૂદી જાય. (રાખ)

૫૩૩. લીલુડી ઘોડી અડવા દે પણ સડવા ને દે. (થોર)

૫૩૪. એક ઝૂંપડીમાં બતરી બાવા. (હાંત)

૫૩૫. નાનહીક ઝૂંપડીમાં રતનબાઈ રમે. (છલ)

૫૩૬. પદર બાવાને પાંસ પાનિયાં, તેમને એક એક
મળ્યું. (ઘરનાં સરાં)

૫૩૭. બાપબેટાનું એક નામ, લગ્નડાનું જુડું નામ.
(ડોળી)

૫૩૮. બાપનું માથું વાટે ને બેટો કિકિયારી કરે. (શણ)

૫૩૯. કુંવારી હતી તાં વેર? ખાહું, ને વેર કયું તરાં
મેલ દેહું. (કોહો)
૫૪૦. વેથનું? ઘાલે ને, ધડીનું હલાવે. (ઘાતણ)
૫૪૧. તલના કણ જેટલું જનાવર, સાડા ત્રણ મણની
દેડ હલાવે. (કીડી)
૫૪૨. પાંસ પીપળા વસમાં તળાઈ. (હથેળી)
૫૪૩. પાંચ હાથ પાગડી ને ૫૦ હાથ મુંશ.^૪ દિવતા=
ધુમાડો)
૫૪૪. બાવો બાવો બળી ગયો ને બાવાની લગોટી
રહી ગઈ. (વાટ=રસ્તો)
૫૪૫. કુંગરે કુંગરે ભૂત બાકળા વાવે. (બકરીની
લીંડીઓ)
૫૪૬. એક માણસ બધા દિવસ ગ્રાખો ચાટલો ખાય,
પછી ફાડ ખાય છે. (ચંદ્ર)
૫૪૭. એક વડ એના બારે ભડ, એના તણસે સાઠ પળ.
(વરસ)
૫૪૮. એક જળ, જળ ઉપર થંભ, થંભ ઉપર ચક્કર,
ચક્કર ઉપર લીલ, લીલ ઉપર લાલી. (હુક્કો)
૫૪૯. એક ભાઈ સડે ને એક ભાઈ ભિતરે. (ચિટલો)
૫૫૦. નાની હરકી દરખણી દરખ દરખ કરે ને હીરા-
મોતી ગરે. (ધંટી)

૫૫૧. ઉદે વાટકે દહીં લટકે. (કપાસ)
- ૫૫૨ થાળી ભરેલું સુરમું તને નેં ખવાય ને મને ને
ખવાય. (મીઠું)
- ૫૫૩ હુકા વનમાં કુંકડી કુલા હેકે. (કલેકું, તાવડી)
- ૫૫૪ ખાર ખાર હાથતું ચીમડું ને તેર હાથતું બી,
એ સું? (મોભ)
૫૫૫. હુકે લાકડે હોલી ટહુકે. (કુહાડી)
- ૫૫૬ ગાંઠિયો ગોઢો ને ટીટિયે નાય. (કોશેટો)
૫૫૭. બહે ઉઠાં ને બહે સતાં. (નળિયા)
૫૫૮. એક પાધડીએ બે બાઈ બંધાય. (બળદ બાંધવાતું
દોરડું)
૫૫૯. આળિયામાં ગોપાળિયો રમે. (જીભ)
૫૬૦. કુંગરિયે કુંગરિયે ટીટિયું રમે. (અઓ)
- ૫૬૧ મારી આઈ ગોઢડીમાં ભરાઈ રહી અને તારી
આઈ દાંત કાઢે. (લુવાર-મકાઈ)
૫૬૨. ફાઈ નાઠી ને કુઓ વાંહે પડયો. (સોય-દોરો)
- ૫૬૩ ધોળા ફૂવામાં બૂરુ પાણી. (નાળિયેર)
૫૬૪. ધોળો વાંદરો ને લીલું પૂસડું. (કાઢો)
- ૫૬૫ હળકો હાથ ને માણીનું માથુ. (કોપ)
૫૬૬. નાની સોરી ફરી ફરી નાસે. (સાવરણી)

૫૬૭. અગેળ કાળો નાગ રમતો આવે ને ધમેણું ધમતી
આવે ને એક માખ મારણિયુ. (હાથી)
૫૬૮. પેલી ગી પેલી, હેલી આવે હેલી. (નજર)
૫૬૯. હુ ગોરાઓમાં ગાય વિચાઈ ને નખે નખે બળી
ખાદી.^૧ (ટિંબરવાં)
૫૭૦. હમક ઢાલો બે પાહર પોલો. (મહુંડું)
૫૭૧. બધાં ઝાડ કપાય પણ એક ઝાડ ની કપાય.
(પડછાયો)
૫૭૨. અહીં જાય તહીં જાય લીંકડી લટકાવતી જાય.
(તાણું)
૫૭૩. બૂરો ગોરો ને પેટમાં દાંત. (કોણું)
૫૭૪. કોર વગરનું પાંદડું રાજા ભોજ કરે વસ્યાર.
(કાંદાનું પાંદડું)
- ૫૭૫ રાતાને લેવા ગ્યો ને ભાલ્યે ધમકાયો.
(ભોરાં લેવા ગ્યો તે કાટો વાગ્યો)
૫૭૬. બા^૩ કે તે મળે ને આઈ કે તે ને મળે—આઈ—બા.
(હોઠ)
૫૭૭. તારી આઈને હરખલો હપકાવે. (કાંસડી અને વાળ)
૫૭૮. રોડબોડ બાલે ને રૂંડકાળો કાઢે. (દાંતણ)
૫૭૯. કેતેડે કેતેડે કાળજાના કંટકા. (જાંબુ)

- ૫૮૦ ઠાતેડે ઠાતેડે હસિયું ઢેકા તપાવે.
(દારૂ ગાળવાનું હ ડહુ)
૫૮૧. લીલી પોહટી માળવે જાય ને પાસી આવે
(હુટા-પોપટ)
- ૫૮૨ લેહડે? બેહડે? મને ની સડાય તને ની સડાય.
(તલવાર)
- ૫૮૩ તેરપગો તેતરો નાઠો જાય જિખી વાટ, ગણી
પૂસે રાજાને કયું જનાવર જાય ? (ગાડુ)
૫૮૪. ઠાળી ગાય કલે ગો ગોદો હમ પાદે નખખોદ જાય
(બફક)
૫૮૫. દેત ને લે જાઉં, દેત લે જાઉં. (ગાહેણુ-સમાર)
- ૫૮૬ બારહે બારણાં તેરહે જૂટા, ગાય સે મારકણી
દૂધ સે મીઠું. (મિઠ = મધ)
૫૮૭. વાહેણે વાહેણે દહી ના પડિયા. (કૂણા)
- ૫૮૮ નાનહીક બારીને થૂક દેને મારી (સોયદોરા)
- ૫૮૯ જિખો ચાય અમિજાય નદીયે હ ગળવા જાય.
સેર બજાર સામડા વેસાય હાડકાના દીવા બજે.
(હુણુ-શણ)
- ૫૯૦ એકને દાણુ હોની બજાર હું (રધાયેલા ચોખા)
- ૫૯૧ બે લાઈ મળુ મળુ કરે, પુણુ મળાય ની.
(બરડા) (ભીતિ)

૫૬૨. એક દન હું મારે ઘેર ગ્યેતો. વાટમાં એક ડાહ્યાને
ઉસેડતા તા. જીજે દન હું વળતો આયો, તર તી
ડાહો છવતો જોઠો તો. (મધપૂડો)

૫૬૩ ફરતી ફૂદી પાળ બાંદે. (મટી)

૫૬૪ આખી છાંટ નીકળી ગઈ ને પૂસડે બિડાઈ.
(સોયકોરો)

૫૬૫ હોળ સે જોતમાં, ગોહો ગાયના પેટમાં, હાળી
હી સે ઝોળીમાં. (શિગોડાં કાઢનાર)

૫૬૬ ઘોળો ઉઠર લીલી પુંસ, ની આવડે તી તાર આઈ ને
પૂસ. (મૂળો)

૫૬૭ નાનહુક પોરિયુ કેહેઠ બાંદીને કુગરી ઉપેર પઠ્યું.
(ધાસનો પૂળો)

૫૬૮ આખો હાગડો? બળી મયો પુણ? સીમટી રખોડો
ની થાયો. (લીવો)

૫૬૯. આટખાટ લાકડી વસમાં ભમ્મર બળી, ની આવડે
તો તારો બા ભુમો માળી. (ખાટણ)

૬૦૦. હરગમાં ચેહળો ને લોંચ પડે ઈડાં.
(મહુડાં)

૬૦૧ આકાસમાં માર્યું ડગડુ ને લોંચ આંતેડાં.
(વડની વડવાઈ)

૬૦૨ જીંસી માગી ને એક દાંત. (જુવારનું કણસણું)

૬૦૩. બાહેર જાઉં માંય જાઉં પાવડી ઉપેર પોગ
મૂકતો જાઉં. (ઉબર)
૬૦૪. પોગ વાડીને ઝાઠે સડયો. (ખાસડાં ઉતારીને)
- ૬૦૫ કાળી કૂતરી ને ગળામાં કાળરી, જય રણપુર
પાઠરી. (બંદૂક)
૬૦૬. ઘોળા કૂવામાં ઘોળો પાપી. (નારિયેળ)
- ૬૦૭ ગોરિયા ગોદાને લાકડાની નાથ. (બંદૂક)
- ૬૦૮ દરિયામાં દોરો નાખ્યો દોરો ખટ. (હુકામાંના
પાણીમાંથી નીકળેલો ધુમાડો)
૬૦૯. એક પોરિયુ ઘેરથી રડતું રડતું પાણી પીવા
જાય; રડતું રડતું ઘેર આવે. (કણુડેટ)
૬૧૦. એક પાકાને બાર લોલો.^૧ (રાકુડિયો = રાકડો)
૬૧૧. સાંદા સૂરજનું સાક કડું, તારાંનો વગાર કડુ,
જમીન ઉપેર જમનાર કુણુ ? (કૂતરો)
૬૧૨. એક આદમી આવ્યો, સોરીને પુચ્છું, ‘સોરી તારો
બા કા ગ્યો ?’ ‘માર બા તો ગાંઠે ગરદન ને
શુ ખાવાગ્યો.’ ‘અન તાર આઈ કાં ગઈ ?’ ‘હમડો
લે ને રસી લેવા ગઈ.’ ‘અન તારો સાઈ કાં
ગ્યો ?’ ‘પડી તેને ખડી કરવા ગ્યો.’ ‘અન તાર
ધણી કાં ગ્યો ?’ ‘એકના બે કરવા ગ્યો’ ‘અન તું
હું કરેસે ?’ ‘હું એકને હાઉં ને હોની ખબર હું.’

૧. બાપ પૈસા લઈ ને દારૂ પીવા ગયો.
૨. આઈ બજારમાં સામાન લેવા ગઈ.
૩. ભાઈ પડેલી વાડને સુધારવા ગયો.
૪. ધણી કમાવા ગયો.
૫. પોતે ચોખ્ખા રાંધે છે, એક કણને દાખે છે અને બધાંની ખબર કરે છે.

૬૧૩. ધોળુ ખેતકળું બીજ ને વાવનારો ગાતો બાય ગીત.
(ચોપડીમાંનું લખેલું બોલવું.)

૬૧૪. નાનકુંક^૧ સોરું શબ્દની પાગડી ઉતરાવે. (જૂ)

૬૧૫. નાનહીક હીતી તાં વેર ના કીદું, જુવાન થાઈને હતાઈ ગઈ, કુહી^૨ થાઈને પૈણી. (કેરી)

૬૧૬. ભગવ્યાં સીતરાં સે પુણુ બાવો નથી, કાકીસે પુણુ બરમા નથી, આખે સે પુણુ મહાદેવ નથી. (નારિયેળ)

૬૧૭. એક કેરીના સ્યાર ભાગ પાડ્યા, સ્યાર ને સ્યાર જણાયે ખાદા, બદાંને જુદો જુદો હવાદ લાગ્યો.
(દ્વિપ, દહી, ઘી, છાશ)

૬૧૮. એક જનાવરી અરડ તેની સાંસ બુલે સરક, તેનું માથું મડદાલ, તેનો પુંસકી પદર હાય. (ચડસ ને નાડી)

૬૧૯. હટોક^૩ મુનકુ, ^૪ જુટોક^૫ પુંસકું, મરેત માહમાં, ને જીવેત સારમાં. (ઘોટો)

૧૨૦. હો જણિયાં ને પાંસ ભાઈ બથાવી રીથા.
(સરાં ને વણિયો)

૧૨૧. થર બલાડીને ઊળા કાન. (થાંભલો)

૧૨૨. મથોલેનો^૧ પાટો, અખોલાવાળાએ^૨ ભાડ્યો,
હથોલાવાળાએ^૩ હાદો, નખુલાવાળાએ^૪
માથો. (જૂ)

૧૨૩. નાનહીક સુરી, રમઝમ કરતી મેલાંમાં સડી નય.
(વાલોજિયો)

૧૨૪. ગોદા ગોદા બેઠેલાને^૫ શહ રાહ વીંછી ખાય.
(કોળા)

૧૨૫. સ્યાર^૬ ઢાહા^૭ એવા કે દન ઊગે ને પસીત વાંહે
ખાદી મેલે, ને રાત પડે ને સરવા સોડે.
(કાપડાની કસો)

૧૨૬. નાનહીક સુરીને બતરી લૂગડાં. (મકાઈનેા ડાટો)

૧૨૭. નાનહીક સુરીને ઘાઘરી પેશવીને ઠકે બુખી^૮ કે.
(ચલમ)

૧૨૮. સ્યાર પગો સસરપેટો,^૯ ને જોળખે તે ગાંસાનેા
સોરો. (ખાટલો)

૧૨૯. બાઠિયા ગોદાને બાર નાથે. (ઢાલ)

૧૩૦. વગર પાહળાંનેા બુકડો. (પાણીમાંની જળો)

૧૩૧. થાંદલે ચોક, ઝાળુવે મોર, કાળી ગામે જાય ને
કેરી લાગી. (ઘઉં)

૧૩૨. એ ભાઈ એક ઢંકે મેહ. (ખાવળનો કાંટો)

૧૩૩. નાનહીક જનાવરી પુસડે પાણી પીવે. (ચીમનીની
દિવેટ)

૧૩૪. કાળી જનાવરી ખાંગેડે^૧ ને હાંમાંવાળું^૨ મરે.
(ખંદક)

૧૩૫. કુંગોરે^૩ કુંગોરે^૪ અડદના ભારા ગગડે. (રીંછ)

૧૩૬. એક જનાવરી એવી કે તેનું માથું વાડે તે ની
મરે, પુણુ સામડી ઉસેડે તે મરી જાય.
(શાળ, ડાંગર)

૧૩૭. બીજ વગરનું ફળ. (કેળું)

૧૩૮. એક સાપેર હેઠ હવાહો તકડાં. (માછલી)

૧૩૯. ડીખરી ધૂડીને ઉડણુ વસેશાં. (કામડી ને રાખડો)

૧૪૦. ઝોઝળો^૫ ડોહો એ વાટે સાલે. (ગાડુ)

૧૪૧. એક ઈંચર તાણુ ઘામરા પેરે ને તેર નાકા બાંહે.
(તીર)

૧૪૨. નાનહીક સુરીનો હાંજે^૬ જલમ થાયો, પાસદી
રાતે પણાવી, દન ઊગતાં વળાવી. (હોળી)

૧૪૩. હુનેની હળી દીપડે રળી. (સોય)

૧૪૪. હુકેલા તળાવમાં^૭ હોલા લાભડે. (ધાણી)

૬૪૫. હેડુળ રાતુ રાતુ, ઉપેર કાળુ કાળુ, તીની ઉપેર
ધોળું ધોળું, ધોળા ઉપેર ધસધસિયા રાબ. (રાટલો)
૬૪૬. એક ઊરીને તળમૂડિયું સોરું થાયું, ઉભડમાં સિયાળ
આવી તે કેડમાંથી ખાઈ ગી. (ગળાની ગાંઠ)
૬૪૭. આખો દન ગાંગરે પાણી આવે બંદ થાય. (કાઢેટ)
૬૪૮. પદાણુને બોકડી આલી બોકડીનું માંહ ખાઈ
ગયા તે સામડું સરતું ફરે. (મધ)
૬૪૯. બારહેં વાંહલા તેરહેં વીંજણીથી એક ઝાડ
તનયું નેં કપાયું, મનયું નેં કપાયું. (છાંચો)

૫

લીલોમાં પ્રચલિત કહેવતો

સંખ્યા ૩ : લાલચંદભાઈ ધૂળાભાઈ નીનામા

૬૫૦. મળવાના હાહા^૧ ને હાહરે હંડેસા.
૬૫૧. જીઠ યૂહા^૨ ફૂટ.
૬૫૨. આવી મળવા ને બહાડી ફળવા.
૬૫૩. અગેળ^૩ હાથ^૪ તો ખાંડી, ને વાંહેળ^૫ હાથ તો ખાંડી.
૬૫૪. ટેકે^૬ આવી ટેગડી^૭ ને બખે^૮ આવી ડાંગ.
૬૫૫. ટોટામાં ટોટો ને ખા બેટા ધી ને રોટો.
૬૫૬. જિંટ પાટ ને અધર બાય.
૬૫૭. ડામોર કેમ નબળા, તો ડામોરની કરડાઈ એ.
૬૫૮. મન હોય તો માળવે જવાય.
૬૫૯. બાપનો ફૂવો પાંણી પીવાનો, કંઈ બૂડી મરવાનો થોડો ?
૬૬૦. બાહુ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા.
૬૬૧. ઘેરનાં સોરાં ઘંટી સાંટે ને પાશકાંને આંટો.
૬૬૨. આંદળી ફળે ને ફૂતરી ખાય.
૬૬૩. આખી સતની ઘંટી માંડી ને ઢાંકણીમાં ઓહાયુ^૯.
૬૬૪. ઢાંકણીમાં પાણી લી ને બૂડી મર.
૬૬૫. ઠાઈ હાહરે ની બાય ને ગાંડીને સીખાણું આવે.

૧. સાંસા. ૨. ઘોઘા. ૩. આગળ. ૪. પકડે. ૫. પાછળ. ૬. લચકા.
૭. ફૂતરી. ૮. ભેરવો. ૯. વાજ્ય.

- ૧૧૧ પલકાંણીના પાંસ ને નવલીના નો.
 ૧૧૭ ઉતાવળી હાત ફેરા ખાય.
 ૧૧૮ પટેલ હજે તાં વાહાર ની પડાય.
 ૧૧૯ પોતાની આઈને ડાંકણ કોઈ ની કે.
 ૧૭૦ ઓરની^૧ આઈ ઓરને વખાણે.
 ૧૭૧. કાં રાજા લોજ ને કાં ગાંગો તીલી.
 ૧૭૨ સોરાં છુને^૨ સાહ ની પીવાય.
 ૧૭૩ હુદ્યા વગર હાજ ની ખંડાય.
 ૧૭૪ નાસલું^૩ ની તીને આંગણું વાંકું.
 ૧૭૫ વના મનની મળવા ટોડી ને ટોડલે ભલકાઈ.
 ૧૭૬ સોરની હાંડલી સીકે ની સડે.
 ૧૭૭ હો દન હાહુના^૪ ને એક દન વઉનો.
 ૧૭૮ બા તેવા બેટા, આઈ તેવી દીકરી ને ઘઠા તેવી ઠીકરી.
 ૧૭૯ નાસવા બેડી ને ધુમટો હાનો ?
 ૧૮૦. ફૂતરાની ચુસડી વાંકી તી વાંકી.
 ૧૮૧. એક દન માંચુણ બોકડો ખાય, કંઈ ઘડી ઘડી થોઠો ?
 ૧૮૨ કોઈક દન બલાડી ધી સાટે.^૫
 ૧૮૩ દુદનો દાળ્યો સા કુંકીને પીવે.
 ૧૮૪ ફૂતડુ તાણે ગામ જણી ને હિયાળ^૬ તાણે હીમ^૭ જણી.

૬૮૫. હુતી કૂતરીને હળી કરવી. (સૂતેલી કૂતરીને જગાડવી)
 ૬૮૬. હુતાને^૧ ઠાક હોળ ^૨
 ૬૮૭. જોગીભાઈને જાળે વાહ, જાશું જાણું અગેરો^૩ વાહ.
 ૬૮૮. ભર્યે^૪ તળાવે^૫ તરહે^૬ મર્યો.
 ૬૮૯. જાને જાણું, પાને ખાણું લોચ હુણું, ભુખરાણું^૭ થાણું.
 ૬૯૦. એખલી^૮ કૂતરી ઘટી સાટે કી લાંહવા જાય ?
 ૬૯૧. સાલવાના^૯ હાહા ને ગોહહાના ભારો^{૧૦}
 ૬૯૨. ગૈડાં ગાડાં વાળે.
 ૬૯૩. કીકી સથે^{૧૧} ને તીતેર ખાય.
 ૬૯૪. કાકાને ખાખા હીરીના^{૧૨} હુગા.
 ૬૯૫. ધરમની ગાયના હાંત ગણવા.
 ૬૯૬. ગાંડા ને પેટમાં હાંત.
 ૬૯૭. રોતી રોતી ગી ને મરલાની ખખર લાવી.
 ૬૯૮. ઉમે લાકડે વેહ ની પડે.
 ૬૯૯. પોતે મર્યા વગર હરગે ની જવાય.
 ૭૦૦. પોતાની ઠેહડી પોતાના પોગ ઉપેર મારી.
 ૭૦૧. પાપ જાય ને પાવણુ વહે.
 ૭૦૨. ખનાર પીનાર તીને સંમ દેનાર.

૭૦૩. મન સંગા તો કહરોટમાં ગંગા.
 ૭૦૪. વાગનો^૧ મારેલો હિયાળને હાતર^૨ પડયો.
 ૭૦૫ તોડ તામડ^૩ ઘર્ષતું હાડલું.
 ૭૦૬. ગરજે ગદેડાને બા કેવે પડે
 ૭૦૭. ખોટા બેટા રાવળે^૪ કમાય.
 ૭૦૮. પારકે સીતરે^૫ ઘોખી લાડો.
 ૭૦૯. વગર પુતનું પુત કરવું.
 ૭૧૦. પાણી પેલાં પાળ બાંધવી.
 ૭૧૧ લેહ ભાગોળેં, સાહ સાગોળેં, ને ઘરમાં ધમાધમ
 ૭૧૨ સોલું કેસોલું થાય પુણ્ય માવતર કેમાવતર કદી ની થાય
 ૭૧૩ ગળામાં કાંઠી^૬ ને માસલાં મારવા બેઠી.
 ૭૧૪. ગળામાં માળા ને માહ^૭ ખાવાના સાળા.^૮
 ૭૧૫. ખાખરાની ખીલોડી હાકરનો હવાહ હું જાણે ?
 ૭૧૬. તું રાંણી, હું રાંણી, સુલામાં કુંજ નાખે રાંણી.
 ૭૧૭. હાતમાં ની મળે અડકી ને હાટ જાવા પડકી.
 ૭૧૮. મોટા જોતરા ખોટા.
 ૭૧૯. દ્રબળાંની રહેલી ખીર કુણ ખાય ?
 ૭૨૦. માંગ્યા વગર મા ની આવે.
 ૭૨૧. હરેકરે તી સરે ને બાંધો ભુકેં મરે.

૧. વાગનો. ૨. હાથ. ૩. બેચડ. ૪. પારકે ઘા. ૫. ચીપરે (લગડે).
 ૬. કાંઠી ૭. માંસ ૮. ચાળા.

૭૨૨. સોરની^૧ કબલી^૨ કલી ની ભરાય.
 ૭૨૩. સોરની આઈ^૩ કેઠીમાં મોં રાખીને રહે.
 ૭૨૪. કુંગોર બળે તે દનિયાં બાળે, પણ પેટ બળે ત કુંલુ બાળે ?
 ૭૨૫. દરિયામાં દવાડ^૪ પડી ને ઘાંણી ઘોડું વિચાઈ-તેલું થાયું.
 ૭૨૬. પોતાને કૂતરાં સાંટે^૫ ને બીબને કે ઉરાવળે.^૬
 ૭૨૭. બળતાંમાં એક પૂજો વહારે નાખે.
 ૭૨૮. ભલભલા હારી ગ્યા ને ઢાલી કે હું પાર ઉતારું.
 ૭૨૯. વાંદરીને નાળિયોર મળ્યું તેર^૭ ગગડાવે.
 ૭૩૦. વાવે તીલું લથે ને કરે તીલું પામે.
 ૭૩૧. ગઉંમાં કેઠરા ની ભળે.
 ૭૩૨. ઓહિયાળીને આંગણે પૂંને.
 ૭૩૩. વાડ સીખડાં ગળે તો કુંને કે.
 ૭૩૪. વાડનો વેલો વાડ ભણી જ વળે.
 ૭૩૫. કરગેટાની^૮ રોહડી વાડ હુંછી.
 ૭૩૬. ખિલોડી હોડી હોડીને ખાંખરે સહે.
 ૭૩૭. મન માળવે ને કરમમાં કાંટા.
 ૭૩૮. ભલીભૂંડી વાત બયેર અગાડી ની કરવી.
 ૭૩૯. રાજને પસવાડે^૯, પણ અગવાડે^{૧૦} ની.
 ૭૪૦. કૈયા જાલું તો બે જીવ જાલું-એકથી બે ભલા.

૧. ગોર. ૨. વાસની કેઠી. ૩. મા. ૪. દવ. ૫. આટે. ૬. હાકળે.
 ૭. ત્યારે. ૮. કાચડી. ૯. પાછળ. ૧૦. આવળ.

૭૮૦. જેવા હાતે તેવા.
 ૭૮૧. એક દવામાં રેવું ને મંગોર હાતે ભુંડાઈ
 ૭૮૨. વાણિયાના પિવા ને કલાળ નીદરે. મરે.
 ૭૮૩ હોમાં સીતો^૧ એક હોય ને હોમાં હૂરે. એક હોય.
 ૭૮૪ ખાય ખીજનું, ને ગાય ખીજનું.
 ૭૮૫ ખાય તાં કીકરી ફાટે—ખાય તાં ખોટે.
 ૭૮૬. વીરો જૂરે વીવે માંજલે અને છુન જૂરે વારે તેવારે.
 ૭૮૭. ગાજે તેવો વરહે.
 ૭૮૮. જોગીને જુંહરાં કાંયાં.
 ૭૮૯. દયાની આઈને ડાકેણ ખાય.
 ૭૯૦. નમે તી હોને ગમે.
 ૭૯૧ ખાવાં તેવાં ગાવાં.
 ૭૯૨. ટટીક પોદીયાન,^૨ શખડો^૩ ભારી.
 ૭૯૩. આપડી તે ખાપડી ને પારડી તે અજખામણી.
 ૭૯૪. ઘેરની મૂરગી દાળ ખરાખર.
 ૭૯૫. ભર્યો પુંછ ગર્યો ની.
 ૭૯૬. વાણિયાને ઢેકે ફેડી નીકળે ત પપોળી પપોળી થાકે.
 ૭૯૭. હંગર્યો હાપ પણ કાંમ લાગે.
 ૭૯૮. હાતભાઈનો હંધયારો બુદારભાઈની કોહ ની મળી પોહ.
 ૭૯૯. ઘણી કરી રાત રાતુણુને ભારે પડી.

૮૦૦. દીવા નીસે અંધારું.
૮૦૧. આવડે ની ને પાવડે ની ને તાવડામાં ઘેહ^૧ ધાલે.
૮૦૨. જાણે ની ને વીણે ની ને લાડાનો ભુવો થાય.
૮૦૩. ધણીની નજર ત્યાં સોરની નજર.
૮૦૪. સીંડે^૨ સરકે^૩ તી સોર.
૮૦૫. માને તો દેવ નીત પહાંણુ.
૮૦૬. પાવલાની પાડી ને બાર આના સરાઈ.^૪
૮૦૭. નવરી બેઠી નખોદ વાળે.
૮૦૮. સાર^૫ જનની સાંઠીણી.^૬
૮૦૯. જિંટ મરે તર મારવાડ ભણી મોં ફેરવે.
૮૧૦. તાને મોઢેં મોટી વાત.
૮૧૧. એખલે વાણિયે હાટની પડે.
૮૧૨. એક હાથે તાળી ની પડે.
૮૧૩. મુંદો મુસલમાન.
૮૧૪. જાડિયાવાળી રી મઈ ને કાપડિયાવાળીને પડી.
૮૧૫. હાંડિયાં માંડિયાં લડાયાં ને સીંગાળીનું સીંગ ભાંખ્યું.
૮૧૬. વગર પાંખોની મેલવી.
૮૧૭. ટાકા પોરની હાંકવી.
૮૧૮. અકલ બડી કે લેંહ બડી.
૮૧૯. આઈ હું વાલી ખાઈ વાલી.

૮૨૦. ખુલે તેનાં ખોરાં વેસાય, ને બોલાય તેની લાલ નીં
વેસાય.
૮૨૧. લકાની લાઠી ને ધુવેનો લાઠો.
૮૨૨. રામ રાખે તેને કુણુ મારે
૮૨૩. પસ તા પરમેસેર.
૮૨૪. નામ ખોટાં, દર્શન ખોટાં.
૮૨૫. સત હોય તે સાહેલું? દેખાય
૮૨૬. લાગ્યું તીર નઈ તો તુકો.
૮૨૭. અન તેવા ઓડકાર.
૮૨૮. હાત તેવો હંગાત.
૮૨૯. પાડાને વાઠે પખાલીને ઠામ.
૮૩૦. ખોટા હાતે કરે તે મરે તે ની, પુણુ માંદો થાય.
૮૩૧. હીચે તેવું હોઠે.
૮૩૨. હોઠ ખહાર ગીત કોટ ખહાર.
૮૩૩. લેખ ઉપર મેખ ની મરાય.
૮૩૪. ગામનો તે કામનો.
૮૩૫. બે ઘેરનો પસોણા ભૂખે મરે.
૮૩૬. ઉલોડ ગામમાં ચેરડો પરધાન
૮૩૭. પરહેવાનુ રું તી ખરુ.
૮૩૮. લોભને યોલ ની હોય

- ૮૩૯ તેજને ટકોરો ને ગંદેડા ને ડીકણાં. .
- ૮૪૦ હમજો તીના હાંટા ની હમજો તીના શાહા.
૮૪૧. પુત્રનાં લખણુ પારણામા ને વહનાં લખણુ ખારણામાં.
- ૮૪૨ પગ કાડ્યો તાથો કાડ્યો.
- ૮૪૩ જેને મેલી લાજ તેને નાનું હરણુ રાજ.
૮૪૪. જીવ્યા તાં ગામ અને મર્યા તાં મહાંજી.
૮૪૫. થાય તેવા ધર્મજો તો ગામ વસે રીયે.
- ૮૪૬ પાપીને પોહરા^૧ ને ધર્મીને ધક્કા.
- ૮૪૭ ધણી કરે થોડા હાડુ.
- ૮૪૮ વાગીને વાટલે આવે.
૮૪૯. સાઠી ખુદી નાઠી.
૮૫૦. ધણી વગર ધરાણાં હુના.
- ૮૫૧ ડાગ મારેલું પાણી નાળું થોડું યાય ?
૮૫૨. વેલનું હાલ
- ૮૫૩ હાથની પાંસે આંગળી હરકી નથી
૮૫૪. આંગળી વાંકી વાળ્યા વગર ઘી ની નીકળે.
૮૫૫. હલ્યા વગર મોંમાં ની લરાય.
૮૫૬. એક દન ઘી ખાદે કાં જિંદગી નીકળે ?
- ૮૫૭ હો દન સોરના તો એક દન ધણીનો.
- ૮૫૮ તેલના તરે ને ઘીના રૂળે.

૮૨૦. બુલે તેનાં બોરાં વેસાય, નં બોલાય તેની ભાણ
વેસાય.
૮૨૧. લઠાની લાડી ને ઘુઘેનો લાટા.
૮૨૨. રામ રાખે તેને કુણુ મારે
- ૮૨૩ પસ તાં પરમેસેર.
- ૮૨૪ નામ મોટાં, દર્શન મોટાં.
૮૨૫. સત હોય તે સાહેલું^૧ દેખાય.
૮૨૬. લાગ્યું^૨ તીર નઈ તો તુઠે.
- ૮૨૭ અન તેવા ઓઠકાર.
- ૮૨૮ હાત તેવો હંગાત.
૮૨૯. પાડાને વાંકે પખાલીને ડામ.
૮૩૦. મોટાં હાતે કરે તે મરે તે ની, પુણુ માંદો થાય.
૮૩૧. હીથે તેવું હોઠે.
૮૩૨. હોઠ ખહાર ગીત કોટ ખહાર.
૮૩૩. લેખ ઉપર મેખ ની મરાય.
૮૩૪. ગામનો તે કામનો.
- ૮૩૫ બે ઘેરનો પડોણો ભૂખે^૩ મરે.
૮૩૬. ઉજોડ ગામમાં એરડો પરધાન.
૮૩૭. પરહેવાનુ^૨ તી ખરુ.
૮૩૮. લોભને થોભ નો હોય

૮૩૯. તેજીને ટકોરો ને જંદોડા ને કીફણાં. : : :
 ૮૪૦. હમજો તીના હાંટા ની હમજો, તીના-ભાઠા.
 ૮૪૧. પુત્રનાં લખણુ પારણામાં ને વઠિનાં લખણુ ખારણામાં.
 ૮૪૨. પગ કાડ્યો તાંથો કાક્યો.
 ૮૪૩. જેને મેલી લાજ તેને નાનું હરણું રાજ.
 ૮૪૪. છબ્યા તાં ગામ અને મર્યા તાં મહાણુ.
 ૮૪૫. થાય તેવા કઈજે તો ગામ વસે રીયે.
 ૮૪૬. પાપીને પોહરા^૧ ને ધર્મીને ધક્કા.
 ૮૪૭. ધણી કરે થોડા હારુ.
 ૮૪૮. વાગીને વાટલે આવે.
 ૮૪૯. સાંઠી છુદી નાઠી.
 ૮૫૦. ધણી વગર ધરાણાં હુનાં.
 ૮૫૧. હાંગ મારેલું પાણી નાણું થોડું થાય ?
 ૮૫૨. વેંતનું હાત.
 ૮૫૩. હાથની પાંસે આંગળી હરકી નથી.
 ૮૫૪. આંગળી વાંકી વાળ્યા વગર ઘી ની નીકળે.
 ૮૫૫. હલ્યા વગર મોમાં ની ભરાય.
 ૮૫૬. એક દન ઘી ખાદે હાં જિંદગી નીકળે ?
 ૮૫૭. હો દન સોરના તો એક દન ધણીનો.
 ૮૫૮. તેલના તરે ને ઘીના રૂંજે.

૮૫૯. ધાન પારકું, પેટ થોડું પારકુ ?
 ૮૬૦. હાહુને કેતાં વઢિને હીક આવે.
 ૮૬૧. જાડને જોઈને જટકો મરાય.
 ૮૬૨. માર ભૂધું ને કર હીકું.
 ૮૬૩. આઈનું તે ઠેકાણું ની ને હુમણ કે હું હાતે આવું.
 ૮૬૪. તાણુ તેર ને વાત વેર.
 ૮૬૫. ભાત સોડવો પુણ^૧ હાત^૨ ની સોડવો.
 ૮૬૬. પાલાને ભાળીને માલો પપુયો.
 ૮૬૭. હગો કોઈનો હગો નથી.
 ૮૬૮. હઉની ગત તેમ વઢિની.
 ૮૬૯. કાણી ગાયનો નાળો^૩ ગોહો (રસ્તો).
 ૮૭૦. હરાડીને^૪ વાંહે ખુડી^૫ પઠે.
 ૮૭૧. નાહટી છુડીને પેલાં પલાણાં.
 ૮૭૨. ગારામાં ગદેઠો^૬ હાંડ.^૭
 ૮૭૩. કર્યા તી કામનાં.
 ૮૭૪. આગ લાગે ને કૂવો ખણવો.
 ૮૭૫. પદોણા આયા ને હળવા બેઠી.
 ૮૭૬. પાતળા ભાળીને કરવું ની, ને જાડા ભાળીને ડરવું ની.
 ૮૭૭. જતાડવાના ધીજા ને સાવવાના ધીજા.
 ૮૭૮. અલાની રીહ જલા ઉપેર ઉતારવી.

૧. પણ. ૨. સગાય. ૩. નાળો; છુટો. ૪. શરૂ કરાણુ દોર. ૫. હમડી.
 ૬. ગધેડો. ૭. ચાંદ.

૮૭૬. ગૂમડું^૧ ફૂંટયું, વેઠ વેરી.
૮૮૦. ખેરાંની છુદી પગની પાની હુદી.
૮૮૧. હાંડલીમાં વે તે સાટવામાં આવે.
૮૮૨. ધનજીને ઘેર ધીંગાણાં ને મનજી ઘેર પેડાં.
૮૮૩. સીનનો સાઉકાર.
૮૮૪. ધાસીના^૨ મળદને શુંદરું^૩ કાંચું^૪ ?
૮૮૫. કુંખાર ભાંગેલી હાંડલી વાપર.
૮૮૬. સોરનો ભાઈ ઘટીસોર.
૮૮૭. વાંજણીને જવયાની હું ખમર ?
૮૮૮. ઘોઠો ઢોઠે ને અહવારને હાની ફકર ?
૮૮૯. તી તુમડાં ને તી રીંગણાં.
૮૯૦. આઈનો તે આઈનો ને માહીનો તે માહીનો.
૮૯૧. સાદરવાનો એક પોગ ભાગે તાં હું જોટ પડે ?
૮૯૨. ભરોહાની લેંહ પાડો વિયાઈ.
૮૯૩. દોરી મળી દોરીનો આમળો થોડો બજ્યો ?
૮૯૪. બૂખ્યો સપાઈ ઘેર બાળે.
૮૯૫. અગાહ^૫ ફાટે તે કાં થીમળું^૬ જેવું ?
૮૯૬. થોડ ટાણુ, ફળ કાંચું ?
૮૯૭. ઘેરનો ને ઘેરનો ખૂટો વાંકો બપ.
૮૯૮. ઝુંટી^૭ ઝાંપા હુદી ની નખે^૮.

૮૯૯. હરગનો હંગાલી કુણ થાય ?

૯૦૦. આઈ ણા જનમ આલે સે, કઈ કરમ થોડાં આલે ?

૯૦૧. અતની ઉફાંદી^૧ ની કામની.

૯૦૨ ઇને મોતરે^૨ થોડા હીવા બળે ?

૯૦૩ ઉકેડા ખોળે તે ઠીકરાનો હું કાળ ?

૯૦૪ અભણથો ન આંદળો.^૩

૯૦૫ પારછી રાબડી ને અવળી પાગડી

૯૦૬ મારીને મુસલમાન કરવા.

૯૦૭ ભણ્યા ગણ્યા નામુ લખે, ને અણુભણ્યા હીવો ધરે

卐

૯૦૮. કચ્છની સાત વીસું સતીઓ

સંપાદક : દુલેરાય કારાણી

મુજવાણીની આહેરાણીઓ ઢોલીના ઢોલ પર ઘેરી બની હતી. ઢોલ પર ઢોલીના હાથની યાપ પડતી, કે આહેરાણીઓનાં દેયાં જીછગી નીકળતાં. ગોકુળની ગોપીઓ જેમ કનૈયાની બારી પર ઘેરીવર હતી, તેમ મુજવાણીની આહેરાણીઓ ઢોલીના ઢોલ પર દીવાની હતી. ઢોલનો અવાજ કાન પર પડતાં એમનાં દેયાં હાથમાં રહેતાં નહિ બર જોંધમાંથી પથ્થુ એ ઝમકીને જગી જાકતી રડતાં છોકરાંને ઘોડી ર્ધને એકથાસે એ ઢોલના બજવયા પાસે પહોંચી જતી. ઢોલ પર પડતી દાંડીની કડકડાટી કાને આવનાં માયોબેસોને ઢોડી રહેલી આહેરાણીઓ દૂધની તાંબડીને બોધ પર પછાડીને જાગવા લાગતી. સંજીતના તાનમાં તરમોળ બનેલી મુજવાણીની વનિતાઓને ઢોલીના ઢોલની કંઈ અજબ મેલ લાગી હતી. જે ભ્યાં સાંજળતી તે ત્યાં જ રાસના રંગમાં આવી જતી. એક જ ચોટે ઢોલી પાસે પહોંચી જર્ધને ભ્યારે તે રાસની રમઝટમાં જમી જતી ત્યારે જ જ પતી.

ઢોલનો બજવનાર ઢોલી મુજવાણી ગામનો એક લગો હતો. ઢોલની તાલીમ એને ગળથૂંથીમાંથી જ મળેલી હતી એ પણ રાતદિવસ ઢોલના તાલમાં જ તરસીન રહેતો. એની સાધના પણ અદ્ભુત હતી. એણે પોતાનું તમામ જીવન ઢોલના તાન પર કુરબાન કર્યું હતું. બાલપણથી જ એને ઢોલની બોલી પર અજબ જેવો પ્રેમ બધાઈ ગયો હતો. આખા જગતમાં એનો એક જ મિત્ર હતો કે અને એ એનો ઢોલ. ઢોલ સિવાય એનું કોઈ સચું-વહાલું પણ ન હતું એના હાથમાંની ઢોલ બજવવાની દાંડી એને મન તિલોકના રાજદડ સમાન હતી. ઢોલ પાસેથી એ જાત જાતની બોલી બોલાવી શકતો. એ હસતો, ત્યારે એનો ઢોલ પણ હસતો અને એ રડતો, ત્યારે એનો ઢોલ પણ રડી જાકતો. એની દાંડી

ઢોલ પગ પડતી ત્યારે એ તમામ દુનિયાને જૂની જતો. ખાતું પીતું પણ જૂની જતો. ગતદિવસ પણ જૂની જતો. એ એની અવાજની દુનિયામાં જ મસ્ત રહેતો. એની મસ્તી અજાજ હતી વિશ્વના વિલાસો અને વાસનાઓ એને સ્પર્શ પણ કરી શકતાં નહિ. આ જગતની એકે વસ્તુ પ્રત્યે એને આકર્ષણ ન હતું. હા, એક એના ઢોલ સિવાય. એ જગતમાં રહેતો હોવા છતાં એનાથી પર હતો. એક યોગી જેટલો જ ઉદાસીન હતો. એની તમામ મંપતિનો સમાવેશ પણ એક એના ઢોલમાં જ થઈ જતો. ઢોલ અને ઢોલની દાંડી પાસે એને મન આખી દુનિયાની ઢોલનું ગુરુ હતી. એ હતો તો લગ્નો, પણ એક ત્યાગી હતો—વૈગમી હતો. એનો ઢોલ એનો જગવાન હતો અને એ એનો પરમ ભક્ત હતો. ઢોલ—જગવાનનું ભજન કરતાં એ કદી યાદતો નહિ—કટાણતો નહિ એની આખી દુનિયા એક એના ઢોલમાં સમાઈ જતી હતી.

અને એના ઢોલમાં જે મહા શક્તિ ધૂરવતી હતી તેનું દારણ એ હતું કે એ ઢોલના ખ્વનિ પાછળ એના ત્યાગનું અંશુન બળ ઊંચું હતું એની દાંડીમાં અનાસક્તિ યોગની તાકાત હતી. આ અમોઘ શક્તિએ જ મજવાણીની આહેરાણીઓને ધેની બનાવી હતી.

અલ્પ તૃતીયાના પવિત્ર તહેવારની મનોહર સવાર હતી. મજવાણીના સુદર સરોવરના કિનારે ઊભેલા વિશાળ વડલાઓની ઊંચી ઊંચી ડાળાઓમાં હોંચકા બાંધીને ગામના તમામ યુવાનો અને નાનાં મોટાં બાળકો આજે હોંચવાનો આનંદ માણી રહ્યા હતા. અખત્રીજ એટલે જળે હોંચકાનો જ તહેવાર. ગ્રામ્ય પ્રજા માટે અખત્રીજ એક મહાન ઉત્સવ મનાય છે આ અવસરે વસંત ઋતુ પણ ખીલેલી હોવાથી લોકહૃદયો આનંદસાગરમાં તરબોળ બનેલાં હોય છે એ દિવસે ગામમાં તો જલો ઘેલા બને છે.

મજવાણી એ કમ્પના વાગડ દિશાગમાં એક નાનું ગામડું છે. આજથી પાંચસે વર્ષ પર મજવાણીમાં આહેરાતી પુષ્કળ વસતી હતી

આહેર લોકો ગાયો, બેંસો વગેરે વિપુલ પશુધનના માલિક હતા. ધી-
 દૂધની તો એમને ત્યાં હોળો જીજ્ઞાસી. ધી, દૂધ અને માખણના સતત
 સેવનથી એમનાં શરીર માંસદ્ર અને મસ્ત બન્યાં હતાં. એમના શરીરમાં
 જીજ્ઞાસી રહેલી મરતી આજે અપાત્રોજના દિવસે બહાર જીજ્ઞાસી આવતી
 રૂપદ્ર દ્રષ્ટિગોચર થતી હતી કેટલાક યુવાનો મસ્તકુસ્તી લડવામાં મશગૂલ
 હતા. કેટલાક સાવજ અને ચિત્તાની જેમ એકબીજાને બાઝીને બંધ
 લડવાના દાવપેચ લગાવી રહ્યા હતા. કેટલાક જીટ, ઘોડા અને ગાડાંની
 દોડમાં દોવાના બન્યા હતા. કેટલાક જુદી જુદી જાતના ફૂંકકા લગાવવાની
 ચરતો જમાવી રહ્યા હતા. આખું કળવાણી ગામ આજે આનંદસાગરમાં
 ઝૂપી રહ્યું હતું. ગામની પાદરે જાણે એક મોટો મેળો મચી રહ્યો હતો.
 નાનામોટા તમામ માણસો પોતાના અંતરનો આનંદ વિધિવિધ પ્રકારે
 વ્યક્ત કરી રહ્યા હતા. લોકોના હિત્સાહનો આજે પાર ન હતો.

અક્ષયતૃતીયા એટલે આવતા વર્ષના શુકન જોવાનો દિવસ.
 અજે વહેલી સવાર સૂર્ય જોગતા પહેલાં ગામના ચતુર આહેરો સીમમાં
 જઈને વાધુના અવલોકનથી આવતા વર્ષના શ્રીકાર વરસાદના શુભ
 શુકન જોઈ આવ્યા હતા. આ પ્રુથ્વ્યજન્મની વધામણી ઘેર ઘેર પહોંચી
 ગયેલી હોવાથી લોકોનો હિત્સાહ આજે માતો ન હતો.

આજે આખા ગામના આહેરો હમેશ મુજબ મીઠા વાજિયા
 ધઉની રાટલી અને ગોળમાણાનું ભોજન કરીને ગામ બહાર નીકળી
 પડ્યા હતા. સૌ કોઈ આજના હિત્સવનો આનંદ માણવા આતુર બન્યા
 હતા. એક તરફ આહેર યુવાનો જુદી જુદી જાતની મદાનગીબરી રમતો
 રમી રહ્યા હતા. ત્યારે બીજી તરફ આહેરણીઓ રાસની રમઝટ બોલાવી
 રહી હતી.

આજે તો દોહી પણ કંઈ અજબ તોફાને ચડ્યો હતો. એના
 દોહની ચાપ આહેરણીઓનાં અંતર વીધીને આરંધાર નીકળી જતી
 હતી. એની દાડીની કાકડાડી દો દિશાઓને ગમ્યાત્રી રહી હતી. પ્રજા-

વાણીની આહોરાણીઓ આજે ઢોલોના ઢોલ પર મસ્તાની બની હતી. ઢોલની યાપ એમને જોટલાં પગલાં લગાવતી હતી, વેટલાં પગલાં એ ભરતી હતી. એમની મતિનો વેગ પણ ઢોલના વાલ પ્રમાણે જ વધતો હતો અને ધટતો હતો. ઢોલની દાંડી ધડીકમાં ચલતીની ચાલ પકડતી અને ધડીકમાં ધીમી પડતી હતી. રાસ રમતી રમણીઓની મતિ પણ ઢોલના શ્વનિનું અનાવાસે અનુકરણ કરતી હતી. ઢોલની યાપ ન્યારે ફેફડાં ફરવાનો શ્વનિ પકડતી, ત્યારે તમામ રાસ રમનારી રમણીઓ એની સાથે જ ફૂદડી ફરી જતી. હાથીદાંતના ભડા ચૂસાવાળા એમના દાઘની તાળીઓ પણ ઢોલના અવાજ સાથે ત્રમઝટ મચાવતી દૂર દૂર સુધી સંભળાતી હતી. એમના પગનો કમકો ઢોલની દાંડી પ્રમાણે જ કમકો હતો. પગે પહેરેલાં કાંચી-કાંચાને મીઠો રણદાર વાતાવરણમાં કંઈ અજબ શાકુર્વ રેડતો જતો હતો. આહોરાણીઓ આજે ઢોલોના ઢોલ પર મંત્ર-મુગ્ધ બની હતી. દીપકની આસપાસ ચક્કર લગાવતા પતંગો જેમ દીવાના બને તેમ આહોરાણીઓ ઢોલની આસપાસ દીવાની બની હતી. આહોરાણીઓ ઢોલો પર ખૂંચી રહી હતી, ઢોલો ઢોલ પર ખૂંચી રહ્યો હતો. દુનિયાની અન્ય એકે વાત અહીં અસ્તિત્વ ધરાવતી ન હતી. જંગલનાં ઝાડવાં પણ આજે અહીં રાસની ત્રમઝટ જોવામાં નાણે લીન બન્યાં હતાં. જોખનવંતી યુવાન આહોર સુંદરીઓની સુંદર દેહકળીઓ ઢોલોની આસપાસ ફરફર ફૂદડી ફરી રહી હતી. કમળના પુષ્પની આસપાસ ભમરાઓ ગુંગાર કરી જોડે તેમ ત્રજવાણીની આહોરાણીઓ આજે ઢોલોના ઢોલની આસપાસ મીઠા ગુંગારવ કરતી ફરી રહી હતી. એમનાં પગલાંમાં આજે વીજળા જેવી તરલતા આવી ગઈ હતી. એમનાં વદન પર આજે ત્રણે ચંદ્રમાની ચાંદની પોતાના શીનજ મધુર તેજ સાથે ચડી બેસી હતી. તારા-ટપકીવાળાં ભડાં પણ સુવડ વસ્યો આ સુંદરીઓના સૌન્દર્યને અનેક ગર્ભ ચમકાવી રહ્યાં હતાં. ત્રજવાણી ગામની સુંદરીઓની સુંદરતા આજે ત્રણે રમણે ચડી હતી.

ગામના આહેર યુવાનો પણ પોતપોતાની રમતગમતને છોડી દઈને રાસડાની રમઝટ જોવા માટે આ રમણીદંડ પાસે આવી પહોંચ્યા હતા. વાટે ચાલતા વટેમાર્ગીઓ પણ પોતાના કામોને જૂથી જઈને ધડીબર આહી જ અટકી જતા હતા.

સાંજ ૫ડી. ગાયો-ભેસો ઘાસચારા ચરીને સીમમાંથી પાછી આવી વટેમાર્ગીઓ વીખરાઈ ગયા. તમામ આહેરો પણ પોતપોતાને ઘેર પહોંચી ગયા. રહી, માત્ર રાસના રસસાગરમાં મસ્તાન બનેલી રાસ-રમણીઓ. ઢોલના તાન પર ચલતાન બનેલી આ આહેરસુંદરીઓ કુંજડીઓના દંડ જોવા તીણા કંઠે જંગલ અને ઝાડોને મળવતી રાસડાની રમઝટ જોવાની રહી હતી.

જરા વધુ સમય બ્યતીત થયો. ગાયો-ભેસોને ઢોલવાનો વખત પણ થઈ ગયો. વાછરડાં ભાંજરવા લાગ્યાં. પાડરાં બરાડવા લાગ્યાં. ગાયો-ભેસો પણ અકળાઈને પોકાર કરવા લાગી. ધગ-ધણિયાણીને જોલાવતી જોમે અવાજે “બા-બા ! બા-બા !” કરવા લાગી. પરંતુ એમની પીઠે હાથ ફેરવનાર અને એમને ઢોલનાર આહેર યુવતીઓ તો આજે રાસની રસ-મસ્તીમાં એટલી રસ-મસ્ત બની ગઈ હતી કે પરુધનની સાથે એમનાં પોતાનાં પેટનાં બાળકોને પણ વીસરી ગઈ હતી.

સૂરજ આથમી ગયો. વૈશાખી તૃતીયાની વંદડી ચંદ્રેખા આકાશને ઓવારે ચમકી જાડી અને વનની વનદેવીઓ સમી આહેર રમણીઓને રાસ રમતી જોવા માટે આકાશમાં ધડીબર અટકી ગઈ.

રસરંગમાં રમાયેલી આ કોંકિલકંઠી કામનીઓના રમરામને ઝટ ઝાન આવે એવું ન જણાતાં આકાશની ચંદ્રેખા પણ પોતાની ઝાંખી આંખોને સફેદી લઈને આખરે ચાલતી ચઈ. વાળુ કરવાનો વખત પણ વીતી ગયો. રડતાં બાળકો રહી રહીને આખરે જૂખ્યાંતરચ્યાં જાંધી ગયા. આમ છતાં એકેય આહેરસુંદરી રાસડાની ગતમાંથી જોડું માથું પણ કરી ચકી નહિ. જંગલને મંગલ બનાવતી આ રસરમણીઓ આજે આખા જગતને જાણે જૂડી ગઈ હતી. ઢોલોના ઢોલે આજે એમના પર

કંઈ જાદુઈ જૂઝી છાંટી હતી. મજવાણીનો ઢોલોડો આજે મજવિહારી
કાળ જેવા કામજુગારો બન્યો હતો એની સંકિત આજે ઝગડો કીટી
હતી—ખીલીકીટી હતી. આ જાદુમરે આજે મજવાણીની મનોહર મુઝાઓ
પર અજબ જેવું જાદુ કર્યું હતું એ જાદુના જોરમાં તમામ અહેરાણીઓ
આજે એમના ઘરને બંને ઘરઘણિઓન પણ જૂલો જવા પામી હતી.

જેમ જેમ ગત વધારે વીતતી જતી હતી તેમ તેમ ઢોલોના ઢોલમાં
કંઈ ઓર મીઠાશ અને મોહિનીને આવિર્ભાવ થતો જતો હતો આ
મીઠાશ પર આજે મજવાણીની અહેરાણીઓ ભરેલીઓની માફક ભમી
રહી હતી.

ઢોલો પોતે પણ આજે કંઈ અજબ તાનમાં આવી ગયો હતો.
એ પોતે પોતાને જ જૂની ગયો હતો વિશ્વનો તમામ વ્યવહાર આજે
એનાથી દૂર પડી ગયો હતો ઢોલો અને ઢોલ એ બે આજે એકમેક
અને એકાકાર બની ગયા હતા.

અર્ધી રાત વીતી ગઈ આમ છતાં અર્ધો તો એ જ ઘડી ચાલતી હતી. પાદરે ઢોલીનો ઢોલ એક જ તાનમાં ધ્રુષ્ટી રહ્યો હતો. અર્ધીના અતૈહિત આનંદ પર ચોતાની ગળને પણ ન્યોચાવર કરી દેવા જાણે અધીરી બની હોય એવી આહોરાણીઓ આજે ઢોલીના ઢોલ પર એક જ તાલમાં ફરતી ગઈ હતી. આત્માના આ અદ્ભુત આનંદને ત્યાગીને ધરની ઝંઝટમાં પડવાનો ખ્યાલ સુધા કોઈ ને ન આવ્યો. અર્ધો તો હજુ એ જ પગ હતી. મજબૂતીએ આજે તો જાણે મજબૂતીને જ અવતાર ધારણ કર્યો હતો. ગોકુળનો કનૈયો જાણે ઢોલી બનીને મજવાણીમાં આવી પહોંચ્યો હોય એવો ઘડીભર લાસ થતો હતો. એણે આજે મજવાણીની આહોરાણીઓને ગોકુળની ગોપીઓ પેઠે ઘેરી બનાવી હતી. રાતદિવસનું પણ આજે અર્ધો કોઈ ને જાન રહ્યું ન હતું. મોરબીના અતોદર નાહ પર જેમ મજીધર જાન જૂનીને ડાવવા લાગે તેમ મજવાણીની આહોરાણીઓ ઢોલીના ઢોલ પર ડોલી રહી હતી.

પ્રભાતનો ઉજાસ પૂર્વાકાશમાં પોતાનો પ્રકાશ પાથરવા લાગ્યો આમ છતાં આજે રમણીઓનો ઉત્સાહ બેસ પણ ઝાસ્યો હોય એવું દેખાતું ન હતું. એમનો તીણો અવાજ ગળને ગળવતો દરે દિશામાં ફેલાઈ રહ્યો હતો.

સવારને હવે વધુ શાંત ન હતી ગાયો-બેસોને ફરી એક વાર ઢોલી સેવાનો વખત થઈ ગયો હતો. વાહરડાં અને પાડરાં ફરી ફરીને પાછાં પોકારી જોડ્યાં હતાં. માતાને સાદ ફરીને રડતાં રડતાં જ ઊઠી ગયેલાં બાળકો પુનઃ જન્મી થઈને ફરી એક વાર રુદન પર ચડી ગયાં હતાં મજવાણીને ઘેર ઘેર ફરી પાછા કકળાટ ચાલુ થઈ ગયો હતો.

આજેની ધીરજ હવે ખૂટવા આવી ધરની અવ્યવસ્થાના કટાણાએ હવે કેધનું રૂપ પકડ્યું હતું એમના અંતરમાં શયતાને પ્રવેશ કર્યો. એમની આંખો લાવચોળ બની ગઈ. દેવ અને વૈરનો ઊભરો એમના અંતરમાં ઊભરાવા લાગ્યો. મજવાણીની ગૃહાણીઓ આજે

એમની મટીને આ દોહાની જનો મર્ષ હોય એવું એમને સાફ સાફ દેખાવા લાગ્યું. અદેખાઈની આગ એમના ગેમેરોમમાં વ્યાપી ગઈ.

તમામ આહેરો આજે વહેલી સવારે જ એકત્ર થઈ ગયા હતા. કેટલાક તો આખી ગતના જગત્સુથી અખો લાલ બનાવી આવ્યા હતા. કેટલાક એમનાં બાળકોને આખી રાત સમજાવીપટાવીને ત્રાસી ગયા હતા. આ દોહી એમને આજે “અઢો અખરો” જણાયો. એમની સ્ત્રીઓ આ દોહી પાછળ આધિળીશોત થઈ રહેલી એમના જોવામાં આવી. આ દોહી સાથે હવે ઠેવી રીતે કામ લેવું એના વિચારમાં એ બધા ઘેરાઈ ગયા હતા. આ જાદુગર એમની બોળી લામિનીઓને બમાવી રહ્યો છે એવું એમને લાગવા માંડ્યું. વિચાર કરતાં આખરે બધા એક નિર્ણય પર આવો ગયા. નિર્ણય, ભયંકર હતો. દોહીના કટકા કરી નાખવાનો !

સવારનું અજવાળું વધુ ને વધુ વધતું જતું હતું. વૃંદાવનમાં રાસ રમતી ગોપિકાઓ સમી વ્રજવાણીની આહોગણીઓનાં દર્શન કરવા માટે સૂર્ય ભગવાન ત્વરિત ગતિએ જિઆ જિઆ થતા જતા હતા. પ્રસાતનાં ગાયક વનપંખીડાં પણ આ અપ્સરોએ જોવી આહેરાણીઓના મધુર સ્વરો સાથે પોતના સ્વરની થોડી વાર હરીફાઈ ચલાવીને આખરે હાર કબૂલ કરી દૂર દૂરનાં વનપ્રદેશમાં જીડી ગયાં હતાં. સરોવરનાં નીર શાન્ત પડી ગયાં હતાં. પવન પણ સ્થિર થઈ ગયો હતો. વનવગ્દાનાં ઝાડવાં પણ આ સ્વર્ગીય સંગીત શ્રવણ કરતાં પોતાનાં મસ્તકને મંદ મદ ગતિએ ડોલાવતાં આફરીન પોકારી રહ્યાં હતાં તમામ કુદરત આ દિવ્ય દરખનાં દર્શન કરવામાં એકતાર જનો મર્ષ હતી. આ તરફ દોહી, દોહ અને આહેરાણીઓ પણ એકતાર અને એકાકાર હતાં.

આ સમયે કેટલાક આહેર યુવાનો પોતાના હાથમાં તલવારો વીંજના આવી પહોંચ્યા. એમના તરફ એક દષ્ટિ સુદાં ફેંકવાની અહીં ઠાઈને કુરસદ જ ક્યાં હતી ? દોહને દમકાર મસ્ત બનેલો દોહી પોતાની

મરતીના તાનમાં દોલ પગ દાંડીની કડકડાટી બોલાવી રહ્યો હતો. વાંસળીના સુમધુર સરોદ પગ જેમ મૃગધીઓ ડોલો રહે, તેમ આ આહરેર રમણીઓ દોલોના દોલ પર ડોલો રહી હતી.

આહરેર યુવાનો પોતાના હાથમાંની ખુટલી તલવારો સાથે હવે તો છેક નજદીક આવી પહોંચ્યા હતા. આમ છતાં એમના તન્દ કોઈ એ આખ સખી ભેંચી કરી નહિ. આ આખી રાસમડળી ન્યા પોતાને જ જોવાનું બૂની ગઈ હતી ત્યાં ખીજ કાઈને જોવા કોણ નવરુ હોય ? દોલોનું મસ્તક ડોલના તાલ પર એકતાન બની ખૂંચી રહ્યું હતું.

આહરેર યુવાનો તક સાધીને દોલોની લગોલગ આવી પહોંચ્યા. એક જ ઝડપે દોલ પર ખૂંચી રહેલા દોલોનું મસ્તક એમણે ઉડાવી દીધું.

આનંદની છાંયો છીછળી રહેલા દોલોના મસ્તકમાંથી હવે ઉપ્પુ રક્તાની છાંયો ઊછળવા લાગી આપુ જોડી જવા છતાં દોલોના હાથમાં રહેલી દાંડી હજુ તામનદ દેલ પર પડતી રહી હતી. એના હાથની થાપ પણ દોલ પગ એકસરખી પડતી જતી હતી પણ આ ક્રિયા થયો વખત ટકી રહી નહિ થોડી જ વારમાં એનો હાથ અને હાથમાંની દાંડી તાલનો નિયમ ચૂકી મયાં તામમાં ભગ પડતાં આહરેરણીઓએ એકા-સાથે બેતાલ જતા દોલો પર દષ્ટિ ફેંકી. પણ અહીં તો દોલો જ ક્યાં હતો ? દોલોનું માથા વગરનું ધડ હજુ જેમનું તેમ બેઠું હતું. દોલોના હાથમાંની દાંડી હજુ દોલ બળબી રહી હતી પણ એના અવાજનું હવે ઠેકાણુ ન હતું. થોડી વાર આમ ચાલ્યા પછી દોલોનો હાથ અટકી ગયો. દોલ બધ થયો. દોલોનું ધડ પણ ઢળી પડ્યું.

આકાશમાંથી જાણે વીજળી પડી, પર્વતના કોઈ ઉન્નત શિખર પર જાણે વજ્રનો પ્રહાર થયો. આહરેરયુવતીઓ પૃથ્વીની પૂતળીઓ પેઠે રતબધ બની ગઈ કેમકે કદલીઓનું કદલીવન ભયંકર વાવાઝોડાના ઝાટાથી તૂટી પડે તેમ એક સો ને ચાળીસ આહરેરયુવતીઓ પૃથ્વી પર પટકાઈ પડી. ગગમાં ભગ પડ્યો સમસ્ત કુદરતે એક કારમો નિઃશ્વાસ

નાખ્યો આ કાચ દર કૃત્ય જોઈને સૂઈ જાગવાન પણ જલ્લે કાપાયમાન થઈ ગયા હોય તેમ ઉગ્ર દેખાવા લાગ્યા જમવાનાં ઝાડવાં પણ પોતાનાં પર્ણોદિપી આસુડને પૃથ્વી પર પાડના જલ્લે ગડી જોડનાં

દોહાનો દોલ પર આખી રાત ઝૂંબી ગયેલી આહોરાણીએ મૂર્ચ્છિત બનીને કેટલોક વખત ધગણી પર ઢોળેલી રહી જાગૃત થતાં જ દોનીના રુધિરજલકતા ધડ-મસ્તકનું ત્રીવલ્લુ દૃશ્ય પુનઃ એમની આંખો અમશ્મ મત્સ્યક ધણુ માથા વગરના ધડના હાથમા રહેતો દોનોની શંકી દળુ નહી રહીને ઊંચે ઊપડતી હતી અને નીચે પડતી હતી બીજો હાથ જલ્લે દોન પર ઘાપ લગાવતો હોય એમ દાવી રહ્યો હતો. દુનિયાથી દૂર થઈ ગયેનો દોહાનો આત્મા હજુ જલ્લે દોલ વગાડી ન્યો હોય એમ એના વારવાર ફરકતા હાથો પરથી જાણી શકાતું હતું

આહોરાણીઓના અતરપટ પર પ્રેમનો પનગી નગ ચડેને ન હતો એમના હૃદય તો રનેહના સાચા રંગે રંગાઈ ગયા હતાં જેના દોલ પર જીવનભર આનંદ આપ્યો હતો, જેના દોલમા દુનિયાનાં તમામ દુ ખોને દૂર દાવાની શક્તિ હતી એવા દોહાને આજે આ પગિરિધનિર્મા પડતો મૂકીને મજવાણીની એક આહોરાણી ધરની જાળમાં જોડાવાને તૈયાર ન હતી દોનીનું આ મૂલ્ય એમના અંતરમાં કારી થા કરતું એક વાનાની માફક ખટકી રહ્યું હતું આહોરાણીઓની આંખોમાથી હવે ચોધાર આંસુડા ચાતવા લાગ્યાં દોની એમના અંતરના જાખમોને રુઝાવનાં એક વૈદરાજ સમાન હતો દોલી વધરતું એમનું જીવન એમને સૂચ જણાવા લાગ્યું

આ સાત વીસુ સનીઓના શરીરે હવે સત ચડતું આ તમામ આહોરાણીઓએ દોહા પાછળ અગ્નિ-સ્નાન કરવાનો દારુણ નિર્ણય કરી લીધો. મજાવ જીની બાળી-બેળી અનળાઓ આજે પથ્થર જેવી કોરે બની મેઠી

હતાવળા આહેરોને પણ હવે પોતાની જૂઠા સમજાઈ ખરી । પરંતુ હવે તો અતિ મોડું ચર્ચ થયું હતું. અને જૂન સમજનાં તે કઈ થોડી જ સુધરી શકે છે ? હવે તો બધી બાજુ હાથમાંથી નીકળી ગઈ હતી. સતીઓને ચડેલું સત હવે ઝોસરી ગયું એવી સંજ્ઞા તો ન હતી.

ગામના પાદરે આવેલા સરોવરના કિનારે આ રાસરમનના મેદાનમાં જ મોટી મોટી ચિતાઓ ખડકાઈ ગઈ. અગ્નિ પ્રકટાવવામાં આવ્યો. એસો ને આલીસ એટલે સાત વીસ આહેર સુધરીઓ પોતાના પવિત્ર પ્રેમપાત્ર ઢોલી સહિત અગ્નિદેવની ગાદમાં સમાઈ ગઈ—ભરમીભૂત બની ગઈ.

મજવાણી ગામ કચ્છ-વાગડના ગોડોઈ બેઠા જવાના રસ્તા પર રથને કિનારે આવેલું છે, અહીં સરોવરની બાજુમાં આવેલા નિશાળ મેદાનમાં કોથા કોથા પાણિયાઓ આજે પણ જીભેલા દેખાય છે. વચ્ચેવચ્ચે ઢોલના નિશાનવાળા ઢોલીનો સૌથી જાણીતા જીભો છે. એની આસપાસ ચારે તરફ આહેરાણીઓના પાણિયા ફેટના કાગિરાની માફક આવેલા છે આ સ્થાન આજ પણ કોઈ ભરમીભૂત મનેવા સ્નેહસદન જેવું જણાય છે. આહેરાણુ જૂનું મજવાણી ગામ તો નાશ પામ્યું છે. આજનું મજવાણી નવું વસાવેલું છે. આજે અહીં એક પણ આહેર વસતો નથી આહેરા મજવાણીનું પાણી અત્રાલ દરી અહીંથી હયાળા ભરીને જાપડી ગયા ■ આ પ્રાંથિયા આહેર કહેવાય છે, એવું કારણ એ કે મજવાણી વાગડના પ્રાંથગ વિભાગમાં આવેલું છે ઢોલીની ખાંભી પર સવત ૧૫૧૧ ના વૈશાખ સુદ ૪ ની મિતિ વાચી શકાય છે આ સ્થાન આજે ઢોલીચરના નામે ઓળખાય છે

૯૦૯. માલો વેડરો

સમાહક યુધ્ધર ચંદ્રવાહર

ફિરંગીઓએ મોરહની ધરતી પર પણ મુક્યો તે પહેલાંની આ
મસગ બન્યો હાવાનું લોકોએ જોવાઈ રહ્યું છે.

માલો વેડરો અને પક વેડરો બે જાઈએ પક વેડરો મોરો જાઈ
માલો નાનો બેઉ દીવ બદરના ધણી હતા પક વેડરો પરણ્યો હતો,
માલો વેડરો કુવારો.

જાબી દિવસનું જાણી પીરસે છે, ત્યારે વહુગણચો રાખે છે માલો
ત્યારે જાબીને કહે છે - 'જાબી, મારા જાઈની જેમ હું થ દીવનો અડધો
ધણી તો છું.'

'હુબે એ વાત જાણી દીધી ને તમારા કણુ કાંઈ દનગણ નહ
નહુ નાંધવા ને બેસાથ અને મનમાં એવા લડકા જગત્તા હોય તો
સાવરકડવાથી મૂંઝા ખુમાણની દીકરી નાચકદેને પરણી લાવે.'

આ મેલુ સાંભળી આવ્યો વેડરો જ્યાં જાણેથી જીભો ધઈ ગયો
અને સાવરકડને જવા નીકળ્યો પણ મનમાં વિચાર આવે છે, 'મને
નાચકદે કામ કરીને વરણે હું તો સીસમના જાગલા જેવો રહેતો છું!
અને મનમાં મારું છે કે ત્યાં સુધી નાચકદેને ન વડુ, ત્યાં સુધી મારે
દીવનું પાણી ને અન્ન દાન છે.'

આ નાચકદે મૂંઝા ખુમાણની એકની એક દીકરી છે આમ તો
રૂપમાં એના જેવી બીજી નાર એ માળામાં નથી જેણે તેનું રૂપ છે,
તેની જ તેની સુદ્ધિ છે તેનો વિવાહ, સગવળ પણ યાનના હોય
આખરિયા સાથે નહીં થઈ ગયો છે આવી નાચકદેને મેળવવા માલો
વેડરો નીકળ્યો.

સાવરકુંડલા જતાં જતાં મનમાં તે વિચારવા લાગ્યો : ‘હું તો કાળા માયાનો માનવી છું. સાવરકુંડલાના મૂંઘા ખુમાણને હું એકલો ક્યાં આંખી શકીશ? કેઠકિ દેવ, દેવરથાનની મદદ લેવા દે!’ તે તો જંગલમાં ઘરૂંને જતો હતો ત્યાં હજરતશા પીરનું સ્થાનક તેની નજરે ચડ્યું તેણે પીરને આરાધ્યા ને તેના મનની મૂંઝવણ પીરને કહી. ત્યારે હજરતશા પીર તેને પ્રસન્ન થયા અને કહ્યું : ‘મામ, મામ, માલા વેંડરા, વરદાન મામ!’

માલા વેંડરાએ તેની મૂંઝવણ પીરને કહી ત્યારે પીરે તેને કહ્યું : ‘માલા, હું ક્યાં, અને નાયકદે ક્યાં? જોહું ન બને ને! પણ છતાં મ મલા, તુ સાવરકુંડલા જા, અને તારું પાણી માપી જો જા, તારી જાતના જોખમની ખાતરી હું આપુ છું કે સાવરકુંડલાની ભોમલા પર કોઈ તાગ પર કશું જ નહીં કરી શકે. પણ નાયકદે તને પસંદ કરશે કે ઠમ, તેની હું તને ખાતરી આપી શકતો નથી.’

પીરનાં આ વેણે સાંભળીને મ માલો હતાશ ન થયો. તે સાવરકુંડલા આવી પહોંચ્યો. ગામના ઝાપે વાવ છે, ત્યાં નાયકદે સખીઓ સાથે વાવ પર પાણી ભરવા આવી છે. માલો પ્રવાસના કરણે ખૂબ તરસ્યો થયો હોવાથી વાવનાં પગથિયાં જીતરીને પાણી ત્યારે પી રહ્યો હતો. પણ માલાના માથા બાળના, સાવ સ્વાગ વાન દેખીને નાયકદે અને તેની સખીઓને ભ્રાંતિ થઈ કે વાવમાં કાં તો જૂન થયું હાથે છે. તેઓ તો જૂતને પથગ મારવા મડિ ને જોરથી બોલવાનું શરૂ કર્યું : ‘જૂન! જૂન!’

ત્યારે માલાએ ઉત્તર આપ્યો : ‘હું જૂન નથી.’ પણ તેને કોણ સાંભળે? પણ જ્યારે પથરા વચ્ચે થઈને તે વાવ બહાર આવ્યો ત્યારે નાયકદે અને તેની સખીઓએ માન્યું કે આ તો ખરેખર માનવી છે!

ત્યાંથી નીકળી તે મૂંઘા ખુમાણની ડેલોએ પહોંચ્યો ને ત્યાં તેણે તેનું સાથીપણું નોંધાવ્યું અને પછી તે નાયકદેને મળવા માટેના લાગ શોધે છે, પણ તેમ તેમ તો નાયકદે માલા માટે વધુ ને વધુ બેદરકાર રહે છે, ઉપેક્ષાશૂંચિ અને તિરસ્કારના ભાવ બતાવે છે.

૯૦૯. માલો વેંડરો

સમાહક પુષ્કર જાદરવાકર

ફિરંગીઓએ સોરઠની ધરતી પર પગ મૂક્યો તે પહેલાંના આ
મસગ બન્ને હાવાનું લોકોએ જોવાઈ રહ્યું છે

માલો વેડરો અને પક વેડરો બે ભાઈઓ પક વેડરો મોટા ભાઈ
માલો નાનો બેઉ દીવ બદરના ધણી દત્તા પક વેડરો પંપરો દત્તા,
માનો વેડરો કુવારો

ભાબી દિયરનું બાણ પીરમે છે, ત્યારે વલગવચો રાખે છે માલો
ત્યારે ભાબીને કહે છે : ‘ભાબી, મારા ભાઈની જેમ હું ય દીવનો અડધો
ધણી તો છું !’

‘હવે એ વાત જવા દો ને તમારા કણુ કાંઈ દનગેજ નહ
નહુ નાંધવા ને ખેસાવ. અને મનમાં એવા લડકા જમતા હોય તો
સાવરકડવાથી મૂંઝા ખુમાણની દીકરી નાચકદેને પાણી લાવો !’

આ મેલું સાંભળી માનો વેડરો ભાંઈ બાંધેથી જીભો થઈ ગયો
અને સાવરકડને જવા નીકળ્યો પણ મનમાં વિચાર આવે છે, ‘મને
નાચકદે કીમ કરીને વરશે’ હું તો સીસમના બાગલા જેવો રૂપેરો છું !
અને મનમાં માંહ મારે છે કે જ્યાં સુધી નાચકદેને ન વડુ, ત્યાં સુધી મારે
દીવનું પાણી ને અન્ન દગમ છે !’

આ નાચકદે મૂંઝા ખુમાણની એકની એક દીકરી છે આમ તો
રૂપમાં એના જેવી બીજી નાર એ ગાળામાં નથી. જેણે તેનું રૂપ છે,
તેવી જ તેની શુદ્ધિ છે તેનો વિવાહ, સગપણ પણ થાનના હોથી
બાજત્યા સાથે નહીં થઈ ગયો છે આવી નાચકદેને મેળવવા માનો
વેડરો નીકળ્યો

‘નાયકદે, તે સારુ જ આપ આપ્યો છું. નાયકદે, હું દીવનો અધભાગિયો છું અને તમાના હાથને વરવા આપ્યો છું.’

હેલીના હાથમના કાને આ વાતની ચોક્કી ચેષ્ટા પહોંચી પણ છે અને તે વાતનો ઇશારો કરે છે મૂંઝા ખુમાણને

ત્યારે મૂંઝા ખુમાણ માલાને ઢોર ચરાવવાનું કામ સોંપે છે આથી માલાને રાત અને દિવસ જંગલમાં જ રહેવાનું બને છે. તેથી નાયકદેનો જીવ અદર થાય છે અને બ્યારે નાયકદે માલાને મળી ત્યારે કહ્યું : ‘માલા, તુ ઘેર આવતો જ નથી ?’

‘ચીતો આવું ? તમે સૌએ અને ધરમયા બકારો દીધો છે મૂંઝા ખુમાણની પાકી ના છે !’

‘માલા, પગે એના કાંટા વગાડ્ય કે તારે ખાટલે પડ્યા રહેલું પડે. ને પછી ધરમાં તુ આવીશ ત્યારે તને હું મારા હેથની વાત કરીશ.’

માલો કેવા કાંટા વગાડે છે ! આવળના પાલેરમાં તે પોતે આખો ને આખો પડે છે તે આખો ને આખો વાંધાઈ જાય છે !

ડોળાએ ધાવી ખુમાણની ડેલીએ તેને લાવ્યા, ત્યારે મૂંઝા ખુમાણે તેને પ્રશ્ન પૂછ્યો - ‘હે માલા, આવા કાંટા કેમ કરીને વગાડ્યા ?’

‘ઢોર લાંબો, તે તેને વાળવા જતા’ મણુ કાઢા તો એવા ડીસમાં જોડા બિતરી બધા છે કે તે નાકળતા પણ નથી. તેથી માલાના પગ સોજાય છે, ત્યારે નાયકદે માલાની ખખર કાઢવા આવે છે ‘માલા આવું તે કરાતું હશે ?’

‘તમે આણુ દીધી તારે બીજું કશય પણ શું ? તમે આ આખું, માગી હોત, તો તેમ કાઢી આવત !’

હવે બને વચ્ચે પ્રીત બધાય છે આગ ખોળિયા બે છે, જીવડો એક.

પછી દળવે દળવે તેને રૂઝ આવે છે. પણ ત્યારે ફરી હાથમ ખટપટ કરે છે અને ખુમાણ તેને હમણાં તો ખેતર પર તમ સાચવવા

મોકલે છે પણ ત્યારે નાયકદે માથાને મળવા ખેતર પર જાય છે.

પગ દવે હોયી બાજગિયાને નાયકદે અને માથાની પ્રીતની જણ પેલો હજમ કરે છે. તત્ત જ હોયી બાજગિયા ખાંડ મોકલે છે પણ ત્યારે તો નાયકદે અને માલો વેડરે સાવરકુંડલાથી ભાગી છૂટે છે, મૂંધા ખુમાણના ઘેરા પર ત્યારે નાયકદેનો બાપ તેમની પાછળ તેના માથાસોને લઈને ચડ્યો હતી બાજગિયાને મૂંધા ખુમાણે સંદેશો કહાવ્યો. તે જણ આવી ગયો.

તેઓ ભાણુબૂલશીના પાદર પર ઘર્ષને નીકળ્યા ત્યારે નાયકદેએ માથાને કહ્યું - 'માગ મામાને ત્યાં જઈએ ત્યાં રહીશું !' તેઓ નાયકદેના મામા ભાણુ જોડવાને ત્યાં ગયાં, પણ તે બનેલીથી અને હાથી બાજગિયાથી ભડકીને તેમને સંધરતો નથી.

પછી તેઓ દીવ તરફ જવા નીકળે છે, પણ ગતામાં તેઓને મૂંધા ખુમાણ અને હાથી બાજગિયાનો બેરો ઘર્ષ જાય છે અને ઝપાઝપીમાં નાયકદે અને માલો દણાય છે.

કાહુરા :

માલો ભાલીને કહે છે :

ઉજળ ચોખા કમોદિયા, ભાલી, જમતા તારે હાથ;

હવે જવારાની ભર, ભાલી, મું ભાવે નહીં ! ૧

ભાલી મેલું દે છે :

જમણુ જવારના માલા, અમને મળે,

(પણ) સાવરકુંડલેથી સગા, તુને નિત્ય જમાડે નાય'દે ! ૨

માલો ભાલીને વિનવે છે :

ભાલી, મેલું ના મારીએ, મેલું માનવી જાય,

(પણ) જો મે'ર કરે હજરતશા, મેળો નાયકદેનો થાય ! ૩

માલો હજરતશાને આરાધે છે :

કાળા મોઢે કાઢિયો, આબ્યો દીવનો રાય,
હવે હજસ્તાશા પીર, મૂંધાની નાયકદે મળે ! ૪
એ કાળા મોઢે કાઢિયો, પાવડીએ પગ દેતા,
પણ વેંડરો વલવલતા, પાધરથી પાછો વળે ! ૫
માલા મોઢું આબ્ય, વાન તારો નેં વેડરા,
તું આપે ઝંપી વાબ્ય, તુંને થોરીડા ધૂકે નેં ! ૬

તેના પોતાના શ્યામ રંગ પર ચિતન કરે છે :

ધરતીમાંથી ધૂધવે, જેના માથે મણુ (મણિ) મુકાય,
જેની ફૂકે ફાટી પડે, ઈ કાળો નાગ ડે'વાય ! ૭
સારો ફુલસરી ચરે, મોરે ચંપા ડાબ્ય,
રેડામો (હરણ) રણિયામણો, કાળો મૃગ ડે'વાય ! ૮

પછી ખતે વચ્ચે પ્રીત થાય છે ત્યારે નાયકદેના મનમાં બાવ
શા છે ?

ડાખર ભરિયેલ ચૂરમાં, માંઈ ભરેલ ઘરાતુ થી,
પણ ઝાડવે ઝાડવે હું ભમી, મારો નરજુ આયમિયો હી ૯
ભણિયા નાખને ભળ, મું નાયકદેના નામની,
પણ સે આબ્યા સેવાળ, મચ્છ ના આબ્યો માલ દે ! ૧૦

વચ્ચેના પ્રસંગના દોહરાઓ મળ્યા નથી, છેલ્લા પ્રસંગના
દોહરા અત્ર છે.

અપાદા તલ ભિગિયા, લીલી સાહલીએ,
હાલો માલાને મળીએ, એ લીઓ લાગતીએ ! ૧૧

માલા, મેં તને જોળખ્યો, ઝાઝી જવાનીમાં ય,
અંપો, ડાલરિયો, કેવડો, ફાયો ફૂલવાડી માંય । ૧૨

છેલ્લો પ્રસંગ .

કાંટો જે કાળા તુંને, દુઃખે દીવના ધણી,
ધની વેણુ વેનડરા, ઝુને આવે માલરા ! ૧૩
અણસારે અણહાર, મેં તને કાંટાના કીધા'તા;
પણ તેં અપટ નાખી ઝૂડ, વિગત ના રાખી વેંડરા ! ૧૪

આલો દિત્તર આપે છે :

અણસારે અણહાર, તેં કાંટાના કીધા હતા,
પણ નાયકદે તોળા નામ, કે'તો હુંલુલધને હુંલાવીએ ! ૧૫

[આમ આ કથાના મળેલ ૫૬૧ દોહરા અગ્ર આપ્યા છે.]

卐

ભવાઈનો વેશ

[ભવાઈ એ ગુજરાતનું લોકનાટ્ય છે. ઝોઝાગાં ઝોઝાં સાધને, રંગમંચ વિના, પ્રેક્ષકો સાથે તાદાત્મ્ય સાધીને, પ્રેક્ષક સમૂહની વચ્ચે વર્તુલાકારે જગ્યા આંતરી તેમાં સંગીત-નૃત્ય અને સંવાદ વડે વણાયેલા જાતજાતના પ્રસંગો ભજવવાની ક્રિયાને ‘ભવાઈ’ તરીકે ગુજરાતમાં ઝોળખવામાં આવે છે. આ વિવિધ પ્રસંગો એકબીજાથી ભિન્ન હોય છે અને એક રાત્રિ દરમ્યાન બેત્રણથી માંડીને પાંચસાત જેટલા, કે એથીય વધારે પ્રસંગો ભજવી શકાય છે. આવા પ્રત્યેક પ્રસંગને ‘વેષ’ અથવા ‘સ્વામિ’ના નામે ઝોળખવામાં આવે છે.

આ સ્વામિના એક સિવસિલાખંધ પ્રયોગને ભવાઈ કહેવામાં આવે છે. ભવાઈ મુખ્યત્વે દેવીની ઉપાસનાના એક બાગ તરીકે ભજવાય છે. જોકે દેવીપૂજા ઉપરાંત અન્ય ધાર્મિક અને સામાજિક ટાણાંઓ વખતે પણ ભવાઈ ભજવાય છે. ખરી, છતાં થલુખડું તેના સમાવેશ ભવાની-પૂજનની વિધિમાં આવે છે, તેથી જ સામાન્ય રીતે નવરાત્રીના દિવસો દરમ્યાન ભવૈયાઓ અવશ્ય ભવાઈ રમે છે.

ભવાઈ શહેરમાં પણ ભજવાય છે અને ગામડાંઓમાં પણ ભજવાય છે. જોકે હાલ શહેરોમાંથી ભવાઈની ભજવણી ઓછી થતી જાય છે અને તેના સ્વરૂપનું સુરેખપણે પણ ખરાબર જળવાતું નથી, પરંતુ ગામડાંઓમાં અને ખાસ કરીને ઉત્તર ગુજરાતનાં ગામડાંઓમાં ભવાઈની જીવંતતા સારા પ્રમાણમાં જળવાઈ રહી છે. સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ એવા સિનેમા-નાટકના આ જમાનામાં શહેરોથી દૂર ગામડાંઓમાં વસતી ગ્રામજનતાની મનોરંજન માટેની માત્ર કેટલી અસરકારક રીતે ભવાઈ પૂરી પાડે છે તે ભવાઈનો એકાદ પ્રયોગ જોવાથી જ સમજી શકાય તેમ છે.

ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં જુદાં જુદાં રચણે જુદે જુદે પ્રસંગે ભવાઈના પ્રયોગો કરે છે.

એમાં 'મણપતિ' અને 'કાળકા', 'ચંકર પાર્વતી' અને 'રામ-લક્ષ્મણ', 'વાહિયો' અને 'પાદાણુ', 'દેડ' અને 'કાળો', 'બંદા મૂલણ' અને 'હેલખટાહિ', 'રામદેવ' અને 'વિકા સિસોદિયો' એવા અનેક જાતના વેપો ભજવાય છે. એ ભજવણીમાં પૌરાણિક પ્રસંગો વણી લેવાય અને ધાર્મિક વેપો પણ ગૂંથાય; સામાજિક વેપો ભજવી સમાજનાં દુષણો ઉપર સખ્ત પ્રહારો પણ કરવામાં આવે. જુદી જુદી માંતિઓનાં લક્ષણો પણ એમાં દર્શાવાય અને સિદ્ધરાજ કે રાંખેંગાર જેવા ઐતિહાસિક પાત્રોના પ્રસંગો પણ વર્ણવાય. પ્રત્યેક વેપ કાર્ષિક વિક્ષિપ્ત પ્રસંગ કે પાત્રનું નિરૂપણ કરતો હોય છે.

વેપની ભજવણી ઘણી જ સાદાઈથી થાય છે. જાતે જાંમડીને લઈ જઈ શકે તેટલો જ સામાન ભવિયાઓ સાથે રાખે છે. એમાં એમની ભજવણીની સર્વ સમગ્રી સમાઈ જાય છે. વેપમૂલા, રંગમૂલા પણ તેઓ બહુ જ ઓછાં સાધનોથી, છતાં અસરકારક અને તેથી રીતે કરે છે. પ્રકાશયોજના પણ મોટે ભાગે મરાલો વડે જ કરવામાં આવે છે. ઘણાં જ ઓછાં અને સાદાં સાધનોમાંથી પણ અદ્ભુત રંગસીધા ભવિયાઓ સજે છે આજે પણ આમજનતા ભવાઈના આ વેપોને કીલટબેર જુએ છે અને આવકારે છે.

ભવાઈનું સાહિત્ય ધણે ભાગે અપ્રગટ છે. કારણ, પર્ણખરું ભવાઈના વેપો ભજવનારાઓને ગુપ્તપાઠ હોય છે અને એ રીતે મૌખિક પરંપરા જ ચાલતી આવી છે. ભવાઈસંગ્રહો ઇપાયા છે ખરા, પણ તે જૂજ સંખ્યામાં અને કેટલાક તો માત્ર ભજવનારી મંડળીના ઉપયોગ માટે જ ઇપાયા છે. થોડી દસ્તાવેજી ભવાઈ અંગ્રેની મળેલી છે, બાકી મોટે ભાગે ભવાઈસાહિત્ય કંઈક જ નથી. આમ, ઘણાં વેપો દુર્લભ પ્રગટ થયા નથી. એવા અપ્રગટ વેપોમાંથી એક વેપ અહીં નમૂના તરીકે આપ્યો છે. એ વેપ છે 'જસમા ઓડણુ'નો.

એ વેષને જોવો જોયો છે અને સાંભળ્યો છે તેવો જ અહીં ઉતાર્યો છે. એની લજ્જવણી અંગે થોડીક માહિતી આપવી જરૂરી લાગે છે :

ખીજી લજ્જવાતા વેષોની જેમ આ વેષમાં પણ શરૂઆત સંગીતથી થાય છે. ગવૈયા અને જળવૈયા ભૂગળી, દોલ ઇત્યાદિ વાજિત્રો વગાડે છે અને સાથે ગાય છે પણ ખરા. તે બાદ વેષ શરૂ થતા પહેલાં ‘આવણું’ ગવાય છે ‘આવણું’ એટલે જે પાત્રનો આચર (લજ્જવવા માટેની આતરેલી જગ્યા)માં પ્રવેશ થવાનો હોય અગર વેષનું મુખ્ય પાત્ર હોય તેનો વેષ શરૂ થનાં જ ગીત દ્વારા પરિચય કગવવો તે. આવણું ગવાયા બાદ પાત્રોનો આચરમાં પ્રવેશ થાય અને વેષ લજ્જવાય.

પડદા અગર અન્ય ધણી સાધનોનો ઉપયોગ આ લજ્જવણીમાં ન થતો હોવાથી ઘણી બાબત સ્પષ્ટ વડે, ગીત વડે અને અભિનયમાં જ સૂચિત રાખવામાં આવે છે—તેમ છતાં પાત્રો જીવંત બને છે, પ્રસંગો વેગનતા બને ॥ અને એકંદરે વેષની લજ્જવણીની સરસ જમાવટ થાય છે એ અંગે વધુ સખવા કરતાં અત્રે આપેલો વેષ જ દૃષ્ટ તરીકે બસ થઈ પડશે એવી આશા છે જોકે ॥ ગીત, નૃત્ય, સવાદ, પ્રકાશ-આયોજન, સ્વાગ સખવટ વડે જીવંત બનતા લજ્જવાતા વેષનું આ તો માત્ર લેખિત આગમુ જ છે એ એની મર્યાદા નોંધ્યા વિના આવે તેમ નથી.

—સુધા દેસાઈ]

૯૧૦. જસમા ઓડણનો વેશ

સંગ્રહ : મુધાગદેન ૨. રેસાઈ

[વેશની રજૂઆત થતા પહેલાં વાજિંતકારો વાજિતો વગાડે છે અને તે પછી માયકો મોઢે સાદે નીચેનું આવણ ગાય છે.]

હુંદાળો હુઃખભંજણો, સદાય બાળે વેશ
અવસર પેલો સમરિયે, ગવરીપુત્ર ગણેશ છ
આવે રે આવે રહિયાળા રે વેશ
જસમાને માથે ટોપલી રે
આવે રે આવે કામણુગારા વેશ
ઓડણને હાથે ટોપલી રે.

[આવણ મવાયા પછી નાચક આચરમાં આવી એક પછી એક નીચેનાં કવિતો બોલે છે.]

આચર છાં બાતર ભક્તી, જોત તણી અગમગ
ધણા શુણીજન રમી ગયા, તેના પગની રજ
ભવાઈ કરીએ ભક્તિથી, અંબા મોટી ઈશ
ઓહુ અહકું બોલીએ, તો રજે ધરો તમે રીસ
ભાટ ચારણ કવિજન ભલા, દુરમત સહુની હરી
વરણ અઢારે એકઠી કરી, ભવાઈ ચાલતી કરી.
જેનો જેવો સંગ, રંગ તેને તે જસે
જેને જેવો સંગ, રંગ ગ્રીત તેને ઘર પેસે
જેનો જેવો સંગ રંગ, કૃત્ય તેનાં તો કહાવે
જેને જેવો સંગ, ભક્ષ ભોજન તે ભાવે
રૂઠે સંગે રૂઠો રમે, અધર્મ સમ અવગુણ ગમે
કવી ગદ કહે મુણ કાકરો, ભાગ્યશાળી વિદ્યા ભણે.

જેને માથે વેર નિદ્રા તેને નહિ આવે,
 જેને માથે વેર તેને લોજન નહિ લાવે
 જેને માથે વેર તેને કંઈ ધાગ ન સૂઝે
 જેને માથે વેર ખુદિ એકે નવ ખૂઝે
 વિશ્વાસ નહિ વેરી તણો, સતવાદી હોય ને સત
 કવિ ગદ કહે સો એક વસા, કૂડું કરે કંઈ કમં.

જટા વધે વડવૃક્ષ પનંગ નિજ ખાળે ઠાયા
 જળચર જળમાં નહાય, ધ્યાન ધરવા ખગ ધાયા
 ગાડર મુંડાવે શીશ, અજા મુખ દાડું રાખે
 ગરધવ લોટે રાખ, શુક મુખ રામ જ લાખે
 મોર તજે છે માનુની, શ્યામ સકળનું ખાય છે
 કવિ ગદ કહે સાચા વિના, કૃષ્ણ સ્વરગમાં જાય છે ?

ગયુ સાંપડે ધન, ગયો પુત્ર પણુ આવે,
 ગયો વિદેશે જન, કુશળ કોઈ દિન ધર આવે
 ગઈ આવે વિદ્યા, ને નિત્ય પઢે ને ગોખે
 ગયાં વળે છે વેર ને પ્રીત કરીને ચોખે
 ગયુ ન આવે જોળનું, ગયો અવસર ને કાળનો
 કવિ ગદ કહે ઉપાય નહિ, ગયો ગુણ લક્ષણ લાજનો.

ઇન્દ્રે અહંત્યા નાર, લોખવી ભારે ભૂપે
 શિવ સરખા સમરથ મોહ્યા લીલડી રૂપે
 પારાસુર પરિપુરણ, મછગંધા શું માણી
 ચંદ સરખા ચતુર, અજ્ઞાને ગોરાણી ન લાલ્લી

રાજા રાવણ હરિહર, પ્રેમદા દેખી સહિષ્ણુ પડ્યા
કવિ ગદ કહે સુણ ઠાકરો, નારીએ નર સહુ કેા ગળ્યા.

માન સરોવર તીર, નીર માહે અમૃત ભરિયાં
ન મળે તેમાં લીલુ, પાળ સ્ફટિકથી કરિયાં
ત્યહાં દિનને રાત, જલતી ઝગમગ જ્યોતિ
સખે ઉજ્જવલ અગ, મેહ વરસે ત્યાં મેતી
ત્યાં નાહે નિત દેવ, સેવ કરે હરિહરની
મોલી કથન વણુ, જાણે શોભા ધર્મરની
કંપદ્ભુમના વૃક્ષ, સાક્ષાત મુરપતની વાડી
ફળે અમરફળ ત્યાંય, જ્યહાં રતનની ખાડી
વરસા શરદ વસત રત, સધળી સાથે આવે
પરવાળા વરસે ઘણા, લહેકે કરતૂરી ભાવે
ત્યાં વસે તે હસ, અંસ દેવ વખાણવા,
કવિ ગદ કહે સુણ ઠાકરો, અક અઠારે જાણવા.

ઠાણેઃ ઠાણેઃ દૂખળો, હાંડ લાંડ ભરવાડ
એતાં દેવ રક્ષા કરો, બટુક ભૈરવ સાર
જેશી ફેશી ફાતડો બ્યંડળને વળી નાર
એતા દેવ રક્ષ્યા કરો, દિવસે દસ દસ વાર

પાપે પાપીની જુદા પાપ હરિદ્ર અતિ આણે
પાપે મિત્ર કુમિત્ર, પાપ જગત જ જાણે
પાપે કૂડ કલંક, પાપે પુન્ય પળાયે
પાપે વટલે વંશ, પાપે સહુ અવગુણ ગાયે

પાપી ધર્મ ધારે નહિ, પાપી ન લોગવે લોગને
કવિ ગદ કહે પાપી લોગવે, રક્તપિત્તાદિક રોગને.

અંબા અંબા જે જપે, સદા સુખિયો હોય,
દુઃખ ભંજે દારિદ્ર હથે, વેરી ન ગંજે કોય
અંબા બહુચર ભેનડી, આરાસુરમાં વાસ
ભવાઈ લાવે સાંભળે, અંબા પૂરે આશ.

ઘણા શુણીજન રમી વળ્યા, વિદ્યાએ ભરપૂર
સભા વચ્ચે શરમાશે તો ઘણાક ભળશે ધૂળ
પખાણુ ઊભાં પ્રેમશું, ભૂગળિયા બે ભેડ,
તાલગર ટોળે મળ્યો, રવાણ મન મોડ.

આખો દિવસ અળગો રહે, નહિ કો-શું ભળે
ભવાઈ સાંભળી નિદા કરે, અંબા નિશ્ચે આખો ગળે.
કહેતાં વાર લાગે ઘણી ધ્યાન અભાનું ધરે
ભોગ માયા જશ આપશે, રંગલો રમતો કરે.

[રંગલો આવરમાં ગોળ ગોળ આવર્તનો હેતો આવે છે અને નાયક
તથા રંગલા વચ્ચે સંવાદ આવે છે.]

રંગલો : અરે ભાઈ નાયક !

નાયક : હે રંગલા !

રંગલો : આ વેશ કેના કહીએ ?

નાયક : આ વેશ ઝોડના કહીએ...જસમા ઝોડજના કહીએ...સગી
જસમાના કહીએ.

રંગલો : હે ભાઈ નાયક, તમે ખીનું તો ધણું કશું પળુ હવે આ વેશ
વિશે કંઈ કહો.

નાયક : જો રંગલા, સતી જસમા પુગવ જનમમાં એક અપ્સરા હતી.
રંગલો : હેં, અપ્સરા ?

નાયક : હા, અને એક ઋષિનું તપ ચળાવવાના દોષથી તે મનખગ્નતમાં
જનમી.

રંગલો : એ વાત વિસ્તારીને કહો.

નાયક : હે રંગલા, એ વાત તું સંકળવાને બદલે નજરે જો.

[અને જમીન પર એક તરફ બેસે છે. દરમ્યાન એક સ્ત્રી ઝડપી
નૃત્ય કરતી ચાચરમાં આવે છે. તેના નૃત્ય સાથે વાલ્મીકિના વાલ્મીકિના વચાટે
છે તથા ગાયકો નીચેનું શીત ગાય છે.]

ઓ અલક મલકની અલબેલી
અચકો મચકો કારેલી (૨)

[નૃત્ય પૂરું થયા પછી નૃત્ય કરનાર ચાચરમાંથી બહાર ભય છે.
એક ઋષિ આવે છે અને પદાસન વાળાને ચાચરની વચ્ચે ધ્યાન ધરીને
બેસે છે. આખો મીચેલી છે. તે દરમ્યાન એક રાત્ર પ્રવેશે છે. ઋષિ આંખ
ખાંચે છે. રાત્ર અને ઋષિ વચ્ચે નીચે મુજબ સંવાદ થાય છે.]

રાત્ર : હે ઋષિગજ, નમે શ્રી માટે આવું તપ આદર્યું છે! એ તપ
બંધ કરો, આશ્રમ છોડો અને વિદ્યાધાન કરો.

ઋષિ : અરે રાત્ર, હું તારા ઈન્દ્રાસન માટે તપ નથી કરતો. માટે તું
ગભરાઈશ નહિ.

હું તો મારા પોતાના મોક્ષ માટે તપ કરું છું

રાત્ર : એવાં ખોટાં બહાનાં નહિ ચાલે, મુનિરાજ! આવા તપમાં મારું
ઈન્દ્રાસન તો તમને આપોઆપ મળશે જ. માટે ત્યાં તપ છોડી દો.

ઋષિ : નહિ રાત્ર, હું એ તપ છોડનાર નથી અને તું મને વધારે
વાર વાનગીન કરાવીશ નહિ.

[ઋષિ ફરીથી આંખ ખીચી ધ્યાનસ્થ થાય છે. રાત્ર રંગલાને
બોલાવે છે.]

ગગન : હે રગસો !

રગસો : હે રાજ !

ગગન : જાઓ, આપણા દરવારની અપ્સરાઓને બોલાવી લાવો.

રગસો : તે આવા વગડામાં નાચવાન થશે ?

ગગન : ગંગા, ઝાઝી મગજમારી કર્યા વિના તુ ઝટ તેઓને બોલાવી લાવ.

[રગસો જામ છે અને ત્રણ અપ્સરાઓ સાથે પાછા આવે છે. અપ્સરાઓ તાલને નમન કરી બાજુએ જાયી રહે છે.]

ગગન : હે સુદરીઓ, આ ઋષિરાજની તપશ્વર્યા ભંગ કરવાની છે કેઈ પણ હિપાયે તેમનું ધ્યાન ચળાવજો તો આપણા ઇન્દ્રાસનની આગર રહેશે અને તમને ચોગ્ય ઇનામ મળશે.

[આજ્ઞા આપી રાત જામ છે.]

ગગસો : હું પણ તપ કરુ તો આવી પરીઓ મને ચળાવવા આવે, પણ ઇન્દ્ર રાજનો કુલમ નથી એટલે હમણાં તો જટા વધારું, પછી તપ કરીશ.

[રગસો જામ છે.]

[અપ્સરાઓ હાથમા ભજવી કાકી ધરીને ચીત-નૃત્ય શરૂ કરે છે]

તમે ચાલો મારી સૈયરો

જળ સરવાને જઈએ

જળ સરવાને જઈએ

રૂડા ઘડુલા હાથ લઈએ....મારી સૈયરો.

[ચોટી વાર નૃત્ય ચાલ્યા પછી ઋષિ આજ બોલે છે અને એકાદસે પ્રખરાઓ સાથે જોઈ રહે છે. પછી સ્વચત બોલે છે.]

ઋષિ : અવ ये लोग को देखकर हम प्रमत्न हो गये. (प्रकाश) अग अन्ते अन्ते राग और नाच होने दो ।

[અપ્સરાઓ ચાલ છે અને નાચે છે.]

અપ્સરા : ૧ મારા જટાળા જોગી આવો રે
 તમને ફૂલડિયે વધાવું રે
 મારા ભમરાળા જોગી આવો રે
 તમને ચંદનીએ છટાવું રે
 મારા ધાબળિયાળા આવો રે
 મારા કામળિયાળા આવો રે
 તમને ભાવતાં ભોજન લાવું રે
 મારા જટાળા જોગી
 ભમરાળા જોગી
 આવો રે....

ઋષિ : અવ ધૂમરા મીત ગાઓ । હમ તુમારે ગીતમે પરસન હ ।

અપ્સરા : ૨ અલખેલા ઋષિરાજ !
 રમવા જમવા આવિયા રે
 જટાળા જોગીરાજ !
 અમારે મન ભાવિયા રે
 આ કમંડલુ મુનિરાજ !
 ક્યાં થકુ તમે ભાવિયા રે
 અલખેલા ઋષિરાજ !
 મારા જટાળા જોગીરાજ !
 રમવા જમવા આવિયા રે.

[નાય કરી તણે અપ્સરાએ એક બાજુ પર લેશી રહે છે. ઋષિ
 જહીને દોઢના મોં આગળ મચાવે ધરી તેમને ધ્યાનથી જુએ છે. પદેથી
 અપ્સરાને પ્રમ કરે છે.]

ઋષિ : તેરા નામ કયા ?

અપ્સરા ૧ : હીરાપરી

ઋષિ : ના, ના. (બીજાને) તેરા નામ કયા ?

અપ્સરા ૨ : લીલમપરી.

ઋષિ : હંદુ ! (ત્રીજાને) તેરા ?

અપ્સરા ૩ : કામકુંડલા.

ઋષિ : તૈરેકુ ભોગ દેના પડેગા !

અપ્સરા ૧ : હમ સબ આપકી સેવા વજાવેંગે મૈં ગીત ગાઝગી, યે.
લીલમપરી ટોલ વજાવેગી, મહારાજ !

અપ્સરા ૨ : ઔર કામકુંડલા નાચેગી.

ઋષિ : નહીં નહીં, યે કામકુંડલા રહેગી ઔર તમેરા હમકુ કામ નહીં !

[ગાય છે અને નાચે છે.]

કામકુંડલા :

તમે આ શું બોલો છો

મહારાજ !

તપસી શું લપસી પડો છો ?

તમને આવું શોભે છે

મુનિરાજ !

તપસી શું લપસી પડો છો ?

તમારી જટાના સમ

કામકુન્ડના • હા, હા, ધીમે ધીમે મહાગજ, જમ હવે આગળ કોધ ન
કરજો. અને નુ ઈન્ડ દરવારની અખગ પણ કદું છુ કે તમે
ઝપિ થઈને મારી ઉપર ખુશ થયા છો તો તમે ન નાના કાળા
ફૂંડા પતિ મનજો

[સર્વ જય છે—વાનિત્રી વાગે]

[એ દગ્ગ બદલાય છે, એટલે કે નાયક અને રંગરો આવરમા પ્રવેશે છે]
રંગરો. ઓહો બાઈ નાયકો, આ તો જારે થઈ પેલા ઝપિ માંગળે
શાપ દીધો ને પેલી રૂપાળી પરીએ વળી સામે શાપ દીધો હવે
શુ થશે ?

નાયક. અરે રંગલા, હવે જ ખરી જોવાની મજા છે એ મુનિરાજ
અને અધેસરા બન્નેએ પૃથ્વી પર જનમ લીધો તે કઈ રીતે તે
હવે જો

[બન્ને એક તરફ વળ્યા રહે છે]

[એક ઓડ યુગલ (પતિપત્ની) આવરમા પ્રવેશે છે બન્ને વચ્ચે રમૂલ
સવાઈ આવે છે]

ઓડથુ : ધરમા ઠાનું ચાલે ?

ઓડ • મારુ.

ઓડથુ (પતિને માગતાં માગતાં) તમારુ ? તમારુ ?

ઓડ (જાણે પોતે જ પત્નીને માગતો હોય તેમ) કેવી મારી ! કેવી
મારી !

[કોઈ વાર શેશીને]

એલી, આપણી મનોને કેમ છાણ લેવા ને ઢોર ચારવા મોકલી ?
ઓડણ • એ મનો તો મારી શોકચની, મારે શુ ? હુ તો એની ઓરમાન
મા. હુ તો રંગે રમવા પહેલાંઓહવા આવી છુ ખરુ કહી
દઉં છુ હા

ઓડ • ના, ના, એમ ના હોય, એને સાદ દે.

ઓડણ : જસમા હો... જસમા ?.....તો નથી સંભળતી તમારી ગી, મેલો ને પૈડ ઝોની.

ઓડ : ગી...જસમા...હો...

જસમા : આવી કાકા [જસમા પ્રવેશે છે.] આ મારી માસી મને બહુ મારે છે હો, કાકા.

ઓડ : હા બેટા, મનેય બહુ મારે છે...અરે જુઓ...હું એને મારીશ હો !

જસમા : ઓ મારા કાકા, કાકા !

ઓડણ : ઓ મારા કાકા, કાકા.

ઓડ : ના કેવાય એવું, જૂડી એનો કાકો ને એનો બાપો, તારો નહિ.

[જસમા નય છે.]

ઓડ : જો હવે ગીને ન મોકલીશ બહાર તુ જજો મધેડા ચારવા. એને કેટલા વગસ થયા ?

ઓડણ : સત્તર વરસ...મુનિયો વીસ વસનો જોઈએ.

ઓડ : બે દસ દસ વગસના ના ચાલે ?

ઓડણ : આ ગધાડા સાથે રહી ગીને તમારીય અક્કય ઝોમના જેવી થઈ ગઈ છે. આ સક્ષળ સક્ષાતે પૂછો કે બે મુનિયા ચાલે ?

ઓડ : જુઓ, જુઓ બાપલા લે, હવે હું મુનિયો બોલાવા જઉં છું. તું મધેડાને અને મગીને સાચવજે

[ઓડ નય છે. ઝોની પત્ની પણ પાછળ નય છે.]

[ઓડ પાછો આવી ચાચરમાં એક ચકર મારે છે. દરમ્યાન બીને ઓડ આવે છે. બંને વચ્ચે વાતચીત થાય છે]

ઓડ ૨ : મારે એક દિકરો છે રૂપાળો રેડ. વાને જીજ્ઞા. જાણે હારિયાની પાખ.

ઓડ ૧ : મારે દીકરી છે, રૂપાળી રેડ છે, ચદરમાનો ડુકડો. ઓડ નકી કરવું ?

ઓડ ૨ : દેખાડ

ઝોડ ૧ : બેટા જસમા, મારો ડગોરો લાવ્ય

[જસમા ડગોરો લાવે છે બીજા ઝોડ તેનું રૂપ જોઈ ખુશ થાય છે—
જસમા પાછી નવજી]

ઝોડ ૨ : દીકરી તો ચંદ્રમાનો દુકડો છે. દવે નક્કી કર.

ઝોડ ૧ : વીસ રૂપિયા ને ઉપર્યા બાર ગધારાં

ઝોડ ૨ : નક્કી, વસતપચમીને દન.

[બંને નવ છે.]

[ઘોડા વારે વાનિગઢાને ઝડપી લવયો વાનિગો વગાડે છે અને બે-
ગણુ માથે માથે]

લાડકડી ચઢી રે કમાડ, મુંદર વરને ન્યાળવા રે
દાદાજી મુજને દેખાડો, ત્યાં મારાં દિલ વસ્થાં રે-૧૦

[તે પછી ઘોડા માણસો વસાલને લઈને પ્રવેશે છે. વરનું મોઢું કપડા
વડે દાઢેલું છે. વાનિગઢારો વાનિગો વગાડે છે. દરમ્યાન બીજા બાગુથી
જસમાનો બાપ તથા બીજા પાંચ જણા પ્રવેશે છે. બંને પક્ષ વચ્ચે ગીત
સંવાદ ચાલે છે. પહેલો સવાલ જસમાનો અપરમા અને બીજા સ્ત્રીઓ
કહે છે.]

ઝોડજી અને ઘોડા { : એવા વેવઈડા વેવઈડા, તે મુનિયો આપયો ?

૨ નો ઝોડ અને જનડીઓ { : એઈ..વેવઈડા, વેવઈડા, આ ઝગકે છે ઈ મુરનિયો.

ઝોડજી વગ { : એ..વેવઈડા, ઈ મુ કમ ઉવાડતો નય ? ઈ કાળો ક ક
પછી બાડો ?

૨ નો ઝોડ વગ { : એઈ વેવઈડા વેવઈડા !

ઈ નય કાળો ને નય બાડો

ઈ તો ક મારો લાલુલાડો

૧ લો ઝોડ : કાંઈ કચર હોય તો કઢી દેજો હા. મારી કન્યા તો રૂપકડી છે.

[ઝોડ ઝડપથી મુરતિમાન્ય મોઢા પરતું કપડું ખસેડી દે છે. મુરતિયો ધણો જ કાળો અને કદરવો છે. ઝોડ-જસમાનો બાપ શુદ્ધસાથી મુરતિયા સાથે જોઈ રહે ■ અને પછી એને મારવા માટે છે, તથા ધક્કા મારી કાઢવાનું કહે છે.]

મુરતિયો : (બીજા ઝોડની સોડમા બરાવા) એ કાકા....મારે કાળી કન્યા સાથે નથી પરણવું—

વેવાણુ : (ચાંદમાં) મદૂમને પરણુશે ઈ તો.

[મુરતિયો લઈને બનૈયા નિરાશ થઈ પાછા જાય છે. પછી જસમા પ્રવેશો છે અને પિતાને પૂછે છે.]

જસમા : કાકા! અહીં જન આવી'તી તે ક્યાં મઈ?

ઝોડ : દૂવામાં.

જસમા :

આશા : ઠરીને આવીયો, એ લઈને કંકુનો હાથ
ધને પાછો વાળીને બોલાવો, મુને પરણાવો ઈની સાથ.

ઝોડણુ : ખેટા તું શું કે' છે ?

જસમા : ઈ આશા ધરીને આવેલાને પાછા કેમ કાઢ્યો ?

ઝોડ : બણેબો, ગણેબો, રૂપાળો કડીને મૂલા રીંછને પકડી લાખ્યા.

જસમા : ઈ તમારે પહેલેથી જોતું હતું. હવે તો ઈ જ મારે ભરથાર.

બોલાવો ઈને પાછો.

ઝોડ : હવે જલ્દી માર્યા છું તે પાછા નહિ આવે.

ઝોડણુ : દીકરી! તું ચંદનો દુકડો ને એ તો અમાવાસ્યાની ગાન એવો

બૂડો દેખાવે હતો! એ તે તને રો' ગમ્યો !

જસમા : મારે મન તો ઈ જ ભરથાર, બીજા મારે ભાઈ ને બાપ.

ઝોડણુ : દીકરીએ હેડો લીધો છે, નહિ માને. સતી છે એ તો.

ઝોડ : એલા વેવઈડા...પાછો આવ્ય, તારું મધાકું રહી ગયું.

ઝોડ ૨ : (દૂરથી લહેકો કરીને) એ...ના, તમારી મહેમાનગતિ પહેંચી આપણા !

ઝોડ ૧ : અરે, એમ ના હોય. મારા ગજાના સમ, મુરતિયાને પાછો વાળો.

[જસમાનો બાપ તેમને જોલાવવા નય છે. બહુ આનાકાની પછી ચાચરને છોડી બચેલા ઝોડને પાછા લાવે છે. સાથે એક ઝોડણુ પણ આવે છે.]

ઝોડણુ : અમારી દીકરી તમારા દીકરાને પરણશે.

વેવાણુ : ના, રૂડિયો નહિ પગલું.

ઝોડ ૧ : સમજાવો.

ઝોડ ૨ : પૈડણુ નક્કી કરો.

ઝોડ ૧ : એ દહ, દહ કેપિયા આવેશ.

ઝોડ ૨ : પુંખણું તૈયાર કર.

[ચાચરમાર્ગ પાવો અને બામકો બધાં સાથે ગાય છે. વાનિંગો ભેરથી વાગે છે.]

ગીત ।

આય રે વેવણુ, આય રે વેવણુ
પુંખવા આય રે
લાય રે વેવણુ, લાય રે વેવણુ
તારો દીયરો વે'લો લાય રે.

[જનૈયાંઓ પાછા આનંદપૂર્વક આવે છે. જસમાની માતા વરસાબને પોખે છે.]

[આ પછી નાયક એક નવી વિધિ કરે છે તેને 'ખરડો' કહેવામાં આવે છે. ખરડો એટલે જવાઈ જોવા, સાંભળવા આવેલાઓ પાસેથી પૈસાનો ફાળો ભેગો કરવો. જાવૈયાઓને આ રીતે પૈસા ભેગા કરી પોતાનો નિર્વાહ

ચલાવવાનો હોય છે. તેથી વેશમાંના કોઈ સારા અને આકર્ષક પ્રસંગ તેઓ આ પ્રમાણે ફાળાની માંગણી કરે છે.

અહીં પણ જસમાના લગ્ન થવાનાં હોય છે તે પહેલાં વેશને ત્યાં અટકાવી નાયક માતાજીના નામ પર પૈસા માગે છે. જસમાના લગ્ન ભેવાને અધીરો થયેલો પ્રેક્ષકવર્ગ જલદી પૈસા આપે છે.

નાયક તથા રંગસૌ પૈસા ભેગા કરી લે છે. પ્રેક્ષકોની ફરિયાદવિહીન વખાણ કરે છે, સહુને નમસ્કાર કરે છે. આશીર્વાદ આપે છે—અબામાતાને (જ્યોતના પ્રતીકને) નીચા બળી પ્રણામ કરે છે અને તે પછી વેશ પાછો આહુ કરવા માટે ભૂગળિયાને સૂચન આપે છે.

ભૂગળો પાછી ભેસથી દૂકાય છે. રૂડિયા અને જસમાના હસ્તમેળાપ થાય છે અને જનૈયા, અન્ય પાત્રો તથા આપકો વાજિતો સાથે ભેસપૂર્વક ગાય છે] :—

પહેલા પહેલા મંગળ વરતાવો રે
મારી જસમાના લગન લેવાય
બીજા બીજા મંગળ વરતાવો રે
મારો પરણે રૂડિયો રાય
ત્રીજા ત્રીજા મંગળ વરતાવો રે
માડીને હૈયે હરખ ન માય
ચોથા ચોથા મંગળ વરતાવો રે
જસમા પરણીને સાસરિયે જાય.

[સર્વ જાય છે]

[થોડી વારે જસમા અને તેનો પતિ રૂડિયો પાછાં ચાચરમા પ્રવેશે છે]

જસમા : (ગાય)

મારા રૂડિયાને પેસણું ફૂલડાંને હાર
કેવો ચોલો મારો રૂડિયો.

[બંને દાય પાછીને નાચે]

સાહ્યળા સલૂણા નાની નણ્ણલના વીરા
અરે ગળે મને આછા આછા ઘાટ ઘડાવે
નાનીશી નથડી ઘડાવે
માંહી ઝીણા ઝીણા હીરલા જડાવે
મારા સાહ્યળા! ઝીણા ઝીણા હીરલા જડાવે.

સંવાદ .

જસમા : સ્વામિનાથ, તમને ઘર બનાવતા આવડે છે ?

રૂડિયો : ના, બાપ જન્મારે મને નથી આવડતું

[એક માણસ પ્રવેશ કરે છે.]

આવનાર : કોઈ મને રસ્તો દેખાડશો ?

જસમા : તમે કુણું છો ?

આવનાર : હું સિદ્ધરાજ જમસિદ્ધનો દસ્તૂરી બારોટ છું રસ્તો ભૂંધે
છું. તમે કોણ છો ? આ કોણ છે ?

રૂડિયો : તારો બા છું.

બારોટ : કેમ રે વાદર ! મને તેમ જાણે છે !

જસમા : ખજરદાર માગ ધણીને વાદર કહ્યો તો. રસ્તો જૂનીને બાથોડિયા
તો મારો છે ને મિત્રજ આખા મલકનો દરો છે !

બારોટ : સુન્દરી! આ વનચર સાથે રહીને તમે પણ દરોર ઘઈ ગયાં છો.
‘ખરું’ કહ્યું છે કે રતન વીટીએ શોભે ને સુન્દરી રાજદગ્ગારે.

જસમા : આજ તો જોલ્યા તે જોલ્યા. ફરી જોલશો તો હવના નહીં
રહો. એક સનીની સામે જિલા રહી ફાવે તેવું જોલતાં લાગતા
નથી? જાઓ, પેલો રસ્તો સીધો જાય છે તે પકડો ને તમારું મો
શાળું કરો.

બારોટ : માદ રાખજો, આજ તો આટલું અપમાન કરો છો પણ મારા
રાગના દરગાઝમાં જઈ આનું વેર લઈ ત્યારે હું ખરો બારોટ.

જસમા : અરે જા જા, જે સાચું છે તેનો કાઈ વાકા વાળ, કરી શકે તેમ નથી.

[બારોટ જાય છે. પાછળ જસમા અને રૂડિયા પણ જાય છે.]

[ખાલી પડેલી આચરમાં રાત્રી પ્રવેશે છે. તેના પ્રવેશ સાથે વાજિંત-કારો વાજિંગો વગાડે છે. રાત્રી દુહા ગાણે છે.]

રાત્રી : રાત્રી ઝડપે ભેઠકે સમકા મુજરા લેત

જેસી છનકી ચાકરી વૈસા ઉનકુ દેત.

રણુનો થંભ જ રોપિયો, રણુવિયે રણુધીર

પત ન ચૂકે પોતા તણી, જેને નયણે ન રહે નીર.

આશા પાસાં ને વિમળ જળ, ઠગ ઠાકોર ને હલાલ

એતાં નહિ આપણાં, અસ્તી સરખ સોનાર.

નામ રહંતાં ઠાકરાં નાણાં નહિ રહંત

કીરતિ કેરાં કોટડાં, પાક્યાં નહિ પડંત.

[નામકોમાંથી એક ગ્રોટથી આચરની બહાર રહી ગાણે છે.]

ખાજુધી : બારોટ-કવિ આવે છે મહારાજ !

રાત્રી : મારો ફરિયાર કવિ માટે ખુશો છે. (બારોટ પ્રવેશે છે.) આવો

બારોટ ! ૭ મહિના ફરી આવ્યા તેમાં નવું શું બોધું !

બારોટ : એક પદ્યણી સી ભેઈ.

કેશ સોઢે વાથસ રંગી, વેણુ વસૂકી નાગ

માગ સમારી મોહિની, ત્રિવેણી ત્રિભાગ

મસ અણિયાળી અમી ભરી, કાજળ અજિત આંખ

ભમરાળી ભામિની તણી પાંચણુ ભમરા પાંખ

કોટ કપોત જેવી કહેત, અવણુ છીપ આકાર

કપોલ કમળથી કારમાં નાસિકા તલની ધાર

રાજા : જસમા તને શીરો ને શેવ
આવા રોટલા ન ખાવા દે.

જસમા : શીરો ને શેવ રાણીને સોહાય
અમને ભલા છે રોટલા દે.

રાજા : જો જસમા તારે મેડી ને મોલ
ના રે ભેઈએ આવાં છાપરાં રે.

જસમા : જોવાં મેડી મોલ રાણીને સોહાય
અમને ભલાં આ છાપરાં રે.

રાજા : અરે જસમા તારે અત્તર કુલેલ
આવા તે વેશ નવ સોહિયે રે.

જસમા : જોવાં અત્તર કુલેલ રાણીને સોહાય
અમને શોભે આવા વેશ રે.

રાજા : જસમા તારો પતિ બતાવ્ય
આવો પતિ તને કેમ ગમે રે.

જસમા : જો તો જેવો છે તેવો મારો ભરથાર
બીજો મારે નવ ભેઈએ રે.

રાજા : અરે મૂંઝો તારો સોરઠ દેશ
અમ ઘેર આવજો રે.

જસમા : અરે મૂંઝો તારો પાટણ દેશ
ખાણી વિનાનો ટળવળે રે.

રાજા : હજી પણ માની જા સુંદરી ! હું તને ઇન્દ્ર દરબારનું સુખ આપીશ.

બારોટ : જસમદેવી, માની જાએ ત્યાં માટી-ખારો, આ ટોપસા-ઠોઠાળા
અને ગધેડાની સોજત મૂંઝી રાજદરબારે પધારો. (જસમા ગુસ્સા-

પૂર્વક બારોડ સામે જુએ છે અને મોઢું ફેરવી લે છે. રાજાને બાજુ પર લઈ લઈ) મહારાજા ! એ અલકારોથી માનશે.

રાજા : અરે સાંકળાં ઘડાવું તને સોનાનાં.

જસમા : અરે સાંકળાં ઘડાવો તમારી રાણીઓને
અમે ગરીબ ઝોડની જાત
હોડા મારો મેલજો નકી.

રાજા : અરે દામણી ઘડાવું રતન જડિત.

જસમા : અરે દામણી ઘડાવો તમારી રાણીઓને
અમે ગરીબ ઝોડની જાત
હોડા મારો મેલજો નકી.

રાજા : અરે હીરચીર લાવું ઠસબિયાં.

જસમા : અરે હીરચીર આપો તમારી રાણીઓને
અમે ગરીબ ઝોડની જાત
હોડા મારો મેલજો નકી.

રાજા : આ તો માનતી નથી.

બારોડ : કેમ માનતાં નથી ? આ બધું જ તમને ઝોડ પડે છે ?

જસમા : (ઉશ્કેરાઈથી શ્વસાપૂર્વક)

લાલચ અને શણગાર સાચી મતી મૂકશે
આવા અલંકારો ઉપર તો સાચી સતી ચૂકશે.

રાજા : દરે શું કહે ?

બારોડ : ગ્રેમ દેખાડો.

રાજા :

[ગાય છે.]

માનો માનો રસિલી કહેવું મારું રે
પતિ આવો કેમ ગમે છે ?
શું સરે છે કાજ ?
મેલો એને બાલુ ઉપર
આવો ને મુજ સાથે માનો
અંધકવર્ણી સાડી પેરો
કનક કંકણ હાથ
થાલો મારા મેલમાં
પટરાણી કરું આજ માનો

[જસમા માં મચકોડી મોઢું ફેરવી બેસી રહે છે. ગભ બારોટ તરફ વળીને કહે છે.]

રાજા : નથી માનતી.

બારોટ : (જસમા પાસે જઈ) શું કામ રાજાને સતાવો છો ?

જસમા : તમે વચ્ચે ન પડો. શરમાઓ, બારોટ થઈને એટલું તો જાન રાખો કે—

કેસરી મૂછ ને લોરંગ મણી, શરણાગત ને શૂરા

કરખી ધન ને સતી નાર, પર હાથ પડશે મૂઆં.

રાજા : હવે એને સંજળાવી દેવું જ પડશે.

[ગાય છે.]

આજ તને રાણી કરું રે જસમા

જસમા : (બાઈને)

રાજા હું તો સતી રે થાઉં સ્હેજમાં.

[જસમા ચાલી નય છે અને બાજુમાં બેસી આંસુઓની પાકળ બાઈને બેસી રહે છે.]

રાજા : (ક્રોધાવેશમાં) બેલાવો બધી ઓડણોને.

[બારોડ ચાચરની બાજુમાં ઠબેલી ઓડણોને સાન કરીને બેસાવે છે.]

ઓડ ઓડણો : મે'નનાણું મળશે...પચાર મળશે. ચાલો ચાલો.

બારોડ : જીવવાની આશા હોય તો જસમાને રાજાની રાણી થવા સમજાવો. મે'નનાણું મે'નનાણું કાંઈ નહિ.

ઓડ
ઓડણો } : (જસમાને સંબોધી)

સુણો સુણો જસમા,
રાજાજી તમને મોહ્યા.

[જસમા પ્રવેશ કરતાં કરતાં ગાય છે.]

જસમા :

આવો આવો કંથજી મારા
કરો અને સાથા રે

[બારોડ ચાણુક અને દડાથી ઘીડ મજૂરોને મારે છે. તે જાળને વારે નિશાંધી જસમા ગાય છે.]

જસમા : ના રે મારો રે રાજા, રાંકને
ઓડ તો બિચારા મજૂરી કરે
એમનો શો છે વાંક રે ?
ના રે મારો રે રાજા, રાંકને—

[રાત્ર તલવારથી રૂડિયાને મારી નાખે છે અને બારોડને લઈ બહાર નીકળે છે—ઝોડઝોડી વિલાપ કરે છે અને મરણિયા ગાય છે]

ઝોડ } અરે રંડાપો જસમા નારીને રે
ઝોડી } ઠે સૂનો સોરઠ દેશ.

જસમા : અરે કાંકણ ઉતાર્યા ચૂડલા
મારો બેલીઠો પહોડ્યો રે મસાણુ
પાટણુ યાશે રે પાયમાલ
એક પીરાના રે પ્રતાપથી
એ....મહેલના ઠેકાણે મસીદ રે
એક જસમાના સાપથી
એ....મહેલ ઠેકાણે મસાણુ
સુણજે પાટણના ધણી—

[ધીમા વિવળિત રાગે આરંભી ગઈ જસમા એકાએક ઊભી થાય છે અને જુસ્સાપૂર્વક અભિનય સાથે ગાય છે.]

અરે વારે વારે લઈ' છું
વા'લાનાં વધામણાં
અરે વારે વારે લઈ' છું
વાલીડાનાં દુઃખડાં
ઠેમ રે સિધાવ્યા મોબર
આવુ છું તારી સાથમાં
હો રાજ !
આવું છું તારી સાથમાં—

[પછાડ ગઈ રૂડિયાના રાગ આગળ નિશ્ચેતન થઈને પડે છે—દોડી વારે એક દફાર ગાતો ગાતો પ્રવેશ કરે છે.]

ફકીર : અરે તેરે લીયે મીને લિયા

ફકીરોંકા વેશ

મરે તો અલ્લા બેટી હૈ—

હમ એક સતીકે ગાપસે મકાસે યહાં બાયા હૈ ।

લોકો
નાયક
ઓઃ } : જુલમ ગુજારા હૈ સારી રૈયતકો સતાયા હૈ ।

ફકીર : થો સય તો ઠીક હૈ લેકિન બય ચે દોનુકો હજીવન કરના હૈ
તો સવાપાંચ રૂપિયા હે બાઓ ।

નાયક : સતીના નામ પર કોઈ સવા પાચ રૂપિયા આપો...સકળ સભાને
વિનંતિ છે.

[નાયક યાજી લઈ રબલાના હાથમા આપી તેને ચૈસા લેખા કરવા
મેકલે છે—સવા પાચ રૂપિયા જલદી લેખા થઈ જાય છે—મથે તે નાયકને
આપે છે. નાયક ફકીરના હાથમા આપે છે. ફકીર કાઈક મનમા ગણુગણે છે.
રૂપિયા લઈ જસમા રૂટિયાના સરીર ઉપર મોળ મોળ ફેરવે છે. આખ મીચાને
મેસે છે. મૂપસળી સળખાવી તે પક્ષુ બન્નેનાં સરીર પર ફેરવે છે અને પછી
'જોડો જોડો' કહી બન્નેને હાલીને ભેમાં કરે છે.]

રૂટિયો : (બોલો થઈ એક લીટી બાય છે.)

ધોળકાની વાલીનાં જામફળ મને તો મીઠાં લાગે.—

(જસમાને) એઈ જસમુડી, ભીડ સતાર ધયુ.

તળાવ ખોદવા જવાનું છે.

જસમા : (આખો મોળતો લોકે છે અને દસીને બાય છે.)

એ અમે આઠ્યાં રે અલગેલાશુ

અમને સામુ સંતાપે

નલુદલ રે છે મહેલ્યાં છ

અમે આબ્યા સાસરે
અલબેલા છ.

[બન્ને એકત્રીજના હાથ ઝાલો થોડી વાર નાચે છે વાલિરો વાગે છે
બાજુ પર લીમેવા ઓટ-ઓટલો, નાચક, રમકો, ફકીર વગેરે નાચે છે તે પછી
જસમા તથા રૂડિયો ખજૂ નીચેની પશ્તિ માર્તો ચાલે નાચે છે]

એ મેઘરાજ સૂતો હોય તો જાગ !

પાણી ઝટ મોકલો છ.

એ ઓઠ તારી મજૂરીની જાત

હાથમા ઝાલો ટોપલો છ

[બન્ને નાચે છે.]

સૂચિ /

	૪૫૭
અખખણાખખણ રે મેવસો કિમટયો રે (૨૩૪)	૧૬૯
અઢો વરસનો પછણો ને (૨૩૦)	૧૬૬
અધમણ સોનું સવામણ રૂપું (૨૪૩)	૧૭૬
અમે પૂનમ ના'વા ન્યાતાં (૨૬૮)	૨૧૦
અમે સરખી ને સૈયરો મારુજી (૨૪૬)	૧૮૦
અમે સરોવર પાણી ઝાંતાં રે, મરથે સરોએ (૨૯૭)	૨૩૪
અમે સાસુ ને બે વહુઓ રે (૨૫૬)	૧૯૪
અમ્મર પે'રું ને ઝમ્મર ઝમ્મર ચાહું (૭૧)	૭૦
અરરર રે મા વીંછુડો (૧૪૪)	૯૫
અડેરી ગડેરી ધરમપુરની ધજા (૮૬)	૭૨
આઈ રે મારા સસરાની પોઠ (૩૧૦)	૩૫૩
આઈવા તે શે'રી કે'વાય હો મારા દરજીયા (૩૧)	૪૧
આઠઠાની ગાઠી હો રસિયા (૩૪૦)	૨૯૨
આખર તો વાડી ઝલ્લાઈ (૩૮)	૪૯
આજ 'લા મેનો વારો ! એને વેડે વમાડી દેમ (૨૫૮)	૧૯૭
આજ રાખી મારી આંખલડીતો હોરો (૭૬)	૭૧
આણી તીરે રાણી બરશે પાણી જો (૨૪૫)	૧૭૭
આયમણી તાણે કાચગી જો કિમતે સર (૩૯૬)	૩૬૧
આમે તે દીધાં ને ધરતી માએ કીધ્યાં (૯૯)	૭૫
આમલી હેડે તળાવ કે હેલ પાણી મોખાં મળે રે લોલ ! (૩૪૨)	૨૯૩
આયો આયો રાવણિયો રજજૂત (૩૧૬)	૨૬૩
આરે જગતમાં નારીનો નહિ ભાર (૯૦)	૭૩

આના આજ્ઞા રે કલિગર માવી હેહેરે કલિગર માલી (૩૦)	૪૦
આવતી જન, જતી જન (૭)	૧૪
આવી રૂડી સરોવરિયાની પાળ (૨૫૫)	૧૯૩
આવી રે આવી પડ્યા પૂનમની રાત જો (૨૫૩)	૧૯૧
આરી રે પેના જોગીની જમાત (૨૧૧)	૧૪૭
આવો ને નદનાવ રમવા આવો ને (૩૭૭)	૩૪૧
આવોને પડ્યા બેસો સામી ખુરશી (૩૫૯)	૩૦૩
આવોને પડ્યા બેસો સામી બીતે (૩૫૮)	૩૦૩
આગ્યા રે મુવાડિયા લોક ઝાંપે મેર બોધ્યો (૧૯૩)	૧૩૬
આન્યા રહેરી બાઈ વટીતુ (૧૦)	૧૫
આપાદહ સુદિ પચમી જો ઝમૂકે વીજ (૩૬૨)	૩૬૦
અપાડી પૂનમ દિને, વાદળ-લીનો અદ (૩૬૩)	૩૬૧
આસપેલા ચગી તો ચગી, ને ફગી તો ફગી (૪૦૫)	૩૬૨
આસાદહ અધાગિયહ દસમઈ રાહિણી હોઈ (૩૮૨)	૩૫૯
આગણે તો વાતુ એનચી ને ચારુ નાગરવેવ (૧૨૧)	૮૦
આંખા મવડાને ડાંગે કાવેવગણી બોલે (૧૯૦)	૧૩૫
ઈનાયા મામનો કુશુમે પરેવ, ફરેગી લનકારો રે (૧૭૬)	૧૨૬
હતી વાડિયાંમાં દાળેમકુ સોપાડ્યુ રે (૧૮૫)	૧૩૨
ઉખાણાં (બીચોમાં પ્રચલિત) (૪૭૪-૬૪૯)	૩૮૦-૩૯૬
ઉજ્જડ રણમાં કાવાગી બોદાવ (૧૩૨)	૮૯
ઉટાવળ દોળો નેમાભાઈ વીજ (૬૮)	૬૭
ઉમરાની એરે ગમવા ગેઈની રે દેશરિયા છેવ (૧૪૦)	૯૪
હસે કડુડે પાણીર પાણી મેવલિયું (૧૫૬)	૧૧૩
હમી મેડી નીસી મેડી બાઝીયાં કમાડાં રે (૧૮૯)	૧૩૪
ડોંગને દાડેનાં મેલાં ઝગકે હો રસિયા (૧૮૭)	૧૩૩
જગમળી દેગોના કાગળ આપ્યા રે (૩૨૦)	૨૭૦
જો પોપટજી ચાંચ બરાયાં પાણી (૮૨)	૭૨

ઊડી હાલી પરદેશ, લાડુકી ઊડી હાલી રે । (૨૯૫)	૨૩૨
ઊભી રે'જે રે વેા કામારી (૧૨૪)	૮૨
ઊંચી રખારણુ ઝરમરસિવાસાં ચીર જો (૨૫૭)	૧૯૫
ઊંચો માળો નીચી બાજરી રે (૨૩૫)	૧૭૦
ઊંડી મદશેરી સાંકડી જળ બરવા ઘો (૨૭૭)	૨૧૬
એક હિન્નજડ રાનમેં તલાવડી (૧૩૩)	૮૬
એ બલીના બારા બધાવ, હેલે ઝાલાં । (૩૩૦)	૨૮૦
એલે, ધાસીને ગામડ મિના સી (૩૩૧)	૨૮૨
એલે ઝુંબે જામ, હેલે ઝાલાં । (૩૩૩)	૨૮૪
એલે, પાલવડો મેત્રો મોહનજી, હેલે ઝાલાં । (૩૩૨)	૨૮૩
એલે રે, ધાધિ મલા, લા ધામલા । (૩૨૮)	૨૭૮
એ સમાલી ધામલા (૩૨૭)	૨૭૭
એ હેલાંબો હેલાંબ (૩)	૭
એનાર જળો, દમણ જળો, જળો દરિયાપાર (૩૧૧)	૨૫૪
એતાર દેશની દીકરી રે જૈલમી (૨૧૬)	૧૫૩
એ મારા રંગીલા લાલ । તુ તો મને મમતો જ નથી (૧૪૯)	૯૮
એ રંગરસિયા । કાં રમી આવ્યા ગત જો ? (૨૨૮)	૧૧૪
કહા રે કરી કમાઈ ભોગવીએ (૪૭૦)	૩૭૪
કહા રે કામ કરતાં વિલજ ન કીજે એ ચતુરાઈની રીત (૪૭૧)	૩૭૬
કહો કે વેરો (૪૭૨)	૩૭૭
કચ્છની સાતવીસું સતીઓ (૯૦૮)	૪૧૩
કડકડતો કોદરા, મહો અડહના દાણા રે (૩૨૫)	૨૭૫
કડિયાં ઘડાઈં તો કન્યા રહે ને ગાગે વીંટલા ને વોટો (૧૧૨)	૭૮
કનકા કટોરામાં કેસર વેળ્યાં, તેમાંથી સીતા પેદા થયાં (૨૫૬)	૧૯૭
કમરે બાઈધું ગાડું ને કારમાં ચરવા જામ (૧૦૮)	૭૭
કયા બાઈની ગોરી (૨૫૨)	૧૯૧
કયા બાઈને આંચણે શાળા લોમડી રે લોલે (૨૮૬)	૨૨૭

છાજાનાં ઝાઘટિયાં ઘડાવેા છાજો જીધે છે (૫૧)	૫૮
છાગાની બાજક ટળે જનાડો (૫૨)	૫૯
છાજો બેડો જે ભાલ્લી ખાજખુર્મા (૫૩)	૫૯
છાજો માંડવે માંડવે કૃણા વધજો (૫૪)	૬૦
જઈ આસાદિ પૂનિમદ પન્ન ઉતર વાઉ (૩૮૪)	૩૫૯
જઉ અજૂઆલો બાદ્રવર્ષ, પચમિ જલહલ દેઈ (૩૮૭)	૩૬૦
જઉ નવિ વૂંઈ અનરદ, યુધુ ઉમિડ અગતિય (૩૮૮)	૩૬૦
જલમે બસે કુમુદિની, ચદા બસે આઘાચ (૪૩૮)	૩૬૭
જલમા ઓડથુનો વેશ (૬૧૦)	૪૩૬
જળ જલુડાના ડાળા હેટે રેતી સુગાળી ગંડ માસેતી (૧૬૭)	૧૨૨
જયેષ્ઠા ને મૃગશીર્ષમાં વળી તપે જો મૂળ (૩૯૦)	૩૬૦
જાગતા બાગતા રેજો ની તો મૂઠા કાપી જસે (૧૨૯)	૮૭
જિદ્દહ માસદ રવિઠિરવ જઈ તપઈ તુય વાઈ (૩૮૧)	૩૫૯
જિદ્દહ માસદ સિય-દસમિ જઈ આવઈ સચિવાર (૩૮૫)	૩૫૯
જિહિ નખતિહિ ભુની, કાઈ હોઈ અનિદ (૩૮૩)	૩૫૯
જીજ સાદેણી હે રાત રે જીજ રમવા જાવા દે (૨૦૦)	૧૪૦
જીતોની રે જીતોનો, જ્યાં મેનુ ત્યાં (૩૪૧)	૨૯૨
જુગડીએ હેલઝેલી (૩૦૨)	૨૪૧
જુવો દયા કાગો કીધી હાટાટિયે આજદ લીધી (૩૬૪)	૩૦૮
જૂહી પ્રીત દે ભગાડી, કવી કની રસ ભેત (૪૫૧)	૩૬૮
જૂના તે ગદનો ગ્રજ જી રે (૨૫૦)	૧૮૮
જેસગ જેડો ભરી રે સભાય જયજ આજ્યા રે જયવા (૩૬૫)	૩૧૩
જો વરસે આઈરા, તો ગારે પાધરા (૪૦૦)	૩૬૨
જો વરસે મધા, તો ધાનના દમા (૪૦૨)	૩૬૨
જો વરસે દરત તો પાકે અદારે વસ્ત (૪૦૮)	૩૬૨
જો વરસે હાથિયો, તો મોતીએ પુગય સાથિયો (૪૦૭)	૩૬૨
ઝાઝેરી બાવરીમાં જેઠલી અઈના રેવલા (૧૪૬)	૮૭

ઝાડે ઝાડે બગ નોતપાં રે (૨૧૪)	૧૫૦
ઝાઝર ઝમઝે વેલું વાળે (૪૪)	૫૩
ઝુમાલ સે, હેલ્લે ઝુમાન સે (૪)	૯
ઝોમાળાના પાદર કહ્યાં વેચાય છે છ ! (૩૦૫)	૨૪૭
ઢાંગેડે બ્રમ્હેની ટોળણ બંદાવો જે માળે મંગળિયે ! (૪૬)	૫૫
ઢોઢોરિયા ચાલ્યા છોડોરિયા ગામ (૨૨૬)	૧૬૩
ઢેઢા રંગે ઢેઢાણે જેમ પિપૂડીના બોલ (૧૦૭)	૭૭
ઢુગર ઉપર દવ બળે ને નહીં કરે પોકાર (૧૧૯)	૭૯
ઢુંગર ઉપર મરગી તીના છનાં છનાં પાનાં રે (૧૨૮)	૮૭
ઢુંગરથી બિયુ આયણ, નંદવાલ ! તુમડી રે તુમડી (૨૫૪)	૧૯૨
ઢુંગળિયા ડળાની માછલી નાવલ સાજનિયું ! (૫૮)	૬૩
ઢોલાથી તો ઢોગ ભલો, જે ચરે વનની ધાસ (૪૨૪)	૩૬૬
તનખા હોય તો તોડિયે, પ્રીત ન તોડી ભય (૪૪૦)	૩૬૮
તમે મા'ધેવજી તપસા ચાલ્યા (૨૪૨)	૧૭૫
તળાવની પાળે મા ને કોકરી મળ્યાં (૯૩)	૭૩
તળાવની પાળે સાસુવડુ મળ્યાં (૮૦)	૭૧
તળાવથી પાળે જે આંખા હો બધવા (૧૫૧)	૧૦૦
તખાકું રે તખાકું (૯)	૧૫
તાપી માતામા લાલ ઢોરો તરતો (૩૬૦)	૩૦૩
તારી ઝાઝરવામાં કુણું મમેલી વાળે રે (૧૫૯)	૧૧૬
તારી ઢુગલીમા કઈ રે માણેણ તારી (૧૭૫)	૧૨૬
તારી કુગોરમાં હીનો હીનો ટોળોર મંગલ્યા ઘાટે રેઃ લાગી (૧૫૮)	૧૧૫
તારી દુરોછ દામોછ ભાઈ રે ડામેરિયા (૧૫૫)	૧૧૧
તારો બળિયા સાજ હીના ઝાલાના ઝાલે (૬)	૧૨
દાદા મોરા ! પથવગ નવ જોગો જો (૨૯૧)	૨૨૮
દામમ મીલાના હેલ્લે મે (૨)	૬
દિયર બેઠો બેઠો દમણું દરે ને પહોં લાવે પાણી (૧૧૦)	૭૭

દિલ્લી શહેરને દરવાજો બનડો ખડો રહ્યો (૩૫૩)	૩૦૦
દિવાસાનું મોઢું પરખ (૨૪૧)	૧૭૪
દૂધે ભરી તલાવડી ને માખણે બાધી પાર (૧૦૯)	૭૭
દેદા, પડવે તે હોળી પડવો હોય રે, દેદમય (૩૪૩)	૨૯૩
દેવણી દળવેની વેળા ચાઈ રે જુવાનિયા મેં જાણ્યું (૧૯૯)	૧૪૦
ધન ધન ખીલી તારાં પાન (૨૮૬)	૨૨૪
ધમકે વાકુ લીમડો ફૂલ ગેર્ધાં ગેર્ધાં જાણ રે લાલ (૨૦૭)	૧૪૩
ધમા ધમા સાક્ષો હિદાયોર જાણે વીરા (૧૭૭)	૧૨૭
ધાઈ રે ધાઈ શહેરી તો આવે ધાઈ (૧૧)	૧૮
ધોળી તલીના તેલ રે વાણિયાના લાડા (૧૬૯)	૧૨૩
નથુદી આબ્યાં પોણાગતે રે (૨૭૯)	૨૧૭
નવલે વેવાઈ એ વેળા ખોડાવી (૬૧)	૬૫
નવે ભૂટેની ટાડી જે માળે થેલે કાનં (૬૦)	૬૪
નવો ફૂલો રે નવી વાવ (૧૮૩)	૧૩૦
નાને ફૂલે નાનાં બરેમંદાં હો આયુદી (૨૦૨)	૧૪૧
નીઝામો જૂવે વાટ પોધરી (૧૨૫)	૮૪
નીર તરાવત નાવકું, કહો કહાંકી પ્રીત (૪૨૧)	૩૬૫
નેડલા બરાબર પાણી જે વામ છે-લાકુ હાઈ (૩૨)	૪૧
નેતયાં ને નેતયાં પેથાપોર ગામ રે (૧૮૮)	૧૩૪
પાંચો તો નાદલિયો (૧૨૬)	૮૫
પાંચો મારો નવસારી એધલો મારા વા'લા (૧૪૫)	૯૬
પટેલ ગિયો છે રાજગે, રીઝણી ડોલો રે (૧૨૭)	૮૭
પડવાની પર પ્રીત મનમત બૂલી રે (૩૭૦)	૩૨૮
પડવે પહેલે દિવસડે, સુંદરી કરે શણગાર (૩૬૮)	૩૨૬
પડવે પાતળિયા ગિરધારી કે મારે ઘેર આવજો રે લોલ (૩૬૯)	૩૨૭
પડવે શું પડિયા મહારાજા (૩૦૯)	૨૫૧
પરપ્યા એક મુણ જે મુણ સીંગરી સવામણ સીંગરી રે (૧૯૪)	૧૩૭

પહેલા તે માસનાં વધામણાં હરિ હાલરુ રે (૨૦૯)	૧૪૫
પહેલા પ્રમુજ પોઠિયા ગુણ ગરખી લો (૨૭૩)	૨૧૪
પહેલો પહેર મારે દિવસનો (૩૬૬)	૩૨૩
પંચમી રોહિણી સત્તમિ અદા, પુષ્પ નવમી પૂનિમ તદિં ચિત્તા (૩૮૯)	૩૬૦
પાણી તો પાઉ નદીવાવનાં ને બેસાડુ વચ્ચાની ડાંચ (૧૧૬)	૭૯
પાણી બઈળાં જે બળપૂજ લાડી ચાલ વેલેળી (૬૫)	૬૮
પાતરી પોરી તો પનિયા પાડે ને અંબોડામાં આટી (૧૧૩)	૭૮
પાન ખાધાં હોઠ ના રંગાયા (૬૬)	૬૯
પાવડે પગ દર્ધ સડો લાડાબાર્ધ (૧૯૧)	૧૩૫
પાળ પાસે ખાવળી, મારું પોમસડુ (૩૪૫)	૨૯૫
પાંચ પડા મે તો જોશી ઘેર મોકવાયા રે (૩૧૨)	૨૫૬
પાંજરાનો પોપટ પાંખે લાવે પાણી (૯૪)	૭૪
પિતળ લોટા જળે બર્ષા અંભાજી રે (૨૭૪)	૨૧૪
પીયુ પીયુ બોલે મારો પોપટડો (૧૭૮)	૧૨૭
પીંજી રૂની કરું પૂણી એની પૂણી લાલગુલાલ (૧૧૧)	૭૮
પૂગ તારો કાચગી, જો આયમતે સુ (૩૯૭)	૩૬૧
પેઠા મુખઈમાં દેઈસો (૨૨)	૩૨
પોથી મો થોથી જની, પડિત ખને ન કોપ (૪૪૪)	૩૬૮
પોગિયુ આયુ ને દુ લાયુ સાહેલડી (૧૭૧)	૧૨૪
પોરી તુ કાં ગઈલી મધગત રે (૧૩૯)	૯૩
પોરી તુ ગઈથી આવી રે (૧૩૮)	૯૨
પ્યારી પટકા ગદ્ ગદી, ગમન પિવાઠો જન (૪૩૬)	૩૬૭
પ્રીત કરો એમી કરો, નૈસે મહુવા દોર (૯૫૦)	૩૬૯
પ્રીતમ પ્રીત વિનાસ દય, જય કરો મન કોઈ (૪૪૭)	૩૬૯
પ્રીતિ એસી કાગિયે, નૈસા દંડળખાર (૪૪૬)	૩૬૮
પૂદું તે જીવું મજમ રાન (૨૯૨)	૨૨૯

ફૂલ ! સોનાનું સરું મારું બેડણું (૩૧૯)	૨૬૮
બલાડીના બલિયા કળી લાઈલા કે લાજ કેળે લીમડે (૪૮)	૫૬
બટી ઝૂડવા જવાં મેદાનમાં (૨૩૧)	૧૬૭
બાજરિયે રહેા લાગી રે, બવાનપોરનું બાજરિયું (૩૧૮)	૨૬૬
બાપજી દીકરી પરદેશમાં ના દેશા (૮૭)	૭૨
બાપુજી કાકુજી ચર જોઈ આંખા રોપાવો (૯૮)	૭૪
બાપો મારો રૂપિયાનો લોભી (૧૭૬)	૧૨૭
બાર બાર વરસે પરપ્યો જ્યો તો ચાકરી (૨૧૮)	૧૫૭
બાર બાર વરસોનાં વણુવાં રે વાયા (૨૪૭)	૧૮૧
બુઢાનાં ટેઈડાં અમે આઈલાં જો (૫૫)	૧૧
બેન પાડોસજી પાતળી, કાઈ દેવતા હોય તો આલ (૨૬૬)	૨૦૮
ભમરો એકે વધાવો ભમરો અડી રીયો (૧૬૮)	૧૨૩
ભરી ભરી રે બજારમાં કુંગળી વેસાઈ (૧૯૮)	૧૩૯
ભરી સભામાં મૂકું ફૂલ અંગરેજ (૬૮)	૬૯
ભાઈ તો જમે ને બાબી તો ડોકાવે (૧૦૪)	૭૬
ભાઈ તો ભોળા ને બાબી છે કુતારી (૧૦૨)	૭૫
ભાઈ રે પારનેરા પારડીનું મામ જાદવા બુઢાંસે (૨૬)	૩૬
ભાઈ જો કુટાળી ને બેટે કે કઠવાં રજો અમ્મણાં રે (૪૯)	૫૭
ભાઓ ભાઓ મોરખીની કાંટુડો (૨૧૭)	૧૫૬
ભાપગણાળી પાઠાજી જન લાઓ (૩૪૯)	૨૯૭
ભાયો યો તો રમાપોર હાટડીમાં (૧૭૩)	૧૨૫
ભારે મામેરાં સીમાડે આપાં (૩૨૫)	૨૬૨
ભાગેલા ધગ્માં ભાગ તણો અંગાર (૯૨)	૭૩
ભોળાં જોળાં લાડી બેન લાલ સિંધવરણી (૫૦)	૫૮
મકવાણાના વાટમાં જાલર ઝીંડવું રે ! (૩૪૪)	૨૯૫
મલજારી મુશલ કમાના મસ્લાની બોટ પર લાલ વાવટો (૧૩)	૨૦
મલજારી વાંજુ હોળેલાં (૪૧)	૫૨

મહા સુદિ પૂનમ દિને, ચંદ્ર નિરમળો જોય (૩૯૧)	૩૬૦
મહો પૂનમનો મેળો સેવ થોજણીનો રણકા વાગ્યો (૨૦૫)	૧૪૩
મા મારી શોક તો માઠી પડી (૨૨૧)	૧૫૯
માઠલી સડો રે સાદેણી રાત માઠલી રમવા જઈ (૨૦૧)	૧૪૧
માઠી હું તો છાણાં વીણવા ગેઈલો (૧૪૨)	૬૪
માડોને આંગણે આંખથી રે, મારા નંદાના લાલ (૨૧૬)	૧૫૭
માડોનો આંદલિયો જીયો ને દેવો આથમી (૩૧૪)	૨૬૦
માડી રે માડી ના જોઈએ તારી સાડી (૭૨)	૭૦
માતા તો માણખમી રે (૨૦)	૨૮
માતા દરિયો તે શુ સગો લાગે રે, સુંદર સામણિયા (૨૧૫)	૧૫૩
માતાના દેરામાં પેસતી પામે લાગુ (૬૭)	૭૪
માતાના માઠમાં રે, કાચેરી ઈંટો પડાવે જો (૨૮૮)	૨૨૬
મા'દેવને તો વા'લાં ધોનાં કાઠિયાં (૭૫)	૭૦
માગ તે ધરમાં કાઠાચૂનાની કમી (૭૬)	૭૦
મારા તે પાપની દીકરી હું ડાઢી (૭૭)	૭૧
મારા તે બાઈનો પંચકન્યાણી ઘોઠો (૧૦૩)	૭૫
માગ વાઙમાં વેણનો છાક બમ્બર જોડું પાઉંતુ રે (૨૬૬)	૨૧૧
માગ વીરનો સાફો છે સવા લાખનો (૩૫૧)	૨૯૯
મારી આંતરડી નહિ યાચ દાદી (૬૯)	૬૯
મારી ધડેની વાડીમેં લીસી પડ્યો (૨૧૨)	૧૪૮
મારી પનિદારીએ કંકુ વાળ્યા (૩૦૭)	૨૪૮
મારો માતા મારી માતા રાટલા કરવા જોઈ (૩૨૨)	૨૭૩
મારી સાસુના ધરમાં ગધેડાં (૨૨૪)	૧૬૧
મારો હાતે જાયાની બેનાં રાધા રે માનુડી (૧૯૫)	૧૩૮
મારુ ! જાગે દેશાવરે, લાવજે દળખર દિવ (૪૬૪)	૩૭૧
મારુ દાદા મારા દાદલા, મારુ દેશ ન દેઈય (૪૬૫)	૩૭૧
મારુ નાદી ગંગાજળે, જીવો દેશ મુકાવ (૪૬૭)	૩૭૧

ફૂન । સોનાનું સરુ મારુ બેડલું (૩૧૯)	૨૬૮
બલાડીના બનિયા કળી લાઈવા કે લાજ કેળે લીમડે (૪૮)	૫૬
બટી મૂડવા જવા મેદાનમાં (૨૩૧)	૧૬૭
બાજગિયે રેઠો લાગી રે, બવાનપોરનું બાજગિયું (૩૧૮)	૨૬૬
બાપજી દાકરી પરદેશમાં ના દેશે (૮૭)	૭૨
બાપુજી કાકુજી ચર જોઈ આમા રોપાવો (૯૮)	૭૪
બાપો મારો કૃપિયનો લોભી (૧૭૬)	૧૨૭
બાગ બાર વરસે પરણ્યો જ્યો તો ચામરી (૨૧૮)	૧૫૭
બાર બાર વગસોનાં વણુનાં રે વાયા (૨૪૭)	૧૮૧
બુદ્ધાનાં ટેઈડાં અમે આઈવાં જો (૫૫)	૧૧
બેન પાડોસજી પાતળી, કાંઈ દેવતા હોય તો આલ (૨૬૬)	૨૦૮
ભમરો એકે વધાવો ભમરો અઢી રીયો (૧૬૮)	૧૨૩
ભરી ભરી રે બજારમાં કુગળી વેસાઈ (૧૮૮)	૧૩૯
ભરી સલામા મુકયુ ફૂલ અગરેજી (૬૮)	૬૮
ભાઈ તો જમે ને બાલી તો ડોમવે (૧૦૪)	૭૬
ભાઈ તો ભોળા ને બાલી છે ધુતારી (૧૦૧)	૭૫
ભાઈ રે પારનેરા પાગડીનું ગામ ગ્રાહતા શુભાનસે (૨૬)	૩૬
ભાઈ જો સુદાળી ને બેટે કે કઠેયાં કળો અગમાળાં રે (૪૮)	૫૭
ભાએ ભાએ મોરખનીનો કાંદુડો (૨૧૭)	૧૫૬
ભાયગશાળી બ્રાહ્મજી જન લાગ્યો (૩૪૮)	૨૮૭
ભાયો ગ્યો તો રમાપોર હાટડીમાં (૧૭૩)	૧૨૫
ભારે મામેરાં સીમાડે આયા (૩૧૫)	૨૬૨
બગિલા ધગમાં બાગ તણો બમાર (૮૧)	૭૩
બોળાં જોળાં લાડી બેન લાલ સિંધવરણી (૫૦)	૫૮
મકવાણાના વાઢમાં ગાલર ઝીંડુ રે । (૩૪૪)	૨૮૫
મલન રી મુઠલ કમાના મલ્લાની બોટ પર લાલ વાવટો (૧૩)	૨૦
મલબારી વાંજી હોમેતાં (૪૧)	૫૭

આવણુ આયો હે સખી ! લાયો પંચ રતન (૪૨૩)	૩૬૫
આવણુ પહેલાં પાંચ દિન, મેહ ન મડે આવ (૩૬૪)	૩૬૧
આવણુ માસિ અમાવસિ, જર્ઘ નવી વરસસિ મેહુ (૩૮૬)	૩૬૦
શ્રીનાથજીની ઘોડી, તણુ પગે ખોડી (૪૭૩)	૩૭૮
સજ્જન એસા જનિયે જેસે સિરકે ખાલ (૪૨૫)	૩૬૬
સજ્જન એસા જનિયે, જેસે ફેફલ અંત્ર (૪૨૬)	૩૬૬
સજ્જન કુ સજ્જન મિલે ખાત ખાતકી ખાત (૪૪૯)	૩૬૯
સજ્જન ચલે સિકારકું, ધર ઘોડે પર જીન (૪૧૬)	૩૬૫
સજ્જન ! તેરે દરસ ગિના, સકત સગલી શરીર (૪૩૩)	૩૬૭
સજ્જન દોરી પ્રીતકી, મસ તાણ્યે વૂની જાય (૪૧૪)	૩૬૪
સજ્જન દો મુખ મત કરો, દો મુખસે પ્રીત જાય (૪૧૮)	૩૬૫
સજ્જન પાંખ હોય તો જીડ મિહુ, પણુ પખા ગર્ભ સખ વૃદ (૪૩૨)	૩૬૭
સજ્જન ખાત સનેહકી, પરમુખ કહી નવ જાય... પછતાય (૪૧૨)	૩૬૪
સજ્જન ખાત સનેહકી પરમુખ કહી નવ જાય. સમાય (૪૧૩)	૩૬૪
સજ્જન બેલી જોડકે ચારુ નેન મિલાય (૪૭૦)	૩૬૫
સજ્જન સજ્જન મૈ જપૂ, સજ્જનકે મન યોગ (૪૧૭)	૩૬૫
સજ્જન ! સમય વિચારકે, અપને કુલકી રીત (૪૪૮)	૩૬૯
સજ્જન હુમ તુમ એક હૈ, હમ સકર તુમ ધી (૪૧૫)	૩૬૪
સજ્જન હમતુમ એક હૈ, હુ જસત હૈ ખાસ (૪૩૪)	૩૬૭
સજ્જન હૈ સો કાસ બસ, દુગ્ગિન ધરકે પાસ (૪૧૯)	૩૬૫
સપનામાં પિયુ આવીયા, ઉગ્રે લાગ્યો પાય (૪૫૬)	૩૭૦
સફળી વાંજમાં ફાણુ બાઇ વેપાળી વીળા જે મોળા (૪૭)	૫૬
સગદારી બાવરી વદાયલી રે (૧૪૭)	૯૭
સગખી ને સદિયરો પાણીલાં સચરી રે (૨૪૮)	૧૮૪
સરોવરની પાળે માને દોઢરી મળિયાં (૩૫૭)	૩૦૨
સવજીડા વાણિયા, કર્યા કર્યા ગિયો'તો ! (૩૦૦)	૨૩૮
સવ લોક સૂઝે માડી ! ટાગિયાં ખેતર્ (૨૨૯)	૧૬૫

સદા મણ ધડે લઈ ને વેણુવા બેડી (૨૧૪)	૨૦૭
સાગસીસમની પેગી (૪૨)	૫૨
સાગસીસમની મારી વેવડી રે લોલ (૨૮૨)	૨૧૬
સાન સમદર વચમાં બેટ (૩૦૪)	૨૪૨
સાન મોપારી ને પાનનાં ખીડાં (૩૦૮)	૨૪૬
સાન મોપારીનો ખૂમળો રે લાઈ ડાહ્યમડોગી (૩૪૮)	૨૬૭
સાથે ને સહિયરો પાણીડાં સાંચરે રે લોલ (૨૮૭)	૨૨૫
સામીરો સુતો તે ગજો, સામિયા આવમ ! (૩૩૬)	૨૮૬
સામી દરિયાની લેડે સહિ ચરે (૩૧૩)	૨૫૮
સામેરી તું શાં સાટવે, જીભી માણેકચોક (૪૫૭)	૩૭૦
સામેરી સલજન વગાવિયો, લાતી વેલુ માંચ (૪૫૨)	૩૬૬
સામેરી માગર જલદયો, રતન લખાયાં જાય (૪૫૩)	૩૬૬
સાલગા સાહેબી રે લાલો, મામેરી રે છૂમે (૨૩૨)	૧૬૭
સાલવા (૬૫)	૨૧
સાલવો-સાલવો (૩૩)	૪૨
સાસરે જતા સામ્રાજ સાપણ (૭૮)	૭૧
સાસરે જાઉં તો સામ્રાજ સતાપે (૯૫)	૭૪
સાસુ જઈતી રોરીએ (૨૨૦)	૧૫૮
સાહેબદા ધર દૂર દે, જોડી સખી ખજૂર (૪૪૧)	૩૬૮
સાંકડી શરીમાં સગપેલિયાં ચપાયાં (૭૪)	૭૦
મોડીયે બેઠા સાન જળા માગ વેવાઈડા (૧૮૧)	૧૨૬
સુખામેન સમટા બે બહલા મોતગિયા દોડ (૬૨)	૧૧
સુખના] તું સુખનાન દે ઉતમ લેગી જન (૪૨૨)	૩૧૫
સુમળ્યાં સુમળ્યાં દોષ રે, દેવે જાણ્યા (૩૩૪)	૨૮૫
સુગ મેલી સાડી પદંજી પેટાનામાં ધાલી રે (૧૪૧)	૬૪
સુઠે ત્યારે પિયુ સાંભરે, જાગ્યુ તો પિયુ જાય (૪૫૫)	૨૭૧
સૂજ જીયો આસાપુગીને ઝોટને (૯૮)	૭૪

સુઝન દું તને પૂજતી, કરતી આદિતવાર (૩૬૭)	૩૨૫
સેજ સૂતાં સપનું થયું, પિયા મહી મોરી બાંધ (૪૫૪)	૩૭૦
સેમાડે ગર્ધ તારે હોસો રે બોલ્યો (૨૮૧)	૨૧૯
સેલડિયો રે સેલડિયો (૮)	૧૪
સોના એ કાંબો ને હેલાંધ (૨૧)	૨૯
સોના તે ડેરું મારું બેઝલું (૨૭૦)	૨૧૧
સોનાની બઢીએ સાયબાર્દ ડાળુ મળાય જે (૫૯)	૬૩
સોનાનો પલગ ઉપર દોરનું છતર (૬૭)	૬૯
સોનાકુપાની ખાળી માછલી જે (૫૭)	૬૨
સોરઠ સુડો ન સરગિયો, ન ચડ્યો ગઢ મિરનાર (૪૬૨)	૩૭૧
સોરઠી જીભી મહેલમાં, તપસી જીભા દ્વાર (૪૬૩)	૩૭૧
સ્વગ્નિશ્રી ઉપમા લખ્યું, કાગદ ડેતી વાર (૪૦૯)	૩૬૪
સ્વાતિ દીવા જો બજે, વિદ્યાખ્યા ખેલે માય (૩૯૮)	૩૬૧
હુકન થાય તો ઢોલીડા હળાયજો (૨૦૮)	૧૪૪
હણ તાગ ધરમેં ઉંદેરા ચોર રે (૧૩૦)	૮૮
હમરી તુમરી જલ્લ બની, જોસો મીસ્ત્ર બત્તસ (૪૩૫)	૩૬૭
હરિ! સમજામાં મેં પારસપીપળો દોડો જો (૨૯૦)	૨૨૭
હલેસાં, હૈયાર હલે (૩૩૫)	૨૮૬
હલોમ હે (૧)	૪
હળ જોડી હળેરો આપ્યો (૨૯૯)	૨૩૬
હળદી તે માળવડે હમલાયા બડા રાજ (૧૮૦)	૧૨૮
હળદી મેદીને રંગતાળા જોડી હે રે મેળ (૧૭૨)	૧૨૫
હાટી હાટી રે મારીવાલા રે (૧૩૪)	૮૯
હાથમાં નારિયેળ રે રાયવગ મોતીની માગા (૩૫૨)	૨૯૯
હાય હાય રે કૂવામાં દેવ વિચારી (૩૩૭)	૨૯૧
હાલ વહાલ ને હેલી (૩૬૩)	૩૦૩
હુનેનો હરીયો હુનેનો હરીયો (૧૮૨)	૧૨૯

હુ ડિયું મેલનું રેવાસી રે હુ ડિયું સાલવા ની દે (૧૮૬)	૧૩૩
હું ઘૂઝ પૂધું હે સખી, નેહ કેના મણુ હોય (૪૩૯)	૩૬૮
હું તો વેંગણ વણુવા જોલી જલ્લાવાડીમાં રે (૧૪૩)	૯૫
હુ તો હુંગોડે તળાવ પાણી ગઈતી રે (૧૮૪)	૧૩૧
ફોજેટ બજાવની માછલી લે (૫૬)	૬૦
હેત નકામું દંસનું, પીડ પડયે બિડી જાય (૪૪૨)	૩૬૮
હે બગલા બેરી હૈસો (૪૦)	૫૧
હે રે આલખેલ ઉઠાવ (૩૬)	૪૬
હે રે માલી જલા (૧૭)	૨૩
હે લે અદેરાવાળાને ગર્વ, દયાળા જી લે (૩૨૯)	૨૭૯
હેલે માલે જૂબેજી (૩૫)	૪૪
હેલે આબ્યા રહેરી રે જાલ્યા રહેરીનું આવે (૧૪)	૨૦
હેલે જુબેસે (૩૭)	૪૯
હેલે નાનીઓ મોટીઓ બધેઓ બાઈ જલ્યા જુમાલસે (૨૪)	૩૪
હેલે રણિયા પાંચ પચ્ચીની હારોહાર (૨૩)	૩૩
હેલે માર જુબેસે (૨૭)	૩૭
હેલે રે પ્રભાતના પોરમાં હે જાલ્યા જુબેસે (૨૮)	૩૮
હેલે વીરા બિઠમજી રે બિઠમજી (૨૫)	૩૫
હે વાણા માલી હેધસી (૧૨)	૧૯